

**ULUSLARARASI
İKTİSADİ VE İDARİ İNCELEMELER
DERGİSİ**

36

**INTERNATIONAL JOURNAL OF
ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE
STUDIES**

ISSN 1307-9832

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

ULUSLARARASI İKTİSADİ VE İDARİ İNCELEMELER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE
STUDIES

Yıl: 15 Sayı: 36 2022
Year: 15 Number: 36 2022

Sahibi / Owner
Kenan ÇELİK

Baş-Editör / Editor in Chief
Ahmet KURTARAN

Editör Yardımcısı / Associate Editor
Oğuzhan ASLANTÜRK
Tuba BİLGİN

TARANDIĐI İNDEKSLER

ECONLIT, TR-DİZİN, DOAJ, EBSCO, ASOS, INDEX COPERNICUS, ARASTIRMAX, AKADEMİK DİZİN, İDEAL ONLINE, SOBİAD

Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi; Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört kez yayınlanan, uluslararası, hakemli, bilimsel bir dergidir. Dergide yayınlanan tüm yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yer alan metinler izin alınmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez. Dergide yayımlanan yazılar kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

Yazıřma Adresi/Correspondence Address

Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Oda No: 213

61080 Trabzon/TÜRKİYE

Tel: +90 535 440 58 40

Web-adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulikidince> E-posta: uiidergisi@gmail.com

Baskı / Printed by

Celepler Matbaacılık, Trabzon/TÜRKİYE

Tel: +90 462 325 93 94

TRABZON

2022

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

<i>Prof. Dr. Ali Rıza SANDALCILAR</i>	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Üyesi Alper Tolga BULUT</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Ayça SARIALİOĞLU HAYALİ</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Ayten TURAN KURTARAN</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Prof. Dr. Bayram GÜNGÖR</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Dr. Öğr. Üyesi Burçin ESER</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Burcu ŞENTÜRK</i>	Ege Üniversitesi
<i>Prof. Dr. Cemalettin KALAYCI</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Prof. Dr. Çiğdem ŞAHİN BAŞFIRINCI</i>	Trabzon Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Abdullah UZUN</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Dr. Öğr. Üyesi Elif ÜSTÜNDAĞLI ERTEN</i>	Ege Üniversitesi
<i>Prof. Dr. Engin DİNÇ</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Prof. Dr. Fikret ÇANKAYA</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Dr. Giovanni ERCOLANI</i>	Murcia Üniversitesi
<i>Prof. Dr. Halil İbrahim BULUT</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Kemal EYÜBOĞLU</i>	Tarsus Üniversitesi
<i>Prof. Dr. Levent Yahya ESER</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Melike KURTARAN ÇELİK</i>	Trabzon Üniversitesi
<i>Prof. Dr. Musa PINAR</i>	Valparaiso Üniversitesi
<i>Prof. Dr. Mustafa KÖSEOĞLU</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Dr. Öğr. Üyesi Nihan BİRİNCİOĞLU</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Nor Azura ADZHARUDDIN</i>	Purta Üniversitesi/Malezya
<i>Dr. Nurhodja AKBULAEV</i>	Devlet İktisat Üniversitesi/Azerbaycan
<i>Doç. Dr. Üyesi Özge KORKMAZ</i>	Bayburt Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Özgür TÜFEKÇİ</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Prof. Dr. Ramazan AKSOY</i>	Bülent Ecevit Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Salih YILDIZ</i>	Gümüşhane Üniversitesi
<i>Prof. Dr. Selçuk PERÇİN</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Dr. Öğr. Üyesi Semra BANK</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Prof. Dr. Seyfettin ARTAN</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Sinem EYÜBOĞLU</i>	Tarsus Üniversitesi
<i>Prof. Dr. Tuba YAKICI AYAN</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Prof. Dr. Yusuf AKSAR</i>	Maltepe Üniversitesi

Editörden

2008 yılında yayına başlayan dergimiz, kurulduğu günden beri hiçbir aksama olmadan ve bilimsel ilkelerden taviz vermeden yayın hayatına devam etmiş ve bugün 36. sayısını 15 adet birbirinden değerli makale ile çıkarmıştır. Dergimizin uluslararası indeksler tarafından taranması, basılı ve elektronik ortamda kesintisiz olarak ulaşılması, dergide makale yayın talebini de artırmıştır.

Dergiye gelen makaleler, öncelikle editörler kurulunun yayın ilkeleri bakımından incelemesinden sonra en az iki hakem tarafından bilimsel açıdan titizlikle incelenmektedir. Dergimizde ayrıca alan editörleri uygulaması bulunmaktadır. Alan editörleri, üniversite ayrımı yapılmadan, alanında kabul görmüş bilim insanları arasından seçilmektedir. Hakemler de alanında uzman bilim insanları arasından seçilmektedir. Dergide, hakemlerin onayı olmayan hiçbir makale yayınlanmamaktadır.

Dergimizin bu derece başarıya ulaşmasında, yayın kurulu, danışma kurulu üyelerinin katkıları büyüktür. Özellikle makalelerin bilimsel açıdan incelenmesinde hakemlerimizin çok büyük zahmeti olmuştur. Kendilerine dergi çok adına teşekkür ederiz.

Bir derginin okunmasını, bilim çevrelerinde kabul görmesini sağlayan, kısacası dergiyi dergi yapan içindeki makalelerdir. Değerli çalışmalarından dolayı yazarlarımıza özellikle teşekkür ederiz.

Dergimizin 36. sayısının bilim dünyasını heyecanlandıracağını umar bilim alanımıza katkıda bulunmasını dilerim.

Prof. Dr. Ahmet KURTARAN

Editör

From the Editor

Our journal which started to be published in 2008 has continued its publication life without any disruption and without compromising scientific principles since its establishment and has issued its 36th issue today with 15 articles one more outstanding than the other. Being scanned by international indexes and being reached continuously in printed and electronic media have increased the article publishing demand from the researchers to the journal.

The articles sent to the journal are examined scientifically with a great care at least by two reviewers after being examined by the council of editors in terms of the publication principles. Our journal also has field editors application. Field editors are selected from among the scientists who are master in their fields without making any university discrimination. Reviewers are also selected from among the scientists who are expert in their fields. No article has been published in the journal without being approved by reviewers.

The contributions of the editorial board and the advisory board should be mentioned for the success of our journal. Especially our reviewers made a great effort to examine the articles scientifically. We would like to thank them in behalf of the journal.

It is the articles that make a journal being read and accepted by scientific society; in other words, it is articles which reveal the real value of a journal. We especially would like to thank our authors for their worthwhile researches.

I hope that the 36th issue of our journal will attract the interest of the scientific world and make a contribution to our scientific field.

Professor Ahmet KURTARAN

Editor

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFERRES OF THIS ISSUE

<i>Prof.Dr. Mehmet AYGÜN</i>	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
<i>Prof.Dr. Korhan KARACAOĞLU</i>	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
<i>Prof.Dr. Murat YILDIRIM</i>	Karabük Üniversitesi
<i>Prof.Dr. Bulent GÜLOĞLU</i>	İstanbul Teknik Üniversitesi
<i>Prof.Dr. Fazıl KIRKBİR</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Prof.Dr. Uğur CAVLAK</i>	Biruni Üniversitesi
<i>Doç.Dr. Egemen İPEK</i>	Tarsus Üniversitesi
<i>Doç.Dr. Necmettin Alpay KOÇAK</i>	Hacettepe Üniversitesi
<i>Doç.Dr. Yavuz HAYKIR</i>	Fırat Üniversitesi
<i>Doç.Dr. Fatih TUĞLUOĞLU</i>	Aksaray Üniversitesi
<i>Doç.Dr. Zehra ABDİOĞLU</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Doç.Dr. Ahmet SARITAŞ</i>	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
<i>Doç.Dr. Salih YILDIZ</i>	Gümüşhane Üniversitesi
<i>Doç.Dr. Salih TÜREDİ</i>	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
<i>Doç.Dr. Mustafa KIRCA</i>	Ordu Üniversitesi
<i>Doç.Dr. Savaş S. ATEŞ</i>	Eskişehir Teknik Üniversitesi
<i>Doç.Dr. Ali ALTINER</i>	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
<i>Doç.Dr. Fahri ÖZSUNGUR</i>	Bayburt Üniversitesi
<i>Dr.Öğr.Üyesi Burak ÖZDEMİR</i>	Kastamonu Üniversitesi
<i>Dr.Öğr.Üyesi Ertuğrul KAROĞLU</i>	Trabzon Üniversitesi
<i>Dr.Öğr.Üyesi Kübra MERT</i>	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
<i>Dr.Öğr.Üyesi Saadet Ela PELENK</i>	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
<i>Dr.Öğr.Üyesi Osman Murat TELATAR</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Dr.Öğr.Üyesi Sedat POLAT</i>	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
<i>Dr.Öğr.Üyesi Emrah FİRİDİN</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Dr.Öğr.Üyesi Muhammed Yunus BİLGİLİ</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Dr.Öğr.Üyesi Şaduman YILDIZ</i>	Bayburt Üniversitesi
<i>Dr.Öğr.Üyesi Selcen SARI AYTEKİN</i>	Trabzon Üniversitesi
<i>Dr.Öğr.Üyesi Haydar KARADAĞ</i>	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
<i>Dr. İlyas Kays İMAMOĞLU</i>	Bayburt Üniversitesi
<i>Dr. Tuğba KAPLAN</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi
<i>Dr. Sevgi VERMİŞLİ</i>	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
<i>Dr. Sinem KOÇAK</i>	Karadeniz Teknik Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
Editörden Ahmet KURTARAN	
İKİZ AÇIKLAR MI YOKSA NEGATİF TERS NEDENSELLİK Mİ? TÜRKİYE BÜTÇE VE CARI İŞLEMLER DENGELERİ ÜZERİNE DOĞRUSAL OLMAYAN BİR YAKLAŞIM Osman Murat TELATAR	1-20
METAVERSE: ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN GELENEKSELDEN DİJİTALE EVRİMİ Elif SİS ATABAY ve Selcen SARI AYTEKİN	21-36
FARKLI BİLİM ALANLARINDA ÇALIŞAN ÖĞRETİM ELEMANLARININ SAĞLIKLI YAŞAM BİÇİMİ DAVRANIŞLARI İLE YAŞAM KALİTELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ Ayten TURAN KURTARAN, Ferit SEVİM ve Arzu ERDEN	37-48
BRICS-T ÜLKERİNDE ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ ANALİZİ Mehmet Ali KOÇAKOĞLU	49-62
ÖRGÜTLERDE POLİTİKA ALGILAMALARININ SAPKIN ÖRGÜTSEL DAVRANIŞLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: POZİTİF PSİKOLOJİK SERMAYENİN ARACI ROLÜ Gül KARAKUŞ ve Ebru AYKAN	63-82
İTHALAT HACMİ VE TÜKETİCİ GÜVEN ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (2004-2021) Metin ÇANCI ve Aykut ALABAYIR	83-94
İNOVASYON İÇİN ÇEVRESEL VE EKONOMİK FAKTÖRLER ÖNEMLİ MİDİR? PETROL İTHAL EDEN VE PETROL İHRAÇ EDEN ÜLKELER ÖRNEĞİ Mervan SELÇUK, Şakir GÖRMÜŞ ve Murat GÜVEN	95-110
SOSYAL MEDYA PAZARLAMA FAALİYETLERİNİN YEME-İÇME İŞLETMELERİ MÜŞTERİLERİNİN İLHAMI VE MARKA BAĞLILIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDE BİR ÇALIŞMA Ziauddin RAHİMİ ve Fazıl KIRKBİR	111-130
DENETİM RAPORLARININ FİRMA PİYASA DEĞERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ Oğuzhan ECE ve Bülent Diclehan ÇADIRCI	131-150
ATATÜRK'ÜN DİREKTİFLERİ İLE TÜRK İDARE TEŞKİLAT VE TAKSİMATINDA BİR REFORM GİRİŞİMİ: 1931 DÂHİLİYE VEKÂLETİ RAPORU Murat YILDIZ	151-174

KÜRESEL ÇEVRE YÖNETİŞİMİNİN HUKUKİ ARACI OLARAK ÇOK TARAFLI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİ <i>Arzu Yılmaz ASLANTÜRK</i>	175-192
HAVALİMANI ÇALIŞANLARININ PSİKOLOJİK SERMAYE DÜZEYİ VE İŞYERİ MUTLULUĞU İLE İLİŞKİSİ <i>Sabiha ANNAÇ GÖV ve Selinnur GÜN</i>	193-208
ENFLASYON, ENFLASYON OYNAKLIĞI VE VERGİ GELİRLERİ ARASINDAKİ DİNAMİK İLİŞKİLER: TÜRKİYE ÖRNEĞİ <i>Sinem KOÇAK, Çiğdem KARIŞ ve Dilek ÇİL</i>	209-222
DİJİTALLEŞEN HASTANEDE ÇALIŞAN PERSONELİN DENEYİMLERİ; AVANTAJLAR, KOLAYLIKLAR VE GÜÇLÜKLER <i>Asuman ALKAN DEMİR ve Nazan TORUN</i>	223-236
EKONOMİK KARMAŞIKLIK ENDEKSİ VE EKONOMİK BÜYÜME: CIVETS ÜLKELERİNDEN AMPİRİK KANITLAR <i>İlyas BAYAR</i>	237-251

CONTENTS

	Page Number
From the Editor Ahmet KURTARAN	
TWIN DEFICITS OR NEGATIVE REVERSE CAUSALITY? A NONLINEAR APPROACH TO THE TURKISH BUDGET AND CURRENT ACCOUNT BALANCES Osman Murat TELATAR	1-20
METAVEVERSE: THE EVOLUTION OF ORGANIZATIONAL CULTURE FROM TRADITIONAL TO DIGITAL Elif SİS ATABAY ve Selcen SARI AYTEKİN	21-36
INVESTIGATION OF RELATIONSHIP BETWEEN HEALTHY LIFESTYLE BEHAVIORS AND QUALITY OF LIFE OF LECTURERS WORKING IN DIFFERENT SCIENTIFIC FIELDS Ayten TURAN KURTARAN, Ferit SEVİM ve Arzu ERDEN	37-48
ENVIROMENTAL KUZNETS CURVE ANALYZE IN BRICS-T COUNTRIES Mehmet Ali KOÇAKOĞLU	49-62
THE EFFECTS OF PERCEPTIONS OF ORGANIZATIONAL POLITICS ON ORGANIZATIONAL DEVIANT BEHAVIORS: THE MEDIATING ROLE OF POSITIVE PSYCHOLOGICAL CAPITAL Gül KARAKUŞ ve Ebru AYKAN	63-82
EMPIRICAL ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN IMPORT VOLUME AND CONSUMER CONFIDENCE INDEX: THE CASE OF TURKEY (2004-2021) Metin ÇANCI ve Aykut ALABAYIR	83-94
DO ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC FACTORS MATTER FOR INNOVATION? EVIDENCE FROM OIL-IMPORTING AND OIL-EXPORTING COUNTRIES Mervan SELÇUK, Şakir GÖRMÜŞ ve Murat GÜVEN	95-110
THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA MARKETING ACTIVITIES ON FOOD AND BEVERAGE INDUSTRY CUSTOMERS' INSPIRATION AND BRAND LOYALTY: A CASE OF KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY STUDENTS Ziauddin RAHIMI ve Fazıl KIRKBİR	111-130
ANALYSIS OF THE EFFECTS OF AUDIT REPORT TYPES ON FIRM VALUE Oğuzhan ECE ve Bülent Diclehan ÇADIRCI	131-150
AN ATTEMPT OF REFORM IN THE TURKISH ADMINISTRATIVE ORGANIZATION AND DIVISION WITH ATATURK'S DIRECTIVES: 1931 REPORT OF MINISTRY OF INTERIOR Murat YILDIZ	151-174

MULTILATERAL ENVIRONMENTAL AGREEMENTS AS A LEGAL TOOL OF GLOBAL ENVIRONMENTAL GOVERNANCE <i>Arzu Yılmaz ASLANTÜRK</i>	175-192
PSYCHOLOGICAL CAPITAL LEVEL OF AIRPORT EMPLOYEES AND THE RELATIONSHIP BETWEEN WORKPLACE HAPPINESS <i>Sabiha ANNAÇ GÖV ve Selinnur GÜN</i>	193-208
DYNAMIC RELATIONS AMONG INFLATION, INFLATION VOLATILITY AND TAX REVENUES: THE CASE OF TURKEY <i>Sinem KOÇAK, Çiğdem KARIŞ ve Dilek ÇİL</i>	209-222
EXPERIENCES OF THE HEALTH PROFESSIONALS WORKING IN THE DIGITAL HOSPITAL ENVIRONMENT; ADVANTAGES, CONVENIENCES AND HASSLES <i>Asuman ALKAN DEMİR ve Nazan TORUN</i>	223-236
ECONOMIC COMPLEXITY AND ECONOMIC GROWTH: EMPIRICAL EVIDENCE FROM CIVETS COUNTRIES <i>İlyas BAYAR</i>	237-251

TWIN DEFICITS OR NEGATIVE REVERSE CAUSALITY? A NONLINEAR APPROACH TO THE TURKISH BUDGET AND CURRENT ACCOUNT BALANCES¹

Osman Murat TELATAR²

Abstract

The budget deficit causing an increase in the current account deficit is named twin deficits. In addition, the budget and current account balances represent the internal and external balance of the economy. As in many developed and developing countries, revealing the relationship between internal and external imbalances in the Turkish economy in terms of determining economic policies is very important. Most of the studies on twin deficits in the literature are based on analyzes with linear models. The aim of this study, unlike other studies in the literature, is to examine the relationship between the budget and current account balance in the Turkish economy with nonlinear time series analysis. For this purpose, nonlinear unit root and cointegration tests were applied to the data covering the period 1994-2021. The findings show that the negative reverse causality hypothesis is valid instead of the twin deficits hypothesis in the Turkish economy in the analyzed period. Accordingly, there is a negative relationship from the current account balance to the budget balance in both the long and short run.

Keywords: Budget Balance, Current Account Balance, Nonlinear Unit Root Test, Nonlinear Cointegration Test, STAR-ARDL Model

JEL Classification: H62, F32, C22

İKİZ AÇIKLAR MI YOKSA NEGATİF TERS NEDENSELLİK Mİ? TÜRKİYE BÜTÇE VE CARİ İŞLEMLER DENGELERİ ÜZERİNE DOĞRUSAL OLMAYAN BİR YAKLAŞIM

Öz

Bütçe açığının cari işlemler açığında artışa neden olması ikiz açıklar olarak adlandırılır. Ayrıca bütçe ve cari işlemler dengeleri ekonominin iç ve dış dengesini de temsil etmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de iç ve dış dengesizlikler arasındaki ilişkinin ortaya konulması ekonomik politikaların belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Literatürdeki ikiz açıklarla ilgili çalışmaların çok büyük bir kısmı doğrusal modellerle yapılan analizlere dayanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak, Türkiye ekonomisinde bütçe ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi doğrusal olmayan zaman serileri analizi ile incelemektir. Bu amaçla 1994-2021 dönemini kapsayan verilere doğrusal olmayan birim kök ve eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, incelen dönemde Türkiye ekonomisinde ikiz açıklar hipotezi yerine negatif ters nedensellik hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Buna göre hem uzun hem de kısa dönemde cari işlemler dengesinden bütçe dengesine doğru negatif bir ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Dengesi, Cari İşlemler Dengesi, Doğrusal Olmayan Birim Kök Testi, Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Testi, STAR-ARDL Modeli

JEL Sınıflandırması: H62, F32, C22

¹ This study was produced by making use of the doctoral thesis titled 'The validity of the twin deficits hypothesis in Turkey'. The thesis, supervised by Professor Harun Terzi, who deceased in 2017, was completed by Osman Murat Telatar.

² Asst. Prof., Karadeniz Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, omtelatar@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3016-0534

1. Introduction

The budget balance (BB), which indicates the relationship between public sector income and expenditures, represents the internal balance of the economy together with the savings-investment balance. Therefore, deteriorations in the BB will adversely affect the internal balance and macroeconomic variables such as inflation, interest rate, and debt stock. On the contrary, the current account balance (CAB), which indicates the goods, services, and unrequited transfers in the economy, represents the external balance. Therefore, the course of CAB is essential in terms of showing the country's relations with the economies of other countries, as well as the developments in the external balance. Since the current account also expresses the savings-investment balance in the economy, it also partially represents the internal balance of the economy. Hence, developments in the BB and CAB provide important information about the general situation of the economy. In addition, the ratio of BB and CAB to national income is one of the indicators used in the comparison of national economies. For this reason, the course of the BB and CAB is of great importance in terms of both observing the general balance of the economy and enabling comparison with other countries.

The relationship between budget deficits (BD) and current account deficits (CAD), which is called twin deficits in the literature, started to be discussed in the United States (US) economy in the 1980s. The huge BD and CAD in the US economy in this period brought about the emergence of external and internal unbalances in the economy. The twin deficits problem has emerged in many European Union (EU) countries, especially Germany and Sweden, in the following years. Many developing countries, like Asian and Latin American countries, faced this problem in the 1990s. In this context, the fact that many different countries have experienced this problem has led to the twin deficits relationship becoming popular and has led to the emergence of different hypotheses, opinions, and studies on this issue.

With the 2008 global crisis, BB and CAB imbalances emerged in different countries economies. In this period, the credit rating of the US economy decreased for the first time in its history due to the BD. In the same period, the BB of a significant part of EU countries deteriorated, and foreign trade deficits tended to increase. For all these reasons, the twin deficit relationship stands out as an economic phenomenon that has been studied for many years and does not lose its popularity.

Thanks to the decisions of January 24, 1980, and the liberalization of capital movements in 1989, the Turkish economy has become an open economy. Thus, the path followed by the CAB has gained greater importance. Thanks to the tight fiscal policy implemented after the 2001 economic crisis, the BB began to be disciplined and became a size that was carefully examined. As in many developed and developing countries, it is extremely important to determine the relationship between the BB and the CAB in order to determine the internal and external unbalances in the Turkish economy. The determination of the said relationship will also help to reveal the policy recommendations to be applied in the solution of the current imbalances. In this context, the main purpose of the study is to determine the long and short run relationships between the BB and the CAB and to present appropriate policy recommendations on the subject. Almost all of the studies on twin deficits in the literature are based on analyzes performed with linear models. On the other hand, the number of analyzes carried out with nonlinear models of the mentioned relationship is very few. However, recently, serious developments have emerged in nonlinear time series analysis based on the possibility that macroeconomic variables can follow nonlinear processes. This study aims to contribute to the literature by examining the relationships between twin deficits with the help of nonlinear analysis.

In line with the explanations mentioned above, the study consists of six chapters. In the second part of the study, hypotheses regarding the relationship between the BB and the CAB are given. In the third chapter, the literature part, in which studies examining the BB and CAB are presented. In the fourth part of the study, information is given about the data set, the predicted models, and the applied econometric method. In the fifth chapter, empirical results obtained from nonlinear time

series analysis are discussed. Lastly in the conclusion part, a general evaluation was made by using the empirical findings obtained from the study.

2. The Relationship and Theoretical Connection Between Budget and Current Account Balances

The theoretical connection of the twin deficits issue can be explained through the national income account. Considering that individuals dispose of their income (Y) by consuming (C), saving (S), or paying taxes (T), the national income equation is written as follows:

$$Y=C+S+T \quad (1)$$

National income also consists of domestically sold consumer goods (C), investment goods (I), public goods (G), and net foreign country goods (X-M).

$$Y=C+I+G+(X-M) \quad (2)$$

When equations (1) and (2) are combined, equation (3) below is obtained.

$$T-G= (I-S)+(X-M) \quad (3)$$

In the above equation (T-G), (X-M), and (I-S) indicates public BB, foreign trade balance, and domestic investment-savings balance, respectively. According to equation (3), the public budget surplus is equal to the sum of the foreign trade surplus and the portion of investments exceeding savings. Assuming that the government cuts taxes without making any changes in public expenditures, a deficit will occur in the budget. In such a case, either the foreign trade surplus or the portion of investments exceeding savings or both surpluses must be reduced (Bernheim, 1988: 3). If the budget, foreign trade, and investment-savings balances in an economy are in deficit, equation (3) is written as follows:

$$(G-T)=(S-I)+(M-X) \quad (4)$$

According to equation (4), the BD is equal to the sum of the portion of domestic savings exceeding investments and the CAD. The CAD can be eliminated by an inflow of foreign capital or by net foreign savings (S_f). In this case, equation (4) is written as:

$$(G-T)=(S-I)+S_f \quad (5)$$

To analyze the causality relationship from BD to CAD under a flexible exchange rate regime in an open economy, if net foreign savings are assumed to be equal to the CAB, equation (5) is written as:

$$(G-T)=(S-I)+CAD \quad (6)$$

According to the above equation, a rise in the BD is financed by an increase in total savings, a decrease in domestic investments, or an increase in the CAD (Salvatore, 2006: 703).

There are two main hypotheses regarding the relationship between the BB and the CAB. The first is the 'Twin Deficit Hypothesis', also called the traditional view, and asserts a one-way positive relationship from the BD to the CAD. The second is the 'Ricardian Equivalence Hypothesis' (REH), which asserts no connection between the BD and the CAD. In addition to these two hypotheses accepted in the literature, there is also the 'Current Account Targeting Hypothesis', which suggests a unidirectional relationship from the CAD to the BD, and the 'Bidirectional Causality' relationship.

2.1. Twin Deficits Hypothesis

The twin deficit hypothesis, which is also called the traditional view, argues that one-way relationship between BD and CAD. Although the transmission mechanisms differ, the relationship between these deficits is explained by the Mundell-Fleming and Keynesian absorption approaches.

For the Mundell-Fleming approach, an increase in the BD creates upward pressure on the interest rate in the flexible exchange rate regime. The increased interest rate leads to foreign capital inflows, causing the appreciation of the national currency and a decrease in net exports. Therefore, with the assumption of a flexible exchange rate, a rise in the BD causes deterioration in the CAB. In the fixed exchange rate regime, interest arbitrage leads to the equalization of domestic and foreign interest rates. Thus, a deterioration in the BB causes an increase in the national income or the general level of prices and worsens the current account. Under the flexible exchange rate regime, there is no change in income, savings, and tax variables in the face of an increase in the public deficit, while the same proportional increase occurs in the foreign trade deficit. On the other hand, the increase in the BD in the fixed exchange rate regime both raises the level of national income and causes a smaller increase in the foreign trade deficit (Diboğlu, 1997; Baharumshah et al., 2006).

As a result, although the transmission mechanisms are different in the Mundell-Fleming approach, a positive relationship from BD to CAD is valid in both fixed and flexible exchange rate regimes.

- $BD \uparrow \rightarrow \text{foreign capital inflow} \uparrow \rightarrow \text{appreciation of national currency} \uparrow \rightarrow \text{exports (X)} \downarrow, \text{imports (M)} \uparrow \rightarrow CAD \uparrow$
(in flexible exchange rate regime)
- $BD \uparrow \rightarrow Y \uparrow, P \uparrow \rightarrow X \downarrow$ (due to increase in P), $M \uparrow$ (owing to increase in Y) $\rightarrow CAD \uparrow$
(in fixed exchange rate regime)

On the other hand, for the Keynesian absorption view, a rise in the BD increases the level of domestic expenditure, causing an increase in M and a deterioration in the CAB (Daly and Siddiki, 2009: 1156). The absorption approach is the Keynesian current account model of the open economy and is based mainly on the work of Alexander (1952), Meade (1951), Herberger (1950) and Johnson (1958) (Murshed, 1997: 13). According to this view, a rise in the BD will lead to an ascent in domestic absorption (total expenditure) and national income, thereby increasing import demand. Increasing import demand, on the other hand, will decrease net exports and cause an increase in the CAD.

- $BD \uparrow \rightarrow \text{Domestic Absorption} \uparrow \rightarrow \text{Import Demand} \uparrow \rightarrow \text{Net Exports} \downarrow \rightarrow CAD \uparrow$

2.2. Ricardian Equivalence Hypothesis (REH)

Unlike the traditional view, the REH, which argues no relationship between the BD and foreign trade deficits, was first put forward by Barro (1974). According to this hypothesis, it is the general principle to balance the public debt with future taxes and because the consumer is farsighted enough, he sees that future taxes are equivalent to current taxes. For this reason, the financing realized by the public through borrowing will be equal to the financing realized through taxation. Since David Ricardo made the first theoretical discussion on this subject, the hypothesis is called Ricardian equivalence (Mankiw, 2009: 493).

The REH argues that a rise in the BD because of tax cuts will not have any effect on either the foreign trade balance or the CAB. Assuming that public expenditures are fixed and no borrowing constraint, a reduction in the current tax rate will not affect domestic savings (Vamvoukas, 1999: 1094). Because the households, who are aware that the current tax cut will lead to a tax increase in the future, will save outside of their disposable income in order to pay the future tax burden. This increase in private sector savings will exactly offset the decline in public savings because of tax cuts. Therefore, national savings will remain unchanged (Mankiw, 2009: 493). As a result, public sector deficits will not affect the equilibrium levels of macroeconomic aggregates such as trade balance, CAB, interest rate, national savings, and money demand (Vamvoukas, 1999: 1094).

2.3. Current Account Targeting Hypothesis (Reverse Causality)

The current account targeting hypothesis, which is another hypothesis related to the relationship between the BB and the CAB, is based on the principle of unidirectional causality from the external deficit to the internal deficit. This reverse causality relationship from CAB to BB was named "current account targeting" by Summers (1988). This relationship, which is seen especially in developing countries, is generally caused by foreign borrowing and a slowdown in economic growth.

A country experiencing a financial or payment crisis, as it constantly runs a large CAD, may resort to issuing large amounts of public funds in order to relieve its economic recession and correct the disruptions in its financial sector. For example, after the 1997 crisis, BDs were allowed in Korea to provide economic vitality and expand the social safety net. In this recovery process in the economy, the causality relationship was from the CAD to the BD (Kim and Kim, 2006: 676). This reverse linkage between BD and CAD is more common, especially in emerging economies with high external debt stock (Baharumshah and Lau, 2005: 7). In such countries, which resort to external borrowing to end CAD, the repayment of foreign debts causes the CAD to increase even more.

The current account targeting hypothesis, which expresses the opposite of the traditional view, is especially valid in small open country economies whose economic growth is dependent on foreign capital inflows. In developing economies, the BB is affected by large amounts of foreign capital inflows or high debt accumulation, and therefore the economy eventually runs into a BD. Latin America and some East Asian countries' experiences are cited as examples (Baharumshah et al., 2006: 350; Kalou and Paleologou, 2012: 233).

- $CAD \uparrow \rightarrow$ External borrowing (issuance of public funds) \rightarrow External debt repayment \rightarrow $BD \uparrow$

On the other hand, the CAD may cause deterioration in the BB by slowing down economic growth. Reducing imports in countries whose economic growth is heavily dependent on imported inputs brings about a slowdown in economic growth. This slowdown in growth reduces tax revenues on the one hand and increases public expenditures (to stimulate domestic demand) on the other. As a result of all these, an increase in BD occurs.

- $CAD \uparrow \rightarrow$ Current account targeting \rightarrow $M \downarrow \rightarrow$ Economic growth $\downarrow \rightarrow$ Tax revenue \downarrow , Public expenditure $\uparrow \rightarrow$ $BD \uparrow$

In economies whose economic growth is largely based on imported inputs, the sign of this reverse relationship from the CAD to the BD will be negative instead of positive, if the current account targeting is not applied or if no measures are taken to reduce the CAD. Accordingly, increases in the CAD will lead to an increase in economic growth by increasing imports, and thus, tax revenues will increase, and BD will decrease (Telatar, 2013).

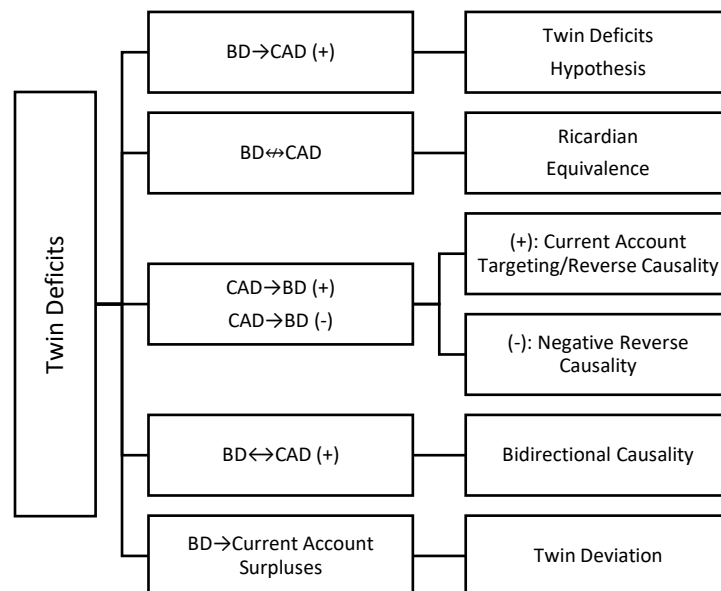
- $CAD \uparrow \rightarrow$ $M \uparrow \rightarrow$ Economic growth $\uparrow \rightarrow$ Tax revenue $\uparrow \rightarrow$ $BD \downarrow$ (negative reverse causality)

2.4. Bidirectional Causality

Another possible relationship between the budget and the CAB is bidirectional causality. In this case of causality, BDs affect CAD through transmission mechanisms like in the traditional view while CAD affects BD through reverse causation. Besides, in the case of bidirectional causality, the effects of deficits on each other simultaneously or by triggering each other vary as regards the country, period, and different economic conditions. In a significant part of the studies on the twin deficits relationship, it is argued that in order to reduce the CAD, it is necessary to reduce the BD, increase the private sector savings rate, and thus increase national savings. However, in cases of reverse or bidirectional causality, narrowing the BD alone may not be sufficient to end the CAD (Kouassi et al., 2004: 521). Sometimes, in addition to reducing the BD, additional practices such as exchange rate strategy, decision of interest rate, and export incentive policies may be required (Kalou and Paleologou, 2012: 234).

In addition to the hypotheses described above, there are different views on twin deficits in the literature. One of them is put forward by Kim and Roubini (2008), which asserts a twin deviation relationship between the BB and the CAB rather than a twin deficit. Accordingly, continuous increases in production, on the one hand, improve the BB with the productivity shocks they create, on the other hand, it worsens the CAB by increasing investments. The Feldstein-Horioka (F-H) hypothesis, which indirectly addresses the issue of twin deficits, is another related view. This hypothesis determines the validity of the twin deficit relationship depending on the level of international capital mobility. According to the F-H hypothesis, domestic savings are needed to finance investments in a closed economy with no international capital mobility. In such a case, the relationship between national savings and national investments will be quite strong. On the other hand, since investments can be financed with foreign savings in an economy where international capital mobility is unlimited, the strength of the domestic savings-investment relationship will also weaken. Therefore, in the event that international capital movements are unlimited (the F-H hypothesis is invalid), high capital mobility ensures that the BB and CAB move together. For this reason, it can be decided whether the BB and CAB move together, based on whether the F-H hypothesis is valid or not. The basic hypotheses about the budget and CAD are shown below with the help of figure 1.

Figure 1: Hypotheses Regarding the Twin Deficit Relationship

Note: The Figure has created by the author inspired by Chang and Hsu (2009).

3. Literature Review

The emergence of BD and CAD together in the United States in the 1980s led to the discussion of these deficits. This discussion, which started only for developed countries such as the USA, continued to include developing and underdeveloped countries in the following years. There is no consensus in the literature on the relationship between the BB and the CAB. The results obtained from the studies carried out on the subject differ according to the method applied, the period in question and the type of country examined.

Most of the studies investigating the twin deficits relationship in developed countries consist of studies on the USA. In these studies, in which econometric methods such as cointegration, Vector Autoregressive (VAR) and regression analysis were applied, different empirical findings were obtained. For example, Abell (1990), Bachman (1992), and Salvatore (2006) studies suggest the validity of the twin deficits hypothesis, while Enders and Lee (1990) state that REH is valid. On

the other hand, Kim and Roubini (2008) revealed a twin deviation rather than a twin deficit, and Darrat (1998) a reciprocal causality relationship.

A significant part of the studies examining the twin deficits relationship in developing countries consists of studies on Asian countries. Structural changes and the high debt burden in Asian economies, especially with the 1997 economic crisis, led to the questioning of the twin deficits relationship in these countries. Similarly, some EU countries, which have faced serious economic problems and large BDs in recent years, and countries whose economic activities are based on oil export revenues are examples of other countries examined under this heading. The results obtained from the studies on developing countries in the literature cannot reveal a definite finding of the validity of the twin deficits hypothesis, as in the studies on developed countries.

Studies on twin deficits in Türkiye began to come to the fore in the 1990s when the import substitution industrialization policy was abandoned, and international capital movements were completely liberalized. As in the studies of other countries, there is no consensus on the relationship between the BD and CAD in the studies on Türkiye. While the studies of Zengin (2000), Akbostancı and Tunç (2002), Günaydın (2004) demonstrated the validity of the twin deficits hypothesis, Kuştepelı (2001), Aksu and Başar (2009) revealed that the REH is valid. On the other hand, Utkulu (2003) and Altıntaş and Taban (2010) found that bidirectional causality is valid.

Most studies on twin deficits in the literature are based on linear method model estimation. On the other hand, the number of studies with nonlinear estimation methods is very limited. The number of studies dealing with this relationship with nonlinear methods in terms of the long run is much less. Among these studies, Telatar (2013) is the first study to examine the twin deficits with nonlinear methods in terms of long run. The author investigated the relationship between BB and CAB in Türkiye with quarterly data for the period 1991-2013 using nonlinear time series analysis. According to the findings obtained from the study, the variables are cointegrated and there is a negative relationship from CAB to BB in both the long and short run. In other words, the negative reverse causality hypothesis is valid instead of the twin deficits hypothesis in Türkiye in the period under consideration. Accordingly, increases in the CAD lead to decreases in the BD. There is no consensus among the results of studies on nonlinear methods in the literature too, just like the studies used linear methods. The results of the studies may differ according to the country and period of study. For example, Bhat and Sharma (2018), Antonakakis et al. (2019), Bilman (2021), and Mallick et al. (2021) supported the twin outputs hypothesis, while Telatar (2013), Turan and Karakaş (2017) reached the result of reverse causality. A summary of the literature on the twin deficits issue is presented in Table 1.

Table 1: Summary of the Empirical Literature on Twin Deficit Relationship

Author	Period	Country	Method	Applied Findings
Bernheim (1988)	differs for countries	US, Canada, UK, Germany, Japan, Mexico	-Ordinary least squares (OLS)	<ul style="list-style-type: none"> • $BB \rightarrow CAB$ (US, Canada, UK, Germany) • $BB \rightarrow CAB$ (Japan)
Darrat (1988)	1960:Q1-1984:Q4	US	-Granger causality	<ul style="list-style-type: none"> • $BD \leftrightarrow$ Foreign Trade deficit
Roubini (1988)	differs for countries	18 OECD countries	-Vector autoregressive (VAR)	<ul style="list-style-type: none"> • $BD \rightarrow CAD$ (for 12 countries) • F-H not valid (for 13 countries)

Tablo 1 (Contunied): Summary of the Empirical Literature on Twin Deficit Relationship

Author	Period	Country	Method	Applied Findings
Abell (1990)	1979:02-1985:02 (monthly)	US	-VAR	• BD→Foreign Trade deficit
Dewald and Ulan (1990)	1961-1985 1954-1987	US	-OLS	• BD → CAD • BD→CAD/ unrestricted VAR
Enders and Lee (1990)	1947:Q3-1987:Q1	US	-VAR	• BD → CAD/restricted VAR
Bachman (1992)	1974:Q1-1988:Q4	US	-Engle-Granger cointegration test -VAR	• no cointegration • BD→CAD
Kasa (1994)	differs for countries	US, Japan, Germany	-VAR	• BB→CAB (US, Japan, Germany)/ unrestricted VAR • BB→CAB (US)/ restricted VAR • BD → CAD (Japan, Germany)/ restricted VAR
Diboğlu (1997)	1960:Q1-1994:Q4	US	-Johansen cointegration test -VAR	• BD→CAD
Vamvoukas (1999)	1948-1994	Greece	-Engle-Granger cointegration test -Granger causality	• cointegrated • BD→Foreign Trade deficit
Zengin (2000)	1987:Q1-1998:Q1	Türkiye	-VAR	• BD→Foreign Trade deficit
Kuştepli (2001)	1975-1995	Türkiye	-Johansen cointegration test	• BD → CAD
Akbostancı and Tunç (2002)	1987:Q1-2001:Q4	Türkiye	-Johansen cointegration test	• cointegrated • BD→Foreign Trade deficit • BD→CAD (1st sub sample)
Hatemi and Shukur (2002)	1975:Q1-1998:Q2	US	-VAR	• CAD→BD (2nd sub sample)
Utkulu (2003)	1950-2000	Türkiye	-Engle-Granger cointegration test	• BD↔ Foreign Trade deficit

Table 1 (Continued): Summary of the Empirical Literature on Twin Deficit Relationship

Author	Period	Country	Method	Applied Findings
Günaydın (2004)	1987:Q1-2003:Q2	Türkiye	-Toda-Yamamoto causality test	• BD→Foreign Trade deficit
Bussière and et al. (2005)	1960-2003	21 OECD countries	-Panel regression analysis	• BD → CAD
Baharumshah et al. (2006)	differs for countries	Indonesia, Malaysia, Philippines, Thailand	-Johansen cointegration test -Granger causality	• cointegrated • BD→CAD (Thailand) • CAD→BD (Indonesia) • BD↔CAD (Malaysia, Philippines)
Kim and Kim (2006)	1970-2003	Korea	-Granger causality	• CAB→BB
Salvatore (2006)	1973-2005	G-7 countries	-OLS	• BD→CAD
Puah and et al. (2006)	1970-2005	Malaysia	-Johansen cointegration test -Toda-Yamamoto causality test	• no cointegration • CAD→BD
Beetsma et al. (2008)	1970-2004	14 EU countries	-Panel VAR	• BD→CAD
Kim and Roubini (2008)	1973:Q1-2004:Q1	US	-VAR	• BD→Current account surpluses (twin deviation)
Aksu and Başar (2009)	1989:01-2003:12 (monthly)	Türkiye	-Autoregressive Distributed Lag (ARDL)	• cointegrated • BD→Foreign Trade deficit
Altıntaş and Taban (2010)	1974-2007	Türkiye	-ARDL	• cointegrated • BD↔CAD
İyidoğan (2011)	1987:Q1-2005:Q4	Türkiye	-Nonlinear causality test	• CAD→BD
Kalou and Paleologou (2012)	1960-2007	Greece	-Johansen cointegration test	• cointegrated • CAD→BD
Miszta (2012)	1999:Q1-2010:Q2	Latvia Lithuania Estonia	-VAR	• CAD→BD
Telatar (2013)	1991Q1-2013Q1	Türkiye	-KSS unit root test -Dufrénot et al. (2006) cointegration -STAR-ARDL	• cointegrated • CAD→BD (-) (negative reverse causality)

Tablo 1 (Contunied): Summary of the Empirical Literature on Twin Deficit Relationship

Author	Period	Country	Method	Applied Findings
Çatık et al. (2015)	1994-2012	Türkiye	-Thresold VAR	<ul style="list-style-type: none"> • BD→CAD (in upper regime) • BD→ Current account surpluses (in lower regime)
Turan and Karakaş (2017)	1998Q1-2016Q4	Türkiye	-Nonlinear ARDL (NARDL)	<ul style="list-style-type: none"> • cointegrated • CAD→BD
Bhat and Sharma (2018)	1970-2016	India	-NARDL	<ul style="list-style-type: none"> • BD→CAD
Antonakakis et al. (2019)	1791-2013	US	-Quantile ARDL (QARDL)	<ul style="list-style-type: none"> • BD→CAD
Yılmaz and Tütüncü (2020)	1975-2017	Türkiye	-Hacker and Hatemi-J causality test	<ul style="list-style-type: none"> • CAD→BD • BD↔CAD (for 1980-2008)
Bilman (2021)	2006Q1-2020Q2	Türkiye	-Fourier Engle-Granger cointegration test	<ul style="list-style-type: none"> • cointegrated • BD→CAD
Mallick (2021)	1998Q2-2017Q4	İndia	-NARDL	<ul style="list-style-type: none"> • BD→CAD

4. Data, Model, and Methodology

This study aims to investigate the validity of the twin deficits hypothesis in the Turkish economy. Most of the studies on this subject in the literature are based on linear time series analysis. Pötscher and Prucha (1997), Marmer (2008), and Enders (2010) argue that a significant part of the macroeconomic variables and the series obtained as a result of the data creation process may have a nonlinear structure. In this context, changes in factors such as the calculation methods, base years, and sub-items of the variables may cause nonlinear structure in the variables. Enders (2010) argues that the probability of nonlinearity increases, especially in series where the lengths of declination and expansion periods differ. For this reason, there has been a significant increase in the number of studies conducted with nonlinear time series analysis in recent years. Despite the increase in the number of studies with nonlinear models in the literature, the number of studies examining the twin deficits relationship with nonlinear methods is quite limited.

Considering the change made in 2006 in the calculation method of the BB variable used in this study and the differences in the lengths of the increase and decrease periods of the GDP variable, there is a possibility that a nonlinear structure may emerge. For this reason, unlike other studies, in this study, the twin deficits issue was examined with nonlinear time series analysis, and thus it was aimed to contribute to the literature.

The data of the BB and the CAB variables were included in the analysis as a ratio to GDP and seasonally adjusted. The BB variable was obtained from Republic of Türkiye Ministry of Treasury and Finance, and the CD variable was obtained from The Central Bank of the Republic of Türkiye Electronic Data Delivery System (EVDS) databases. Because BD data have been published monthly since 1994 in the database of the Ministry of Treasury of the Republic of Türkiye, 1994 is the beginning of the sample period of the study. The estimated models in the study, in which data between 1994Q1-2021Q4 were used as the analysis period, are shown below.

$$CAB_t = \alpha_0 + \alpha_1 BB_t + u_{1t} \quad (7)$$

$$BB_t = \beta_0 + \beta_1 CAB_t + u_{2t} \quad (8)$$

4.1. Nonlinear Unit Root Analysis

Kapetanios et al. (2003a) developed a new unit root test called the KSS (Kapetanios, Shin and Shell) test in the literature, which takes into account the nonlinear structure, unlike the classical unit root tests. According to the KSS test, the null hypothesis states that the series follows a linear process by having unit root. On the contrary, the alternative hypothesis asserts that the variable is stationary but, unlike ADF, it follows a nonlinear exponential smooth transition autoregressive (ESTAR) process (Bahmani-Oskooee and Gelan, 2006: 1). The hypotheses in the KSS test and the process of obtaining the model to be estimated are presented below (Kapetanios et al., 2003a: 361-364).

If the univariate first order smooth transition autoregressive (STAR) model is taken into account at the beginning:

$$y_t = \beta y_{t-1} + \gamma y_{t-1} \theta(\theta; y_{t-d}) + \varepsilon_t, \quad t=1, \dots, T \quad (9)$$

In equation (9), $\theta(\theta; y_{t-d})$ represents the transition function. θ is the transition parameter of the STAR process (which determines the transition rate), and lastly, ε_t is the error term that has an identically and independently distributed (iid) process.

If the transition function is expressed as the exponential form of the STAR model,

$$\theta(\theta; y_{t-d}) = 1 - \exp(-\theta y_{t-d}^2) \quad (10)$$

The above expression assumes θ is greater than or equal to zero and d is greater than or equal to one ($\theta \geq 0, d \geq 1$). Hence, the transition function is between 0 and 1.

$$\theta(0) = 0; \quad \lim_{x \rightarrow \pm\infty} \theta(x) = 1$$

Using equations (9) and (10), the following ESTAR model is obtained.

$$y_t = \beta y_{t-1} + \gamma y_{t-1} [1 - \exp(-\theta y_{t-d}^2)] + \varepsilon_t \quad (11)$$

When the equation (11) is reparameterized,

$$\Delta y_t = \phi y_{t-1} + \gamma y_{t-1} [1 - \exp(-\theta y_{t-d}^2)] + \varepsilon_t \quad (12)$$

Assuming θ to be positive allows the speed of mean revision to be effectively defined. For y_t to follow the unit root process in the middle regime, ϕ must be assumed to be zero. With the assumption that ϕ and θ are equal to zero ($\phi=0, \theta=0$) the null hypothesis (H_0) states the linear unit root process. In other words, failure to reject H_0 indicates that the series is not stationary and has a linear structure. On the other hand, under the assumption that ϕ is equal to zero and θ is greater than zero ($\phi=0, \theta > 0$), the alternative hypothesis (H_1) states that y_t is stationary but follows a nonlinear process.

Assuming $\phi=0$ and $d=1$, equation (12) will be rewritten as.

$$\Delta y_t = \gamma y_{t-1} \{1 - \exp(-\theta y_{t-1}^2)\} + \varepsilon_t \quad (13)$$

The KSS unit root test relies directly on the estimation of parameter θ . Therefore, the hypotheses to be tested are as follows.

$$H_0: \theta = 0$$

$$H_1: \theta > 0$$

Since the γ parameter is not defined under the H_0 hypothesis, it will not be appropriate to test the null hypothesis directly. Hence, by applying the first-order Taylor series approach, the below auxiliary regression is obtained.

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1}^3 + \varepsilon_t \quad (14)$$

The hypotheses of equations (14) are as follows.

$$H_0: \delta=0$$

$$H_1: \delta>0$$

Testing of the null and alternative hypotheses is carried out by using the t-statistic (t_{NL}) of the parameter δ to be obtained from the estimation of equation (14). The t_{NL} statistic is calculated by dividing the estimated coefficient by the standard error as in the equation below.

$$t_{NL} = \hat{\delta}/s.e(\hat{\delta}) \quad (15)$$

In equation (15), $\hat{\delta}$ is the OLS prediction result of δ , and s.e. is the standard error of $\hat{\delta}$. The t_{NL} statistic, which does not have asymptotic normal distribution, is compared with the table values prepared by Kapetanios et al. (2003a) instead of the t-table value. Accordingly, if the calculated t_{NL} statistic is less than the critical table value, the H_0 cannot be rejected. In this case, it is decided that the relevant series is not stationary but has a linear process. On the other hand, H_0 is rejected if the calculated t_{NL} statistic is greater than the critical table value. In this case, it is decided that the series does not have a unit root but follows a nonlinear process.

4.2. Nonlinear Cointegration Analysis

Advances in the nonlinear estimation method have led to an increase in nonlinear cointegration tests. One of these tests is the Kapetanios et al. (2003b) cointegration test, which investigated the existence of cointegration according to the STAR process. According to this test, the existence of cointegration can be detected in two different ways. The first one is to determine the cointegration by a nonlinear error correction mechanism. The other is to transform the linear Engle-Granger cointegration approach into the nonlinear structure. Similarly, Dufrenot et al. (2006) cointegration test refers to the nonlinear form of the Engle-Granger cointegration test.

In this study, the existence of cointegration between variables was examined using the Dufrenot et al. (2006) cointegration test. The theoretical background of this test is based on the process presented below.

Let z_t be the error terms obtained from the OLS model estimation, which is the first step of the cointegration test. When assuming that z follows the STAR process with a delay of 1 for simplicity, the nonlinear cointegration test is performed as follows (Dufrenot et al. 2006):

$$z_t = \rho_1 z_{t-1} + \rho_1^* z_{t-1} F(x_{t-d}, \theta) + v_t \quad (16)$$

In equation (16), the transition variable, which represents the regime transition dynamic in the correction process, is x_{t-d} . In addition, the logistic or exponential function type of the STAR model is denoted by $F(\cdot)$ and the series of error terms are denoted by v_t .

$$F(x_{t-d}) = \{1 + \exp[-\gamma(x_{t-d} - c)]\}^{-1}, \quad \gamma > 0 \quad \theta = (\gamma, c) \quad (17)$$

$$F(x_{t-d}) = 1 - \exp[-\gamma(x_{t-d} - c)^2], \quad \gamma > 0 \quad \theta = (\gamma, c) \quad (18)$$

In equation (17) and equation (18), the transition parameter, which controls the size of the transition between regimes, and the threshold value are shown by γ and c , respectively. z_{t-d} or Δz_{t-d} represent the transition variables. Of these two parameters, z_{t-d} indicates the effect of the current deviation on the future deviation, and Δz_{t-d} denotes the variability property of the deviation in the long run equilibrium. Considering the assumptions $\rho=1$ and $-2 < \rho_1^* < 0$, the equation (16) will be rewritten as:

$$\Delta z_t = [\tilde{\rho}_1 + \rho_1^* F(x_{t-d}, \theta)] z_{t-1} + v_t, \quad \tilde{\rho}_1 = \rho_1 - 1 \quad (19)$$

The H_0 and H_1 hypotheses to be tested here are as follows.

$$H_0: \tilde{\rho}_1 = \rho_1^* = 0 \quad (\text{random walk})$$

$$H_1: \tilde{\rho}_1 = 0, \quad -2 < \rho_1^* < 0 \quad (\text{nonlinear mean-reversion})$$

In the null hypothesis above, the parameters of the STAR models are not defined. For this reason, the following auxiliary regression model containing the logistics function of Δz_t is created.

$$\Delta z_t = \phi_0^1 z_{t-1} + \phi_1^1 z_{t-1} x_{t-d} + \phi_3^1 z_{t-1} x_{t-d}^3 + \omega_t^1 \quad (20)$$

The above equation assumes $\phi_0^1 = 0$, $\phi_1^1 < 0$, and $\phi_3^1 > 0$. z_t represents the residuals that are obtained in the first step of the cointegration test, and x_t represents the independent variable of the cointegration equation. Furthermore, $z_{t-1} x_{t-d}$ represents the interaction term and the d subscript represents the optimum lag length. The H_0 hypothesis that the variables are not cointegrated is as follows:

$$H_0: \phi_1^1 = \phi_3^1 = 0$$

Testing the H_0 hypothesis can also be done using two statistics, named STAT1 and STAT2.

$$STAT1 = \frac{T(SSR_0 - SSR_1)}{SSR_0} \quad (21)$$

$$STAT2 = \left[\frac{(SSR_0 - SSR_1)}{SSR_0} \right] \left[\frac{nd_1}{(nd_0 - nd_1)} \right] \quad (22)$$

In the above equations, T is the number of observations, and SSR_0 and SSR_1 represent the sum of the squared residuals of the H_0 and H_1 , respectively. In addition, nd_0 and nd_1 are the degrees of freedom under the H_0 and H_1 , respectively.

5. Empirical Results

In this study, the KSS unit root test was applied to the variables, considering the possibility that BB and CAB variables have a nonlinear structure. The results of the relevant unit root test are shown in Table 2.

Table 2: The Results of Nonlinear Unit Root Test

t _{NL} statistic		case	asymtotic critical values		
BB	CAB		0.01	0.05	0.10
-2.544**	-1.729	raw	-2.82	-2.22	-1.92
-2.676***	-1.925	de-meaned	-3.48	-2.93	-2.66
-3.052***	-2.006	de-meaned & de-trended	-3.93	-3.40	-3.13

Notes: ^aThe asymptotic critical values were acquired from Kapetanios et al. (2003a). ^b*** and *** indicate that the null hypothesis is rejected at 5% and 10%, respectively.

As seen in Table 2, the t_{NL} statistic values of the BB variable were obtained -2.54, -2.67, and -3.05 for the case of raw, de-meaned, and de-trended, respectively. These statistics obtained are greater than the critical table value (as absolute value) at the significance level of 5% for the raw case, and 10% for de-meaned and de-trended cases. Therefore, the null hypothesis for the BB series is rejected. Accordingly, the BB series is stationary and follows a nonlinear process. In other words, the budget variable does not contain unit root and has a nonlinear structure. On the contrary, the t_{NL} statistics for the CAB variable are smaller (as an absolute value) than the critical table value for all three cases. For this reason, the null hypothesis for the CAB series could not be rejected. Hence, the CAB series contains unit root but has a linear structure. In summary, according to the KSS test results, the BB series follows a nonlinear process, while the CAB series follows a linear process. Especially since the BB series follows a nonlinear process, estimating an empirical model which included the BB variable with linear methods may lead to incorrect estimation results. Therefore, the model with the BB variable should be estimated using nonlinear methods. Hence, the existence of cointegration between variables should be investigated by a nonlinear cointegration test. For this reason, in the study, the Dufrénot et al (2006) cointegration test was used to reveal whether the variables are cointegrated or not. The results of this test, which was

carried out by applying unit root to the residuals obtained from the estimation of the cointegration model, are presented in Table 3.

Table 3: The Result of Nonlinear Cointegration Test

Model/Model Number	d	ϕ_0^1	Decision
CB=f(BB)/Model I	1	-0.059	H ₀ non rejected (not cointegrated)
BB=f(CAB)/Model II	1	-0.131**	H ₀ rejected (cointegrated)

Notes: ^a ϕ_0^1 and d are the coefficient of z_{t-1} and the optimal lag length of the interaction term in Equation (20), respectively. ^b ** indicates that the null hypothesis is rejected at 5%.

As seen in Table 3, the ϕ_0^1 coefficient is statistically insignificant in the model in which CAB is the dependent variable and BB is the independent variable. Accordingly, there is no long run relationship from the BB variable to the CAB variable. In other words, the twin deficits hypothesis is not valid for the period under consideration. On the other hand, in the model where BB is the dependent variable and CAB is the independent variable, the ϕ_0^1 coefficient is statistically significant. Accordingly, the null hypothesis which suggested that the variables were not cointegrated, was rejected. In other sayings, the variables are cointegrated and there is a long run relationship from the CAB variable to the BB variable. As a result, according to the findings obtained from the nonlinear cointegration test, the reverse causality hypothesis proposed by Summers (1998) is valid instead of the twin deficits hypothesis in the long run between the variables.

After determining the existence of cointegration between the variables in Model II, nonlinear ARDL model estimation was performed in order to determine the long and short run coefficients in the study. The estimation results and long and short run coefficients of the STAR-ARDL model are presented in Table 4 and Table 5.

Table 4: The Estimation Results of STAR-ARDL Model (Dependent Variable: BB)

Regressor	Coefficient	t-stat.
Constant	-0.010**	-2.396
BB(-1)	0.918*	28.434
CB(-1)	-0.232***	-1.817
CAB ³ (-1)	21.217	1.208

$R^2=0.92$ $F=316.379^*$ $LM=1.960[0.161]$

Notes: ^a *, **, and *** indicate that the null hypothesis is rejected at 1%, 5%, and 10%, respectively. ^b LM is the Breusch-Godfrey LM test statistic for first order autocorrelation. ^c The value in square brackets represents the probability value.

The first lag of residuals from the STAR-ARDL model was added as an independent variable to the error correction model. The findings obtained as a result of the estimation of the error correction model are presented in Table 5. According to the findings presented in Table 5, the long run coefficient of the CAB variable is negative and statistically significant. This finding reveals that there is a negative relationship from the CAB variable to the BB variable in the long run. Therefore, the reverse causality hypothesis is valid in the long run between the variables.

On the other hand, the lag of the error correction term [ECT(-1)] in the estimated error correction model is also negative and statistically significant. This finding shows that the error correction model is performing and the results of the nonlinear cointegration test are valid. In other words, the variables are cointegrated, that is, they move together in the long run. The ECT(-1) coefficient was estimated to be -0.82. The negative sign of the coefficient indicates that in the event of a shock in the system, a deviation from the equilibrium will return to the current period

equilibrium. Accordingly, approximately 82% of the deviation in the current period equilibrium will be compensated in the next period. In other words, the ECT(-1) value of -0.82 indicates that when the system is faced with a shock, it will take approximately one and a half periods for the system to return to its long run equilibrium. In addition, the coefficient of the CAB variable is negative and statistically significant. Accordingly, there is a negative relationship from the CAB variable to the BB variable in the short run as well as in the long run. In summary, the negative reverse causality hypothesis is valid instead of the twin deficits hypothesis between the variables in both the long and short run. Accordingly, improvements in the CAB variable (decrease in the current account deficit) cause worsening in the BB variable (increase in the budget deficit).

Table 5: The Long and Short Run Coefficients of STAR-ARDL Model

long run coef. (dependent variable: BB)		
Regressor	Coefficient	t-stat.
Constant	-0.121*	-3.450
CAB	-2.397***	-1.802
CAB ³	86.421	0.391
short run coef. (dependent variable: ΔBB)		
Regressor	Coefficient	t-stat.
Constant	-6.43E-05	-0.035138
ECT(-1)	-0.822344**	-2.168600
ECT ³ (-1)	-10.30318	-0.787290
ΔBB(-1)	0.937560*	2.504348
ΔCB(-1)	-0.252933*	-2.518126

Notes: ^a *, **, and *** indicate that the null hypothesis is rejected at 1%, 5%, and 10%, respectively. ^b Δ denotes the first difference.

6. Conclusion

The large-scale budget and CAD in the US economy in the 1980s led to debates on the validity of the twin deficit relationship. The fact that the aforementioned relationship began to be seen in many developed and developing countries in the following period made the twin deficits popular and led to the formation of different views and hypotheses in this field. The fact that the Turkish economy has become open to the outside since 1980 and the liberalization of capital movements has increased, has made the course of the balance of payments and current account important. Since the BB and CAB also represent the general balance of the economy, they are also important for removing internal and external imbalances.

Pötscher and Prucha (1997), Marmer (2008), and Enders (2010) argue that in addition to most macroeconomic variables, especially the series obtained as a result of the data generating process may have a nonlinear structure. In this sense, the changes made in the calculation methods of the variables, the calculated base years, and their sub-items increase the possibility of nonlinear structure in the variables. The change made in the calculation method of the BB in Türkiye in 2006 may cause this variable to follow a nonlinear process. Similarly, the change in the base year of the GDP may transform both variables used in the study, and therefore the models to be established, to nonlinear. Due to the possibility that macroeconomic variables can follow nonlinear processes, the opinion that classical unit root tests and linear time series analyses may be insufficient in estimating and drawing conclusions has been frequently expressed by economists recently. Therefore, in recent years, researchers have started to turn toward nonlinear dynamics. Despite the increase in studies conducted with nonlinear analysis in the literature, the number of studies examining the relationship between BB and CAB with nonlinear analysis is very few. Therefore, it is aimed to contribute to the literature by examining the twin deficits relationship with nonlinear analysis in this study.

In the study, the validity of the twin deficits hypothesis was investigated using quarterly data for the period 1994: Q1-2021:Q4. The nonlinear time series analysis performed within this framework consists of three main stages. In the first stage, the nonlinear unit root test was performed to determine whether the series followed a nonlinear process or not. In the second stage, the cointegration relationship between the variables was decided by using a nonlinear cointegration test. In the last stage, the long and short run coefficients of the variables were determined by estimating the STAR-ARDL model.

According to the results of the nonlinear unit root test, the CAB variable contains the unit root, BB variable does not. In other words, while the CAB variable follows a linear process, the BB variable follows a nonlinear process. Since the BB series has a nonlinear structure, estimating the model in which this variable takes place with linear time series methods may lead to obtaining incorrect findings. Therefore, in this study, the effects between BB and CAB were investigated by nonlinear time series analysis. Due to the possibility that macroeconomic variables can follow nonlinear processes, the opinion that classical unit root tests and linear time series analysis may be insufficient in estimating and drawing conclusions has been frequently expressed by researchers recently. Therefore, in recent years, researchers have started to turn toward nonlinear dynamics. Despite the increase in studies with nonlinear analyzes in the literature, the number of studies about the twin deficits issue examined with nonlinear models is limited. For this reason, this study aims to contribute to the literature by examining the twin deficits relationship with nonlinear analysis. In order to determine the long run comovement between the variables, Dufrenot et al. (2006) cointegration test was used. According to the results obtained from the cointegration test, there is no long run relationship from the BB variable to the CAB variable. On the contrary, there is a long run relationship from the CAB to BB. The CAB and BB variables are co-integrated, in other words, they move together in the long run. The long run coefficient of the CAB variable is negative. Accordingly, there is a negative long run relationship from the CAB variable to the BB variable. In other saying, increases in the CAD cause a decrease in BD. In addition, the short run coefficient obtained from the estimated STAR-ARDL model indicates a similar result. The sign of the short run coefficient of the CAB variable is also negative. As a result, the negative reverse causality hypothesis is valid instead of the twin deficits hypothesis in the Turkish economy in the short and long run. According to this hypothesis, decreases in the CAD cause economic growth to decrease in countries that grow based on imported inputs. In this case, there is a decrease in the tax revenues of the country, especially on imports tax. In addition, an increase in public expenditures can be made to revive the economy and improve growth performance. As a result, the decrease in the CAD causes a deterioration in the BB.

As in many developing countries, production in the Turkish economy is generally based on imports of intermediate goods. Therefore, increases in production bring about CAB deterioration. It is a clear indicator of this situation that high economic growth rates occur in periods when CAD is too high, and low growth rates occur in crisis periods with a current account surplus. For this reason, it can be stated that the reverse causality relationship revealed by the nonlinear analysis is valid for the Turkish economy. Although the CAD, which is one of the main problems of the economy, affects many variables negatively, it has a positive effect on the BB in Türkiye. The production structure based on the import of intermediate goods causes large CAD with the effect of interest and exchange rates. The fact that the share of intermediate goods imports in total imports is constantly large causes this production structure to be permanent. Since it is very difficult to change the production structure based on imported inputs in the short run, the economic growth performance will continue to be shaped by the size of the CAD in the coming periods. Although the increases in the CAD lead to improvements in the BB through economic growth, they cause the BB to be dependent on the CAD to some extent. While increases in CAD lead to improvements in BB through economic growth, on the other hand, they cause BB to become dependent on CAD. Therefore, changing the production structure in question will be significantly beneficial in eliminating the dependence of the BB on the CAD. Although the measures

that can be implemented in the short run are limited, the production structure based on imported inputs can be changed with the support to be given to domestic industries producing intermediate goods in the long run. Thus, in economic growth, both the decrease in dependence on imports and the increase in employment in the sectors producing intermediate goods will decrease the unemployment rate. At the same time, disciplining the BB will not be dependent on the condition of running a CAD.

References

- Abell, J. D. (1990). Twin Deficits during the 1980s: An Empirical Investigation. *Journal of Macroeconomics*, 12(1), 81-96.
- Akbostancı, E. and Tunç, G. İ. (2002). Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model of Trade Balance. *ERC Working Papers*, 01/06, 1-18.
- Aksu, H. and Başar, S. (2005). İkiz Açıklar Hipotezi'nin Türkiye Açısından Araştırılması. *İktisat İşletme ve Finans*, 20(234), 95-113.
- Altıntaş, H. and Taban, S. (2010). Türkiye'de İkiz Açık Sorunu ve Feldstein-Horioka Hipotezi: ARDL Yaklaşımı ve Nedensellik Araştırması. Erişim Adresi <http://web.inonu.edu.tr/~ozal.congress/pdf/101.pdf>.
- Antonakakis, N., Cunado, J., Gupta, R. and Segnon, M. (2019). Revisiting the twin deficits hypothesis: a quantile cointegration analysis over the period 1791-2013. *Journal of Applied Economics*, 22(1), 117-131.
- Bachmann, D. D. (1992). Why Is the U. S. Current Account Deficit so Large? Evidence from Vector Autoregressions. *Southern Economic Journal*, 59(2), 232-240.
- Baharumshah, A. Z. and Lau, E. (2005). Budget and Current Account Deficits in SEACEN Countries: Evidence Based on the Panel Approach. *International Finance*, 0504002, 1-34.
- Baharumshah, A. Z., Lau, E. and Khalid A. M. (2006). Testing Twin Deficits Hypothesis using VARs and Variance Decomposition. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 11(3), 331-354.
- Bahmani-Oskooee, M. and Gelan, A. (2006). Testing the PPP in the nonlinear STAR Framework: Evidence from Africa. *Economics Bulletin*, 6(17), 1-15.
- Beetsma, R., Giuliodori, M. and Klaassen, F. (2008). The effects of Public Spending on Trade Balances in the European Union. *Journal of the European Economic Association*, 6, 414-423.
- Bernheim, D. B. (1988). Budget Deficits and The Balance of Trade. Erişim Adresi <http://www.nber.org/chapters/c10935.pdf>.
- Bhat, J. A. and Sharma, N. K. (2018). The twin-deficit hypothesis: revisiting Indian economy in a nonlinear framework. *Journal of Financial Economic Policy*, 10(3), 386-405.
- Bilman, M. E. (2021). Are Budget and Current Account Deficits Twins in Turkey? Evidence from Residual-based Fourier Cointegration and Fourier Causality Analyses. *Sosyoekonomi*, 29(49), 199-215.
- Bussière, M., Fratzscher, M. and Müller, G. J. (2004). Current Account Dynamics in OECD and EU Acceding Countries: An Intertemporal Approach. *ECB Working Paper Series*, 311, 1-38.
- Chang, J. and Hsu, Z. (2009). Causality Relationships between the Twin Deficits in the Regional Economy. Erişim Adresi <http://econ.ccu.edu.tw/2009/conference/2B3.pdf>.
- Çatık, A. N., Gök, B. and Akseki, U. (2015). A nonlinear investigation of the twin deficits hypothesis over the business cycle: Evidence from Turkey. *Economic Systems*, 39, 181-196.

- Daly, V. and Siddiki J. U. (2009). The twin deficits in OECD countries: cointegration analysis with regime shift. *Applied Economics Letters*, 16, 1155-1164.
- Darrat, A. F. (1988). Have Large Budget Deficits Caused Rising Trade Deficits?. *Southern Economic Journal*, 54(4), 879-887.
- Dewald, W. G. and Ulan, M. (1990). The twin deficit illusion. *Cato Journal*, 9(3), 689-707.
- Diboğlu, S. (1997). Accounting for U.S. Current Account Deficits: An Empirical Investigation. *Applied Economics*, 29(6), 787-793.
- Dufrénot, G., Mathieu, L., Mignon, V. and Péguin-Feissolle, A. (2006). Persistent misalignments of the European exchange rates: some evidence from nonlinear cointegration. *Applied Economics*, 38, 203-229.
- Enders, W. (2010). *Applied Econometrics Time Series*, 3th. Ed., John Wiley & Sons, Inc.
- Enders, W. and Lee, B. (1990). Current Account and Budget Deficits: Twins or Distant Cousins?. *The Review of Economics and Statistics*, 72(3), 373-381.
- Günaydın, İ. (2004). Bütçe ve Ticaret Açıkları Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması. *Ekonomik Yaklaşım*, 15(52-53), 143-259.
- Hatemi, A. J. and Shukur, G. (2002). Multivariate-based causality tests of twin deficits in the U.S.. *Journal of Applied Statistics*, 29(6), 817-824.
- İyidoğan, P. V. (2011). *İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Deneyimi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalou S. and Paleologou, S. (2012). The twin deficits hypothesis: Revisiting an EMU country. *Journal of Policy Modeling*, 34, 230-241.
- Kapetanios, G., Shin, Y. and Snell, A. (2003a). Testing for a unit root in the nonlinear STAR framework. *Journal of Econometrics*, 112:359-379.
- Kapetanios, G., Shin, Y. and Snell, A. (2003b). Testing for cointegration in nonlinear STAR error correction models. *University of London Queen Mary Economics Working Paper*, 497:1-24.
- Kasa, K. (1994). Finite Horizons and the Twin Deficits. *Federal Reserve Bank of San Francisco Economic Review*, 3, 19-28.
- Kim, C. and Kim D. (2006). Does Korea have twin deficits?. *Applied Economics Letters*, 13, 675-680.
- Kim, S. and Roubini, N. (2008). Twin deficits or twin divergence? Fiscal policy, current account, and real exchange rate in the U.S.. *Journal of International Economics*, 74, 362-383.
- Kouassi, E., Mougoue, M. and Kymn, K. O. (2004). Causality tests of the relationship between the twin deficits. *Empirical Economics*, 29, 503-525.
- Kuştepli, Y. R. (2001). An Empirical Investigation of the Feldstein Chain for Turkey. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 99-108.
- Mallick, L., Behera, S. R. and Murthy, R. V. R. (2021). Does the twin deficit hypothesis exist in India? Empirical evidence from an asymmetric nonlinear cointegration approach. *The Journal of Economic Asymmetries*, 24, e00219.
- Mankiw, G. N. (2009). *Makroekonomi* (Çev. Ömer Faruk Çolak). Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Marmer, V. (2008). Nonlinearity, Nonstationarity, and Spurious Forecasts. *Journal of Econometrics*, 142(1), 1-27.

- Miszta, P. (2012). The link between government budget deficits and current account in the Baltic countries. *MPRA Paper*, 40784, 1-17, Erişim Adresi http://mpra.ub.uni-muenchen.de/40784/1/MPRA_paper_40784.pdf.
- Murshed, M. S. (1997). *Macro Economics for Open Economies*. London: The Dryden Press.
- Pötscher, B. M. and Pruch, I. R. (1997). *Dynamic Nonlinear Econometrics Models: Asymptotic Theory*. Berlin: Springer.
- Puah, C., Lau, E. and Tan, K. L. (2006). Budget-current account deficits nexus in Malaysia. Erişim Adresi http://mpra.ub.uni-muenchen.de/37677/1/MPRA_paper_37677.pdf.
- Roubini, N. (1988). Current Account and Budget Deficits in an Intertemporal Model of Consumption and Taxation Smoothing: A Solution to The Feldstein-Horioka Puzzle. *NBER Working Paper Series*, 2773, 1-52.
- Salvatore, D. (2006) Twin deficits in the G-7 countries and global structural imbalances. *Journal of Policy Modeling*, 28, 701-712.
- Summers, L. H. (1988). Tax Policy and International Competitiveness. Erişim Adresi <http://www.nber.org/chapters/c7931.pdf>.
- Telatar, O. M. (2013). Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, K. and Karakaş, M. (2017). İkiz Açıklar Hipotezine Doğrusal Olmayan Sınır Testi Yaklaşımı. *Maliye Dergisi*, 173, 211-227.
- Utkulu, U. (2003). Türkiye’de Bütçe Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları, *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 45-61.
- Vamvoukas, G. A. (1999). The twin deficits phenomenon: evidence from Greece. *Applied Economics*, 31, 1093-1100.
- Yılmaz, H. and Tütüncü, A. (2020). Türkiye’de Bütçe Açığı-Cari Açık İlişkisi: Zamanla Değişen Nedensellik Testi (1975-2017). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(1), 47-60.
- Zengin, A. (2000). The Twin Deficits Hypothesis (The Turkish Case). *First International Joint Symposium on Business Administration*, Gökçeada-Çanakkale: 217-228.

METaverse: Örgüt Kültürünün Gelenekselden Dijitale Evrimi

Elif SİS ATABAY¹, Selcen SARI AYTEKİN²

Öz

Pandemi sürecinde yüz-yüze etkileşimlerin terk edilmesi gerekliliği, Metaverse teknolojisine olan ilginin artmasına neden olmuştur. Metaverse'ün, bu gereklilik neticesinde örgütsel hayata dâhil olan hibrit çalışma sistemi için vazgeçilmez bir kolaylaştırıcı olacağı düşünülmektedir. Alışlagelmiş çalışma sistemlerini sanal dünyaya taşımaya imkân tanıyan bu teknolojinin örgüte sağlayabileceği faydalar konuşulurken, örgüt çalışanlarını birbirine bağlayan örgüt kültürünün oluşumu, gelişimi, aktarımı ve devamlılığının sağlanması hususunda nasıl bir etkisi olacağı ise henüz cevabı belli olmayan bir sorudur. Üstelik Metaverse'ün kültürel çeşitliliğin azalmasına neden olacağına dair dile getirilen endişeler göz önünde bulundurulduğunda bu soru çok daha hayati bir öneme sahip olmaktadır. Günümüzde konuşulan bu sorular ekseninde bu çalışmada, örgütlerin iş yapma şekillerini kökten değiştirmeye aday olan Metaverse teknolojisinin, örgüt kültürü üzerinde gerçekleştirmesi muhtemel olan etkilerinin irdelenmesi amaçlanmaktadır. Bu etkilerin saptanabilmesi için geniş bir yazın taraması yapılmıştır. Yapılan yazın taraması sonucunda Metaverse'ün örgüte ait bir kültürün oluşturulması ve sürdürülmesinde nasıl ve ne şekilde bir rol üstlenebileceğine dair tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metaverse, Örgüt Kültürü, Kültür, Dijitalleşme

JEL Sınıflandırması: O15, O33, M14

METaverse: THE EVOLUTION OF ORGANIZATIONAL CULTURE FROM TRADITIONAL TO DIGITAL

Abstract

The necessity of abandoning face-to-face interactions, especially in the pandemic, has led to an increased interest in Metaverse technology. Metaverse is thought to be an indispensable facilitator for the hybrid working system, which is included in organizational life as a result of this necessity. While discussing the benefits of this technology, which enables to carry traditional working systems to the virtual world, it is a question that has not yet been answered how it will affect the formation, development, transfer and continuity of the organizational culture that sticks the employees. Moreover, considering the concerns expressed that the Metaverse will lead to a reduction in cultural diversity, this question becomes even more vital. In the axis of these questions spoken today, it is aimed in this study to examine the possible effects of Metaverse technology, which is a candidate to radically change the way organizations do business, on organizational culture. An extensive literature review was conducted to determine these effects. As a result of the literature review, it has been tried to determine how and in what ways Metaverse can play a role in the creation and continuity of an organizational culture.

Keywords: Metaverse, Organizational Culture, Culture, Digitalization

JEL Classification: O15, O33, M14

¹Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri, satabay@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3862-6060.

²Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkrâm Hizmetleri, selcensari@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1198-8531.

1. Giriş

İnternet, milyonlarca insanın bilgi ve hizmetlere erişmesi, birbirleriyle etkileşime girmesi, sosyalleşmesi, ürün satması ve eğlenmesi için temel araçlardan biridir. Günümüzde internet ve dijitalleşmeye duyulan ilginin boyutu, dijital teknolojilerin geliştirilmesinin ve çeşitlendirilmesinin önünü açmış; Web 3.0, Sanal Gerçeklik (VR) ve Artırılmış Gerçeklik (AR) gibi uzamsal teknolojiler hem bireylere yenilikçi dijital ürün ve hizmetler sağlamaya başlamış hem de kurumlar açısından yeni iş modellerinin hayata geçirilebileceği mecralar haline gelmiştir (Mystakidis, 2022: 486). Bu sürecin hızlı bir şekilde gelişmesinde en önemli etken ise bireylerin fiziksel temaslarının azaltılmasını zorunlu kılan Covid-19 pandemisi olmuştur.

Covid-19 pandemisi ile birlikte mobil cihazların ve bilgisayarların kullanımı yeni bir teknolojik dalgalanma yaratmıştır. Bu yeni teknolojik dalgalanma pandemiyle birlikte çevrimiçi eğitim, uzaktan çalışma gibi yeniliklerle kendini göstermiş ve bu durum bir paradigmaya dönüşerek Metaverse adıyla anılmaya başlanmıştır (Mystakidis, 2022: 486). Metaverse bir gerçeklik sonrası evren, fiziksel gerçekliği dijital sanallıkla birleştiren sürekli ve kalıcı, çok kullanıcı bir ortam olarak tanımlanmaktadır (Demir, 2022: 543). Her ne kadar Metaverse evreninin temeli 1993-1996 yılları arasında aktif hale gelse de (Narin, 2021: 17), Metaverse teknolojisinin önemi ve sağlayacağı faydalar pandemi süreci ile daha yoğun bir şekilde konuşulmaya başlamıştır. Her alanda artan dijitalleşme ile mevcut teknolojik bağımlılık da konunun popüler olmasını destekleyici unsurlardır. Metaverse'de gerçekliğin ötesine geçen sanal evren, yapay zekâ ve blokzincir teknolojisi ile bir araya getirilmiştir. Bilgisayarların, grafiklerin ve donanımın geliştirilmesiyle bağlantılı yeni teknoloji ile sanal dünya bir gerçeklik haline gelmiştir (George vd., 2021: 1). Lee vd. (2021: 1)'e göre genişletilmiş gerçeklik, 5G ve yapay zekâ gibi gelişen teknolojiler tarafından katalize edilen Metaverse, her ne kadar fütüristik görünse de dijital dönüşüm çok uzakta gözükmemektedir.

Covid-19 öncesi dönemde, örgütlerde iş modelleri çoğunlukla yüz-yüze etkileşimlerle uygulanmaktayken pandemi ile birlikte birçok alanda verilen hizmetler yüz-yüze sürdürülememiş ve örgütler ya hibrit çalışma modelleri uygulamış ya da işlerini tamamen dijital platformlara taşımışlardır. Bu durum, dijital mecraların öneminin arttığı pandemi sürecinde sanal dünya merkezli Metaverse'ün dikkat çekmeye başlamasına neden olmuştur. Şubat 2022'de The European Business Review'un internet sitesinde yayınlanan bir yazıda Metaverse teknolojisinin, çalışanları, iş yaptıkları alana sıkışıp kalmaktan kurtaracağı, yeni iş imkânlarının oluşmasına katkı sağlarken aynı zamanda hibrit çalışma yöntemlerini destekleyeceği ve bu yöntemlere geçişi kolaylaştıracak merkezi bir dijital çalışma kültürünün oluşturulmasını teşvik edeceği üzerinde durulmaktadır (Digitalized World: Workplace Culture through the Lens of Metaverse, 2022). Ayrıca, Metaverse'ün çalışanların yetenekleri ve becerilerinin gelişimi üzerinde yapacağı etkinin, verimliliği ve etkinliği de artıracığı düşünülmektedir (FE Online, 2022).

Metaverse evreninde kullanılan teknolojiler (örneğin, VR ve AR gözlükler), bireylerin kendi avatarlarını oluşturmalarını ve toplantı katılımcılarının fiziksel dünyadaki gerçeklikte olduğu gibi aynı toplantı odasında yer almalarını sağlamaktadır. Metaverse'e özgü kullanılan materyaller, fiziksel temasın getirdiği iletişim, güven ve özgün bağ kurmanın tüm avantajlarına sahip olma imkânı tanımaktadır (A Glimpse at Metaverse and VR in the Workplace, t.y.). Yapılan bütün bu tespitler, Metaverse teknolojisinin örgütler için farklı perspektifler oluşturacağı, farklı çalışma sistemleri geliştireceği, geleneksel iş yapma şekillerini değiştireceği ve alışlagelmişin dışında sunduğu uygulamalar ve faydalar sayesinde çalışma hayatını kolaylaştıracağı düşüncesini desteklemektedir (Enache, 2022: 69-70).

Dolan ve Raich (2009: 130)'e göre Metaverse'ün gelişimi beraberinde büyük fırsatlar getirecektir. Metaverse, bu evrende büyüyecek küresel organizasyonların yaratılmasına izin verecek ve Metaverse sayesinde küçük yerel kuruluşlar, günümüzün devleriyle aynı fırsatlara sahip olarak "küresel düzeyde" bir anlam taşıyacaklardır. Bir şirketin fiziksel varlığından ziyade sanal erişimi daha önemli hale gelecektir. İlave olarak, bir şirketin pazar payından ziyade "tüketici bilinci" ve ekonomik değerinden ziyade sosyal değeri önem kazanacaktır (Dolan ve Raich, 2009:

130). Bununla birlikte, tüm bu değer aktarımlarının örgütlerin sahip olduğu kültür üzerinde ne tür etkileri olacağı ise önemli yeni bir tartışma alanıdır.

Metaverse teknolojisinin toplumların kültürel farklılıkları üzerinde olumsuz etkilerinin olacağı, kültürel çeşitliliğin azalmasını hızlandıracağı ve bireylerin sahip olduğu kültür üzerinde yıkıcı etkileri olacağı yönünde görüşler bulunmaktadır (The Metaverse: A Universe without Culture, t.y.). Bu eleştiriler genel toplum yaşamı ile ilgili olarak öne sürülmektedir. Metaverse'ün kurumlar açısından yenilikçi iş modellerini destekleyici yönü ile birlikte örgüt kültürü üzerindeki etkilerinin neler olabileceği ise henüz cevaplanmamış bir sorudur. Bu eksende bu çalışmanın amacı, Metaverse'ün örgüt kültürü üzerine etkilerini ortaya koymak ve Metaverse'ün örgüt kültürünü yıkıcı bir teknolojik gelişme mi, yoksa etkileşimin artırılması ve çeşitlendirilmesine katkı sağlayabilecek yenilikçi, demokratik bir zemin mi olduğu sorularına cevap bulmaya çalışarak bu alandaki yazına katkı sağlamaktır.

Çalışmanın devamında öncelikle Metaverse teknolojisi tanıtılmaya çalışılacaktır. Sonrasında örgüt kültürüne dair kavramsal çerçeve çizilmeye çalışılarak Metaverse kavramının örgüt kültürü üzerinde oluşturabileceği etkiler tartışılacaktır. Çalışma sonuç bölümü ile sonlanacaktır.

2. Metaverse: Ortaya Çıkışı ve İşleyişi

İnternet, günümüzün belki de en vazgeçilmesi zor keşfidir. İnternetin ilk dönemi olarak bilinen "Web 1.0", kullanıcıların sadece web sayfaları üzerinden bilgi paylaşabildiği, okuyabildiği ve çift yönlü iletişime imkân sağlamayan bir platformu ifade etmektedir (Nath vd., 2014: 86). 2000-2009 yılları arasında ortaya çıkan ve Web'in popüler bir ortam haline geldiği "Web 2.0" ise kullanıcılar arasında etkileşimin ve paylaşımların gerçekleşmesini sağlayan ikinci nesil internet dünyasının kapılarını açmıştır (Ersöz, 2020: 60). Web 2.0 ile insanlar birbirleriyle iletişim kurabiliyorken, internet dünyasının üçüncü devrimi olarak ifade edilen "Web 3.0" ile bir arada olma halinin yeni bir sanal evren üzerinde gerçekleştirilmesine olanak sağlayan yenilikçi bir teknolojiden bahsedilmeye başlanmıştır (Çelik, 2022: 68-69). Bu teknoloji esasen Metaverse teknolojisinin temelini oluşturmaktadır (Nart vd., 2022: 322).

Metaverse ilk olarak 1992'de yayınlanan Neal Stevenson'ın bilim kurgu romanı "Snow Crash"te ortaya çıkmıştır (Altun, 2021: 171). Metaverse kelimesi, Yunanca bir ön ek olan "meta" (ötesinde) ve "universe" (evren) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır (Mystakidis, 2022: 486). İlk Metaverse evreni 1993-1996 yılları arasında aktif olan CitySpace ise de (Narin, 2021: 17), Metaverse teknolojisinin öncüsü Linden Lab firması tarafından geliştirilen ve kullanıcılarına kendi içeriklerini oluşturabilmeleri ve takas edebilmeleri imkânı tanıyan zengin bir üç boyutlu ortam olan internet tabanlı Second Life sanal dünyasıdır (Cox ve Crowther, 2008: 31; Second Life, t.y.). Second Life'ta kullanıcılar, anlık mesajlar göndermek, hedefleri birlikte ziyaret etmek, çok oyunculu oyunlara katılmak veya sanal eserler yaratmak, satmak ve satın almak gibi çeşitli şekillerde etkileşime girebilmekteydiler (Kraus vd., 2022: 54). Second Life, kullanıcılarına kendi avatarlarını yaratabilecekleri ve sınırları yalnızca hayal gücüne bağlı olan tüm özelliklerini kendilerinin belirleyebileceği ikinci bir dünya vaat etmekteydi (Narin, 2021: 17). Üç boyutlu etkileşim hipotezleri üzerine inşa edilen Second Life, özellikle sosyal medya platformlarının kullanıcılarının Metaverse evrenine aktarılabilmesi için gelecek vaat eden bir fırsat oluşturmuştur (Kraus vd., 2022: 54).

2021 yılının öne çıkan kavramlarından biri olan Metaverse esasen gerçek insanların, kendileri tarafından yaratılan avatarlarının yaşadığı üç boyutlu bir sanal dünyayı tanımlamaktadır (Kim, 2021: 141). Avatarlar bu sanal dünya içerisinde politik, ekonomik, sosyal ve kültürel aktivitelerde bulunabilmektedirler (Park ve Kim, 2022: 4211). Bu dünyadaki tüm faaliyetler artırılmış ve sanal gerçeklik hizmetleri aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir (Damar, 2021: 1). Metaverse, gerçek dünya mekânı ile sanal mekân arasındaki sınırları aşarak fiziksel zaman ve mekân kısıtlamalarından kurtulma potansiyeline sahip bir teknolojiye işaret etmektedir (Kim, 2021: 232).

Metaverse'den beklenen ırk, cinsiyet ve fiziksel engeller gibi kavramların zayıfladığı ve böylelikle toplumun faydasına gelişecek bir evrenin inşa edilmesidir (Duan vd., 2021: 153).

Metaverse, gerçek dünyanın bir ayna görüntüsünü oluşturan, blokzincir teknolojisine dayalı bir ekonomik sistem inşa ederek sanal dünya ve gerçek dünyayı ekonomik ve sosyal sisteme sıkı bir şekilde entegre eden, her kullanıcının içerik üretmesine ve dünyayı düzenlemesine izin veren ve sürekli gelişen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Ning vd., 2021). Bu dünyaya girişte VR ve AR gözlükleri, akıllı lensler kullanılmaktadır ve bu araçlar kullanıcıların Metaverse dünyasını görsel olarak deneyimlemelerini sağlamaktadır (Hackl, 2022; Anıl ve Alankuş, 2022: 138). Haptik eldivenler ise dokunma duygusunu Metaverse evrenine aktararak örneğin bir el sıkışma hareketini kullanıcının duyuşsal olarak algılamasına imkân tanımaktadır. Böylesi bir teknoloji Metaverse evreninde uzaktan cerrahi yapılabilmesi gibi fiziksel hizmetleri sağlama olasılığının kapısını açabilecektir (Lim vd., 2022: 2).

Birçok dev teknoloji firması Metaverse âlemine hâlihazırda yatırım yapmış ve yapmaya devam etmektedir. Örneğin 2019'da sosyal ağ şirketi Facebook, Facebook Horizon adlı bir sosyal sanal gerçeklik (VR) dünyasını başlatmıştır (Constine, 2019). 2021'de ise Facebook'un adı "Meta Platforms" olarak değiştirilmiştir (Isaac, 2021). Google ürettiği akıllı gözlüklerle Metaverse diye adlandırabileceğimiz kavrama entegre edilmiş bir teknoloji ürününü hayata geçirerek artırılmış gerçekliğe yakın bir deneyim sunan ilk firma olma özelliğine sahiptir (Ağırman ve Barakalı, 2022: 332). Microsoft ise, sanal gerçeklik unsurlarını ürünlerine entegre etmeye başlamakla birlikte firma halen ürün geliştirmelerine devam etmektedir (Ağırman ve Barakalı, 2022: 332).

Metaverse teknolojisinin dikkatleri üzerine çekmesine sebep olan asıl neden, Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg'in 2021 yılında yaptığı bir açıklamadır. Zuckerberg (2021), Metaverse'ü hayal edilebilecek her şeyin gerçekleştirilebileceği, insanların aileleri ve arkadaşları ile bir araya gelerek öğrenebileceği, oyun oynayabileceği, çalışabileceği, alışveriş yapabileceği, bilgisayarlar ve telefonlar ile yapılması mümkün olmayan yeniliklerin deneyimlenebileceği; işe gitmeden ofis ortamında, eve gitmeden ailenizin oturma odasında olabileceğiniz veya Metaverse evreninde düzenlenen bir konsere katılabileceğiniz bir ortam olarak tanımlamaktadır. Metaverse evreni eğitim faaliyetlerinin sürdürülebildiği, müze ziyaretleri, konserler, sanat etkinlikleri gibi günlük kültürel faaliyetlerin gerçekleştirilebildiği, alışveriş yapılabilen ve yeni kariyer olanakları ve uzmanlık alanları oluşturabilecek bir ortama imkân tanımaktadır (Kuş, 2021: 249-252). Bireyler, sadece internet erişimi, akıllı telefon ve sanal gerçeklik başlıklarıyla Metaverse evreninde ticaret ve iş birliği yapabilir, varlıklar yaratabilir, sanal gerçek mülke yatırım yapabilir, dünyalarını kişiselleştirebilir, kimliklerini değiş tokuş edebilir ve çok şey başarabilirler (Bilton, 2021).

Bütün bu getirilerine rağmen gerçek hayatta karşılaşılan toplumsal sınıf uygulamasının Metaverse evreninde de gerçekleşebileceği (Kuş, 2021: 251) yönünde kaygılar da dile getirilmektedir. Rospigliosi (2022: 3) Metaverse'e girmek için ekonomik, çevresel ve epidemiyolojik baskılar olmakla birlikte herhangi bir etkileşimli öğrenme ortamına karşı geliştirilen eleştirel yaklaşımların söz konusu yeni teknoloji için de ele alınması gerekliliğini vurgulamaktadır. Toplumsal bu etkilerin çok daha ötesinde bir eleştiri ise Çin devlet kuruluşlarından biri olan Güvenlik Bakanlığı tarafından yapılmış ve Metaverse'ün ulusal güvenlik riskleri içerebileceği belirtilmiştir (Shen, 2021). Bütün bu eleştiriler henüz gelişmekte olan ve etkileri tam olarak belirlenememiş Metaverse teknolojisine temkinli yaklaşılması gerektiği şeklinde yorumlanabilecektir.

Örgütler, 2010 yılında Metaverse kavramıyla karşılaştıklarında, aslında "e" (elektronik/dijital) dünya ile ilgili deneyimlere sahiptiler fakat Metaverse, alıştıklarından daha fazla sayıda alanda örgüte destek sağlayabilecek bir iş ortamının gelişmesine yol açmaktadır (Çelikkol, 2022: 67). Üstelik bu yeni evren, içerisinde yer almak isteyen örgütlerin yönetim ve organizasyon teorilerini değiştirmelerini de gerekli kılmaktadır (Çelikkol, 2022: 67). Yaşanan pandemi süreci özellikle iş toplantılarının uzaktan bağlantı yöntemi ile gerçekleştirilmesine neden olmakla birlikte bu evrende gerçekleştirilebilecek toplantılar, iş toplantılarından sorun çözme amacıyla

gerçekleştirilen beyin fırtınası toplantılarına kadar örgütlerde gerçekleştirilen pek çok toplantının yürütülmesine imkân tanıyacaktır (Averbek ve Türkyılmaz, 2021: 111). Uzaktan çalışmayı kolaylaştıracak bu teknoloji aynı zamanda sanal takımların çalışma sistemlerinin de kolaylaştırıcısı olarak görev yapabilecektir (Davis vd., 2009: 91). Bu süreçte farklılaşan iletişim ve etkileşim şekilleri ve bir arada olma halinin değişen anlamının özellikle örgüt kültürü üzerinde nasıl bir etkisinin var olacağı ise henüz bilinmemektedir.

3. Örgüt Kültürü: Oluşumu ve Örgüt için İfade Ettiği Anlam

Kültür kavramı, sosyal bilimlerin pek çok kavramında olduğu gibi farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır (Nişancı, 2012; Çetintaş, 2016). Kavramın ifade edilmesinde karşılaşılan bu güçlük, örgüt kültürü kavramının tanımlanmasında da kendisini göstermektedir (Berberoğlu vd., 1998: 31). Schein (2004: 12) meslektaşları ve örgütlerin çalışanları ile gerçekleştirdiği konuşmalar esnasında örgüt kültürünün “varolduğu” ve etkileri açısından önemli olduğu konusunda bir uzlaşıya varmalarına rağmen kavramın ne ifade ettiği konusunda herkesin çok farklı fikirlere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu farklı bakış açılarının yansımaları olarak örgüt kültürü yazını, kültürü kapsamlı ve çok boyutlu bir kavram olarak ele almaktadır (Morrison vd., 2006: 39).

Örgüt kültürü alanında gerçekleştirilen pek çok çalışmada yer verilen tanımlardan birisi yine Schein (1983) tarafından yapılmıştır. Schein (1983: 14) örgüt kültürünü “grup tarafından dış uyum ve içsel bütünleşme sorunlarıyla başa çıkmayı öğrenirken keşfedilen, geliştirilen ve örgüte yeni katılan üyelere de aktarılan temel yaklaşımlar” şeklinde tanımlamaktadır. Peter ve Waterman (1982) ise örgüt kültürünü “baskın ve paylaşılan değerlerden oluşan, çalışanlara sembolik anlamlarla yansıyan, örgüt içerisindeki hikâyeler, inançlar, sloganlar ve masallardan meydana gelen yapı” olarak ifade etmektedir (aktaran, Özkalp ve Kirel, 2016: 158). Yazında yapılan farklı tanımlamaların genel olarak örgüt kültürünün (i) örgüt üyeleri tarafından paylaşılan değerlerden oluştuğu, (ii) örgütteki iş yapma ve yürütme biçimi olduğu, (iii) örgüte kişilik kazandırarak bir örgütü diğerinden ayırdığı ve (iv) örgütsel başarıyı doğrudan etkilediği hususlarında birleştiği (Berberoğlu ve Baraz, 1998: 67-68) ve “sosyal bir yapılandırıcı”¹ gibi örgütü bir arada tutmaya yaradığı konusunda bir uzlaşının var olduğu göze çarpmaktadır (Fiş ve Wasti, 2009: 134).

Örgüt kültürünü oluşturan faktörlerin başında değerler ve normlar gelmektedir. Örgütsel davranış seçiminde yol gösterici olan değerler ve çalışanların çoğunluğu tarafından benimsenen ve çalışanların davranışlarını belirleyen normlar örgüt kültürünün temel taşlarını oluşturmaktadır (Köse vd., 2001: 229-231). Törenler, hikâyeler ve mitler, kahramanlar, semboller ve dil örgüt kültürünü oluştururken aynı zamanda kültürün çalışanlar arasında aktarımını sağlayan öğeler arasında sayılmaktadır (Özkalp ve Kirel, 2016: 185-189). Örgüt çalışanlarının kılık kıyafetleri, iş giriş-çıkışlarındaki selamlaşmaları, emeklilik törenleri, belirli bir süreyi dolduran çalışanlar için gerçekleştirilen törenler gibi organizasyonlar, örgütte kullanılan sözcükler, örgütün kurucularına ilişkin hikâyeler gibi araçlar kültürel aktarımı kolaylaştırmaktadırlar (Berberoğlu, 1990: 158; Köse vd., 2001: 230).

Kültürün oluşumundaki etkisi kaçınılmaz olan bir diğer öğe ise liderin kendisidir. Schein (2004: 2), kültürlerin kendi değerlerini bir gruba empoze eden liderlerle başladığını belirterek grubun başarılı olması ve liderin değerlerinin kabul görmesi durumunda kültürün de ne tür bir liderlik tarzının kabul edilebilir olduğunu tanımladığını ifade etmektedir. Bu söylem, kültürün bir lider tarafından oluşturulurken aynı zamanda oluşan kültürün, liderin niteliklerini belirlediği bir süreç işaret etmektedir. Üstelik Schein (2004: 2) değişen çevre koşulları ve buna bağlı olarak uyum sorunları söz konusu olduğunda liderin, kendisini yaratan kültürün dışına çıkarak evrimsel değişim süreçlerini başlatması ve sahip olduğu kültürü uyarlanabilir bir şekilde değiştirmesi gerektiğinin de altını çizmektedir.

1 Vurgu, kaynak gösterilen çalışmanın yazarlarına aittir.

Örgüt kültürü söz konusu olduğunda kültüre dair en sık bahsedilen kavramlardan biri güçlü ve zayıf kültür kavramlarıdır. Güçlü-zayıf kültür ayrımında örgüt çalışanlarının temel kültürel değerlere bağlılığı üzerinden bir ayırım gerçekleştirilmektedir. Güçlü kültüre sahip örgütlerde çalışanlar, temel kültürel değerlere sıkı sıkıya bağlıyken ve aynı amacı paylaşarak bu amaca sadık bir şekilde birlikte çalışırken, zayıf kültüre sahip örgütlerde çalışanların kültürel değerler üzerinde uzlaşa sağlayamadıkları bir yapı öne çıkmaktadır (Güçlü, 2003: 150). Değerlere ve inançlara olan bu bağlılık çalışanların hem kendi aralarında güçlü bağlarla birbirlerine bağlanmalarına katkı sağlarken aynı zamanda çalışanları örgüt ile de güçlü bir şekilde bağlayarak grup hissi ve bilincinin oluşmasına destek olmaktadır (Matkó ve Takács, 2017: 102).

Güçlü örgüt kültürünün örgüte pek çok konuda avantajlar sağlayacağından yazında sıklıkla bahsedilmektedir. Örgüt kültürü ile çalışan motivasyonu arasındaki ilişkiye dair yazında izler olmakla birlikte (Mahal, 2009; Panagiotis vd., 2014; Canbolat vd., 2020) güçlü bir kültürün hem çalışan motivasyonu hem de çalışan performansı üzerinde önemli bir pozitif etkisi bulunduğu düşünülmektedir (Sokro, 2012: 106). Güçlü örgüt kültürünün varlığı, çalışanların örgüt amaçlarını anlayıp benimsemelerini ve bu amaçlara ulaşılabilmesi adına ortak çaba göstermelerini kolaylaştıracak etkiye sahiptir (Berberoğlu vd., 1998:32). Esasen amaçlar etrafında gerçekleşen bu birliktelikle aidiyet ve katılım duygularının artmasını sağlayan güçlü kültür yapısının, motivasyonu artırmak suretiyle hem çalışan performansı üzerinde etkisi olduğu hem de iş tatminini artırdığı belirtilmektedir (Uddin vd., 2013: 65; Maseko, 2017: 4). Sadece çalışan performansı değil, kültürün örgüt performansını da etkilediği ve güçlü kültürün örgüt performansını iyileştirecek çabaların tutarlılığını artırarak üstün performansın yakalanmasına katkı sağladığı öne sürülmektedir (Shaari, 2019: 29). Barney (1986: 663) ise örgüt kültürünün, değerli, nadir ve kusursuz biçimde taklit edilemez olması durumunda sürdürülebilir rekabet avantajı sağladığına vurgu yapmaktadır. Bu söylem, kültürün örgütler için ne kadar değerli katkılarının olduğunu ortaya koymanın ötesine geçerek bu katkılara erişimi sağlayacak kültürel özellikler konusunda uygulayıcılara ışık tutmaktadır.

Güçlü bir kültür, değişen şartlara adapte olunmasında da örgüte fayda sağlayarak değişim süreçlerinin başarı ile yönetilebilmesine yardımcı olmaktadır (Köse vd., 2001: 239). Özellikle hızlı teknolojik değişimlerin yaşandığı dönemlerde böylesi bir avantajın örgütlerin en çok fayda sağlayacağı konuların başında geldiği düşünülmektedir. Fakat yazında kültüre farklı bir açıdan yaklaşan araştırmacılar da mevcuttur. Uher ve Toakley (1999: 166) kültürün, örgütün başarısında etkisi olduğunu belirtirken aynı zamanda güçlü bir kültürün, değişim gerekli olduğu anda değişime karşı oluşacak dirençten sorumlu olabileceğini ifade etmektedir. Kültürün oluşabilecek böyle bir etkisi, değişimin başarısız olmasına veya kabul görmemesine sebep olabilecektir. Bu noktada Kotter ve Heskett (1992: 89) örgüt ne kadar büyük ve kültürü değişime dirençli olursa olsun iyi bir liderin hem stratejileri hem de kültürü değiştirebileceğinden bahsetmektedir. Yazarlara göre (Kotter ve Heskett, 1992: 11-66) strateji değişiklikleri esnasında kültürel uyumun düşük olması, örgütün ekonomik performansını olumsuz etkileyecektir ki bu nedenle kültürel değişim, örgütün performansı üzerinde yapısal veya stratejik değişimden daha önemlidir ve önce kültürel değişimin gerçekleşmesi gerekmektedir.

Örgüt kültürüne dair yukarıda vurgulanan nitelikler kültürün, örgüt için ne kadar önemli bir yapıtaşı olduğunu göstermektedir. Fakat özellikle değişim söz konusu olduğunda yazında beliren farklı perspektifler örgüt kültürünün iki ucu keskin bir kılıç olabileceğinin de göstergesidir. Bu nedenle kültür konusu dikkatli ve özenli yaklaşılması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Metaverse, Örgüt Kültürüne Bir Meydan Okuma mı Yoksa Örgüt Kültürünü Destekleyici Bir Teknoloji mi?

Kültür ister toplumsal açıdan isterse örgüt açısından değerlendirilsin, paylaşılan değerler, normlar, dil, semboller, törenler gibi pek çok araç sayesinde oluşmakta ve nesiller boyunca aktarılmaktadır (Varol, 1998; Güçlü, 2003). Bu süreçte yüz-yüze kurulan iletişimin katkısı büyük

olmakla birlikte teknoloji başta olmak üzere hayatımızın her alanında yaşanan gelişme ve değişimler iletişim ve etkileşim yöntemlerimizi de farklılaştırmaktadır (İspir, 2013). Üstelik örgütler söz konusu olduğunda hızlı iletişim, hızlı karar verme, verimli iş yapmaya olanak sağlayacak her türlü ilerleme ve özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden uzak kalmak, rekabette bir adım geri düşmeye yol açabilecektir (Ventura, 2003: 82). Bu nedenle değişim, örgütleri peşinden sürükleyen bir kavram haline gelmiştir.

Özellikle, yakın geçmişte yaşanan pandemi şartları düşünüldüğünde teknolojik gelişmelere ayak uydurmanın örgütlerin varlıklarının devamlılığını sağlamada zorunlu bir hal aldığı ortaya çıkmıştır (Adejare vd., 2022). Yüz-yüze ortamlarda bir araya gelemeyen veya coğrafi olarak uzak birimlerde fakat koordineli olarak çalışması gereken örgüt üyeleri arasındaki iletişimin sağlanmasında bazı video konferans uygulamaları daha sık kullanılsa da, teknoloji bu uygulamaların çok daha ötesinde üç boyutlu ortamların yaratılmasına imkân tanıyan bir noktaya erişmiştir. Metaverse bu noktada önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Video konferans uygulamaları, gerçek boyutlu ve derinlik algısı olan görüntüler sağlayarak yüz-yüze iletişimi taklit eden bir ortam yaratmayı amaçlasalar da, bu uygulamaların sahip olduğu teknoloji, bireyleri birbirinden ayıran sınırlara sahiptir. Bu nedenle oluşan deneyim yüz-yüze iletişime eşdeğer olmamaktadır (Davis vd., 2009: 100). Metaverse ise hem sözel hem de sözel olmayan ipuçlarının görselleştirilmesine, bu ipuçlarının avatarın sahibi olan kişi tarafından kontrol edilebilmesine ve avatarların birbirleri ile etkileşimde bulunmasına imkân tanınması sayesinde sınırları ortadan kaldıran bir teknolojiye işaret etmektedir (Davis vd., 2009: 100).

Metaverse, örgüt üyelerine vücut şekline ten rengine, giyim tarzına, saç şekline hatta ayak izine kadar kendilerinin belirlediği ve esasen kendilerinin dijital ortamdaki simgesi olan avatarları aracılığıyla, aynı mekân içerisinde buluşarak yazılı ya da sesli bir şekilde iletişimde ve etkileşimde bulunmalarına imkân tanımaktadır (Bailenson vd., 2005: 379; Chavez-Aguayo, 2009: 54). Örgüt üyelerinin, örgüt kültürünü oluşturan sembollerden biri olan kıyafet seçimlerinde (Köse vd., 2001: 230), sahip oldukları kültüre uygun olarak avatarlarının kıyafetlerini seçmelerinin, kültürün devamlılığına ve aktarımına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Avatar profilleri, sözel olmayan iletişimin önemli bir parçasıdır (Yee vd., 2009). Ayrıca avatar profillerinde kişisel ilgi alanlarının ifşası, özellikle coğrafi olarak birbirinden uzak birimlerde çalışanlar arasında, aynı ortamda çalışmamaları nedeni ile kurulması mümkün olmayacak informal sosyal bağların kurulmasına ve bu bağlar sayesinde örgütlerin yenilik yaratma ve yeni fikirler üretme imkânından faydalanmasına katkı sağlayacaktır (Torro vd., 2021: 52). O halde oluşturulan avatar profilleri kültürü yansıtan birer öge, kültürel mesajlar içeren birer araç ve etkileşim kurmayı sağlayan birer yardımcı olarak hizmet etmektedirler.

Yerine getirdiği işlevler açısından değerlendirildiğinde avatar profillerinin kültüre hizmet ettiği düşünülse de olaya farklı bir perspektiften yaklaşarak şüpheli davranmak, konunun tüm yönleriyle ele alınması adına gereklidir. Karşıt bir görüş olarak, avatar profillerinin belirlenmesinde örgüt kültürünü yansıtmayan, örgütün sahip olduğu kültürel değerlere inanmamakla birlikte yüz-yüze etkileşimde bunu ortaya koymayan çalışanların, kendi dijital suretlerini gerçekte sahip oldukları değerlere uygun olarak belirlemesi gibi bir durumla karşılaşılabilir olmasının da ihtimaller dâhilinde olabileceği düşünülmektedir. Dijital ortamda gerçekleşse bile, örgüt ve birey arasındaki kültürel uyumsuzluk istenmeyen sonuçlara yol açabilecektir. Böylesi bir ortam, çalışanın ya örgüt kültürüne uyum göstermesini gerekli kılacak (Berberoğlu, 1990: 159) ya da işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif bir etkiye sahip olacaktır (Akgün ve Yıldırım, 2020).

Sadece avatarların görüntüsü değil aynı zamanda Metaverse evreninde oluşturulan ortamlar da örgüt kültüründen izler taşıyabilecektir. Metaverse evreninde oluşturulan binaların, alanların tasarımları, bu alanlarda örgüt logolarının kullanımı, kullanılan eşyalar, yerleştirilecek flamalar gibi sembollerin tamamı örgüt kültürünün birer parçasıdır (Güçlü, 2003: 152). Metaverse evreninde orman, deniz kenarında bir ofis gibi istenilen her türlü fiziksel alanın bir benzerinin yaratılması

mümkündür. Çalışanların avaturları aracılığıyla ofis ortamında dolaşmaları, ofis içerisinde iş arkadaşlarını (iş arkadaşlarının avaturlarını) bulmaları ve sohbet etmeleri (Purdy, 2022) çalışanlararası paylaşımı artıracaktır. Fiziksel dünyada zaman zaman yöneticiler ile alt kademe çalışanları ayıran birer sınır olarak kullanılabilen ofisler, yönetim katları, toplantı salonları gibi alanlar açısından ise Metaverse evreninde bir demokrasi hâkimdir ve bu evrende herkesin eşit şekilde erişebileceği alanlar bulunmaktadır (A Glimpse at Metaverse and VR in the Workplace, t.y.). Bu durum, alt ve üst kademe çalışanları bir araya getirerek liderler ile takipçileri arasındaki etkileşimin artmasına ve örgüt kültürlerinin belki de temelden değişmesine yardımcı olabilecektir. Örgüt açısından sanal dünyada bir arada olma halinin bir diğer yolu ise kültürü oluşturan öğelerden biri olan törenlerin (Varol, 1989: 202) Metaverse evreninde düzenlenebilecek olmasıdır. Böylelikle, özellikle aynı örgüte bağlı fakat birbirinden uzak birimler arasında etkileşimin artırılması, kültürün bütün birimler arasında aktarımı ve paylaşımına da olanak sağlanmış olacaktır.

Metaverse evreninde kültürün oluşturulması, sürdürülmesi ve aktarılması sadece kültürel öğelerin dijital yansımaları aracılığıyla gelişmemekte, Metaverse teknolojisinin sunduğu yenilikler sayesinde çalışanlararası etkileşim artarak kültürel sürekliliğe de hizmet etmektedir. Şöyle ki, aynı mekân içerisinde eş zamanlı olarak avaturları aracılığıyla bir araya gelen çalışanların iletişim kurarak gerçek zamanlı tartışmalara katılmaları mümkündür (Torro vd., 2021: 51). Metaverse’de oluşturulan avaturlar etkileşim ve iletişim sırasında jest ve mimikler de kullanabilmektedirler fakat yüz-yüze iletişimde kişiler genellikle vücut dillerini kontrol etmezken Metaverse evreninde sözel olmayan bu ipuçları avaturların sahibi tarafından kontrol edilmektedir. İlk etapta jest ve mimik kullanımının etkileşimi iyileştirebileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu durum, kişilerarası güvenin oluşmasına da katkı sağlayabilecektir (Davis vd., 2009: 105-106). Fakat aynı durum, avaturların sahibi tarafından kontrol edilebilen jest ve mimiklerin gerçek değil, üzerinde düşünülmüş ve bilinçli bir şekilde oluşturulmuş tepkiler olarak değerlendirildiğinde, oluşacak güveni temelden zedeleyerek güvensizlik yaratabilecek bir deneyim olarak eleştirilere maruz kalmaktadır (Davis vd., 2009: 105-106). Gelişebilecek böyle bir sonucun çalışanlararası güvenin, kültürünün önemli bir parçası olduğu örgütlerde problemler yaratabileceği düşünülmektedir.

Bu noktaya kadar tek bir perspektife bağlı kalmadan Metaverse teknolojisinin örgüt kültürü üzerinde oluşturabileceği hem olumlu hem de olumsuz etkiler ifade edilmeye çalışılmıştır. Zaman içerisinde bu etkilerden hangisinin ağırlığını hissettireceği sorusu cevabını bulacak olsa da gerçekleşebilecek etkilere ilişkin önceden düşünülmüş olması, örgütün hazırlıklı olmasına yardımcı olacaktır.

5. Sonuç

Günümüz insanı hızla değişen ve gelişen bir teknolojik çevre ve şartlara tanıklık etmektedir. Bu gelişmeler pek çok alanda hayatımıza kolaylaştırırken iş dünyası üzerinde yarattığı değişim, çalışanların yeni teknolojilere ayak uydurmasını da gerekli kılmaktadır. Örgütler giderek teknolojik değişimlere entegre olabilecek ve yeni gelişen teknolojileri kullanabilecek yeterlilikte çalışanlara ihtiyaç duyduklarını fark etmektedirler.

Bu noktada sorgulanan bir diğer husus ise çalışanların teknolojik değişimlere direnç gösterebileceği yönündedir (Tunçer, 2013: 387). Her ne kadar akademik yazında bu konu ele alınsa da (Endsley, 1994; Haymes, 2008) çalışanların artık teknolojik değişimlerin kaçınılmaz olduğu ve beraberinde pek çok fayda sağladığının bilincine vardığı Lenovo tarafından Kasım 2021’de gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına dayanılarak söylenebilecektir. Amerika, İngiltere, Brezilya, Singapur, Çin ve Japonya’da 7.500’den fazla çalışan üzerinde gerçekleştirilen araştırmada, çalışanların neredeyse yarısının (%44) Metaverse evreninde çalışmaya istekli olduğu ve bu çalışma sisteminin işyerindeki verimliliği artıracağına inandığı ortaya çıkmıştır (Enterprise Metaverse: Employees Are Ready, Can Organizations Deliver, 2022). Özellikle iş dünyasında Metaverse teknolojisini dillendirilmesinin ve yapılan yatırımların tarihinin çok eski zamanlara uzanmadığı düşünüldüğünde bu oranın hatırı sayılır bir çalışan kitlesini temsil ettiği

söylenebilecektir. Aynı çalışmada dikkat çeken bir diğer sonuç ise katılımcıların %59'unun çalıştıkları örgütün verimliliği artırmada yardımcı olabilmesi adına bilişim teknolojilerine yeterli kadar yatırım yapmadıklarını düşündüğü yönündeki tespittir (Enterprise Metaverse: Employees Are Ready, Can Organizations Deliver, 2022). Elde edilen bu sonuç örgütlerin, çalışanları tarafından üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirip getirmeme konusunda değerlendirildiği ve örgütlerin de yetersiz kalabildiği gerçeğine ışık tutmaktadır.

Metaverse, insanları asla mümkün olmadığını düşündükleri yerlere götürebilecek ve insanların sosyal yaşamlarını, yaşam şekillerini, öğrenme yöntemlerini, örgütler için ise çalışma şekillerini kökten değiştirebilecek bir teknolojik devrim başlatabilecektir (George vd., 2021: 9). Öyleki, bir işe alım görüşmesinin bile yüz-yüze gerçekleştirilmesindenense tamamen Metaverse evreninde gerçekleştirilmesi şeklinde fikirler ileri sürülmektedir. Böyle bir görüşmede hem aday hem de görüşmeci, kendileri tarafından idare edilen avatarları aracılığıyla gerçek hayattakine benzer bir ortamda görüşme imkânı bulabileceklerdir (Goel, 2022). Bu iş fikirlerinin ise giderek hem farklılaşacağı hem de kullanımının artacağı aşikârdır. Bu dönüşüm, şüphesiz ki örgüt yapısı, çalışan profili ve örgüt kültürü gibi örgütü yansıtan temel değişkenler üzerinde etkili olacaktır.

Metaverse teknolojisinin kişiselleştirilmiş avatar profilleri, dizayn edilen ofis ortamları ve bu ortamlarda kullanılan simgeler aracılığıyla örgüt kültürünü yansıtan izleri üç boyutlu sanal dünyaya taşımaya yardım ederek örgüt kültürünün devamlılığına hizmet edeceği düşünülmektedir. Ayrıca vücut dilini kullanmaya ve yazılı veya sözlü iletişim kurmaya imkân tanıyan avatarlar sayesinde yüz-yüze iletişim devam ediyormuşçasına etkileşimlerin devamlılığını sağlaması da yine Metaverse teknolojisine sunduğu avantajlar arasında yer almaktadır. Bu avantajların örgüte ait bir kültür oluşturmak veya var olan örgüt kültürünün diğer örgüt çalışanlarına aktarımını sağlamak söz konusu olduğunda örgüte yardım edeceği düşünülmektedir. Buna karşın, kişiselleştirilmiş avatlarda örgüt kültürüne aykırı öğelerin kullanılması kültürel farklılıkların açığa çıkmasına sebep olabilecektir. Bu tür olumsuzluklar gün ışığına çıkacak olsa dâhi özellikle salgın gibi yaşanabilecek farklı ve öngörülemez durumlar söz konusu olduğunda, yüz-yüze etkileşimlerin hiç gerçekleşmemektense, Metaverse evreninde gerçekleşmesine izin veren bir teknoloji çalışanlararası etkileşimin devamlılığına imkân sunacaktır. Böylelikle kültürün oluşumu ve yayılımının tehlikeye girmesinin önüne geçilerek, sahip olunan kültürün işe yeni başlayan çalışanlara aktarımı mümkün olacaktır. Bu açılardan değerlendirildiğinde Metaverse, yüz-yüze etkileşimi ortadan kaldıran bir tehdit değil, kültürü destekleyen ve kaçınılmaz bir değişken olarak değerlendirilebilecektir.

Bu çalışma kapsamında Metaverse kullanımının örgüt kültürünü nasıl etkileyeceğine dair öne sürülen varsayımlar, çalışmanın yazarlarının yorumlarından oluşmaktadır. Bu varsayımların gerçekliği ancak örgütlerin Metaverse teknolojisi içerisinde kendi alanlarını yaratmaları sonrasında test edilebilecektir. Teknolojinin yayılımı ve kullanımı arttıkça hiç düşünülmemeyen veya tahmin edilemeyen avantaj veya dezavantajların oluşması da mümkün olabilecektir. Metaverse teknolojisine yaygınlaşması gerek uygulayıcılara gerekse akademisyenlere örgüt kültürünün Metaverse evrenine aktarılıp aktarılamadığı veya örgüt çalışanlarının sahip oldukları alt kültür öğelerini bu ortama taşıyarak kültürel çeşitliliğe mi yoksa kültürel kargaşaya mı yol açacağı konusunda yol gösterici olacaktır.

Bu noktada çalışmanın temel kısıtı bazı varsayımlar öne sürüyor olmasına rağmen bu varsayımların test edilmemiş olmasıdır. İlerleyen dönemlerde, bu konuda gerçekleştirilecek uygulamalı araştırmalara temel olması amacıyla kaleme alınan bu çalışmada ortaya konulan varsayımlar test edilerek geçerlilikleri tespit edilebilecektir. Fakat söz konusu varsayımların test edilebilmesi için zamana ihtiyaç duyulmaktadır. Gelecek yıllar bu varsayımların gerçekliğini görmemize yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- A Glimpse at Metaverse and VR in the Workplace. (t.y.). Erişim Adresi <https://www.workplace.com/blog/how-we-work-in-the-metaverse>.
- Ağırman, E. ve Barakalı, O. C. (2022). Finans ve Finansal Hizmetlerin Geleceği: Metaverse. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 329-346.
- Adejare, B.O., Olaore, G.O., Udofia, E.E. ve Adenigba, O.A. (2022). COVID-19 Pandemic and Business Survival as Mediation on the Performance of Firms in the FMCG-Sector. *Athens Journal of Business & Economics*, 8(3), 239-260.
- Akgün, B.E. ve Yıldırım, M. (2020). Örgüt Kültürünün Personel Güçlendirme ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(4), 4151-4165.
- Anıl, F. ve Alankuş, Z. (2022). Metaverse Evreninde Pazarlama: 7P Pazarlama Karması Üzerinden Bir Değerlendirme. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 134-168.
- Altun, D. (2021). Sanal ve Artırılmış Gerçeklikle Dönüşen Yeni Nesil Sosyal Medya Mecrası: Metaverse. *Uluslararası İşletme ve Pazarlama Kongresi*, 171-173, İstanbul.
- Averbek, G.S. ve Türkyılmaz, C.A. (2021). Sanal Evrende Markaların Geleceği: Yeni İnternet Dünyası Metaverse ve Marka Uygulamaları. M. Baş, İ.E. Tarakçı (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Multidisipliner Çalışmalar Teori, Uygulama ve Analizler* içinde (99-136 ss.). İstanbul: Efe Akademik yayıncılık.
- Bailenson, J.N., Swinth, K., Hoyt, C., Persky, S., Dimov, A. ve Blascovich, J. (2005). The Independent and Interactive Effects of Embodied-Agent Appearance and Behavior on Self-Report, Cognitive, and Behavioral Markers of Copresence in Immersive Virtual Environments. *Presence*, 14(4), 379-393.
- Barney, J.B. (1986). Organizational Culture: Can It Be a Source of Sustained Competitive Advantage?. *Academy of Management Review*, 11(3), 656-665.
- Berberoğlu, G. (1990). Örgüt Kültürü ve Yönetmelik Etkinliğe Katkısı. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 153-161.
- Berberoğlu, G., Besler, S. ve Tonus, H. Z. (1998). Örgüt Kültürü: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örgüt Kültürü Araştırması. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 29-52.
- Berberoğlu, G. ve Baraz, B. (1998). Tusaş Motor Sanayii A.Ş.'de Örgüt Kültürü Araştırması. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 65-84.
- Bilton, N. (2021). The Metaverse Is About to Change Everything. Erişim Adresi <https://www.vanityfair.com/news/2021/10/the-metaverse-is-about-to-change-everything>.
- Canbolat, E.Ö., Tekmen, E.E. ve Beraha, A. (2020). Örgüt Kültürünün Motivasyon Üzerindeki Etkisinin Doğrusal ve Bulanık Mantık Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2246-2259.
- Chávez-Aguayo, M.A. (2009). Democratization of Creativity and Cultural Production in Virtual Worlds: A New Challenge for Regulation and Cultural Management. *SLACTIONS 2009 International Conference*, 53-59.
- Constine, J. (2019). Facebook Announces Horizon, a VR Massive-Multiplayer World. Erişim Adresi <https://ispr.info/2019/09/26/facebook-announces-horizon-a-vr-massive-multiplayer-world>.

- Cox, R.J. ve Crowther, P.S. (2008). A Review of Linden Scripting Language and its Role in Second Life. *International Conference on Computer-Mediated Social Networking (ICCMSN)*, 31-42, Dunedin.
- Çelik, R. (2022). Metaverse Nedir? Kavramsal Değerlendirme ve Genel Bakış. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 8(1), 67-74.
- Çelikkol, Ş. (2022). Metaverse Dünyası'nın, Tüketici Satın Alma Davranışları Açısından Değerlendirilmesi. *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(1), 64-75.
- Çetintaş, B. (2016). Kültür Kavramının Kapsamı, Anlam ve Tanımları. *Turkish Studies*, 11(18), 227-248.
- Damar, M. (2021). Metaverse Shape of Your Life for Future: A Bibliometric Snapshot. *Journal of Metaverse*, 1(1), 1-8.
- Davis, A., Murphy, J.D., Owens, D., Khazanchi, D. ve Zigurs, I. (2009). Avatars, People and Virtual Worlds: Foundations for Research in Metaverses. *Journal of the Association for Information Systems*, 10(2), 90-117.
- Demir, Ç. (2022). Metaverse Teknolojisinin Otel Sektörünün Geleceğine Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(1), 542-555.
- Digitalized World: Workplace Culture through the Lens of Metaverse. (2022). Erişim Adresi <https://www.europeanbusinessreview.com/digitalized-world-workplace-culture-through-the-lens-of-metaverse>.
- Dolan, L.S. ve Raich, M. (2009). The Great Transformation in Business and Society Reflections on Current Culture and Extrapolation for the Future. *Cross Cultural Management: An International Journal*, 16(2), 121-130.
- Duan, H., Li, J., Fan, S., Lin, Z., Wu, X. ve Cai, W. (2021). Metaverse for Social Good: A University Campus Prototype. *29th ACM International Conference on Multimedia*, 153-161, Chengdu.
- Enache, M.C. (2022). Metaverse Opportunities for Businesses. *The Annals of "Dunarea de Jos" University-Fascicle I: Economics and Applied Informatics*, 28(1), 67-71.
- Endsley, M.R. (1994). An Implementation Model for Reducing Resistance to Technological Change. *International Journal of Human Factors in Manufacturing*, 4(1), 65-80.
- Enterprise Metaverse: Employees Are Ready, Can Organizations Deliver. (2022). Erişim Adresi <https://news.lenovo.com/pressroom/press-releases/enterprise-metaverse-employees-ready-organizations-deliver>.
- Ersöz, B. (2020). Yeni Nesil Web Paradigması: Web 4.0. *Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi*, 1(2), 58-65.
- FE Online. (2022). How Metaverse is Expected to Shape the Work Culture. Erişim Adresi <https://www.financialexpress.com/digital-currency/how-metaverse-is-expected-to-shape-the-work-culture/2497567>.
- Fiş, A.M. ve Wasti, S.A. (2009). Örgüt Kültürü ve Girişimcilik Yönelimi İlişkisi. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 35 (Muhan Soysal Özel Sayısı), 127-164.
- George, A.S.H., Fernando, M., George, A.S., Baskar, T. ve Pandey, D. (2021). Metaverse: The Next Stage of Human Culture and the Internet. *International Journal of Advanced Research Trends in Engineering and Technology (IJARTET)*, 8(12), 1-10.

- Goel, P. (2022). Are Companies Ready For Metaverse?. Erişim Adresi <https://www.businessworld.in/article/Are-Companies-Ready-for-Metaverse-/24-06-2022-433846>.
- Güçlü, N. (2003). Örgüt Kültürü. *Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 147-159.
- Hackl, C. (2022). Defining the Metaverse Today. Erişim Adresi <https://www.forbes.com/sites/cathyhackl/2021/05/02/defining-the-metaverse-today/?sh=54a7f1cf1cd6>
- Haymes, T. (2008). The Three-e Strategy for Overcoming Resistance to Technological Change. *Educause Quarterly*, 31(4), 67-69.
- Isaac, M. (2021). Facebook Renames Itself Meta. Erişim Adresi <https://www.nytimes.com/2021/10/28/technology/facebook-meta-name-change.html>.
- İspir, B. (2013). Yeni İletişim Teknolojilerinin Gelişimi. M.C. Öztürk (Ed), *Dijital İletişim ve Yeni Medya* içinde (3-21 ss.). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını: Eskişehir.
- Kim, J. (2021). Advertising in the Metaverse: Research Agenda. *Journal of Interactive Advertising*, 21(3), 141-144.
- Kim, J.G. (2021). A Study on Metaverse Culture Contents Matching Platform. *International Journal of Advanced Culture Technology*, 9(3), 232-237.
- Kotter, J.P. ve Heskett J.L. (1992). *Corporate Culture and Performance*. USA: The Free Press.
- Köse, S., Tetik, S. ve Ercan, C. (2001). Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 219-242.
- Kraus, S., Kanbach, D.K., Krysta, P.M., Steinhoff, M.M. ve Tomini, N. (2022). Facebook and the Creation of the Metaverse: Radical Business Model Innovation or Incremental Transformation?. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 28 (9), 52-77.
- Kuş, O. (2021). Metaverse: "Dijital Büyük Patlamada" Fırsatlar ve Endişelere Yönelik Aalgılar. *Intermedia International E-journal*, 8(15), 245-266.
- Lee, L.H., Braud, T., Zhou, P., Wang, L., Xu, D., Lin, Z., Kumar, A., Bermejo, C. ve Hui, P. (2021). All One Needs to Know About Metaverse: A Complete Survey on Technological Singularity, Virtual Ecosystem, and Research Agenda. *Journal of Latex Class Files*, 14(8), 1-66.
- Lim, W.Y.B., Xiong, Z., Niyato, D., Cao, X., Miao, C., Sun, S. ve Yang, Q. (2022). Realizing the Metaverse with Edge Intelligence: A Match Made in Heaven. arXiv preprint arXiv:2201.01634, 1-9.
- Mahal, P.K. (2009). Organizational Culture and Organizational Climate as a Determinant of Motivation. *The IUP Journal of Management Research*, 8(10), 38-51.
- Maseko, T.S.B. (2017). Strong vs. Weak Organizational Culture: Assessing the Impact on Employee Motivation. *Arabian Journal of Business and Management Review*, 7(1), 1-5.
- Matkó, A. ve Takács, T. (2017). Examination of the Relationship Between Organizational Culture and Performance. *International Review of Applied Sciences and Engineering*, 8(1), 99-105.
- Morrison, J.M., Brown, C.J. ve Smit, E.V.D.M. (2006). A Supportive Organisational Culture for Project Management in Matrix Organizations: A Theoretical Perspective. *South African Journal of Business Management*, 37(4), 39-54.
- Mystakidis, S. (2022). Metaverse. *Encyclopedia*, 2, 486-497.

- Narin, N.G. (2021). A Content Analysis of the Metaverse Articles. *Journal of Metaverse*, 1(1), 17-24.
- Nart, S., Çolakoğlu, C. ve Toygar, A. (2022). Metaverse ve Çalışma Yaşamına Etkisi. *4. Uluslararası CEO İletişim, Ekonomi ve Organizasyon Sosyal Bilimler Kongresi*, 320-328, Hindistan.
- Nath, K., Dhar, S. ve Basishtha, S. (2014). Web 1.0 to Web 3.0- Evolution of the Web and its Various Challenges. *International Conference on Optimization, Reliability and Information Technology*, 86-89, Faridabad.
- Ning, H., Wang, H., Lin, Y., Wang, W., Dhelim, S., Farha, F., Ding, J. ve Daneshmand, M. (2021). A Survey on Metaverse: The State-of-the-art, Technologies, Applications, and Challenges. *arXiv preprint arXiv:2111.09673*, 1-34.
- Nişancı, Z.N. (2012). Toplumsal Kültür-Örgüt Kültürü İlişkisi ve Yönetim Üzerine Yansımaları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1279-1293.
- Özkalp, E. ve Kirel, Ç. (2016). *Örgütsel Davranış* (7. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Panagiotis, M., Alexandros, S. ve George, P. (2014). Organizational Culture and Motivation in the Public Sector. The Case of the City of Zografou. *Procedia Economics and Finance*, 14, 415-424.
- Park, S.M. ve Kim, Y.G. (2022). A Metaverse: Taxonomy, Components, Applications, and Open Challenges. *Ieee Access*, 10, 4209-4251.
- Purdy, M. (2022). How the Metaverse Could Change Work. Erişim Adresi <https://hbr.org/2022/04/how-the-metaverse-could-change-work>.
- Rospigliosi, P.A. (2022). Metaverse or Simulacra? Roblox, Minecraft, Meta and the Turn to Virtual Reality for Education, Socialisation and Work. *Interactive Learning Environments*, 30(1), 1-3.
- Schein, E.H. (1983). The Role of the Founder in Creating Organizational Culture. *Organizational Dynamics*, 12(1), 13-28.
- Schein, E.H. (2004). *Organizational Culture and Leadership* (3.Baskı). USA: John Wiley&Sons.
- Second Life. (t.y.). Erişim Adresi https://tr.wikipedia.org/wiki/Second_Life.
- Shaari, N. (2019). Organization Culture as the Source of Competitive Advantage. *Asian Journal of Research in Education and Social Sciences*, 1(1), 26-38.
- Shen, X. (2021). Chinese State-Owned Think Tank Flags National Security Risks of Metaverse, Citing Potential Political and Social Problems. Erişim Adresi https://www.scmp.com/tech/tech-trends/article/3154447/chinese-state-owned-think-tank-flags-national-security-risks?module=perpetual_scroll_0&pgtype=article&campaign=3154447.
- Sokro, E. (2012). Analysis of the Relationship That Exists Between Organisational Culture, Motivation and Performance. *Problems of Management in the 21st Century*, 3, 106-119.
- The Metaverse: A Universe without Culture. (t.y.). Erişim Adresi <https://kqeducationgroup.com/the-metaverse-a-universe-without-culture>.
- Torro, O., Jalo, H. ve Pirkkalainen, H. (2021). Six Reasons Why Virtual Reality Is a Game-Changing Computing and Communication Platform for Organizations. *Communications of the ACM*, 64(10), 48-55.
- Tunçer, P. (2013). Değişim Yönetimi Sürecinde Değişime Direnme. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1): 373-406.

- Uddin, M.J., Luva, R.H. ve Hossian, S. M. M. (2013). Impact of Organizational Culture on Employee Performance and Productivity: A Case Study of Telecommunication Sector in Bangladesh. *International Journal of Business and Management*, 8(2), 63-77.
- Uher, T.E. ve Toakley, A.R. (1999). Risk Management in the Conceptual Phase of a Project. *International Journal of Project Management*, 17(3), 161-169.
- Varol, M. (1989). Örgüt Kültürü ve Örgüt İklimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 44(1), 195-222.
- Ventura, K. (2003). Pazarlama Araştırmaları Kapsamında Yaşanan Teknoloji-Tabanlı Değişim. *Ege Akademik Bakış*, 3(1), 78-89.
- Yee, N., Bailenson, J.N., ve Ducheneaut, N. (2009). The Proteus Effect: Implications of Transformed Digital Self-Representation on Online and Offline Behavior. *Communication Research*, 36(2), 285-312.
- Zuckerberg, M. (2021). Founder's Letter, 2021. Erişim Adresi <https://about.fb.com/news/2021/10/founders-letter>.

METaverse: THE EVOLUTION OF ORGANIZATIONAL CULTURE FROM TRADITIONAL TO DIGITAL

ExtendedAbstract

Aim: The usage of mobile devices and computers has created a new technological surge with the Covid-19 pandemic. The Internet, computer use, and increasing digitalization are evolving around spatial, immersive Technologies such as Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR). This new technological surge has manifested itself with innovations such as online education and remote working, and this situation has recently transformed itself into a paradigm which is called Metaverse. There is an expectation that Metaverse will lead to innovations and fundamental changes in different areas. Therefore, it would not be surprising to expect it to lead to changes in businesses and organizational structures. The purpose of the study is to discuss the consequences of these changes on organizational culture, by revealing that the Metaverse technology which rapidly developed with the Covid-19 pandemic will create different perspectives for organizations following this paradigm shift.

Method(s): In this study, a literature review has been conducted on metaverse technology, organizational culture, the effect of technological changes on organizational culture, and what kind of changes the metaverse will create in businesses following digital development. Following the literature review, authors proposed assumptions about the effects of the metaverse universe on the formation and transmission of organizational culture.

Findings: Metaverse allows the members of the organization to communicate in written or verbal form by meeting in the same platform through their avatars, which they determine from body shape to skin color, clothing style, hair style and even footprint (Bailenson et al., 2005: 379; Chavez-Aguayo, 2009: 54). It is thought that choosing the clothes in the avatars of organization members in accordance with the organizational culture will ensure the continuity and transfer of the culture (Köse et al., 2001:230). The factors such as the design of buildings and areas created in the metaverse universe, the use of organization logos in these areas, the items used, and the pennants to be placed are parts of the organizational culture (Güçlü, 2003: 152). Various behaviors such as the employees walking around in the Office environment through their avatars, finding their colleagues (avatars of colleagues), and chatting in the office (Purdy, 2022) will increase the sharing among employees. Besides, the organization of ceremonies, which is one of the important elements that compose the culture (Varol, 1989: 202), will be possible in the Metaverse universe. Democracy is dominant in Metaverse in terms of areas (offices, management floors, etc.) that are used as a boundary between managers and lower-level employees in the physical world (A Glimpse at Metaverseand VR in the Workplace, n.d.). This may help increase the interaction between leaders and employees, and fundamentally change organizational cultures by bringing together lower- and upper-level employees.

Avatars created in Metaverse can use gestures and facial expressions during communication. However, in face-to-face communication, people generally do not control their body language, whereas in the Metaverse universe, these non-verbal cues are controlled by the avatar's owner. This situation may have benefits in the formation of interpersonal trust by increasing interaction, while it also raises concerns that it may create distrust (Davis et al., 2009: 105-106). It is thought that this may cause problems in organizations where the feeling of trust between employees is an important part of the culture. Despite these criticisms, Metaverse can be evaluated not as a threat that eliminates face-to-face interaction, but as an inevitable variable that supports culture.

Conclusion: Today's people witness a rapidly changing and developing technological environment and conditions. These developments make our lives easier in many areas, while the change they create in the business world and ways of doing business impels employees to keep up with new technologies. Organizations realize that they need employees who integrate with technological

changes and use developing technology. On the other hand, Metaverse will be able to start a technological revolution that can take people to places they never thought of and radically change people's social lives, lifestyles, learning methods, and most importantly, the way they work for companies (George et al., 2021: 9). This transformation will undoubtedly have an impact on the basic variables that reflect the organization such as organizational structure, employee profile, and organizational culture. The development of Metaverse technology will guide both practitioners and academics on whether the organizational culture can be transferred to the Metaverse universe or whether it will lead to cultural diversity or cultural confusion by bringing the sub-culture elements of the employees to this environment.

FARKLI BİLİM ALANLARINDA ÇALIŞAN ÖĞRETİM ELEMANLARININ SAĞLIKLI YAŞAM BİÇİMİ DAVRANIŞLARI İLE YAŞAM KALİTELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Ayten TURAN KURTARAN¹, Ferit SEVİM², Arzu ERDEN³

Öz

Çalışmanın amacı, farklı bilim alanlarında çalışan öğretim elemanlarının sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını ve yaşam kalitelerini araştırmaktır. Çalışmaya KTU'de görev yapan 491 akademik personel dâhil edilmiştir. Çalışmada "Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği (SYBD) II" ve "Hastalık Kontrol Merkezi Sağlıkla İlgili Yaşam Kalitesi Anketi (CDC-HRQOL-4)" kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, SYBD skorunun sağlık bilimleri alanında çalışanların fen bilimleri alanında çalışanlardan daha yüksek olduğu ve anlamlı olarak farklılık gösterdiği saptanmıştır (p=0,024). SYBD'de sağlık bilimleri ile sosyal bilimler arasında manevi gelişim (p=0,001), sağlık bilimleri ile fen bilimleri arasında stres yönetimi (p=0,009) ve kişilerarası ilişkiler alt boyutlarında (p=0,016) anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Bilim alanlarına göre fen bilimleri alanında çalışanların YK ruhsal sağlık skorlarının sağlık bilimleri alanında çalışanlar ile anlamlı olarak farklılaştığı saptanmıştır (p=0,07). Öğretim elemanlarının bilim alanlarına göre farklı SYBD ve YK düzeylerine sahip olmaları, bilim alanlarının kişilerin yaşam tarzlarında değişikliğe sebep olabileceği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışı, Yaşam Kalitesi, Öğretim Elemanı
JEL Sınıflandırması: I10, I12, I19

INVESTIGATION OF RELATIONSHIP BETWEEN HEALTHY LIFESTYLE BEHAVIORS AND QUALITY OF LIFE OF LECTURERS WORKING IN DIFFERENT SCIENTIFIC FIELDS

Abstract

This study aims to investigate healthy lifestyle behaviors and the quality of life of lecturers working in different scientific fields. The study included 491 lecturers working at KTU. "Healthy Lifestyle Behaviors Scale (HLBS) II" and "Centers for Disease Control Health Quality of Life Survey were used in the study. It was found that the HLBS score was higher and significantly different from those working in the field of health sciences (p=0.024). It was seen that there was a significant difference between health sciences and social sciences in terms of spiritual development (p=0.001), stress management (p=0.009) and interpersonal relations (p=0.016) between health sciences and natural sciences. It was found that the CDC-HRQOL-4 mental health scores of those working in the field of natural sciences differed significantly with those working in the field of health sciences according to their fields of science (p=0.07). It is emphasized that the fact that the teaching staff have different HLBS and QoL levels in different fields may cause changes in the lifestyles of people in the fields of science.

Keywords: Healthy Lifestyle Behaviors, Quality of Life, Lecturers.
JEL Classification: I10, I12, I19

¹ Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üni., SBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, ayturan@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6116-6467

² Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üni., SBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, feritsevim@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6935-9650

³ Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üni., SBF, Fiz. ve Reh. Bölümü, arzuerden@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8698-7648

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi (Received Date): 28.04.2022

Yayına Kabul Tarihi (Acceptance Date): 22.07.2022

Turan Kurtaran, A., Sevim, F. ve Erden A. (2022). Farklı Bilim Alanlarında Çalışan Öğretim Elemanlarının Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları İle Yaşam Kaliteleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 36, 37-48. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.1110420>

1. Giriş

Sağlığın geliştirilmesi, bireylerin hem fiziksel hem de ruhsal sağlık düzeylerinin optimum seviyede devamını sağlayarak, fiziksel ve sosyal çevrelerini genişletebilmeleri için kararlarını bilinçli bir şekilde almalarına yol gösteren bir süreç olarak ifade edilmektedir (Güngör ve Hotun, 2006:7). Sağlık düzeyinin geliştirilmesi bireylerin kendi sağlık statülerini iyileştirmeyi, yönetmeyi ve bütünüyle sağlıklı olmayı amaçlamaktadır. Bu sayede bireylerin sağlıklı yaşam bilincinin oluşması, yaşam tarzının geliştirilmesiyle de sağlık statülerinin korunması, sorumluluklarını algılamaları ve riskli davranışlardan uzak durmaları sağlanabilmektedir (Ayaz vd., 2005:28). Sağlıklı yaşam biçimi, bireylerin sağlık düzeylerini etkileyebilecek günlük aktivitelerini planlamada sağlık durumuna uygun hareket etmeleri olarak ifade edilmektedir (Özkan ve Yılmaz, 2008:90). Bireyler kendi sağlıklarını iyileştirmede, sağlığı teşvik eden bir yaşam tarzını sürdürmede ve bu yaşam tarzına uygun aktivitelerde bulunmada aktif rol oynamaktadırlar (Fisher ve Ampli, 2014:330).

Sağlıklı yaşam biçimi davranışları (SYBD) yüksek düzeyde bir yaşam kalitesine (YK) sahip olmaya katkı sağlayan önemli bir unsurdur. SYBD’de bulunmanın bireylerin ve toplumun sağlığının korunmasında önemli bir faktör olduğunu ve bu davranışların kronik hastalıklara ait riskleri azalttığını ifade eden araştırmalar bulunmaktadır (Kushner ve Mechanick, 2016; Nassar ve Shaheen, 2014). SYBD’nin aksine sağlıksız yaşam biçimi davranışları olan başarısız ve zayıf diyet uygulamaları, fiziksel olarak hareketsiz kalma, sigara ve alkol kullanımı gibi davranışlar obezite ve bulaşıcı olmayan kronik hastalıklar için ana risk faktörleri olarak gösterilmektedir (Tagoe ve Dake, 2011). Bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte yaşanan değişim süreci bireylerin yaşam kalitelerine yönelik ilgilerini daha da arttırmaktadır. Meydana gelen bu değişimler farklı alanlarda ortaya çıkmakta olup özellikle üniversite gibi eğitim kurumlarında araştırılması büyük önem taşımaktadır (Odabaşı vd., 2010:129).

Amerikan Üniversite Profesörleri Birliği’ne göre üniversitelerde görev yapan akademik ve idari personeller yükseköğretim kurumlarında hayati öneme sahip roller üstlenmektedir. Öğrenciler fakültedeki personelin davranış ve tutumlarının yarattığı eğitim ortamından önemli ölçüde etkilenmektedir. Bununla birlikte çalışanların zihinsel ve fiziksel refahına yönetimler tarafından öncelik verilmediğinde, sonuçların devamsızlık, işte bulunmama ve işten ayrılma maliyetlerinin artması gibi nedenler ortaya çıkaracağı belirtilmektedir (AAUP, 2022).

Sağlığın korunması ve geliştirilmesi farklı alanlarda farklı gereklilikler doğurmaktadır. Akademik yaşamın bilimsel araştırma faaliyetleri, mesai saatleri, çalışma koşulları gibi kendine özgü parametreleri bulunmaktadır. Bu bakımdan çalışmada literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak, üniversitenin farklı bilim alanlarında (fen bilimleri, sosyal bilimler, sağlık bilimleri) çalışan öğretim elemanlarının SYBD ile YK düzeylerinin belirlenmesi ve aralarındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Farklı bilim alanlarında görev yapan öğretim elemanlarının SYBD ve YK ile ilgili benzerlik ve farklılıklarının ortaya konması ile öğretim elemanlarının farkındalıklarının artmasına, öğrencilere ve çevrelerine yol göstermede daha iyi örnek davranış sergilemelerine ve ilgili literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının tespit edilmesine yönelik ulusal literatür incelendiğinde mevcut çalışma örneklerinin öğretim elemanlarından ziyade ağırlıklı olarak öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. İlgili literatürdeki bu çalışmalar sağlık alanındaki öğrencilerin SYBD düzeylerini testip etme, SYBD’ye yönelik eğitimlerin etkisini inceleme ve SYBD’nin alt boyutlarının ilişkilendirilmesi ile ilgili sonuçları ortaya koymaktadır (Ünalın vd.,2007:101-109, Kocaakman vd., 2010:19-24). SYBD’nin alt boyutlarının incelendiği bir çalışmada stres yönetiminin yaşam kalitesi ile yüksek düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür (Gürsel vd., 2016:10-25). Bir diğer çalışmada ise sağlık çalışanlarının yaşlı bireylerin SYBD’lerini geliştirmeye yönelik sosyal ve sağlık hizmetlerini değerlendirmeye ve iyileştirmeye ilişkin girişimlerde bulunmalarının gerekli olduğu vurgulanmıştır (Polat ve Kahraman (2013:213-218).

Sağlıklı yaşam biçimi davranışı ve YK ile ilgili literatür incelendiğinde üniversite bünyesinde görev yapan öğretim elemanlarıyla ilgili sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. İlgili alanda üniversite personelinin ve tıp fakültesinde çalışan öğretim elemanlarının dahil edildiği çalışmalar öne çıkmaktadır (Aşilar vd. 2011:72-81, Akçakanat vd., 2015:84-97; Çakır vd., 2015:209-219; Enginoğlu vd., 2021:55-68). Birçok çalışmada öğretim elemanlarının SYBD ile demografik değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir (Güler vd., 2008:18-26; Gürsel vd., 2016:10-25; Kaya vd., 2008:59-64). Meslek yaşamında ortaya çıkan sorunlar yaşam kalitesinin düşmesine, stres düzeyinin artmasına ve iş doyumunun azalmasına neden olabilmektedir (Collins ve Long; 2003:418-420; Sabin Ferrel ve Turpin, 2003:449). Mevcut çalışmalar belirli bir popülasyonun SYBD, demografik özellikler, YK, fiziksel aktivite düzeyi, emosyonel duygu durumu ile ilgili olup farklı bilim alanlarında incelenmediği dikkat çekmektedir.

2. Yöntem

Araştırma Karadeniz Teknik Üniversitesi Rektörlüğü'ne bağlı fakültelerde görev yapan gönüllü öğretim elemanlarıyla gerçekleştirilmiştir. Sosyo-demografik veriler için "Kişisel Bilgi Formu", SYBD için "Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği II", yaşam kalitesi düzeyleri için "Hastalık Kontrol Merkezi Sağlıkla İlişkili Yaşam Kalitesi Anketi (CDC-HRQOL-4)" kullanılmıştır. Çalışmaya, bağlı bulunduğu kurumda en az 5 yıl öğretim elemanı olarak görev yapan gönüllü bireyler dâhil edilerek, son 6 hafta içinde sakatlık, yaralanma geçiren ve psikiyatrik ilaç kullanan bireyler çalışma dışı bırakılmıştır.

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, üniversitede farklı bilim alanlarında çalışan öğretim elemanlarının sağlıklı yaşam biçimi davranışları ile yaşam kaliteleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda fen, sağlık ve sosyal bilimler alanlarında çalışan öğretim elemanlarının sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve yaşam kaliteleri ayrı ayrı incelenmiş ve aralarındaki ilişki araştırılmıştır.

Araştırmanın amacına göre oluşturulan hipotezler aşağıda sunulmuştur.

H₁: Sağlıklı yaşam biçim davranışları bilim alanlarına göre farklılık göstermektedir.

H₂: Yaşam kalitesi düzeyleri bilim alanlarına göre farklılık göstermektedir.

H₃: Sağlıklı yaşam biçim davranışları yaşam kalitesini etkilemektedir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği II: Elli iki maddeden oluşan ölçek, "manevi gelişim, kişilerarası ilişkiler, beslenme, fiziksel aktivite, sağlık sorumluluğu ve stres yönetimi" alt boyutlarından oluşmaktadır. Ölçeğe ait Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Bahar vd. (2008:1-13) tarafından yapılmıştır. Ölçekteki tüm ifadeler olumlu önermelerden oluşmaktadır. Ölçek 4'lü likert olarak derecelendirilmektedir (1: Hiçbir Zaman, 2: Bazen, 3: Sık Sık, 4: Düzenli). Toplam puan üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. En düşük 52, en yüksek 208 puan alınabilmektedir.

Hastalık Kontrol Merkezi Sağlıkla İlişkili Yaşam Kalitesi-4 Ölçeği (CDC HRQOL): Dört sorudan oluşan kısa, kullanışlı, geçerli ve güvenilir bir yaşam kalitesi anketidir. Soru 1, bireylerin kendi kendini değerlendirdiği genel sağlık düzeylerini ifade etmektedir. Soru 2 ve 3, yakın zamanda ortaya çıkan fiziksel ve ruhsal sağlık semptomlarıyla ilgilidir. Soru 4 ise, son 30 gündeki aktivitelerin sınırlandığı gün sayısını ifade etmektedir. Düşük puanlar yaşam kalitesinin daha iyi olduğunu göstermektedir (Aslan vd., 2010: 877). Türkçe adaptasyonu, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Cavlak vd., (2009:298-303) tarafından yapılmış, farklı çalışmalarda kullanılmıştır (Atalay ve Cavlak, 2012:74).

2.3. Verilerin Analizi

Verilerin istatistiksel analizi için Statistical Package for the Social Sciences 25 (SPSS 25) paket programı kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiksel analiz için, ortalama, standart sapma (SD), frekans

ve yüzde (%) kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler arasındaki farkın analizinde normal dağılım göstermediği için Kruskal Wallis testleri uygulanmış, gruplar arası fark bulunan durumlarda farkı belirlemek için Mann Whitney U testi yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki Sperman Korelasyon analizi ile test edilmiştir. SYBD alt boyutları ve YK arasındaki ilişki yatay kesit çoklu regresyon analizi yöntemiyle incelenmiştir.

3. Bulgular

Katılımcıların bilim alanlarına göre sosyo-demografik özelliklerine ilişkin veriler Tablo 1’de sunulmuştur. Katılımcıların yaş ortalaması 35,23±9,42’dir (Kadın:256/Erkek:235). Sağlık bilimleri alanındaki katılımcıların 32,46±8,28, fen bilimlerindeki katılımcıların 39,86±10,10, sosyal bilimler alanındaki katılımcıların 34,76±6,19’dur. Katılımcıların %34,9’u öğretim üyelerinden, %57,2’si araştırma görevlilerinden ve %7,9’u öğretim görevlilerinden oluşmaktadır.

Tablo 1: Sosyo Demografik Özelliklere Göre Dağılım

Değişkenler		Sağlık Bilimleri		Fen Bilimleri		Sosyal Bilimler		Toplam	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Cinsiyet	Kadın	106	38.4	102	60.4	27	58.7	256	52,1
	Erkek	170	61.6	67	39.6	19	41.3	235	47,9
Medeni Durum	Evli	147	53.3	123	72.8	30	65.2	300	61,1
	Bekâr	129	46.7	46	27.2	16	34.8	191	38,9
Yaş	20-29 arası	153	55.6	31	18.3	9	19.6	193	39,3
	30-39 arası	68	24.7	54	32.0	30	65.2	152	31,0
	40-49 arası	36	13.1	46	27.2	5	10.9	87	17,7
Akademik Unvan	Prof. Dr.	18	6.5	39	23.1	1	2.2	58	11,8
	Doç. Dr.	19	6.9	29	17.2	7	15.2	55	11,2
	Dr. Öğr. Ü.	25	9.1	20	11.8	13	28.3	58	11,8
	Öğr. Gör.	23	8.3	13	7.7	3	6.5	39	7,9
	Arş. Gör.	191	69.2	68	40.2	22	47.8	281	57,2
Çocuk Durumu	Var	88	31.9	104	62.7	24	52.2	216	44,0
	Yok	188	68.1	62	37.3	22	47.8	272	55,4

Öğretim elemanlarının SYBD ve YK ile ilgili tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2’de sunulmuştur. SYBD’de en yüksek puan manevi gelişim (26,09±4,11) ve kişilerarası ilişkiler (25,22±3,97) alt boyutunda gerçekleşmiştir. YK’de en yüksek puan ortalaması ise ruhsal sağlığın iyi olmadığı gün sayısındadır (6,765±7,95).

Tablo 2: Öğretim Elemanlarının SYBD ve YK ile İlgili Tanımlayıcı İstatistikleri

SYBD Alt Boyutlar	Min	Max	Toplam Puan	Ort	SS
Beslenme	11	34	9834	20,03	4,04
Fiziksel Aktivite	8	32	7866	16,02	4,77
Manevi Gelişim	12	36	12810	26,09	4,1
Kişilerarası İlişkiler	15	36	12385	25,22	3,97
Sağlık Sorumluluğu	9	36	9583	19,52	4,32
Stres Yönetimi	10	30	9132	18,60	3,36
SYBD (Tüm)	81	193	61610	125,48	17,63
Yaşam Kalitesi (CDC HRQOL)	Min	Max	Toplam Puan	Ort	SS
Genel sağlık durumu	1	5	1560	3,203	0,735
Son 30 günde fiziksel sağlığın iyi olmadığı gün sayısı	0	30	1933	4,087	4,733
Son 30 günde ruhsal sağlığın iyi olmadığı gün sayısı	0	30	3220	6,765	7,953

Tablo 2 (Devamı): Öğretim Elemanlarının SYBD ve YK ile İlgili Tanımlayıcı İstatistikleri

Yaşam Kalitesi (CDC HRQOL)	Min	Max	Toplam Puan	Ort	SS
Son 30 günde fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları nedeniyle günlük yaşam hobi/iş/okul aktivitelerini yapamadığı gün sayısı	0	30	2795	5,884	8,297

SYBD ve alt boyutları ile YK arasındaki ilişki Tablo 3'te sunulmuştur. Genel sağlık düzeyi ile SYBD ve tüm boyutları arasında anlamlı pozitif yönde zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir. "Son 30 günde fiziksel sağlığın iyi olmadığı gün sayısı" gösteren 2. Madde ile SYBD ve alt boyutlarından manevi gelişim ile stres yönetimi arasında negatif yönde %1 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu; diğer alt boyutlarında ise anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. "Son 30 günde ruhsal sağlığın iyi olmadığı gün sayısı" gösteren 3. madde ile kişiler arası ilişkiler alt boyutu dışında SYBD ve diğer tüm alt boyutlar arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler belirlenmiştir. "Son 30 günde fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları nedeniyle günlük yaşam hobi/iş/okul aktivitelerini yapamadığı gün sayısı" gösteren 4. madde ile SYBD ve manevi gelişim, stres yönetimi alt boyutları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki varken diğer alt boyutları ile anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 3: SYBD II ile CDC HRQOL Arasındaki Korelasyon Sonuçları

SYBD II Ölçeği ve Alt Boyutları	Yaşam Kalitesi (CDC HRQOL)			
	1. Madde	2. Madde	3. Madde	4. Madde
Beslenme	0,104*	-0,023	-0,108*	-0,019
Fiziksel Aktivite	0,147**	-0,058	-0,102*	-0,060
Kişilerarası ilişkiler	0,170**	-0,073	-0,006	-0,044
Manevi Gelişim	0,274**	-0,210**	-0,213**	-0,173**
Sağlık Sorumluluğu	0,251**	-0,073	-0,170**	-0,046
Stres Yönetimi	0,287**	-0,178**	-0,222**	-0,159**
SYBD (Tüm)	0,283**	-0,132**	-0,200**	-0,119**

Not: 1. Madde: Genel sağlık durumunu, 2. Madde: Son 30 günde fiziksel sağlığın iyi olmadığı gün sayısını, 3. Madde: Son 30 günde ruhsal sağlığın iyi olmadığı gün sayısını, 4. Madde: Son 30 günde fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları nedeniyle günlük yaşam hobi/iş/okul aktivitelerini yapamadığı gün sayısını ifade etmektedir. **p<0,01; *p<0,05

Tablo 4'te öğretim elemanlarının SYBD'nin bilim alanlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili test sonuçları sunulmuştur. Elde edilen bulgular, bilim alanları arasında SYBD'nin "manevi gelişim", "kişilerarası ilişkiler" ve "stres yönetimi" alt boyutlarında %5 düzeyinde anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan test sonucunda manevi gelişim alt boyutunda sağlık bilimleri ile sosyal bilimler (p=0,001), stres yönetimi alt boyutunda ise sağlık bilimleri ile fen bilimleri (p=0,009) arasında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. Kişiler arası ilişkiler alt boyutuna bakıldığında sağlık bilimleri ile fen bilimleri (p=0,016) arasında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. SYBD düzeyi en yüksek alan ise sağlık bilimleri alanıdır. Bu durumda H₁ hipotezi (sağlıklı yaşam biçim davranışları bilim alanlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir) kabul edilmektedir.

Bilim alanları arasında CDC HRQOL- 4'ndeki 3. madde (son 30 günde ruhsal sağlığın iyi olmadığı gün sayısı) bakımından anlamlı farklılık bulunmaktadır (p=0,026). Yapılan test sonucunda sağlık ve fen bilimleri arasında ruhsal sağlık skorlarının anlamlı farklılık oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır (p=0,007). Bu durumda H₂ hipotezi (yaşam kalitesi düzeyleri bilim alanlarına göre farklılık göstermektedir) kabul edilmektedir. Diğer maddelerde ise oluşan farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır (Tablo 4).

SYBD'nin alt boyutlarının, CDC HRQOL ifadelerinin üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik olarak yapılan regresyon modelleri Tablo 5'te sunulmuştur. Bulgular incelendiğinde, Model 1'de SYBD II'nin alt boyutları olan fiziksel aktivite (p=0,001), manevi gelişim (p=0,001) ve stres

yönetiminin ($p=0,011$) genel sağlık durumu (Madde 1) üzerinde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Model 2 incelendiğinde, manevi gelişim ($p=0,000$) ve stres yönetimi ($p=0,001$) alt boyutları son 30 günde fiziksel sağlığın iyi olmadığı gün sayısı (Madde 2) üzerinde istatistiki olarak negatif yönde anlamlı etkiye sahip iken, kişilerarası ilişkiler ($p=0,045$) pozitif yönde anlamlı etkiye sahiptir. Model 3'e bakıldığında, manevi gelişim ($p=0,000$) ve stres yönetimi ($p=0,004$) alt boyutları son 30 günde ruhsal sağlığın iyi olmadığı gün sayısı (Madde 3) üzerinde istatistiki olarak negatif yönde anlamlı etkiye sahip iken, kişilerarası ilişkiler ($p=0,000$) pozitif yönde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Model 4'te stres yönetimi ($p=0,000$) alt boyutunun son 30 günde fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları nedeniyle günlük yaşam hobi/iş/okul aktivitelerini yapamadığı gün sayısını (Madde 4) negatif yönde anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Bu durumda H_3 hipotezi (sağlıklı yaşam biçimi davranışları yaşam kalitesini etkilemektedir) kabul edilmektedir.

Tablo 4: **Bilim Alanlarına Göre Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Yaşam Kalitesi Düzeylerinin Karşılaştırılması**

SYBD II Ölçeği ve Alt Boyutları	Sağlık Bilimleri ¹ (n=276)		Fen Bilimleri ² (n=169)		Sosyal Bilimler ³ (n=46)		Kruskal. Wallis Testi (p değeri)	Mann Whitney U- testi (p değeri)
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS		
Sağlık Sorumluluğu	19,80	4,32	19,21	4,51	18,93	3,49	0,388	-
Fiziksel Aktivite	16,17	5,08	15,69	4,54	16,35	3,60	0,555	-
Beslenme	19,98	4,27	20,12	3,84	19,96	3,39	0,720	-
Manevi Gelişim	26,44	3,81	25,91	4,54	24,65	3,99	0,007	1-3 (0,001)
Kişilerarası İlişkiler	25,70	3,68	24,68	4,37	24,35	3,70	0,008	1-2 (0,016)
Stres Yönetimi	18,93	3,41	18,18	3,21	18,15	3,39	0,028	1-2 (0,009)
SYBD (Tüm)	127,02	18,18	123,80	16,99	122,39	15,80	0,035	1-2 (0,024)
Yaşam Kalitesi	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS		
1. Madde	3,21	0,74	3,21	0,75	3,11	0,67	0,724	-
2. Madde (gün)	4,16	4,91	4,12	4,66	3,51	3,86	0,918	-
3. Madde (gün)	7,50	8,42	5,43	6,65	7,02	8,82	0,026	1-2 (0,07)
4. Madde (gün)	5,93	8,39	6,07	8,33	5,00	7,71	0,691	-

Not: 1. Madde: Genel sağlık durumu, 2. Madde: Son 30 günde fiziksel sağlığın iyi olmadığı gün sayısı, 3. Madde: Son 30 günde ruhsal sağlığın iyi olmadığı gün sayısı, 4. Madde: Son 30 günde fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları nedeniyle günlük yaşam hobi/iş/okul aktivitelerini yapamadığı gün sayısını ifade etmektedir.

Tablo 5: **SYBD II ile CDC HRQOL Arasındaki Regresyon Sonuçları**

Bağımsız Değişken	MODEL 1 (1. Madde)			MODEL 2 (2. Madde)		
	B	Beta	P	B	Beta	P
Sabit	1,626		0,000	10,998		0,000
Sağlık Sorumluluğu	-0,004	-0,025	0,645	0,079	0,072	0,205
Fiziksel Aktivite	0,029	0,187	0,001	-0,021	-0,021	0,708
Beslenme	-0,008	-0,046	0,380	0,018	0,016	0,774
Manevi Gelişim	0,037	0,208	0,001	-0,260	-0,224	0,000
Kişilerarası İlişkiler	-0,008	-0,042	0,481	0,147	0,124	0,045
Stres Yönetimi	0,032	0,145	0,011	-0,290	-0,206	0,001
F Değeri		12,601 (0,000)			7,501 (0,000)	
R		0,369			0,297	
R ²		0,136			0,088	
Düzeltilmiş R ²		0,125			0,076	
Durbin-Watson		1,919			1,923	

Tablo 5 (Devamı): SYBD II ile CDC HRQOL Arasındaki Regresyon Sonuçları

Bağımsız Değişken	MODEL 3 (3. Madde)			MODEL 4 (4. Madde)		
	B	Beta	P	B	Beta	P
Sabit	19,816		0,000	17,866		0,000
Sağlık Sorumluluğu	-0,005	-0,003	0,959	-0,020	-0,010	0,857
Fiziksel Aktivite	-0,063	-0,038	0,491	-0,019	-0,011	0,845
Beslenme	-0,112	-0,057	0,283	-0,035	-0,017	0,756
Manevi Gelişim	-0,618	-0,315	0,000	-0,248	-0,122	0,051
Kişilerarası İlişkiler	0,543	0,271	0,000	0,246	0,117	0,058
Stres Yönetimi	-0,391	-0,166	0,004	-0,556	-0,226	0,000
F Değeri		11,202 (0,000)			6,288(0,000)	
R		0,354			0,273	
R ²		0,125			0,075	
Düzeltilmiş R ²		0,114			0,063	
Durbin-Watson		1,841			1,879	

Not: 1. Madde: Genel sağlık durumu, 2. Madde: Son 30 günde fiziksel sağlığın iyi olmadığı gün sayısı, 3. Madde: Son 30 günde ruhsal sağlığın iyi olmadığı gün sayısı, 4. Madde: Son 30 günde fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları nedeniyle günlük yaşam hobi/iş/okul aktivitelerini yapamadığı gün sayısını ifade etmektedir

Regresyon modellerinde bağımsız değişkenler, bağımlı değişkenlerdeki değişimlerin Model 1 için %12.5'ini, Model 2 için %7.6'sını, Model 3 için %11.4'ünü, Model 4 için %6,3'ünü açıklamakta; oluşturulan modellere ayrı ayrı bakıldığında ise anlamlı oldukları görülmektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Araştırma konularında önemli bir yer edinen sağlıklı yaşam biçimi davranışı ve buna bağlı olarak yaşam kalitesi karar vericiler, politika yapıcılar ve araştırmacılar için gündem konusu olmaya devam etmektedir. Literatür incelendiğinde konuyla ilgili farklı gruplar üzerinde yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bilim alanlarına yönelik olarak öğretim elemanları ile yapılan çalışmalara rastlanamamıştır. Bu nedenle çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak toplumun büyük bir kısmı tarafından rol model olarak alınan öğretim elemanlarının farklı bilim alanlarına göre sağlıklı yaşam biçim davranışları ve yaşam kaliteleri arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Çalışmanın bulgularına bakıldığında öğretim elemanlarının SYBD puan ortalamasının 125.48±17.63 olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını sergileme düzeyinin orta düzeyde olduğu ifade edilebilir. Öğretim elemanları üzerinde yapılan diğer çalışmalarda da yakın sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir (Akçakanat vd., 2015: 84; Aşlar vd., 2020: 72; Çakır vd., 2015: 212; Enginoğlu vd. 2021: 62; Güler vd. 2008:20; Gürsel vd. (2016: 10; Kaya vd., 2008: 61). Akçakanat vd., (2015; 84) toplumda önemli bir konuma ve eğitim düzeyine sahip olan öğretim elemanları bu düzeyi yetersiz bulmakta, bu durumun nedenleri arasında toplumun kültürel yapısını göstermektedir. Bunun yanı sıra sağlık politikalarında yapılan değişiklikler ile birlikte sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının artabileceğini öne sürmektedir.

Alt boyutlar özelinde bakıldığında manevi gelişim ve kişilerarası ilişkiler alt boyutlarının en yüksek puan ortalaması, fiziksel aktivitenin ise en düşük puan ortalamasına sahip olduğu görülmüştür. Akçakanat vd. (2015:84) ve Çakır vd. (2015:209) çalışmalarında kişilerarası ilişkiler ve manevi gelişim boyutunun en yüksek puan ortalamasına sahip olduğu sonucu çalışmamızın bulgularını desteklemektedir. Yapılan bazı çalışmalarda da fiziksel aktivite puan ortalamasının en düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Gürsel vd., 2016:209; Kaya vd., 2008:62). Öğretim elemanlarının mesleki koşulları, rol belirsizliği, yoğun çalışma saatleri, iş tatmini ve motivasyon düşüklüğü gibi bir takım faktörün bu durumun üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir (Topçu vd., 2012:19). Bunun yanı sıra öğretim elemanlarının çalışma ortamlarındaki ergonomik durumları ve yoğun çalışma saatlerinin fiziksel aktivite yapma ve stres düzeyini etkilediği öne sürülmektedir (Akyürek ve Üstün, 2021: 391). Stresin yoğun çalışma saatleri ile ortaya çıktığı, bireylerin aktivitelerini kısıtlayabildiği ifade edilmektedir (Akıncı vd., 2018:714). Çalışmada kişilerarası

ilişkiler, öğretim elemanlarının fiziksel ve ruhsal sağlık durumunu olumsuz etkileyen bir değişken olarak bulunmuştur. Bu durum, kurulan sosyal ilişkilerin öğretim elemanlarını tatmin ve memnun etmediği için fiziksel ve ruhsal sağlıklarına yansımalarının da olumsuz olduğu şeklinde açıklanabilir. Genel olarak kişilerarası ilişki düzeyi yüksek olan bir bireyde fizyolojik ve ruhsal ihtiyaçları karşılama düzeyinin de yüksek olması beklenmektedir. Topçu vd. (2012: 18)'ye göre bireylerin psikolojik sağlık durumlarının iyi olması sosyal anlamda sağlıklı ilişkiler kurabilmesini sağlamaktadır. Sosyal ilişkilerin bireyleri tatmin ve memnun etmesinin bireylere yansımaları da olumlu olmaktadır.

SYBD ve YK arasındaki ilişkiyi incelemek için oluşturulan modellerde stres yönetiminin yaşam kalitesinin tüm ifadeleri üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Yapılan bir çalışmadaki bulgular stres yönetiminin yaşam kalitesi ile yüksek düzeyde ilişkili olduğunu ifade etmektedir (Gürsel vd., 2016:19). Stres faktörünün akademik performans üzerinde de etkisi olduğu ve genellikle stresin kaynağının bireysel faktörler olduğu bilinmektedir (Aydın vd.,2011: 397). Çalışmada manevi gelişimin, genel sağlık düzeyi ile fiziksel ve ruhsal sağlık düzeyleri üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Enginoğlu vd. (2021:64)'in çalışmasında manevi gelişim alt boyutunun yaşam kalitesi üzerinde en önemli değişken olduğu ifade edilmektedir. Manevi gelişim düzeyi yüksek olan bir bireyde genel anlamda bazı fizyolojik ihtiyaçları karşılama düzeyinin de yüksek olması beklenmektedir. Bunun yanısıra kendini manevi olarak geliştirme çabasında olan bireylerin, bu nedenle yapmış olduğu sosyal faaliyetler sosyal çevresini genişletmekte ve daha çok kişiyle iletişim halinde olmasını sağlamaktadır. Sağlık sorumluluğu alt boyutunun ise yaşam kalitesi üzerinde anlamlı etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bireylerin eğitim düzeyi ile sağlık sorumluluğu arasında ilişki olduğu söylenmektedir (Avcı, 2016). Çalışmada öğretim elemanlarının sağlık sorumlulukları arasında anlamlı farklılık olmaması eğitim düzeylerinin birbirine yakın olması ile açıklanabilmektedir.

Bilim alanlarına göre sağlıklı yaşam biçim davranışları sergileyen öğretim elemanları sağlık bilimleri alanında çalışmaktadır. Bununla birlikte öğretim elemanlarının çalıştıkları alanlar açısından manevi gelişim, kişilerarası ilişkiler ve stres yönetimi alt boyutları arasında anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır. Sağlık bilimleri alanında çalışanların stres yönetimi ve kişilerarası ilişkiler açısından fen bilimleri ile ayrışırken, manevi gelişim açısından sosyal bilimler ile ayrışmaktadır. Bu durum sağlık alanında çalışan öğretim elemanlarının çalıştıkları alan gereği bilinç düzeylerinin SYBD konusunda daha yüksek olması ile açıklanabilir. Bununla birlikte Akçakanat vd., (2015:94)'in çalışmasında hekim öğretim üyelerinin kişilerarası ilişkiler ve manevi gelişim alt boyutlarının yüksek düzeyde olması sağlık alanında çalışanların bireylerle iletişim halinde olması ve kollektif kültürel yapının bireylerdeki dışa yansımaları ile ilişkilendirilmiştir. Fen bilimleri alanında çalışanların sağlık bilimleri alanında çalışanlara göre ruhsal açıdan daha sağlıklı yaşam kalitesine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Çakır vd. (2015: 212), tıp fakültesinde çalışan öğretim elemanlarının çalışma sürelerinin uzun olması ve bireylerin sağlıklı yaşam için kendilerine yeterli zaman ayıramadığını ifade etmektedir. Ek olarak bu durumu katılımcıların genç olmaları ve kendilerini sağlıklı hissetmeleri nedeniyle sağlıklı yaşam biçimi davranışına özen göstermemesi ile açıklamışlardır. Bu açıdan bakıldığında da çalışmamızda farklı bilim alanlarında çalışan bireylerin iş yükünün, çalışma ortamının ve demografik özelliklerin değişkenlik göstermesi ruhsal anlamda yaşam kalitesi üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, bilimsel bir ortam olan üniversitede SYBD ve YK bilim alanlarına göre farklılık göstermektedir. Farklı bölgelerde ve farklı zaman aralığında yapılan çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da SYBD'nin orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın sonuçları, akademisyenlerin farklı alanlarda farklı SYBD ve YK düzeylerine sahip olmalarının bilim alanlarının kişilerin yaşam tarzlarında değişikliğe sebep olabileceğini, dolayısıyla bu farklılıkların göz önünde bulundurularak önlemlerin alınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu sonuç öğretim elemanlarının genel olarak SYBD için ek bir çaba göstermediği şeklinde yorumlanmaktadır. Fiziksel aktivite yapmanın bireylerin ruhsal ve fiziksel sağlığına sağladığı faydalar düşünüldüğünde yaşam kalitesinin artırılması için fiziksel aktiviteye ayrılan

sürenin de artırılması gerektiği düşünülmektedir. Stres yönetimi ve stresle başa çıkma yöntemleri gibi konularda eğitimlerin verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Çalıştıkları alanlara göre sağlıklı yaşam biçimi davranış düzeyi düşük olan akademik personelin yaşam kalitesini arttırmak için üniversite yönetimi tarafından faaliyetler yürütülebilir. Bu bağlamda politika yapıcıların ve karar vericilerin üniversitelerde sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını özendirerek, yaşam kalitesini arttıracak faaliyetler gerçekleştirmesi önerilmektedir.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları ve güçlü yönleri bulunmaktadır. Çalışmada örneklem grubunun kolayda örnekleme ile belirlenmesi, çevrimiçi anket tekniği ile verilerin tek bir üniversitede toplanması araştırmanın sınırlılıkları olarak gösterilebilir. Bu araştırma sonuçlarından yola çıkarak gelecekteki araştırmalar birden fazla merkezde yürütülebilir, farklı araştırma ve veri toplama teknikleri ile daha kapsamlı sonuçlar elde edilebilir. Bunun yanı sıra araştırma deseni nitel veriler ile desteklenebilir, değişkenler farklılaştırılarak farklı sonuçlar ile literatüre katkıda bulunulabilir.

Kaynakça

- Akçakanat, T., Toraman, A. ve Çarıkçı, İ. (2016). Tıp Fakültesi Öğretim Üyelerinin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının Değerlendirilmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(13), 84-97.
- Akıncı, B., Zenginler, Y., Kara Kaya, B., Kurt, A. ve Yeldan, İ. (2018). Beyaz Yakalı Çalışanlarda İşe Bağlı Boyun, Sırt ve Omuz Bölgelerine Ait Kas İskelet Sistemi Rahatsızlıklarının ve İşe Devamsızlığa Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi. Sakarya Tıp Dergisi, 8(4), 712-719
- Akyürek, G. ve Üstün, B. (2021). Akademik Personelin Ofislerindeki Ergonomik Düzenlemeye Göre Ağrı, Stres ve Fiziksel Aktivite Düzeylerinin Karşılaştırılması. Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 12(3), 386-394.
- AAUP (2022). American Association of University Professors. What Do Faculty Do? <https://www.aaup.org/issues/faculty-work-workload/what-do-faculty-do>. Accessed June 28, 2022.
- Aslan, U.B., Cavlak, U., Yagci, N. ve Baskan, E. (2010). Reliability and Validity of the Turkish Version of The CDC HRQOL-4 Scale in Patients With Chronic Low Back Pain. Pak J Med Sci26(4):875-879.
- Aşlar, R.H., Yıldırım, A., Karakurt, P. ve Çelebi, F. (2020). Healthy Lifestyle Behaviors and Affecting Factors in University Staff. Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 14(1), 72-81.
- Atalay, O.T. ve Cavlak, U. (2012). The Impact of Unsupervised Regular Walking on Health: a Sample of Turkish Middle-Aged and Older Adults. Eur Rev Aging Phys Act 9, 71-79. <https://doi.org/10.1007/s11556-011-0083-z>
- Aydın, A., Üçüncü, K. ve Taşdemir, T. (2011). Akademik Performansı Etkileyen Stres Kaynaklarının Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 8(2), 387-399.
- Bahar, Z., Beşer, A., Gördes, N., Ersin, F. ve Kissal, A. (2008). Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği 2'nin Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 12(1), 1-13.
- Collins, S. ve Long, A. (2003). Working with the Psychological Effects of Trauma: Consequences for Mental Health-Care Workers—A Literature Review. Journal of psychiatric and mental health nursing, 10(4), 417-424.
- Çakır, M., Piyal, B. ve Aycan, S. (2015). Hekimlerde Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Yaşam Kalitesi: Tıp Fakültesi Tabanlı Kesitsel Bir Çalışma. Ankara Medical Journal, 15(4), 209-219.

- Çavlak, U., Yagci, N., Aslan, U.B. ve Ekici, G. (2009). A New Tool Measuring Health-Related Quality of Life (HRQOL): The Effects of Musculoskeletal Pain In A Group of Older Turkish People. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 49(2), 298-303.
- Enginoğlu, H.D., Üçgün, A.B., Yürekli, M.V. ve Uskun, E. (2021). Yaşam Kalitesinin Yordayıcısı Olarak Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları: Tıp Fakültesi Öğretim Elemanları Örneği. *Turkish Journal of Public Health*, 19(1), 55-68.
- Esin, M.N.Ö. (1997). Endüstriyel Alanda Çalışan İşçilerin Sağlık Davranışlarının Saptanması ve Geliştirilmesi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Fisher, K. ve Kridli, S.A. (2014). The Role Of Motivation and Selfefficacy on The Practice of Health Promotion Behaviours in The Overweight and Obese Middle-Aged American Women. *International Journal of Nursing Practice*, 20(3), 327–335.
- Güler, G., Güler, N., Kocataş, S., Yıldırım, F. ve Akgül, N. (2008). Bir Üniversitede Çalışan Öğretim Elemanlarının Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları. *CÜ Hemşirelik Dergisi*, 12(3), 18-26.
- Güngör, İ. ve Hotun, Ş.N. (2006). Sağlığın Geliştirilmesinde Kullanılan Temel Davranış Değiştirme Kuram ve Modelleri. *Hemşirelik Formu*, 2(2), 6-13.
- Gürsel, N., Özbey, S. ve Güzel, P. (2016). Öğretim Elemanlarının Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Yaşam Kalitesi. *International Journal of Social Science Research*, 5(2), 10-25.
- Kaya, F., Ünüvar, R., Biçak, A., Yorgancı, E., Öz, B.Ç.F. ve Kankaya, F.C. (2008). Öğretim Elemanlarının Sağlığı Geliştirme Davranışları ve Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 7(1), 59-64.
- Kocaakman, M., Aksoy, G. ve Eker H.H. (2010). İstanbul İlindeki Hemşirelik Yüksekokulu Öğrencilerinin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 17(2), 19-24.
- Kushner, R.F. ve Mechanick, J.I. (2016). The Importance of Healthy Living and Defining Lifestyle Medicine. In *Lifestyle Medicine*, 3(5) 9-15)
- Nassar, O.S. ve Shaheen, A.M. (2014). Health-Promoting Behaviours of University Nursing Students in Jordan. *Scientific Research Publishing*, 6(19), 2756- 2763.
- Odabaşı, F., Fırat, M., İzmirli, S., Çankaya, S. ve Mısırlı, A. (2010). Küreselleşen Dünyada Akademisyen Olmak. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*; 10(3): 127-142.
- Özkan, S. ve Yılmaz, E. (2008). Hastanede Çalışan Hemşirelerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 3(7), 89-105.
- Polat, Ü. ve Bayrak Kahraman, B. (2013). Yaşlı Bireylerin Sağlı Yaşam Biçimi Davranışları ve Algılanan Sosyal Destek Arasındaki İlişki. *Fırat Tıp Dergisi*, 18(4), 213-218.
- Sabin-Farrell, R. ve Turpin, G. (2003). Vicarious Traumatization: Implications for the Mental Health of Health Workers? *Clinical psychology review*, 23(3), 449-480.
- Tagoe, H.A. ve Dake, F.A. (2011). Healthy Lifestyle Behaviour Among Ghanaian Adults in the Phase of a Health Policy Change. *Globalization and Health*, 7(1), 1-9.
- Topçu, B., SARAÇLI, S., Dursun, P. ve Gazelođlu, C. (2012). Akademisyenlerin Yaşam Kaliteleri Üzerine Bir Çalışma: Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneği. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 15-19.
- Ünalın, D., Şenol, V., Öztürk, A. ve Erkorkmaz Ü. (2007). Meslek Yüksekokullarının Sağlık ve Sosyal Programlarında Öğrenim Gören Öğrencilerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Öz Bakım Gücü Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 14(2), 101-109.

INVESTIGATION OF RELATIONSHIP BETWEEN HEALTHY LIFESTYLE BEHAVIORS AND QUALITY OF LIFE OF LECTURERS WORKING IN DIFFERENT SCIENTIFIC FIELDS

Extended Abstract

Aim: Improving health is the process of helping individuals make informed decisions so that they can maximize their physical and mental health and improve their physical and social environment (Güngör and Hotun, 2006:7). Health improvement efforts aim to make people adequate in improving, controlling and achieving full health potential. Academic life has different requirements such as scientific research activities, working hours, working conditions. Accordingly, problems in the professional life can lead to decreased quality of life, stress and job insatiability (Collins and Long; 2003:418-420; Sabin Ferrel and Turpin, 2003:449). Faculty members who have an important position in society have the opportunity to be role models both to their environment and to students by exhibiting positive health behaviors. In this respect, it is aimed to examine the relationship between HLB and QoL of faculty members working in different fields of science at the university. HLB and QoL levels of faculty members working in different fields of science are determined, differences in parameters are revealed, and determination of needs in line with the results obtained are also close targets.

Method(s): The research was carried out with faculty members who worked at Karadeniz Technical University and volunteered to participate in the study. 'Personal Information Form' was used for socio-demographic data. "Healthy Lifestyle Behaviors Scale II" was used for healthy lifestyle behaviors and the Centers for Disease Control Health-Related Quality of Life Survey (CDC-HRQOL-4) was used for quality of life levels. "Healthy Lifestyle Behaviors Scale II" was used for healthy lifestyle behaviors and the Centers for Disease Control Health-Related Quality of Life Survey (CDC-HRQOL-4) was used for quality of life levels. The data obtained from the research were analyzed with SPSS 25.0 package program. For descriptive statistical analysis, mean, standard deviation (SD), frequency and percentage (%) were used. ANOVA tests were used for data that matched the normal distribution and Kruskal Wallis tests were used for data that did not match the difference between arguments. The relationship between HLBS sub-dimensions and QoL was examined by horizontal cross-section multiple regression analysis method.

Findings: The total score of the healthy lifestyle behaviors scale is 125.48 ± 17.63 . When the sub-dimensions of this scale are examined, it is seen that the highest score average is spiritual development with 26.09 ± 4.11 In order; interpersonal relationships are 25.22 ± 3.97 , nutrition 20.03 ± 4.04 , health responsibility 19.52 ± 4.32 , stress management 18.60 ± 3.36 and physical activity 16.02 ± 4.77 . The faculty members defined their overall health level related to quality of life (1. Item) average score is $3,203 \pm 0,735$. In the last 30 days, physical health has not been good (2. Item), mental health is not good (3. Item) and that they cannot do hobby/work/school activities (4. Item) 4.087 ± 4.733 , respectively; 6.765 ± 7.953 ; $5,884 \pm 8,297$. When we looked at the relationship between healthy lifestyle behavior and sub-dimensions and quality of life, it was observed that there was a significant positively weak relationship between the overall health level of the faculty members and HLBS and all its sub-dimensions. With the substance indicating the level of participation in daily life activities due to physical health problems (2. Item) there is a 1% significant negative relationship between spiritual development and stress management in SYBD and its sub-dimensions; health responsibility, physical activity, nutrition and interpersonal relationships were found to be not a meaningful relationship. As a result of the analyses, it was determined that the difference in the sub-dimensions of spiritual development, interpersonal relationships and stress management of healthy lifestyle behaviors among the fields of science was statistically significant at 5%. It was determined that there was a significant difference between health sciences and social sciences ($p=0.001$) in the lower dimension of spiritual development and health sciences ($p=0.009$) in the lower dimension of stress management. When

we looked at the sub-dimension of interpersonal relationships, it was determined that there was a significant difference between health sciences and science ($p=0.016$). Physical activity, spiritual development and stress management, which are sub-dimensions of HLBS II, are positive and statistically significant on the overall level of health. It is seen that spiritual development, interpersonal relationships and stress management are statistically significant on the level of participation in daily life activities due to physical and mental health problems.

Conclusion: The findings of the study suggest that keeping HLBS and QoL at a good level in the university, which is a scientific environment, can make positive contributions to graduate students in their professional and private lives. In this context, it is recommended that policymakers and decision makers pay attention to activities that will encourage healthy lifestyle behaviors in universities and improve the quality of life.

BRICS-T ÜLKELERİNDE ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ ANALİZİ

M.Ali KOÇAKOĞLU¹

Öz

Çevresel Kuznets Eğrisi, 1980'li yılların sonu itibarıyla dünya gündeminde önemli yer tutmaya başlayan çevre kirliliği ile ilgili sorunlarla birlikte 1955 yılında Simon Kuznets'in ekonomik büyüme ve gelir adaletsizliği arasındaki ilişkiyi inceleyen Kuznets Eğrisinde yola çıkılarak geliştirilmiştir. Bu çalışmada, BRICS-T ülkelerinde (Rusya, verilerinin güvenilir bulunmaması sebebiyle analize dahil edilmemiştir) 1960-2018 arası yıllara ait 5 ülkeye ait CO₂ emisyonları, reel GDP ve enerji tüketimi değerleri arasındaki ilişki World Bank verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Modellerin tahmin edilmesinde Praise Winston doğrusal olmayan yöntemi kullanılmıştır. Ülkelerin CO₂ salınımı değişkenlerinin durağanlık testleri ADF yöntemiyle belirlenmiştir. Çalışmamızda ortaya çıkan sonuçlara göre, Brezilya ve Türkiye için doğrusal, Çin için ters U, Hindistan için U ve G. Afrika için ters N şeklindeki çeşitli eğriler elde edilmiştir. Yaptığımız analizlerde, her bir kişi için salınan CO₂ emisyonları ile kişi başına gelir arasında ters N şeklinde bir ilişki olduğu deneysel analiz sonucunda ortaya çıkmıştır. Çalışmamızda, teori ile paralel olarak enerji tüketiminin katsayısı pozitif ve anlamlı olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: CO₂ salınımı, Çevresel Kuznets eğrisi, panel veri

JEL Sınıflandırması: E01, F64, O64, Q56

ENVIRONMENTAL KUZNETS CURVE ANALYZE IN BRICS-T COUNTRIES

Abstract

EKC was developed in 1955 on the basis of Simon Kuznets' Kuznets Curve, which examines the relationship between economic growth and income inequality, together with the problems related to environmental pollution. In this study, the relationship between CO₂ emissions, real GDP and energy consumption values between 1960 and 2018 in the BRICS-T countries (Russia was not included in the analysis due to the unreliable data) was analyzed using World Bank data. Praise Winston nonlinear method was used to estimate the models. The stability tests of the CO₂ emission variables of the countries were determined by the ADF method. In our study, linear curves for Brazil and Turkey, inverted U-shaped curves for China, U-shaped curves for India and inverted N-shaped curves were obtained for S. Africa. Empirical analysis has shown that there is an inverse N-shaped relationship between carbon emissions per capita and income per capita. In addition, the coefficient of energy consumption being positive and significant was in line with expectations.

Keywords: CO₂ emission, environmental Kuznets curve, panel data

JEL Classification: E01, F64, O64, Q56

¹ Dr. Öğr. Görevlisi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa Sosyal Bilimler MYO Muhasebe ve Vergi Uygulamaları alikocakoglu@harran.edu.tr, ORCID: 000-0003-0900-844X

1. Giriş

Artan ekonomik büyüme, üretim miktarındaki artışa bağlı olarak fosil yakıtların kullanımıyla açığa çıkan zararlı gazların miktarının artmasına neden olmaktadır. Küresel ısınmanın başlıca nedenlerinden biri fosil yakıtların kullanılması sonucunda ortaya çıkardığı gazların atmosfere salınmasıdır ki buna literatürde sera gazı etkisi denilmektedir. Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE) teorisine göre; ekonomik büyüme ile çevresel kirlenmelerin salınımının arasında önce doğru orantılı sonrasında ters orantılı bir ilişki vardır. Ekonomik büyüme sürecinde önce yoğun fosil yakıt kullanımı yüzünden ekonomi büyürken çevre kirliliği artar öte yandan büyümenin ileriki aşamalarında çevre bilincinin artması, çevreye zarar vermeyen teknolojilerin kullanımı ve yenilenebilir enerji kaynaklarının daha fazla kullanılması ile bu ilişki ters bir seyir izler.

ÇKE, 1980'li yılların sonu itibarıyla dünya gündeminde önemli yer tutmaya başlayan çevre kirliliği ile ilgili sorunlarla birlikte 1955 yılında Simon Kuznets'in ekonomik büyüme ve gelir adaletsizliği arasındaki ilişkiyi inceleyen Kuznets Eğrisinde yola çıkılarak geliştirilmiştir. Kuznets'e göre; (Kuznets, 1955:1-30) bir ülkenin ekonomik büyümesinin ilk aşamalarında gelir dağılımında adaletsizlik artar. Büyüme devam ederken belli bir eşik değerden sonra gelir dağılımındaki adaletsizlikte azalmaya başlar. Gelir dağılımı ve gelir dağılımı adaletsizliği arasındaki ilişkinin geometrik şekli ters U olarak gerçekleşir. 1991 yılında (Grossman & Krueger, 1991) tarafından bu analiz çevre kirliliği ve ekonomik büyüme üzerine uyarlanmış ve Çevresel Kuznets Eğrisi olarak adlandırılan yeni bir teorem ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalarda kullanılan metod, ülke veya ülke grubu, analiz edilen dönem ve kullanılan farklı veriler yüzünden birbirinden farklı sonuçlar elde edilmiştir.

2. Literatür Özeti

Çevresel Kuznets Eğrisine yönelik çalışmalar; ampirik analizler, kullanılan yöntem ve kullanılan veriler açısından 3 farklı kategoride incelenebilir. ÇKE'nin ampirik analizleri iki grup altında toplanabilir. Bunlar; a) çevresel kirliliğinin artmasıyla birlikte gelir, dış ticaret, enerji tüketimi vb gibi veriler arasında seçili bir veya birkaç göstergenin ters U şeklinde bir ilişkiyi gösterip göstermediği hakkındaki analizler, b) kişi başına düşen gelirin artışa geçtiği durumun eğri üzerindeki dönüm noktasının hesaplanmasına yönelik analizlerdir (Barbier, 1997:381-396). Kullanılan yöntem açısından bakıldığında çeşitli analiz yöntemleri göze çarpmakla birlikte bir ülkenin ÇKE'ne yönelik olarak yapılan belirli bir ülkeye ait zaman serisi göre yapılan analizler ve birden çok ülkeyi ele alan panel veri yöntemine yönelik farklı analiz yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir (Yandle, Bhattarai , & Vijayaraghavan, 2004:1-38). Son olarak analizlerde kullanılan verilerin farklılığı açısından; büyüme, kişi başına milli gelir, dış ticaret enerji tüketimi ve çevresel kirliliğinin ölçümünde kullanılan çoğunlukla CO₂ salınımı verilerinin yanında diğer kirlilik yaratan kimyasalların verilerinin kullanıldığı analizlerdir (Doğan & Lotz, 2020:12717-12724), Avrupa ülkeleri için 1980-2014 yılları arası verilerini kullanarak ekonomik büyüme ve CO₂ salınımı arasında ters U şeklindeki Kuznets eğrisinin varlığını ortaya koymuşlardır. (Churchill, Inekwe, Ivanovski, & Smyt, 2018:389-399) 20 OECD ülkesi için 1870-2014 yılları arasında panel veri yöntemi ile yaptıkları çalışmada 5 ülkede ters U, 3 ülkede N ve bir ülkede ters-N şeklinde ÇKE'yi destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. (Wang, Wang, & Liu, 2022:1-14) 1996-2015 yılları arasında 134 ülkenin panel verileri yöntemiyle klasik ÇKE modeline sosyal göstergeleri de eklemişlerdir. Bu çalışmada, eşik değışkeni kentleşme olup, kentleşme, ekonomik büyüme ve ekolojik ayak izi arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

(Guris & Şak, 2019:327-339) 1993-2014 dönem verilerini kullanarak 32 OECD ülkesinin CO₂ salınımını etkileyen faktörleri, sabit etkili panel regresyon modeli ile analiz etmişlerdir. Çalışmada, enerji tüketimindeki artışın CO₂ salınımını artırdığı ancak kentleşme oranı, yenilenebilir enerji tüketimi, ticari açıklık ve finansal gelişmişlikteki artışın CO₂ salınımını azalttığı tespit edilmiştir. Analiz sonucunda Çevresel Kuznets eğrisi hipotezinin OECD ülkelerinde farklı niceliklerde geçerliliği incelenmiş ve CO₂ salınımı ile ekonomik büyüme arasındaki matematiksel ilişkinin N şeklinde olduğu tespit edilmiştir. (Tatoğlu & İçen, 2019:26-38), derinlemesine bir analiz amacıyla panel veri setine ülke ve zaman boyutunun yanı sıra ülkelerin gelir gruplarının da dahil edildiği çalışmalarda

düşük ve yüksek gelir gruplarında ÇKE'nin geçerli olduğunu ancak orta gelir grubundaki ülkelerde bunun geçerli olmadığını göstermişlerdir. (Örnek & Türkmen , 2019:109-129) ve (Yurtkuran, 2021:171-201), 1995-2016 yılları arasında Türkiye'deki lojistik faaliyetleri, ekonomik faaliyetleri ve CO₂ salınımı arasındaki salınımı analiz etmişlerdir. Analiz sonucuna göre Türkiye de ÇKE geçerlidir. (Erataş & Uysal, 2014:1-25) 1992-2010 yılları arasındaki panel veri analizi ile BRICT (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Türkiye) ülkeleri üzerinde yaptıkları çalışmalarda çevre kirliliğinin kişi başına düşen gelir düzeyi arttıkça önce arttığı daha sonra, ülkelerin gelişmişlik düzeyiyle aynı yönlü olarak azaldığını göstermişlerdir. Analiz sonuçlarına göre ÇKE'nin "N" şeklinde ortaya çıkmıştır. Analiz sonuçlarına göre bu ülkelerdeki dönüm noktasında eşik değeri 3.200USD olarak gerçekleşmiştir.

Umman, Malta, Yunanistan, Portekiz ve İngiltere ülkeleri üzerine 1980-2005 (Jaunky, 2011:1228-1240) dönemini kapsayan çalışmada ÇKE'nin bu ülkeler için geçerli olduğu sonucuna varmıştır. (Hamilton & Turton , 2002:63-71) 1982-1997 yılları verileri baz alınarak OECD ülkeleri üzerine yaptıkları çalışmalarında ekonomik büyüme, enerji kullanımı ve CO₂ salınımının ABD, AB ülkeleri ve Japonya da çeşitli sektörler için nasıl tepki gösterdiklerini ortaya koymuşlardır. Buna göre ABD'de hizmet ve sanayi, AB ülkelerinde hizmet sektöründe enerji yoğunlukları düşerken Japonya'da hizmet sektöründe bu yoğunluk artış göstermektedir. (Ahmed & Long, 2012:4-13) 1971-2008 yılları arasında Pakistan için ARDL yöntemi ile CO₂ salınımı, enerji tüketimi, açıklık, ekonomik büyüme ve nüfus yoğunluğu verilerini kullanarak yaptıkları analizde ÇKE'nin varlığını göstermişlerdir. (Arı & Zeren, 2011:37-47) Türkiye ve Akdeniz ülkeleri, (Öztürk & Acaravci, 2013:262-267) ise 1960-2007 yılları arasında Türkiye üzerine yaptıkları çalışmalarda ÇKE'nin varlığını göstermişlerdir. Öte yandan, (Başar & Temurlenk, 2007:1-18) 1950- 2000 yılları arasında, (Omay, 2013:52-61) 1980-2009 yılları arasında (Dam, Karakaya, & Bulut , 2013:85-96) 1960-2010 yılları arasında Türkiye için yaptıkları analizlerde ters N şeklinde sonuçlara ulaşmışlardır. (Halicioğlu, 2009:1156-1164) Gelir düzeyi, dış ticaret enerji tüketimi gibi değişkenler ve CO₂ salınımı arasındaki ilişki ile ilgili iki farklı uzun dönem ortaya çıktığını belirterek ilk uzun dönemde CO₂ salınımının enerji tüketimi, gelir ve dış ticaret ile paralel, ikinci uzun dönemde ise gelirin CO₂ salınımı, dış ticaret ve enerji tüketimi ile paralel hareket ettiği sonucuna varmıştır.

1980-2010 (Ergün & Polat , 2017:257-272) yıllarındaki verilerle G7 ülkelerini analiz ettikleri çalışmalarında ekonomik büyüme, CO₂ salınımı ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Panel veri yöntemi ile, CO₂ salınımı, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında paralellik olduğu sonucuna varmışlardır.

3. Veri Seti ve Yöntem

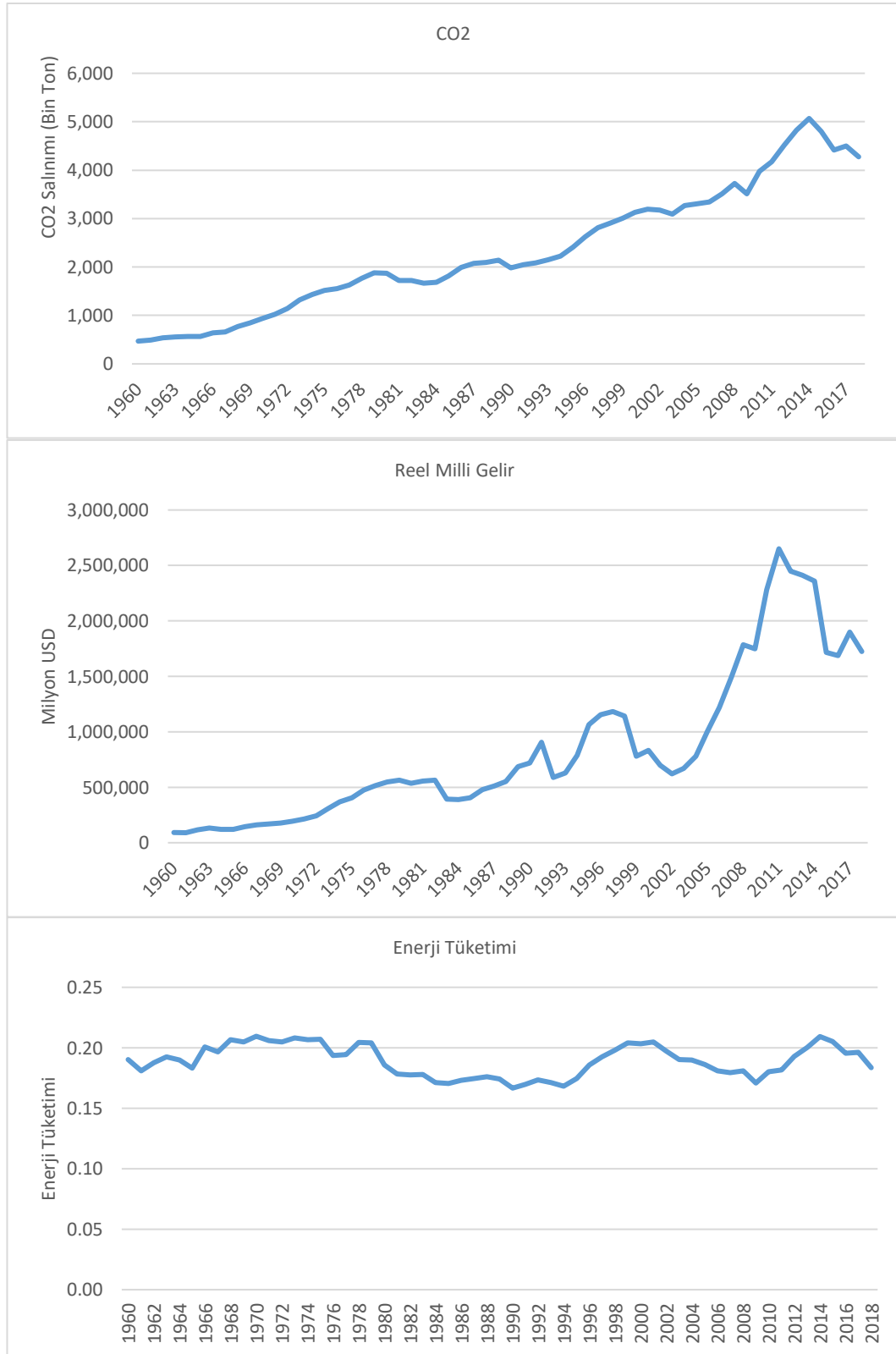
1960-2018 arası yıllara ait 5 ülkeye ait CO₂ emisyonları, reel GDP ve Enerji Tüketim değerleri kullanılmıştır. Söz konusu veriler World Bank veri bankasından elde edilmiştir.

Literatürde, deneysel analizlerde kişi başı CO₂ salınımı, kişi başı reel gelir ve kişi başı enerji tüketimi arasındaki uzun dönem ilişki standart çift logaritmik doğrusal fonksiyon şeklinde aşağıdaki gibi belirtilmiştir (Miran, 2021).

$$\ln CO_t = \alpha_0 + \alpha_1 \ln Y_t + \alpha_2 (\ln Y_t)^2 + \alpha_3 (\ln Y_t)^3 + \alpha_4 \ln EC_t + e_t \quad (1)$$

Fonksiyonda CO kişi başına CO₂ salınımını (kg), Y kişi başına reel geliri (\$), Y² Y kişi başına reel gelirin (\$) karesini, Y³ kişi başına reel gelirin (\$) küpünü, EC kişi başına petrol eşdeğeri enerji tüketimini (kg) ve et hata terimini temsil etmektedir.

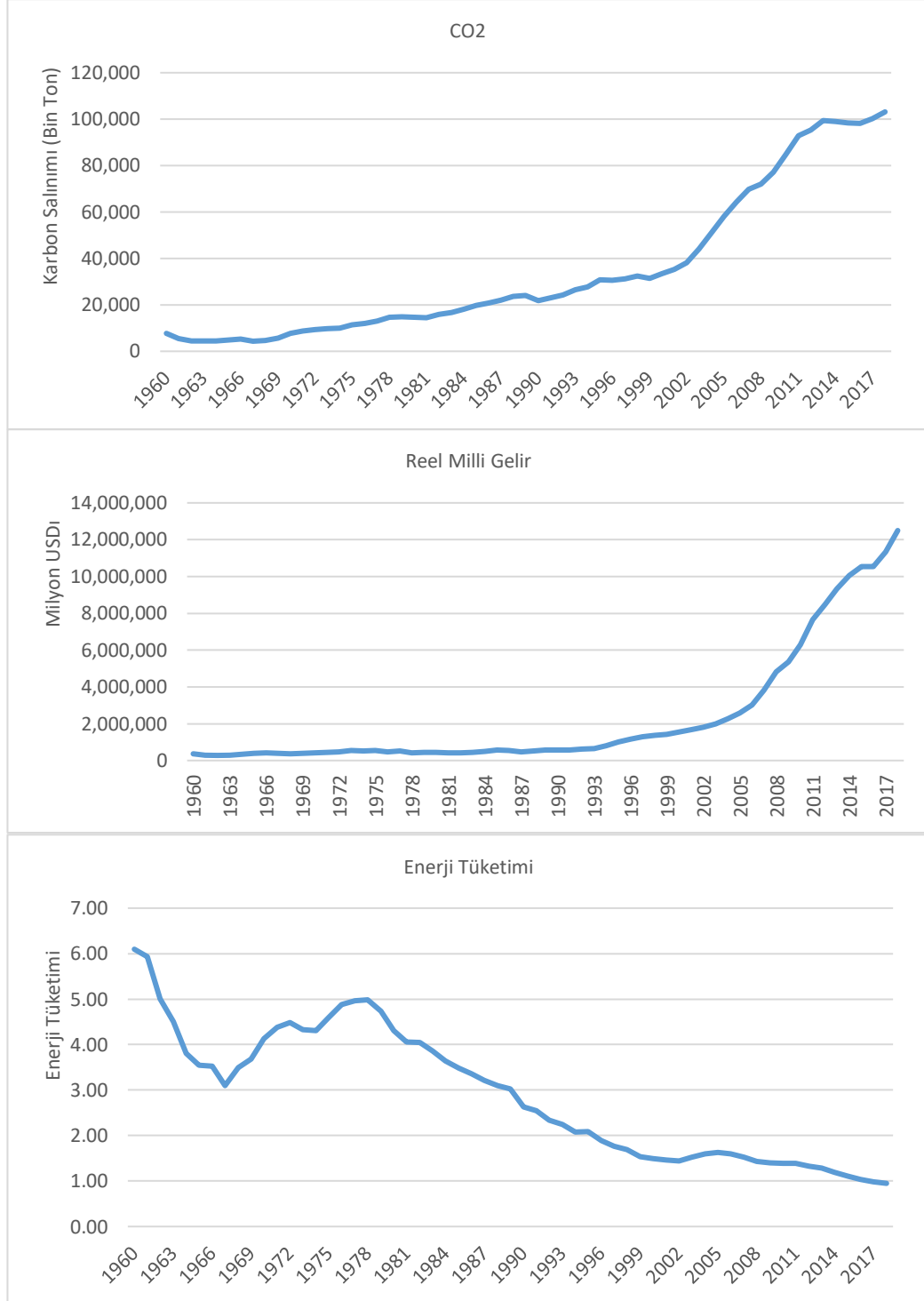
Otokorelasyon problemine önlem olarak her ülke için modellerin tahmin edilmesinde Praise Winston doğrusal olmayan yöntemi kullanılmıştır. Ülkelerin CO₂ salınımı değişkenlerinin durağanlık testleri ADF yöntemiyle belirlenmiştir. Ele alınan ülkeleri bir arada değerlendirmek üzere panel veri analizi de gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla havuzlanmış EKK, sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modeli denenmiş ardından hangisinin en uygun olduğuna ilişkin testler yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda analize konu olan ülkelerin söz konusu dönemdeki CO₂, enerji tüketimi ve reel kişisel gelir arasındaki ilişkiler aşağıdaki grafiklerde ülke bazlı olarak gösterilmiştir (Miran, 2021).

Grafik 1: Brezilya'ya ait CO₂, Enerji Tüketimi ve Reel Milli Gelir Grafikleri

Kaynak: World Bank Verileri kullanılarak elde edilmiştir.

Grafik 1, Brezilya'ya ait değişkenlerin dönem içerisindeki değişimlerini göstermektedir. Buna göre; CO₂ salınımı özellikle 1990'lı yıllardan sonra çok hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Bununla birlikte ülkedeki enerji tüketiminin 1988-2008 li yıllarda dramatik bir şekilde düşüş gösterdiği görülürken aynı dönemlerde kişisel reel gelirin arttığı görülmektedir.

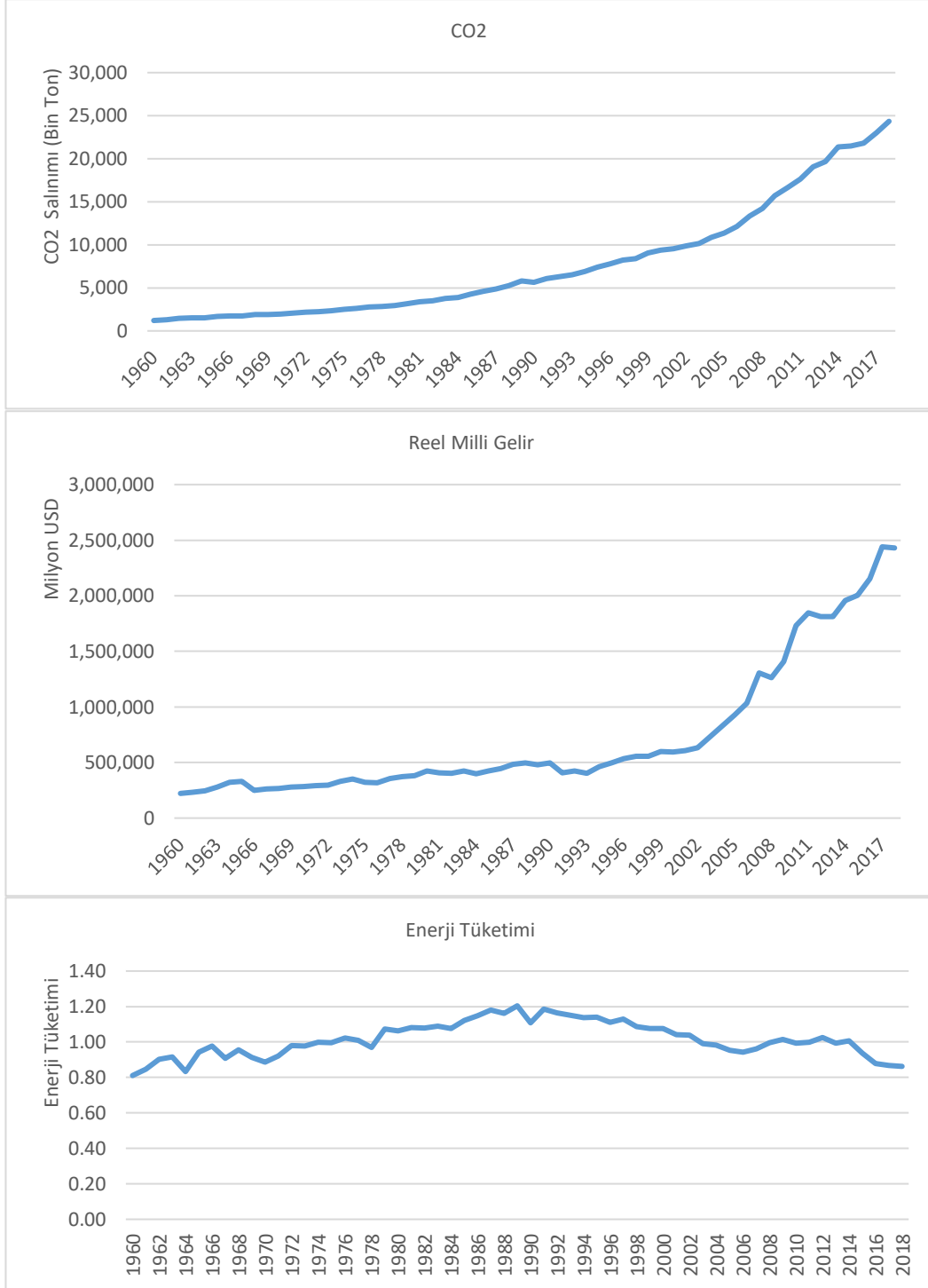
Grafik 2: Çin'e ait CO₂, Reel GDP ve Enerji Tüketimi Grafiği

Kaynak: World Bank Verileri kullanılarak elde edilmiştir

Grafik 2, Çin'in ilgili grafiklerine bakıldığında CO₂ salınımının 2010'lu yıllara kadar hızla arttığı ve sonrasında durağanlaştığı ve biraz düşüşe geçtiği görülmektedir. Enerji tüketiminin yıllara yaygın olarak azaldığı ve kişisel reel gelirini 2000'li yılların başından itibaren hızlı bir şekilde arttığı görülmüştür.

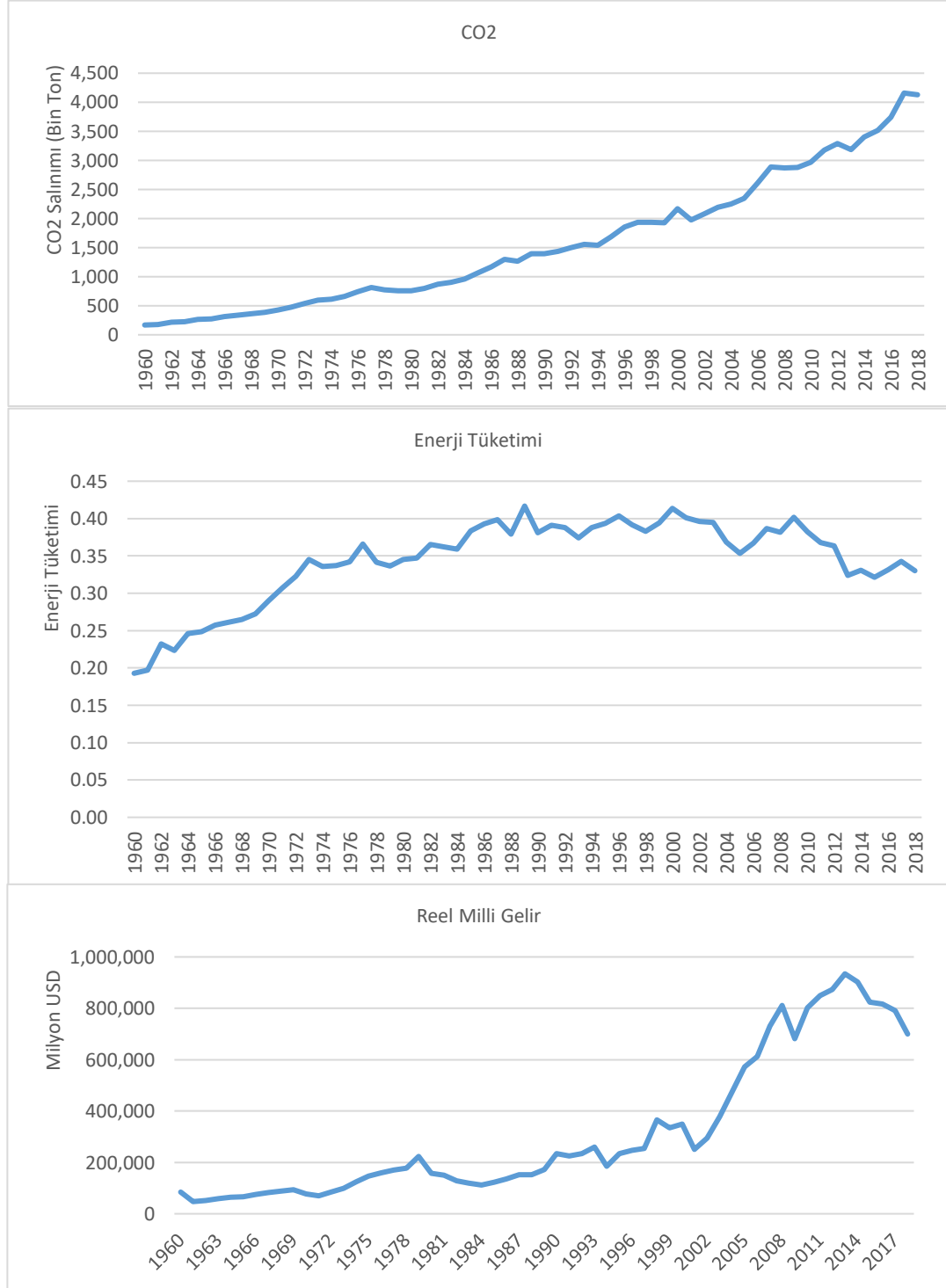
Grafik 3: Hindistan'a ait CO₂, Reel GDP ve Enerji Tüketimi Grafiği

Kaynak: World Bank Verileri kullanılarak elde edilmiştir.

Grafik 3, Hindistan'ın CO₂ salınımı ve kişisel reel gelirinin paralel bir şekilde arttığını gösterirken, enerji tüketiminin 1990'lı yılların başına kadar artıp zirve yaptığını bu tarihten sonra ise azalmaya başladığı görülmektedir.

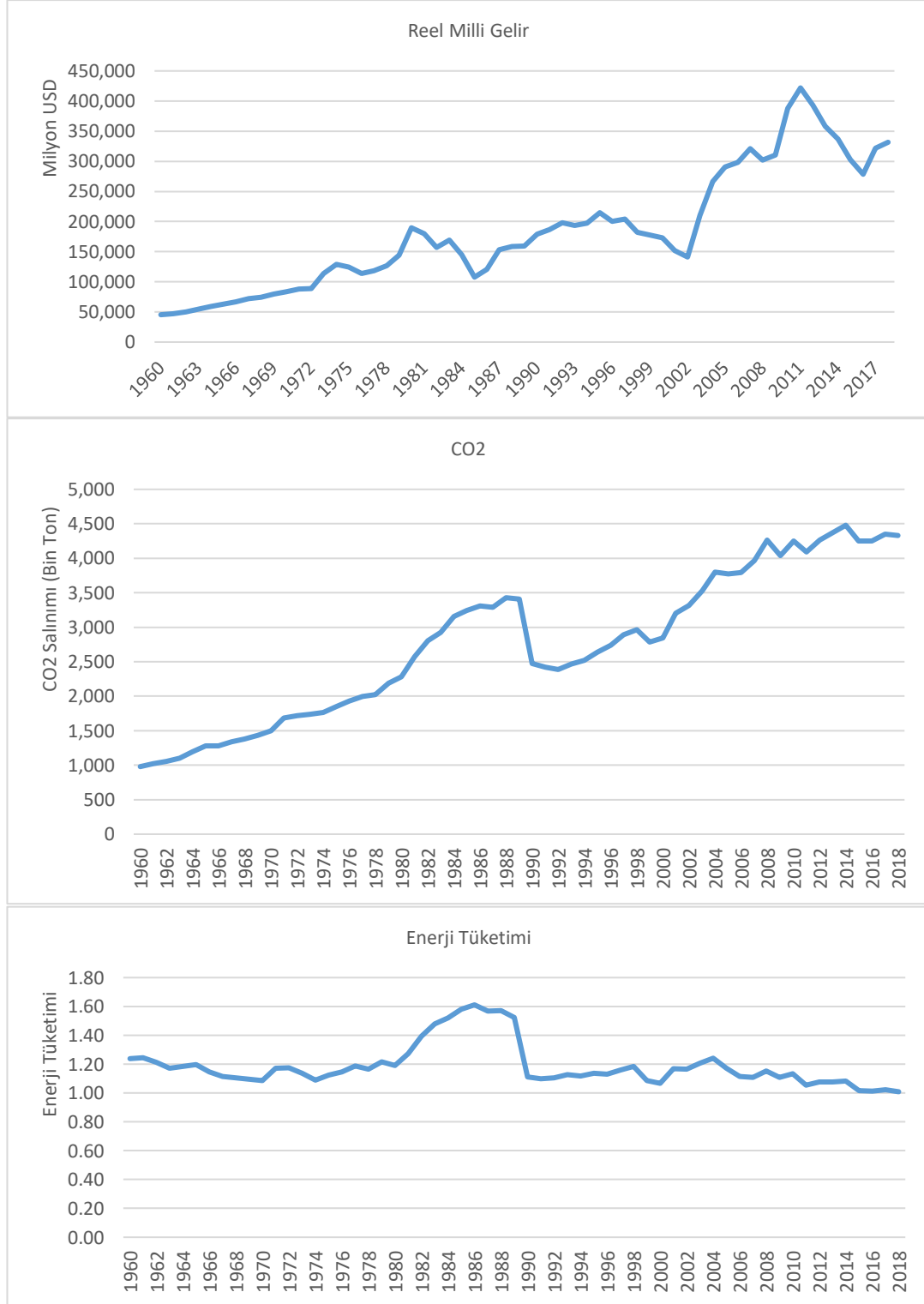
Grafik 4: Türkiye'ye ait CO₂, Reel GDP ve Enerji Tüketimi Grafiği

Kaynak: World Bank Verileri kullanılarak elde edilmiştir.

Grafik 4, Türkiye'nin söz konusu dönemde reel kişisel gelirinin, CO₂ salınımının ve enerji tüketiminin paralel bir şekilde arttığını göstermektedir.

Grafik 5: Güney Afrika'ya ait CO₂, Reel GDP ve Enerji Tüketimi Grafiği

Kaynak: World Bank Verileri kullanılarak elde edilmiştir.

Grafik 5, Güney Afrika'nın CO₂ salınımının genellikle arttığını, enerji tüketiminin 1980'li yıllarda zirve yaptığını ve sonrasında azalmaya başladığını reel kişisel gelirin ise yıllara yaygın olarak arttığını göstermektedir.

4. Ampirik Bulgular

Tablo 1 de detayları verilen sonuçlar kurulan modelde $\alpha=0.05$ ve $\alpha=0.01$ güven aralığında elde edilen bulguları göstermektedir. Buna göre;

- $\alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = 0$ gelir ve CO₂ salınımı arasında herhangi bir ilişki yoktur.
- $\alpha_1 > 0$ ve $\alpha_2 = \alpha_3 = 0$ gelir ve CO₂ salınımı arasında doğrusal bir ilişki vardır.
- $\alpha_1 < 0$ ve $\alpha_2 = \alpha_3 = 0$ gelir ve CO₂ salınımı arasında monotonik artan bir ilişki vardır.
- $\alpha_1 > 0$ ve $\alpha_2 < 0$ ve $\alpha_3 = 0$ gelir ve CO₂ salınımı arasında ters-U biçimli bir ilişki vardır.
- $\alpha_1 < 0$ ve $\alpha_2 > 0$ ve $\alpha_3 = 0$ gelir ve CO₂ salınımı arasında U biçimli bir ilişki vardır.
- $\alpha_1 > 0$ ve $\alpha_2 < 0$ ve $\alpha_3 > 0$ gelir ve CO₂ salınımı arasında N-biçimli bir ilişki vardır.
- $\alpha_1 < 0$ ve $\alpha_2 > 0$ ve $\alpha_3 < 0$ gelir ve CO₂ salınımı arasında ters-N biçimli bir ilişki vardır.

Tablo 1: Ülkelere Göre Ekonometrik Model Tahmin Sonuçları
(** $\alpha=0.05$ için anlamlı, *** $\alpha=0.01$ için anlamlı)

	Brezilya	Çin	Hindistan	Türkiye	G.Afr.Cum.
Bağımlı değişken	I_CO2bra	I_CO2chn	I_CO2ind	I_CO2tur	I_CO2zaf
Sabit	9.33	-54.7	44.0	8.38	-1841.01
I_Y (α_1)	0.12	4.38	-2.47963	0.12	213.301
I_Y ² (α_2)		-0.072	0.0475976		-8.18597
I_Y ³ (α_3)					0.104718
I_EC	0.96	1.03	0.548282	0.96	1.02224
Trend	0.032	0.062	0.0465269	0.04	0.0227553
Düz.R2	0.99	0.99	0.999583	0.99	0.998037
F	475.7	2418.5	9481.960	3523.858	6526.691
İlişki formu	Doğrusal	Ters-U	U biçimli	Doğrusal	Ters N

Yıllık ortalama CO₂ emisyon miktarı incelendiğinde (Tablo 1), ele alınan 1961-2018 yılları arasında:

- Brezilya'da her yıl %3,26 CO₂ artışı olmuştur.
- Çin'de her yıl %6,23 CO₂ artışı olmuştur.
- Hindistan'da her yıl %4,65 CO₂ artışı olmuştur.
- Türkiye'de her yıl %4,01 CO₂ artışı olmuştur.
- Güney Afrika Cumhuriyeti'nde her yıl %2,28 CO₂ artışı olmuştur.
- CO₂ salınımı en fazla Çin'de artış göstermiştir.
- EC esneklikleri incelendiğinde (Tablo), ele alınan 1961-2018 yılları arasında:
- Brezilya'da EC %10 arttığında CO₂ salınımı %9,6 artmaktadır.
- Çin'de EC %10 arttığında CO₂ salınımı %10,3 artmaktadır.
- Hindistan'da EC %10 arttığında CO₂ salınımı %5,4 artmaktadır.
- Türkiye'de EC %10 arttığında CO₂ salınımı %9,5 artmaktadır.
- Güney Afrika Cumhuriyeti'nde EC %10 arttığında CO₂ salınımı %10,2 artmaktadır.

Kişi başına petrol eşdeğeri enerji tüketimindeki değişimin CO₂ salınımının en fazla etkilediği ülke Çin'dir.

Tablo 2 ve 3'teki veriler birlikte değerlendirildiği zaman değişkenlerin durağan olmadığı görülmektedir. Bu yüzden 0.05 düzeyinde anlamlıdır ve sıfır hipotezi reddedilir. Bununla birlikte bütün ülkelerin tek tek değil birlikte yer aldığı panel veri grafiği Grafik 6'da görülmektedir.

Tablo 2: Ülkelere Göre Yıllık Ortalama CO₂ Emisyon Artışı ve EC Esnekliği

	Brezilya	Çin	Hindistan	Türkiye	G.Afr.Cum.
Yıllık ortalama CO ₂ emisyon artışı:	3.26%	6.23%	4.65%	4.01%	2.28%
EC esnekliği	0.96	1.03	0.55	0.95	1.02

Tablo 3: CO₂ için birinci fark (ΔI_{CO_2}) ADF durağanlık testi sonuçları: (H₀: Durağan değil*** $\alpha=0.01$ için anlamlı)

	Brezilya	Çin	Hindistan	Türkiye	G.Afr.Cum.
ADF test with constant	5.01	5.97	-9.21	7.41	-6.15
ADF test with constant and trend	5.57	5.78	-9.15	-8.53	-6.32
Karar	Durağan	Durağan	Durağan	Durağan	Durağan

Tablo 4: Tüm Ülkelerin Rassal Etkiler Panel Tahmin Sonuçları (Bağımlı değişken: ln CO₂)

	Katsayı	Std. Error	t-ratio	p-value
Sabit	42.0638	8.23	5.11	<0.0001
I _Y (α_1)	0.345241	0.07	4.93	<0.0001
I _Y ² (α_2)	-2.49486	0.59	-4.20	<0.0001
I _{EC}	0.0510392	0.01	4.77	<0.0001
Trend	0.0338163	0.002	15.76	<0.0001
Log likelihood	-300.1322			
Breusch-Pagan testa Chi-square (1)	82.964***			
Hausman testb Chi-square (3)	3.83284			
İlişki formu	U Biçimli			

Tablo 4. de Yıllık ortalama CO₂ emisyon miktarı incelendiğinde ele alınan 1961-2018 yılları arasında her yıl %3.38 CO₂ artışı olmuştur. Aynı tabloda enerji tüketim esneklikleri incelendiğinde, ele alınan 1961-2018 yılları arasında EC %10 arttığında CO₂ salınımı %5.1 artmaktadır.

Tahmin edilen modele göre, Breusch-Pagan testi, rassal etkiler modelini; Hausman testi rassal etkiler modelinin tahmin edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle rassal etkiler panel veri tahminlemesi yapılmıştır.

a. Breusch-Pagan testi

Havuzlanmış EKK ile REM arasında seçim yapmamızı sağlayan test aşağıda belirtildiği gibidir (Miran, 2021);

H₀: Havuzlanmış EKK tercih edilmeli

H₁: REM tercih edilmeli

b. Hausman testi

REM ile SEM arasında seçim yapmamızı sağlayan test aşağıda belirtildiği gibidir (Miran, 2021);

H₀: REM tercih edilmeli

H₁: SEM tercih edilmeli

5. Sonuç

2021 yılında İskoçya'nın Glasgow kentinde yapılan COP26 toplantıları gelişmiş ve gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin çevre problemleri ve iklim değişikliğine yönelik aldıkları ve alacakları önlemleri değerlendirmeleri açısından önem arz etmektedir. Özellikle 1980'li yılların sonu ve

1990'lı yılların başından itibaren çevresel problemlerin ve iklim değişikliği ile ilgili konuların akademik camiada oldukça yoğun şekilde ile yer almaya başladığı görülmektedir.

Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE) olarak literatürde yer alan ve aslında 1955 yılında Simon Kuznets'in ülkelerin büyümesi ile gelir dağılımları arasındaki ilişkiyi analiz etmekte kullandığı Kuznets Eğrisi 1990'lı yıllarda ülkelerin büyümesi ve çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi analiz etmekte kullanılmaya başlanmış ve yöntem Çevresel Kuznets Eğrisi olarak literatürde yerini almıştır. Yöntem, seçilen ülke grubu, ele alınan dönem ve kullanılan veri setindeki değişkenler yüzünden ÇKE ile ilgili yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlar birbirinden oldukça farklı sonuçlar vermektedir.

Çalışmada ele alınan yöntem, ülke grubu, veri seti ve kullanılan dönem elde edilen sonuçların önceki çalışmalardan daha farklılaşmasına yol açmıştır. Ancak genel olarak bakıldığında ÇKE'nin çeşitli formlarındaki eğrileri elde edilmekle birlikte kişi başı CO₂ salınımı ile kişi başı gelir arasında ters N şeklinde bir ilişki olduğu deneysel analiz sonucunda elde edilmiştir. Ayrıca, enerji tüketiminin katsayısının pozitif ve anlamlıdır. Bu sonuç aslında teori ile paralel bir sonuç doğurmaktadır. Ülkelerin; nüfus, ekonomilerinin yapısı, ekonomilerinin büyüklüğü gibi nedenlerden dolayı ÇKE'lerinin farklı olduğu görülmektedir. Buna göre; Brezilya için doğrusal, Hindistan U, Türkiye için doğrusal, Güney Afrika için ters N eğrileri elde edilmiştir. ÇKE' nin klasik görünümü olan ters U sadece Çin için geçerli olmuştur. Son kırk yıllık süreçte emek yoğun bir ekonomiden sermaye yoğun bir ekonomiye geçişi ve ardından yüksek teknoloji ürün ve ihracat dayalı kalkınma modelinden iç tüketime yönelik kalkınma modeline geçiş gibi nedenlerin Çin'in klasik ÇKE'ye sahip olmasını açıklayabileceği düşünülebilir. Öte yandan geri kalan ülkelerde buna benzer bir gelişim olsa da emek yoğun sermaye yoğun üretime geçiş ve teknolojik üretim aşamalarının Çin kadar belirgin geçiş noktaları olmaması, kısa ve uzun dönemdeki ekonomik faaliyetlerin yapısı farklı ÇKE'lere sahip olmalarını açıklamaktadır.

Kaynakça

- Ahmed, K., & Long, W. (2012). Ahmed, K. ve Environmental Kuznets Curve and Pakistan: An Empirical Analysis. *Procedia Economics and Finance*, 1 (2012), 4-13.
- Arı, A., & Zeren, F. (2011). CO2 Emisyonu ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*. 18(2) 37-47
- Barbier, E. (1997). Introduction To The Environmental Kuznets Curve Special Issue. *Environment and Development Economics*, 2(4), 369-381.
- Başar, S., & Temurlenk, M. S. (2007). Çevreye Uyarlanmış Kuznets Eğrisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(1), 1-12
- Churchill, S. A., Inekwe, J., Ivanovski, K., & Smyt, R. (2018). The Environmental Kuznets Curve in the OECD: 1870–2014. *Energy Economics*, 75(C), 389-399.
- Dam, M. M., Karakaya, E., & Bulut, Ş. (2013). Çevresel Kuznets Eğrisi Ve Türkiye: Ampirik Bir Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi EYİ 2013 Özel Sayısı*, 85-96.
- Doğan, E., & Lotz, R. I. (2020). The Impact Of Economic Structure To The Environmental Kuznets Curve (EKC) Hypothesis: Evidence From European Countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(11), 12717-12724.
- Erataş, F., & Uysal, D. (2014). Çevresel Kuznets Eğrisi Yaklaşımının "BRICT" Ülkeleri Kapsamında Değerlendirilmesi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 64(1), 1-25.
- Ergün, S., & Polat, M. A. (2017). G7 Ülkelerinde CO2 Emisyonu, Elektrik ve Büyüme İlişkisi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 257-272.
- Grossman, G. M., & Krueger, A. (1991). Environmental Impacts of A North American Free Trade Agreement. *National Bureau of Economic Research*, Working Paper 3914

- Guris, S., & Şak, N. (2019). Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Toplamsal Olmayan Sabit Etkili Panel Kantil Yöntemiyle İncelenmesi. *Business and Economics Research Journal*, 10(2), 327-339.
- Halcioğlu, F. (2009). Econometrics of CO2 Emissions, Energy Consumption, Income and Foreign Trade In Turkey . *Energy Policy*, 37(3), 1156-1164.
- Hamilton, C., & Turton , H. (2002). Determinant of Emissions Growth in OECD Countries. *Energy Policy*, 30(2002), 63-71.
- Jaunky, V. C. (2011). The CO2 Emissions-Income Nexus: Evidence from Rich Countries. *Energy Policy*, 39(3), 1228-1240
- Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*, 45(1), 1-30.
- Miran, B. (2021). *Uygulamalı Ekonometri*. İzmir: Google Books.
- Omay, R. E. (2013). The Relationship Between Environment And Income: Regression Spline Approach. *Journal of Energy Economics and Policy*, 3(2013), 52-61.
- Örnek, İ., & Türkmen , S. (2019). Gelişmiş Ve Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi'nin Analizi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(3), 109-129.
- Öztürk, İ., & Acaravci, A. (2013). The Long-run and Causal Analysis of Energy, Growth, Openness and Financial Development on Carbon Emission in Turkey. *Energy Economics*, 36(2013), 262-267.
- Tatoğlu, F. Y., & İcen, H. (2019). Çevresel Kuznets Eğrisinin Çok Boyutlu Panel Veri Modelleri ile Analizi . *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(1), 26-38.
- Wang, Q., Wang, X., & Liu, R. (2022). Does Urbanization Redefine The Environmental Kuznets Curve? An Empirical Analysis Of 134 Countries. *Sustainable Cities and Society*.76(2022), 1-14
- Yandle, B., Bhattarai , M., & Vijayaraghavan, M. (2004). Environmental Kuznets Curves: A Review Of Findings, Methods, And Policy Implications. *IWMI Research Reports from International Water Management Institute*, H044740, 1-38
- Yurtkuran , S. (2021). Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Geçerliliği Ve Yeşil Lojistik: Türkiye örneği. *Balıkesir Üniversitesi The Journal of Social Sciences*, 171-201.

ENVIROMENTAL KUZNETS CURVE ANALYZE IN BRICS-T COUNTRIES

Extended Abstract

Aim: Enviromental Kuznets Curve (EKC) was developed in 1955 on the basis of Simon Kuznets' Kuznets Curve, which examines the relationship between economic growth and income inequality, together with the problems related to environmental pollution. In this study, the relationship between CO₂ emissions, real GDP and energy consumption values between 1960 and 2018 in the BRICS-T countries (Russia was not included in the analysis due to the unreliable data) was analyzed using World Bank data. Praise Winston nonlinear method was used to estimate the models. The stability tests of the CO₂ emission variables of the countries were determined by the ADF method. In our study, linear curves for Brazil and Turkey, inverted U-shaped curves for China, U-shaped curves for India and inverted N-shaped curves were obtained for S. Africa. Empirical analysis has shown that there is an inverse N-shaped relationship between carbon emissions per capita and income per capita. In addition, the coefficient of energy consumption being positive and significant was in line with expectations.

Method(s): CO₂ emissions, real GDP, and Energy Consumption values of 5 countries between 1960 and 2018 are used. The data were obtained from the World Bank database. In the empirical studies in the literature, the long-term relationship between carbon emissions per capita, real income per capita and per capita energy consumption has been defined in the form of a standard double logarithmic linear function (Miran, 2021).

$$\ln CO_t = \alpha_0 + \alpha_1 \ln Y_t + \alpha_2 (\ln Y_t)^2 + \alpha_3 (\ln Y_t)^3 + \alpha_4 \ln EC_t + e_t \quad (1)$$

In the function, CO represents per capita carbon dioxide emissions (kg), Y per capita real income (\$), Y² Y per capita real income (\$) squared, Y³ per capita real income (\$) cubed, EC oil equivalent energy consumption per capita (kg). and e_t represents the error term. As a precaution against the autocorrelation problem, the Praise Winston nonlinear method was used to estimate the models for each country (Miran, 2021). The stability tests of the CO₂ emission variables of the countries were determined by the ADF method (Miran, 2021). Praise Winston nonlinear method was used to estimate the models. The stability tests of the CO₂ emission variables of the countries were determined by the ADF method. According to the predicted model, the Breusch-Pagan test uses the random effects model; The Hausman test shows that the random effects model should be estimated. For this reason, random effects panel data estimation was made.

Findings: Our findings, between the years 1961-2018:

- There has been a 3.26% CO₂ increase every year in Brazil.
- There has been a 6.23% CO₂ increase every year in China.
- There has been a 4.65% CO₂ increase every year in India.
- There has been a 4.01% CO₂ increase every year in Turkey.
- In the Republic of South Africa, there has been an increase of 2.28% CO₂ every year.
- CO₂ emissions increased the most in China.
- When the EC elasticities are analyzed (Table 1), between the years 1961-2018:
 - In Brazil, when EC increases by 10%, CO₂ emissions increase by 9.6%.
 - When EC increases by 10% in China, CO₂ emissions increase by 10.3%.
 - When EC increases by 10% in India, CO₂ emissions increase by 5.4%.
 - When EC increases by 10% in Turkey, CO₂ emissions increase by 9.5%.

- In the Republic of South Africa, CO₂ emissions increase by 10.2% when EC increases by 10%.

Conclusion: COP26 meetings held in Glasgow, Scotland in 2021 are important in terms of evaluating the measures taken or to be taken by developed, developing and underdeveloped countries for environmental problems and climate change. Especially since the late 1980s and early 1990s, it is seen that environmental problems and issues related to climate change have started to take place in the academic community intensively. In our study, method, country group, data set and the period caused the results to differ from previous studies. So, we got curves of various forms of EKC. In general, there is an inverse N-shaped relationship between per capita carbon emissions and per capita income. In addition, the coefficient of energy consumption being positive and significant was in line with expectations. It is seen that the EKCs of countries are different due to reasons such as population, the structure of their economy, and the size of their economy. Linear curve for Brazil, U for India, linear for Turkey and inverse N curves for South Africa were obtained. The inverted U, the classical view of the EKC, was valid only for China. It can be thought that the reasons such as the transition from a labor-intensive economy to a capital-intensive economy in the last forty years, and then the transition from a high-tech product and export-based development model to a domestic consumption-oriented development model, can explain China has classical EKC.

ÖRGÜTLERDE POLİTİKA ALGILAMALARININ SAPKIN ÖRGÜTSEL DAVRANIŞLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: POZİTİF PSİKOLOJİK SERMAYENİN ARACI ROLÜ¹

Gül KARAKUŞ², Ebru AYKAN³

Öz

Günümüzde rekabette önde olabilmek için insana verilen değerin artmasıyla birlikte, örgütün karanlık yüzü olarak nitelendirilen negatif davranışların nedenleri ve engellenebilmesine yönelik çalışmalara odaklanıldığı görülmektedir. Buradan hareketle, çalışmanın amacı, örgütsel politika algılamasının sapkın örgütsel davranışlar üzerindeki etkisini belirlemek ve bu iki değişken arasındaki ilişkide pozitif psikolojik sermayenin aracılık rolünü tespit etmek olarak belirlenmiştir. Araştırma evrenini Nevşehir’de faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmelerinin çalışanları oluşturmaktadır. 584 otel çalışanına “Örgütsel Politika Algılaması”, “Sapkın Örgütsel Davranış” ve “Pozitif Psikolojik Sermaye” ölçeğinden oluşan anket uygulanmıştır. Analizlerde, örgütsel politika algılamalarının sapkın örgütsel davranışlar ve pozitif psikolojik sermaye üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel politika algılamalarının sapkın örgütsel davranışlar üzerindeki dolaylı etkisinde, pozitif psikolojik sermayenin kısmi aracılık rolü üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Politika Algılaması, Sapkın Örgütsel Davranış, Psikolojik Sermaye.
JEL Sınıflandırması: M10, M19, D23.

THE EFFECTS OF PERCEPTIONS OF ORGANIZATIONAL POLITICS ON ORGANIZATIONAL DEVIANT BEHAVIORS: THE MEDIATING ROLE OF POSITIVE PSYCHOLOGICAL CAPITAL

Abstract

Today, with the increase in the value given to people in order to be ahead of the competition, it is seen that the focus is on the causes and prevention of negative behaviors, which are described as the dark side of the organization. From this point of view, the aim of the study was to determine the effect of perceptions of organizational politics on deviant organizational behaviors and to determine the mediating role of positive psychological capital in the relationship between these two variables. The population of the research consists of the employees of 4 and 5 star accommodation enterprises operating in Nevşehir. A questionnaire consisting of "Perception of Organizational Policy", "Deviant Organizational Behavior" and "Positive Psychological Capital" scales was applied to 584 hotel employees. In the analyzes it was found that organizational politics perceptions have a positive and significant effect on deviant organizational behavior and positive psychological capital. It is concluded that positive psychological capital plays a partial mediating role in the indirect effect of organizational politics perceptions on deviant organizational behaviors.

Keywords: Politics Perceptions, Organizational Deviant Behavior, Psychological Capital.
JEL Classification: M10, M19, D23.

¹ Bu makale doktora tezinden üretilmiştir.

²Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, gulkarakus@kayseri.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2150-8076

³ Prof. Dr., Kayseri Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, ebruaykan@kayseri.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3537-5235

1. Giriş

Hızla değişen dünyada örgütlerin başarısının rekabet edebilme güçleriyle doğru orantılı olduğu kabul edilmektedir. Rekabette önde olabilmek içinse en önemli kaynak olarak nitelendirilen insana verilen değerlerin artması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Örgütsel başarının sağlanmasında çalışanların, örgütsel norm ve değerlere yönelik sergilemiş oldukları davranışların ve algıların önem arz ettiği belirtilmektedir.

Amaçların birden fazla kişi/grup tarafından gerçekleştirilmesi örgütlerin varlık nedeni olarak değerlendirilmektedir (Koçel, 2005:27). Ancak, her zaman kişi/grup amaçları ile örgütsel amaçlar uyumlu olmamaktadır. Özellikle kaynakların sınırlılığı (Altıntaş, 2007:152), çalışan katılımı sağlanmadan alınan uzun dönemli kararlar, amaçların belirsizliği; politik, ekonomik, demografik, teknolojik ve sosyo-kültürel faktörler gibi örgüt etkisi altına alan çevresel güçlerin zorlamasıyla ortaya çıkan değişimler (Can, 2005:284) ve örgüt kültürü (Pelenk, 2020:443) bireylerin amaçlarını gerçekleştirmek için birbirlerini belirli davranışlara sevk etme çabası içine girmesine neden olmaktadır. Örgüt üyelerinin güç kazanma ve bu gücü, başkalarını etkileme yönünde kullanma çabaları ise örgütsel politikanın oluşumuna katkı sağlamaktadır (Koçel, 2005:571). Örgütlerde karşılaşılan kaçınılmaz bir yön olarak değerlendirilen örgütsel politika, örgütsel amaçlardan ziyade bireysel amaçlara odaklanan, örgüt kurallarına aykırı ve çoğunlukla örgüte ya da örgüt üyelerine zarar veren faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Landells ve Albrecht, 2013:357). Bu tür politik ortamların örgütün etkinlik ve verimliliğini negatif yönde etkileyeceği, örgütsel amaçlardan bağımsız olarak örgütlerde gücün etkin kullanımının etkilenenler tarafından olumsuz algılanabileceği savunulmaktadır. Bunun sonucunun ise çalışanlarda ortaya çıkan motivasyon eksikliği ile birlikte yaşanan hayal kırıklığını tetikleyebileceği ve oluşan negatif duygular ile çalışanların örgütsel normları ihlal ederek hem örgütü hem de örgüt üyelerini tehlikeye atan gönüllü davranış olarak tanımlanan sapkın davranışlara yönelmelerinde etkili olacağı düşünülmektedir (Lawrence ve Robinson, 2007:379). Yapılan çalışmalarda, örgütlerde politika algılarının iş tutumları üzerinde anlamlı etkileri olduğu ve negatif davranışların sergilenmesine neden olan faktörler arasında yer aldığı ifade edilmektedir (Wiltshire vd., 2014:235). Ayrıca, örgütsel politika ile sapkın davranış kavramlarının birbirleri ile yakın ilişkili olduğu ve örgütlerde saldırganlık ve güç elde etme isteğinin örgütsel politikanın negatif yönlerini ortaya çıkaran nedenler arasında değerlendirildiği görülmektedir (Varoğlu ve Sığı, 2015:675).

Çevrenin karmaşıklaşması ve belirsizleşmesi sonucu örgütlerin politik arena olarak değerlendirilmesi ve politik davranışların yaygın olduğu algısı, örgütte sapkın davranışlar sergilenmesine neden olabilmektedir. Çalışanların bu olumsuz davranışlardan kaçınmalarını sağlamak içinse, pozitif yaklaşımla değerlendirilmeleri gerektiği üzerinde durulmaktadır. Çalışanların sahip oldukları yetenekleri ile pozitif tutumlarını hem günlük hem de iş yaşamına aktarmaları sonucu sorunların üstesinden kolaylıkla gelebilecekleri ifade edilmektedir. Böylece örgütlerin ve bireylerin verimlilik düzeylerinin artacağı, dolayısıyla ülkeye daha büyük katkılar sağlanabileceği düşünülmektedir.

Kişilerarası ilişkiler ağına sahip olan turizm sektöründe faaliyet gösteren ve ağırlama endüstrisinin ana bileşenlerinden birisini oluşturan konaklama işletmeleri (Pizam ve Shani, 2011:78), emek yoğun hizmet sunan işletmeler sınıfında yer almaktadır. Farklı özelliklere sahip çalışanların sorunlarının zamanında çözülememesi, olumsuz düşüncelerin tepkilere, tepkilerinse sapmalara dönüşmesine neden olmaktadır (Demir ve Tütüncü, 2010:64) Dolayısıyla politika algılaması ile ortaya çıkan sapkın davranışların gerçekleştirilmemesi için konaklama işletmelerinin insan unsurunu optimum düzeyde yönlendirerek rekabet avantajı sağlaması gerektiği, çalışanların olumlu yönlerine vurgu yapılarak, verimliliğin artırılması ve yanlış algıların zayıflatılması yolu ile sapkın davranışların asgari düzeye indirilmesinin mümkün olduğu düşünülmektedir.

Örgütlerde politika algısı (ÖPA) ile sapkın örgütsel davranış (SÖD) kavramlarını bir arada ele alan ve kavramlar arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar (Bedi ve Schat, 2013; Priesemuth vd., 2013; Nasurdin vd., 2014; Cohen, 2015; Zhao ve Sheard, 2019) bulunmaktadır. Benzer şekilde sapkın

örgütsel davranış ile pozitif psikolojik sermaye (PPS) arasındaki ilişkinin incelendiği (Bissessar, 2014; Dora ve Azim, 2019) de görülmektedir. ÖPA ile PPS arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara (Abbas, 2014) ise az da olsa rastlanmaktadır. Fakat yapılan incelemelerde ÖPA ile SÖD arasındaki ilişkide her iki kavramın bir bütün halinde değerlendirilmediği dikkat çekmektedir. Çalışmalarda SÖD'ün alt boyutları çerçevesinde sergilenen bazı davranışların ele alındığı, PPS ile SÖD arasındaki ilişkide, sadece gerçekleştirilen sapkın davranışlar boyutu (hırsızlık, işten ayrılma niyeti, işe geç gelme veya işten erken ayrılma vb.) ile PPS'nin değerlendirildiği görülmektedir. Kısıtlı olarak ÖPA ile PPS kavramları birlikte incelenmiştir. Ancak hem Türkiye'de hem yurtdışında bu boyutları bir arada ele alarak inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan bakıldığında, çalışmanın tespit edilen eksikliği giderme yönünde ilgili değişkenleri bir bütün halinde irdelemesi ile birlikte literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada değişkenlerin birbiri ile olan ilişkileri SPSS ve AMOS veri analizi programları kullanılarak uygulamalı bir biçimde ortaya konulmaktadır. Literatürde sınırlı sayıda araştırmalara konu olan ÖPA, SÖD ve PPS kavramlarının birlikte ele alındığı bu çalışmanın amacı, ÖPA'nın SÖD üzerindeki etkisini belirlemek ve bu iki değişken arasındaki ilişkide PPS'nin aracılık rolünü tespit etmektir.

2. Literatür Özeti

2.1. Örgütsel Politika Algılaması (ÖPA)

ÖPA, çalışanların örgütlerini politik olarak algılamasına sebep olan faktörleri ve oluşturdukları politika algısının, bireyin tutum ve davranışları üzerinde yarattığı sonuçları ele alan kavram olarak değerlendirilmektedir (Ferris ve Kacmar, 1992:93). Bireyin, örgütsel ortamı politik olarak algıladığında, davranışlarını bu yönde şekillendirmesi ve ortamın politik hale dönüştürülmesi için çaba sarf etmesi olağan bir durum olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla ortamın politik olup olmamasında, politik olarak algılanıp algılanmamasının etkili olduğu söylenmektedir (Bursalı ve Bağcı, 2011:24). Bireylerin örgüt içindeki çatışmaları kendi çıkarları doğrultusunda çözme ve örgütte ilerleme fırsatları elde etmeyi istemeleri (Aşan ve Aydın, 2006:283-284), karar alabilmek için gerekli bilgilerin eksik veya belirsiz olması, örgüt çalışanlarının karar alma süreçlerinin içinde yer almaması, yaşanan olaylar ile ilgili farklı yorumların yapılması, değerli kaynakların kıtlığı (Kacmar ve Carlson, 1997:629-630) ve alt kademe çalışanların üst kademe çalışanlar arasında var olan politik davranışları algılaması (Özkalp ve Kirel, 2005:645-646) örgütlerin politik olarak algılanmasını etkileyen faktörler arasında gösterilmektedir.

Örgüt içinde meydana gelen politik olayların algılanması ve bunların örgüte yansımaları çok geniş bir değerlendirme alanı bulurken, Ferris vd. (1989) tarafından geliştirilen ÖPA modeli ile konuya sınırlandırma getirilmiştir (Parker vd., 1995:892; Kacmar vd., 1999:385). Model kapsamında, bireysel, ikili, grup ya da bölüm düzeyinde katkı sağlayan çok boyutlu bir yapı olarak tasarlanan ÖPA, bireylerin örgütsel politika algılarıyla, bu algıların davranışsal sonuçlarını ele almaktadır (Ferris vd., 188). Bu çerçevede örgüt içindeki politik ortamın örgüt çalışanları tarafından algılanmasının örgüte, örgütte çalışan bireye ve iş çevresine bağlı olarak değişebileceği ifade edilmektedir. ÖPA'ya neden olan faktörler; örgütsel faktörler, iş çevresi faktörleri ve kişisel faktörler olmak üzere üç başlık altında ele alınırken (Harrell-Cook vd., 1999:1095); ÖPA sonuçlarının da işe dahil olma, iş kaygısı, iş tatmini, örgütten geri çekilme, algılanan kontrol ve anlama (Ferris ve Kacmar, 1992:95) olarak değerlendirildiği görülmektedir.

2.2. Sapkın Örgütsel Davranışlar (SÖD)

Örgütün amaçlarına ulaşmasını engelleyecek davranışların çalışanlar tarafından sergilendiğine şahit olunmaktadır (Robinson ve Bennett, 1995:555). Maddi açıdan örgütsel kayıplara neden olduğu (Gruys, 1999:1) belirtilen ve sapkın olarak nitelendirilen (Lawrence ve Robinson, 2007:378) eğilimlerin daha çok olumsuz davranışları tanımlamak için kullanıldığı ifade edilmektedir.

Özkalp, Aydın ve Tekeli'ye (2012: 21) göre sapkın davranışlar, diğer negatif davranışlarda olduğu gibi örgüt iklimine zarar veren, bireyleri rahatsız ederek tedirgin olmalarına neden olan, aynı zamanda örgüte hem duygusal hem de maddi boyutu olan davranış olarak tanımlanmaktadır.

İlk olarak 1960'lı yıllarda incelenmeye başlanan kavramın temelini "Etiketleme Teorisi"nin, kontrol teorisinin, sosyal öğrenme teorisinin, etnometodolojinin, çatışma teorisinin ve caydırıcılık teorisinin oluşturduğu öngörülmektedir (Terry ve Steffensmeier, 1988:60). Baron ve Neuman (1996), Giacalone ve Greenberg (1997), O'Leary-Kelly, Griffin ve Glew (1996), Robinson ve Greenberg (1999), Skarlicki ve Folger (1997) işyeri sapsmalarına yönelik kavramsal yaklaşımların çoğunun, sapkının ya kuruluşun kendisine ya üyelerine ya da her ikisine yönelik gerçekleşebileceğini açıkça kabul ettiklerini belirtmektedir (Bennett ve Robinson, 2000:350). Bu bağlamda sapkın davranışın işten kaçınma, yanlış işlemler yapma, fiziksel saldırganlık, sözlü taciz, sabotaj, hırsızlık (Spector ve Fox, 2002:271), adaletsizlik algısı, iş tatminsizliği ve hatta heyecan aramaya kadar varan bireye ve örgüte yönelik gerçekleştirilen çalışan tepkileri biçimlerinde sergilenebileceği düşünülmektedir (Bennett ve Robinson, 2000:349). Bununla birlikte, bireyin sadece devamsızlık yaparak, işe geç gelerek ya da hiç gelmeyerek örgüte zarar vermediği, aynı zamanda, çalışması gereken zaman diliminde hayal kurarak, yaptığı işin değersiz olduğuna inanarak ya da işte gün boyu kalabilmek için ilaç kullanarak da örgütsel verimliliğin düşmesine neden olan sapkın davranışları gerçekleştirdiği ifade edilmektedir (Mangione ve Quinu, 1975:114).

Sapkın davranışlar içinde bulunulan çevresel ortamdan, bireylerin kişisel özelliklerinden (O'Brien ve Allen, 2008:62), örgüt içinde algılanan adaletsizlikten (Spector vd., 2006:448), bireylerin örgüt beklenti ve kurallarını yerine getirmek istememelerinden (Robinson ve Bennett, 1995:556), ekonomik değişimlerden dolayı işletmelerde ortaya çıkan gerginlikten, küresel rekabetin artmasından, küçülme ve yeniden yapılanma eğilimlerinden kaynaklanabilmektedir. Örgütsel norm ve değerlerle ters düşen ve çalışanlar tarafından bilinçli olarak gerçekleştirilen bu tür davranışların, örgütü maddi ve manevi yönden zarara uğrattığı görülmektedir. Dolayısıyla, sapkın davranışların hem örgütlerin verimlilik düzeylerinin azalmasına neden olduğu hem de örgüt performansını negatif yönde etkilediği sonucuna varılmaktadır (Lawrence ve Robinson, 2007:378-379). Örgütsel değer ve normlarla ters düşen bu tür davranışların çalışanlar tarafından bilinçli ve planlı bir biçimde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu nedenle sözü geçen sapkın davranışların kabullenilerek incelenmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır (Varoğlu ve Sığırı, 2015:676).

2.3. Pozitif Psikolojik Sermaye (PPS)

Yaşanan değişimlere ayak uydurabilmek ve rekabetçi avantaj elde edebilmek için örgüt içinde negatif tutum ve davranışların bir kenara bırakılıp, pozitif tutum ve davranışların ön plana çıkarıldığı kavramlar literatürde yer bulurken (Keleş, 2011:346; Akçay, 2011:79; Erkmen ve Esen, 2013:23), ulusal ve uluslararası yazında pozitif örgütsel davranışların örgüte yansması olarak nitelendirilen psikolojik sermaye kavramı üzerinde durulmaya başlanmıştır (Kanten ve Yeşiltaş, 2013:86).

PPS, bireylerin güçlü olan yanlarının ortaya çıkarılarak, elde edilen tecrübe ya da bireye sağlanan çeşitli eğitim fırsatları ile bireyin değiştirebildiği ve geliştirebildiği özelliklerinin toplamı olarak değerlendirilmektedir (Luthans ve Youssef, 2007:326).

Kavramın bünyesinde barındırdığı kriterleri belirlemeye yönelik yapılan çalışmalar neticesinde, özyeterlilik, iyimserlik, umut ve esnekliğin, bu kavramı en iyi açıklayan faktörler olduğu ifade edilmektedir (Luthans vd., 2004:46; Luthans vd., 2006:388). Dolayısıyla, PPS, (1) özyeterlilik–kendisine verilen görevleri gereken çabayı göstererek başarıyla tamamlayacağına dair kendine güven duyma, (2) iyimserlik–şu anda ve gelecekte kendisine verilen görevlerde başarılı olacağını düşünme, (3) umut–kendisini başarmak istediği amaca götüren yolda ısrarcı olma ve başarılı olmak için gerektiği zamanlarda gittiği yolları hedefe yönlendirebilme, (4) psikolojik dayanıklılık–sorunlarla karşılaştığında hedefe ulaşmak için ilerlemeyi sürdürebilme ve güçlü durabilme ile açıklanan olumlu psikolojik bir durum (Luthans vd., 2006:388; Luthans vd., 2007:542; Luthans vd., 2007: 3) olarak ele alınmaktadır.

PPS kavramının/bileşenlerinin geliştirilebilir ve yönetilebilir olmasının bireyin çalışma hayatına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Örgütte gerçekleştirdikleri faaliyetlerin kendilerini geliştirdiğini ve bunun karşılığını özel hayatlarında aldıklarını düşünen bireylerin örgütlerine ve

mesleklerine daha bağlı oldukları görülmektedir. Dolayısıyla, örgütlerinde ılımlı hava oluşturmak isteyen, bireysel/örgütsel performansın artmasını arzulayan üst yönetimin, psikolojik sermayeye yatırım yapması gerektiği sonucuna varılmaktadır.

2.4. Kavramlar Arasındaki İlişkiler

Örgüt politikalarının stres üzerinde önemli ve pozitif yönlü etkisi olduğu, politikaların varlığının çalışanın stresine yol açacak eşitsizlik ve belirsizlik durumu oluşturacağı savunulmaktadır. Örgütsel politikanın yaygın olduğu algılandığında, stres düzeyi ile birlikte SÖD'ün daha fazla gerçekleşeceği yapılan araştırmalarla desteklenmektedir (Ferris vd., 1993; Ferris vd., 1994; Ferris vd., 1996; Cropanzano vd., 1997; Yılmaz ve Ekici, 2006; Soysal, 2009; Danish vd., 2014; Karacaoğlu ve Arat, 2019). Bununla birlikte, çalışanların örgütte adalet olduğuna inanmaları durumunda, örgütü daha az stresli olarak tanımladıkları ve sapkın davranış biçiminde sergilenen üretkenlik karşıtı davranışlarda bulunma olasılıklarının azaldığı ifade edilmektedir (Nasurdin vd., 2014:245-246). Alan yazında ÖPA ile SÖD arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Vigoda, 2002; Peterson, 2002; Appelbaum vd., 2005; Zettler ve Hilbig, 2010; Bodla ve Danish, 2011; Shamsudin vd., 2012; Nasurdin vd., 2014; Baloch vd., 2017; Dirik, 2019). Araştırmalar doğrultusunda, örgütlerde politika ve politika algılamaları ile örgüte yönelik sapkın davranışlar arasında yakın bir ilişki olduğu; politikanın sapkın davranışların yapılanmasında önemli rol oynadığı ve sapkın davranışların örgütsel politikanın negatif yönlerini ortaya çıkaran nedenler arasında gösterildiği ifade edilmektedir (Varoğlu ve Sığırı, 2015:675). Buradan hareketle ÖPA ile SÖD arasındaki ilişkiye yönelik hipotez oluşturulmuştur:

Hipotez 1: Örgütsel politika algısı, sapkın örgütsel davranışlar üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

ÖPA ile PPS arasındaki ilişkiyi test eden çalışmalara alan yazında fazla rastlanmamaktadır. Abbas vd. (2014: 1824-1825) tarafından yapılan araştırmada, PPS'nin performans ve iş tatmini gibi arzu edilen sonuçlar üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu; ancak ÖPA ve PPS arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye'de ise Oruç ve Kutaniş (2015: 36-38)'in, PPS'nin örgütsel politikaya yakın bir kavram olan politik davranışlar üzerindeki etkisini belirlemek üzere bir araştırma yaptığı görülmektedir. İstanbul'da faaliyet gösteren özel ve kamu üniversitelerinde görev yapan akademisyenler ile yürütülen çalışma sonucunda düşük psikolojik sermaye seviyesine sahip akademik personelin, yüksek psikolojik sermaye seviyesine sahip akademik personelden daha fazla taviz verme, abartı, samimiyetsizlik ve iyilik alışverişinde bulunma gibi politik davranış sergileme eğiliminde olduğu bulgusuna ulaşıldığı ifade edilmektedir. Bu çalışma ile örgütsel politika literatürü kapsamında değerlendirilen politik davranış ile PPS kavramının incelendiği ve aralarında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Teknoloji sektöründe psikolojik sermayenin ve iş tatmininin performans üzerindeki etkisinin incelendiği araştırmada Pelenk (2018: 367) tarafından PPS ve ÖPA'nın sonuçları arasında yer alan iş tatmininin, performans üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşıldığı ifade edilmektedir. Şevik (2019), tarafından yapılan doktora tez çalışmasında ise çalışanların algıladıkları örgütsel politika seviyesinin artması durumunda, çalışanların daha çok işten ayrılma niyeti sergilediği; PPS ile sessizlik seviyeleri ve iş tatmin seviyelerinde azalma meydana geldiği belirtilmektedir. Bu çalışmalar ışığında oluşturulan ÖPA'nın PPS üzerindeki etkisine yönelik hipoteze aşağıda yer verilmiştir:

Hipotez 2: Örgütsel politika algısı, pozitif psikolojik sermaye üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

PPS düzeyleri yüksek olan bireylerin, kendilerinde stres yaratarak, sapkın davranışlara yönlendirecek eğilimler ile kolaylıkla başa çıkabilecekleri (Abbas vd., 2014:8), zor şartlarda bile sorunları hoş karşılayacakları ve üstlendikleri görevleri tamamlayabilmek için kendilerini motive edecekleri (Kumlu ve Nergiz, 2018:9) düşünülmektedir. Buradan hareketle PPS ile SÖD arasındaki ilişkiye yönelik hipotez aşağıda belirtildiği gibi oluşturulmuştur:

Hipotez 3: Pozitif psikolojik sermaye sapkın örgütsel davranışlar üzerinde negatif etkiye sahiptir.

PPS'nin, stres, ağır iş yükü, zaman baskısı ve yapılan işin kapsamı gibi bireyi zorlayıcı ve gerçekleştirmek istediği amacına ulaşmasını engelleyici faktörlere karşı tampon görevi yapabilecek proaktif başa çıkma mekanizmasına ve hedef yönelime sahip olduğu ifade edilmektedir. Yüksek politika algısına sahip olan bireylerin hem örgütü hem de kendilerini negatif yönde etkileyeceğini düşündükleri koşullarla mücadele edebilmek için yüksek PPS bileşenlerine sahip olmaları gerektiği düşünülmektedir. Böylece çalışanların yaşadıkları negatif olaylar karşısında amaçlarını gerçekleştirebilmek için farklı yollar geliştirebileceği, ısrarcı olacağı, proaktif davranışlar sergileyeceği ve inisiyatif kullanabileceği belirtilmektedir (Abbas vd., 2014:1817-1818). ÖPA'ya sahip olan bireylerin sapkın davranış sergileme eğiliminde olduğu bilinmektedir. Ancak birey, yüksek PPS bileşenlerine sahip olduğunda ya sorunlu davranışlarla karşılaşmamakta ya da karşılaştığında sapkın davranış biçiminde tepki vermeyi tercih etmemektedir. Bu durum bireylerin uzun vadede büyük kazanç elde edeceğinin göstergesi olarak kabul görmektedir (Caprara vd., 2004:760). Ayrıca, kendine güvenen, etki düzeyi yüksek bireylerin olumsuz geri bildirimler, gerileme, belirsizlikler ve zorluklarla karşı karşıya kaldıklarında başarısızlık yaşamayacakları, daha fazla motivasyona sahip olduklarından daha az güven kaybı ile kendilerini zayıflatacak davranışlara yönlenmeyecekleri belirtilmektedir (Bandura ve Locke, 2003:96). Buradan hareketle PPS'nin aracılık etkisine ait oluşturulan hipoteze aşağıda yer verilmektedir:

Hipotez 4: Pozitif psikolojik sermaye örgütsel politika algısı ile sapkın örgütsel davranışlar arasındaki ilişkide aracılık rolü üstlenmektedir.

3. Veri Seti ve Yöntem

3.1. Araştırmanın Etik İzinleri

Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Makale "2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılması ve doktora tez çalışmasından üretilmesi" sebebiyle etik kurul gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

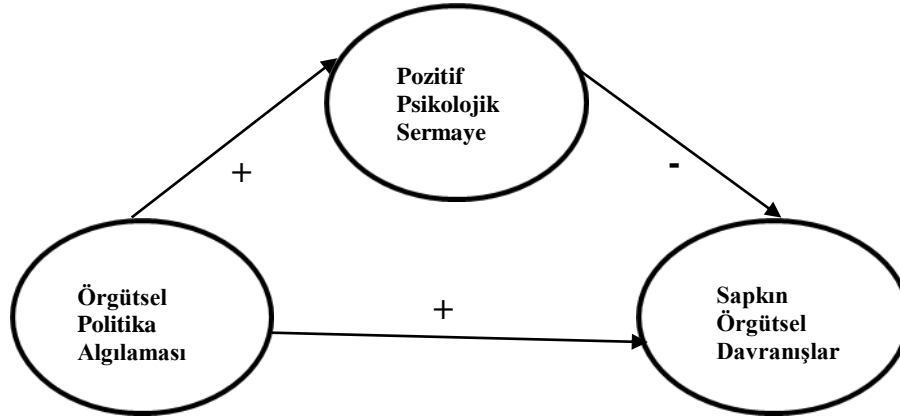
3.2. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Araştırmanın amacı, örgütsel politika algılamasının sapkın örgütsel davranışlar üzerindeki etkisini belirlemek ve bu iki değişken arasındaki ilişkide pozitif psikolojik sermayenin aracılık rolünü tespit etmektir. Yazındaki boşluğu dolduracak olması bakımından bu çalışma önem arz etmektedir.

Araştırma kapsamında bireylerin örgütteki politik ortama yönelik algılamalarının SÖD üzerinde etkili olacağı varsayılmaktadır. Ayrıca konaklama işletmeleri çalışanlarının ÖPA ile SÖD arasındaki ilişkide PPS'nin belirleyici bir değişken olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda; belirtilen değişkenler arasındaki ilişkilerin var olduğu varsayımına dayanılarak Şekil 1'de görülen model geliştirilmiştir:

Araştırma modelinde ÖPA ile SÖD arasındaki ilişkinin varlığı sorgulandığı için, bu iki değişkenden ÖPA, SÖD'ün belirleyicisi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla politik algının 'bağımsız değişken' rolünü üstlenmesi, sapkın davranışın ise 'bağımlı değişken' olarak ele alınması gerekmektedir. PPS ise aracı değişken olarak değerlendirilmektedir. Modelde, algılamının davranış üzerindeki etkilerinin içinde bulunulan süreçlerle alakalı olduğu ve bu süreçlerin sonucu etkileyerek, aracılık ettiği görüşü kabul edilmektedir. Aracı değişkenin betimlenmesi için model olarak bir yol diyagramı çizilmektedir (Baron ve Keny, 1986: 1176). Diyagram esas alındığında, PPS'nin aracılık etkisinden söz edebilmek için ÖPA'nın SÖD üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olması; PPS'nin SÖD üzerinde bir etkisinin bulunması ve ÖPA'nın PPS üzerinde etkisinin bulunması gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Şekil 1: Araştırma Modeli Simgesel Gösterimi

3.3. Araştırmanın Kapsamı, Örnekleme ve Kullanılan Ölçekler

Araştırma evrenini İç Anadolu Bölgesi'nin önemli turizm merkezlerinden olan Nevşehir il ve ilçelerinde faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmelerinin çalışanları oluşturmaktadır. Nevşehir ili merkez ve ilçelerinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan belgeli bu kriterlere sahip konaklama işletmelerinin sayısının 26 olduğu tespit edilmiştir. Araştırma evrenini oluşturan konaklama işletmelerinin toplamda 1300 çalışana sahip olduğu yüz yüze yapılan görüşmeler sonucunda tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında çoklu regresyon, faktör analizi, yapısal eşitlik modellemesi gibi analizler yapılması durumunda, ulaşılabilecek örneklem sayısının tespit edilmesi için bu analizlerin gerektirdiği özel koşulların dikkate alınması gerekmektedir. Örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında, araştırmacılar tarafından evren büyüklüğüne göre geliştirilmiş olan ve örneklem büyüklüğünü gösteren tablolardan yararlanılmaktadır. Farklı evrenler için kabul edilebilir asgari örneklem büyüklüklerinin gösterildiği tablo dikkate alındığında, evren büyüklüğünün 1500 olması durumunda %99 güvenilirlik düzeyinde 461 kişi olması gerektiği belirtilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017:128-130). Dolayısıyla 1300 kişiden oluşan evrenden 584 kişiye ulaşılmış olması, istatistikî analizler yapılabilmesi için yeterli sayıya ulaşıldığının göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Çalışmada nicel araştırma desenleri arasında yer alan ve katılımcıların bir konu/olay hakkındaki görüşleri doldurulan anketler aracılığıyla belirlenmeye çalışılan tarama modeli kullanılmaktadır. Modelde geniş kitlelerinin görüşleri alındığından, genellenebilir sonuçlara ulaşılabilen, değişkenler arasındaki ilişkiler aynı anda test edilebilmekte, araştırmacıya esneklik sağlanmakta ve katılımcıların görüş ve tutumlarının standart bir ölçek ile tespit edilmesi mümkün olabilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017:105-108).

Konaklama işletmelerinde çalışanların örgütlerini ne derece politik algıladıklarını ölçmek için Kacmar ve Ferris (1991) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Erol (2015) tarafından yapılmış olan ölçek kullanılmıştır. Ölçek 21 ifadeden ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Yükselmek için gerekeni yapmak (11 ifade), genel politik davranış (6 ifade) ve dürüstlük/iş ahlakı (4 ifade) ile ölçülmüştür. Ölçeğin bir ifadesi "Bu işletmede maaş ve terfi politikaları çalışanlara bildirilir." biçimindedir. Çalışmada ölçeğin güvenilirliği 0,94 olarak ölçülmüştür. Çalışanların gerçekleştirdiği sapkın davranış türlerini belirlemek amacıyla Bennett ve Robinson (2000) tarafından geliştirilen SÖD ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 19 ifade ve 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Örgüte yönelik sapkın davranış (12) ifade ve bireye yönelik sapkın davranış (7) ifade ile ölçülmüştür. Ölçeğin bir ifadesi "Bu işletmede çalışanlarla alay edilir." biçimindedir. İlgili ölçeklerin güvenilirlikleri sırasıyla 0,81 ve 0,78 olarak ifade edilmiştir. Çalışmada Luthans vd. (2007) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Erkmén ve Esen (2013) tarafından yapılmış olan PPS ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 18 ifade ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Özyeterlilik (9) ifade, umut (7) ifade ve iyimserlik (2) ifade ile ölçülmüştür. Ölçeğin bir ifadesi "Şu aralar kendimi işimde oldukça başarılı görmekteyim."

biçimindedir. İlgili çalışmada ölçeğin güvenilirliği 0,88 olarak tespit edilmiştir. Sorular 5'li Likert Ölçeği kullanılarak hazırlanmıştır (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek ve ÖPA'nın (bağımsız), SÖD (bağımlı) üzerindeki etkisini belirlemede PPS'nin aracılık rolünü ölçmek için soru formu (anket) hazırlanmıştır. Soru formunun ilk bölümünde araştırmanın değişkenlerine ait ifadelerle, ikinci bölümünde ise demografik değişkenlere ait ifadelerle yer verilmiştir.

Soru formları ile elde edilen veriler, SPSS 22 (Statistical Package for Social Sciences) ve AMOS (Analysis of Moment Structures) istatistiksel veri analizi paket programlarına yüklenerek, gereken analizlerin yapılması için hazır duruma getirilmiştir. Verilerin normal dağılıp dağılmadıkları, Çarpıklık ve Basıklık (Skewness ve Kurtosis) testi ile yapılmış ve Tablo 1'de gösterilmiştir. Çarpıklık değerlerinin -,767 ve ,457 aralığında olduğu, basıklık değerlerinin ise -,049 ve ,678 değerleri arasında olduğu tespit edilmiştir. Normal dağılımda bu değerlerin +1.0 ile -1.0 arasında olması gerekmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014:214). Yapılan test sonucunda her bir madde için verilerin eşik değerini altında olması nedeniyle normal dağıldığı kanaatine varılmıştır.

Tablo 1: Çarpıklık-Basıklık Değerleri

	ÖPA	SÖD	PPS
Çarpıklık (Skewness)	-,388	,457	-,767
Basıklık (Kurtosis)	,078	-,049	,678

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin veriler frekans ve yüzde değerleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra ÖPA, SÖD ve PPS ölçekleri vasıtasıyla elde edilen verilerin teorik olarak geliştirilen modele uygunluğunu test etmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yöntemleri kullanılarak analizler yapılmıştır. Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmek için Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) kullanılmıştır. Sonraki aşamada araştırmaya katılanların ÖPA ile SÖD ve PPS düzeylerini belirlemek için ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Son aşamada ise önce ÖPA'ya ilişkin değişkenlerin, SÖD üzerindeki; sonra ÖPA'nın PPS üzerindeki, daha sonra PPS'nin SÖD üzerindeki etkilerini belirlemek için regresyon analizleri yapılmıştır. Sonuçta, denkleme önce giren ÖPA değişkenlerinin SÖD değişkenlerini açıklama güçlerinin; denkleme sonra giren PPS değişkenlerinin ÖPA ile SÖD değişkenlerini açıklama güçlerinin olup olmadığı değerlendirilmiştir.

4. Bulgular

Araştırma ile elde edilen bulgulara ve analiz sonuçlarına bu bölümde yer verilmektedir. Çalışan 584 kişiye ait demografik veriler ve frekans dağılımları Tablo 2'de gösterilmektedir. Bulgulara göre büyük bir çoğunluğu erkeklerden oluşan katılımcıların 20-30 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların %47'sinin lise ve dengi okuldan mezun olduğu dikkat çekmektedir. Demografik özellikler mesleki deneyim açısından değerlendirildiğinde, katılımcıların %39 gibi büyük bir çoğunluğunun 5 yıl ve daha az deneyime sahip olduğu görülmektedir. Buradan hareketle konaklama işletmelerinde çalışan devir hızının yüksek olduğu ifade edilebilir. Katılımcılara bir üst düzey yöneticilerinin cinsiyeti sorulduğunda ise %25 kadın; %74 erkek cevabı alınmıştır.

Araştırma kapsamında ölçeklerin boyutlandırması ile ilgili bilgi sahibi olabilmek için AFA uygulanmıştır. AFA'nın uygulanmasından sonra elde edilen yapılar DFA ile tekrar incelenmiştir. Kim-Yin (2004), bir maddenin ölçekte kalması için örneklem büyüklüğüne bakılması gerektiğini önermektedir. Buna göre, faktör yükünün 0,30 olması durumunda o madde için örneklem büyüklüğünün en az 350; 0,40 olması durumunda 200; 0,50 olması durumunda 120; 0,60 olması durumunda 85 ve 0,70 olması durumunda ise örneklem büyüklüğünün 60 kişi olmasının yeterli olduğu ifade edilmektedir. Scherer, Wiebe, Luther ve Adams (1988)'ta sosyal bilimlerde açıklanan varyansın %40 ile %60 arasında olmasının yeterli kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır

(Çokluk vd., 2010:194-197). Dolayısıyla çalışmada faktör yükü için kabul noktası 0,40 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Değişkenler	f	Yüzde (%)	Demografik Değişkenler	f	Yüzde (%)
Cinsiyet			Bir Üst Düzey Yönetici Cinsiyeti		
Kadın	158	36,2	Kadın	108	25,2
Erkek	278	63,8	Erkek	318	74,3
Toplam	436	100	Toplam	428	100
Yaş			Eğitim Düzeyi		
19 ve altı	36	8,1	İlköğretim	81	18,4
20-30 arası	218	49,3	Lise ve Dengi Okul	207	46,9
31-40 arası	137	31,0	Meslek Yüksek Okulu	61	13,8
41-50 arası	43	9,7	Fakülte/Yüksekokul	83	18,8
51 ve üzeri	8	1,8	Yüksek Lisans /Doktora	9	2,0
Toplam	442	100	Toplam	441	100
Mesleki Deneyim Süresi			Çalışılan Birim		
1 yıldan az	60	14	Ön Büro Hizmetleri	120	27,5
1-5 yıl	167	38,9	Kat Hizmetleri	99	22,7
6-10 yıl	106	24,7	Yiyecek-İçecek	113	25,9
11-15 yıl	54	12,6	Animasyon	4	0,9
15 yıl ve üzeri	42	9,8	Diğer	100	22,9
Toplam	429	100	Toplam	436	100
Medeni Durum			Çalışılan Konum		
Evli	228	51,9	Yöneticiyim	60	13,8
Bekar	204	46,5	Yönetici değilim	375	86,2
Diğer	7	1,6	Toplam	435	100
Toplam	439	100			

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin faktör desenini çıkarmak için Temel Bileşenler Analizi ve dik döndürme yöntemlerinden maksimum değişkenlik (varimax) tercih edilmiştir. Ölçeklere uygulanan ilk AFA sonucunda ortak varyans (communalities) 0,40'ın altında kalan ifadeler analizden çıkartılmış ve AFA tekrarlanmıştır. Örneklem büyüklüğünün yeterliliğine karar vermek için KMO değerine, verilerin çok değişkenli dağılımdan gelip gelmediğini test etmek içinse Bartlett küresellik testine bakılmıştır. Ölçeklerden çıkartılan ifadeler sonucunda nihai AFA sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir. Elde edilen öz değerleri, varyansları ve güvenilirlik (Cronbach's Alpha) değerleri tabloda verilmiştir.

Tablo 3: Faktör Analizi Sonuçları

ÖPA Ölçeği	Özdeğer	Varyans (%)	Cronbah's Alpha
Dürüstlük/İş Ahlakı (4 madde)	3,155	21,60	,860
Üst'ün ve Çalışma Arkadaşının Davranışı (3 madde)	1,891	14,50	,732
Yükselmek için Gerekeni Yapmak (3 madde)	1,244	13,47	,704
Genel Politik Davranış (2 madde)	1,005	11,20	,631
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği Ölçütü: %76,5 Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare: 1214,35; p≤0,00 Açıklanan toplam varyans: %60,78; Ölçeğin tamamı için güvenilirlik katsayısı: 0,73			
SÖD Ölçeği	Özdeğer	Varyans (%)	Cronbah's Alpha
Bireye Yönelik Sapkın Davranışlar (7 madde)	8,931	33,53	,909
Örgüte Yönelik Sapkın Davranışlar (10 madde)	1,454	27,55	,918
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği Ölçütü: %95,1 Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare: 5376,23; p≤0,00 Açıklanan toplam varyans: %61,08; Ölçeğin tamamı için güvenilirlik katsayısı: 0,91			

Tablo 3 (Devamı): Faktör Analizi Sonuçları

PPS Ölçeği	Özdeğer	Varyans (%)	Cronbach's Alpha
Özyeterlilik (ÖZY) (10 madde)	10,045	55,808	,938
Umut ve İyimserlik (UVİ) (8 madde)	1,175	6,527	,899

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği Ölçütü: %96,7
Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare: 6078,70; p<0,00
Açıklanan toplam varyans: %62,34; Ölçeğin tamamı için güvenilirlik katsayısı: 0,92

Tablo 3; KMO değerleri ve Bartlett küresellik testi, örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu ve verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiğini göstermektedir. Sonuçlara göre faktör analizi varsayımları sağlanmaktadır.

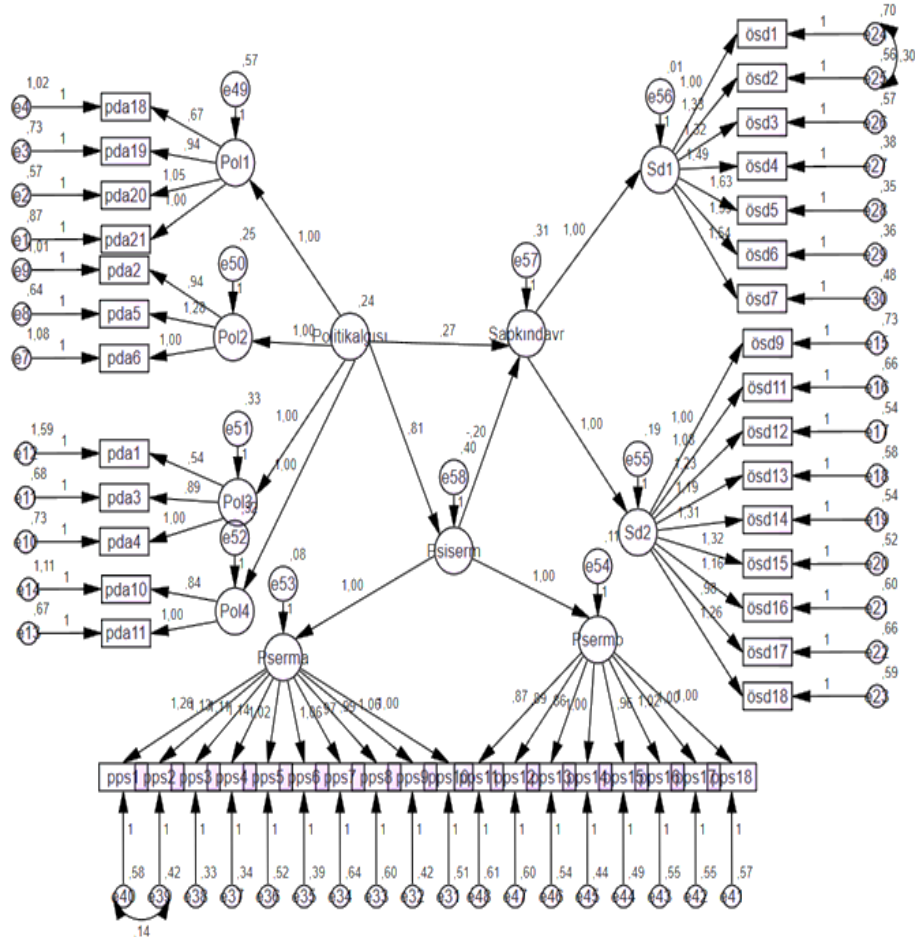
Değişkenlere ilişkin korelasyon matrisi ve değişkenlerin aritmetik ortalamaları ile standart sapmalarına Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4: Değişkenlere İlişkin Korelasyon ile Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Analizi Sonuçları

Boyut	1	2	3	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
1. ÖPA	1	,389*	,162*	2,940	,527
2. PPS	,389*	1	-,183*	3,661	,812
3. SÖD	,162*	-,183*	1	2,243	,800

*p<0,00

Şekil 2: Yapısal Model Sonuçları

Tablo 4 incelendiğinde, yapıların korelasyonları arasında pozitif/negatif ve anlamlı ilişki olduğu gözlenmektedir. Araştırma bulgularına göre ÖPA ile PPS arasında ($r=,389$; $p<,00$) pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı, ÖPA ile SÖD arasında ($r=,162$; $p<,00$) pozitif yönlü, zayıf ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, ÖPA'nın artması durumunda, SÖD'ün ve PPS düzeyinin artacağı ifade edilebilir. Ayrıca, PPS ile SÖD arasında ($r=-,183$; $p<,00$) negatif yönlü, zayıf ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu sonuç PPS düzeyinin artmasının SÖD'ün azalmasını sağladığını göstermektedir.

Araştırma amacı kapsamında geliştirilen modelin ve hipotezlerin test edilmesi için Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) uygulanmıştır. Uygulanan YEM'e ilişkin sonuçlar Şekil 2'de özetlenmektedir. YEM sonucunda elde edilen uyum iyiliği indekslerinin Şekil 2'de görüldüğü üzere iyi ve kabul edilebilir düzeylerde olduğu anlaşılmaktadır.

Yapısal model sonuçlarına Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5: Yapısal Model Sonuçları

Hipotezler	İlişkiler	Std. Faktör Yük(β)	t Değerleri	R ²	Sonuç
H1	ÖPA → SÖD	,266**	3,835	,08	Kabul
H2	ÖPA → PPS	,807*	7,990	,65	Kabul
H3	PPS → SÖD	-,201*	-3,782	,04	Kabul

Uyum indeksleri: $\chi^2/sd = 2,175$; CFI=,910; GFI=,840; AGFI=,823; RMSEA=,048; TLI=,905; * $p<0,05$; ** $p<0,00$

Genellikle, uyum iyiliği indeksinin χ^2/sd için 2 ve altı iyi uyumu, 2 ile 3 arası ise kabul edilebilir uyumu göstermektedir. GFI'nın, 0,90'dan; AGFI'nın, 0,80'den; CFI'nın ise 0,90'dan büyük olması önerilmektedir. Bununla birlikte RMSEA'nın ise 0,05 ve altında olması iyi bir uyumu, 0,08'in altında olması ise kabul edilebilir bir uyumu ifade etmektedir (Schermelleh-Engel, 2003: 23-74). Bu çalışmada GFI, 0,90'dan küçük (0,840); AGFI, 0,80'den büyük (0,823); CFI 0,90'dan büyük (0,910); RMSEA 0,05'ten küçük (0,048) çıkmıştır. İndeks değerlerine bakıldığında χ^2/sd ve GFI için kabul edilebilir bir uyumdan diğer değerler içinse iyi uyumdan bahsedilebilmektedir.

Görüldüğü üzere ÖPA, SÖD'ü pozitif ve anlamlı şekilde etkilemektedir ($\beta=,266$, $t=3,835$, $p<,00$). Bu sonuç, ÖPA ile SÖD arasında anlamlı seviyede pozitif yönlü ilişki olduğunu göstermektedir. Kısaca ÖPA'daki artış SÖD'ü de arttıracaktır. Dolayısıyla bu bulgu H1 hipotezini desteklemektedir.

Benzer şekilde ÖPA'nın PPS'yi pozitif ve anlamlı şekilde etkilediği görülmektedir ($\beta=,807$, $t=7,990$, $p<,05$). Bu sonuç, ÖPA ile PPS arasında anlamlı seviyede pozitif yönlü ilişki olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifade ile ÖPA'daki artış PPS düzeyini arttıracaktır. Bu sonuç, H2'nin desteklendiğini ispatlamaktadır.

Bununla birlikte PPS'nin SÖD'ü negatif ve anlamlı şekilde etkilediği anlaşılmaktadır ($\beta=-,201$, $t=-3,782$, $p<,00$). Bu sonuç, PPS ile SÖD arasında güçlü olmasa da anlamlı seviyede ve negatif yönlü ilişki olduğunu göstermektedir. Kısaca PPS düzeyindeki artış SÖD gerçekleşme oranını azaltacaktır. Dolayısıyla analiz H3'ün desteklendiğini ispatlamaktadır.

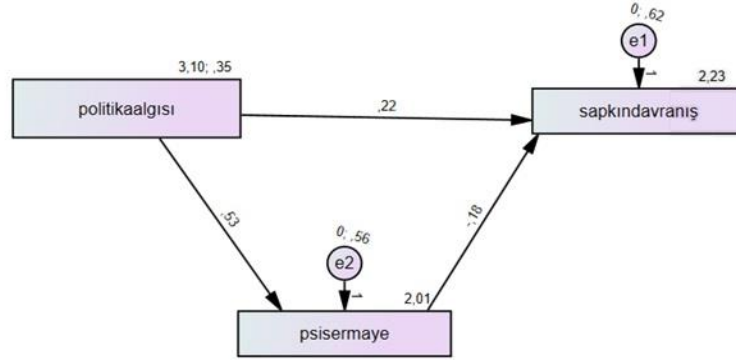
ÖPA, SÖD'ü zayıf bir etki ile PPS'yi ise güçlü bir etki ile yönlendirmektedir. PPS, SÖD'e zayıf düzeyde ve negatif etki etmektedir. Bağımsız değişken ÖPA, SÖD bağımlı değişkenindeki varyansın %08'ini açıklamaktadır. Diğer bağımsız değişken PPS ise SÖD bağımlı değişkenindeki varyansı %04 oranında açıklamaktadır. Bununla birlikte ÖPA'nın PPS varyansını %65 oranında açıkladığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında PPS'nin ÖPA ile SÖD arasındaki ilişkide aracılık rolü de incelenmiştir. Kurulan model aracılığı ile ÖPA'nın SÖD üzerindeki etkisini azaltmak için; PPS'nin aracılığına ihtiyaç duyulmaktadır. Mevcut araştırmada YEM sonuçlarına göre ÖPA, SÖD üzerinde zayıf bir etki düzeyine sahip iken, PPS'nin SÖD'ü orta düzeyde ve negatif yönlü etkilediği görülmüştür. Bununla birlikte ÖPA, PPS'yi orta düzeyde etkilemektedir. PPS'nin yer almadığı, yalnızca ÖPA'nın SÖD üzerindeki direkt etkisinin ölçüldüğü model oluşturulmuştur ($\beta=,162$, $p<,01$). Bu bulguya göre ÖPA'nın tek başına SÖD'ü pozitif ve anlamlı biçimde etkilediği tespit edilmiştir. Sonrasında yapısal modeldeki PPS değişkeninin aracı olduğu model dikkate alınmıştır. Modelde PPS aracılığı ile

ÖPA'nın SÖD üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu saptanmıştır ($\beta=,071$, $p<,01$). Ancak ÖPA'nın SÖD üzerindeki pozitif etkisinin azaldığı görülmüştür. Şekil 3'te görüldüğü gibi PPS'nin ÖPA ile SÖD arasındaki ilişkiyi kısmen açıkladığı ($\beta=,27$ iken $\beta=,22$) ve kısmi aracılık rolüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bulguya dayanarak H4 hipotezi kabul edilmiştir.

Model kapsamında pozitif psikolojik sermayenin aracı rolüne Şekil 3'te yer verilmiştir:

Şekil 3: Pozitif Psikolojik Sermayenin Aracı Rolü

İlgili bulgu göz önünde bulundurulduğunda, ÖPA'nın azalmasıyla birlikte SÖD'ün de azalması gerekmektedir. Bu noktada PPS devreye girmektedir. Dolayısıyla, ÖPA'ya yönelik PPS'nin güçlendirilmesi yolu ile SÖD'ün azaltılabileceği ifade edilebilir.

5. Sonuç

Örgütlerde çok yaygın olduğu bilindiği halde, genellikle örgütsel politika hakkında görüş bildirmekten uzak durulduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar, politik örgütlerde çalışan bireylerin veya çalıştıkları örgütlerin politik olduğunu algılayan bireylerin kendi amaçlarına ulaşmak adına bilinçli olarak politik hareket etmeyi veya sessizleşerek geri çekilmeyi tercih ettiklerini göstermektedir. Politik davranışlarda bulunduğu algılanan bireylerin ödüllendirildiği ya da kayda değer sonuçlar elde ettiği fark edildiğinde ise örgütlerde politik etkinlik seviyesi yükselebilmektedir. Buna bağlı olarak çalışılan örgüte duyulan güven kaybolmakta, örgütün adaletsiz olduğu hissedilmekte ya da çeşitli yönetim kademelerinde çalışanlara yakın olanların amaçlarına ulaştığı görüldüğünde bu ilişki ağının dışında kalan bireylerin sapkın davranış sergileme eğiliminde olabilecekleri ifade edilebilmektedir. Ancak, sahip olunan çeşitli pozitif psikolojik duyguların sergilenecek davranışların boyutlarını farklılaştırabileceği, algı sonucu ortaya çıkan sapkın davranışların azalması yönünde bir etki oluşturacağı düşünülmektedir.

Çalışmada, ÖPA'nın SÖD üzerindeki etkisi ile iki değişken arasındaki ilişkide PPS'nin aracılık rolünün tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede Nevşehir il ve ilçelerinde faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmeleri çalışanlarından, hazırlanan anketler aracılığı ile veriler toplanmıştır.

Araştırmada ilk olarak, ÖPA ile SÖD arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışma sonucu elde edilen bulgunun Zettler ve Hilbig (2010) ile Hastuti, Noor ve Osman (2017) tarafından yapılan çalışmalarla uyumlu olduğu ve ÖPA ile SÖD arasında pozitif bir ilişki olduğu varsayımının diğer araştırma sonuçları ile desteklendiği görülmektedir. İkinci olarak ÖPA ile PPS arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucu ÖPA ile PPS arasında pozitif bir ilişki olduğu varsayımının kabul edildiği görülmektedir. Dolayısıyla ÖPA'nın artmasıyla birlikte, algının birey üzerinde oluşturacağı negatif durumların üstesinden gelebilmek için bireyin PPS düzeyinde de artış meydana geleceği görüşü kabul edilmiş olmaktadır.

Örgütte yaşanan olaylar karşısında aynı duruma maruz kalan çalışanların, aynı düzeyde tepki vermediği ifade edilmektedir. Yapılan araştırmalar, yaşanan olayların bazı çalışanların duygularında

herhangi bir değişiklik oluşturmadığını, bazı çalışanları ise sapkın davranış sergilemeye yönelttiğini ortaya koymaktadır. Bunun nedeni olarak, bireylerin çeşitli düzeylerde sahip olduğu PPS bileşenleri çerçevesinde olayları yorumlamaları gösterilmektedir (Avey vd., 2008:56). Kapusuz ve Bıçer (2018:243) tarafından yapılan çalışmada pozitif psikolojik bileşenler vasıtasıyla çalışanların negatif duygulardan uzaklaştığı, zorluklar karşısında direnç gösterdiği, olumsuz koşulların kendisini uzun süre etkisi altına almasına izin vermediği ifade edilmektedir. Psikolojik sermayenin, SÖD'ün anlamlı bir açıklayıcısı olduğunun kabul edilmesinden hareketle, araştırmanın PPS'nin SÖD üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu iddia eden üçüncü hipotezi literatürle uyumlu olarak kabul edilmiştir.

Caprara vd. (2004), Bandura ve Locke (2003), Abbas vd. (2014) ile Hastuti, Noor ve Osman (2017) tarafından yapılan araştırmalarda yüksek PPS düzeyine sahip olan bireyleri belirsizliklerin yıldırmayacağı; zorluklarla mücadele ederek sapkın davranışlara yönlenmeyecekleri ifade edilmektedir. Bu bağlamda PPS'nin ÖPA ile SÖD arasındaki ilişkide aracılık rolü üstlendiğini iddia eden dördüncü hipotezin de kabul edildiği ve PPS'nin kısmi aracılık rolü üstlendiği söylenebilmektedir.

Çalışma sınırlılıkları ve araştırma sonucunda ulaşılan bulgular neticesinde bazı önerilerde bulunulmuştur:

Örgütlerde belirsizlik koşullarının hâkim olduğu durumlarda zayıf iletişimden kaçınılarak, etkin iletişim kaynaklarının kullanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Örgütlerin varlığı kabul edilen politikaların etkisinin azami seviyeye indirilmesi için örgütün genel kurallarının, politikalarının, prosedürlerinin yazılı hale getirilmesinin etkili bir yol olacağı düşünülmektedir. Ayrıca tüm kademe çalışanların, uygulama sonuçlarına bağlı olarak adil biçimde ödüllendirileceğini ya da cezalandırılacağını bilmesi de algının ve sapkınlığın derecesini azaltabilir.

Yöneticilerin işyeri politikasının zararlı etkilerine karşı dikkatli olmaları gerekmektedir. Belirsiz politikalar ve prosedürlerden uzak durulmalı, ÖPA'nın çalışanlar üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi için geri bildirim mekanizmaları kurulmalıdır. Alınan kararlara özellikle karşıt görüş bildiren grup üyelerinin dâhil edilmesi çalışanların örgüt içinde temsil edildikleri hissi ile birlikte yanlış davranışlara yönelmelerini önleyebilir. Sahip olunan örgütsel amaçların ve gelecek dönemlerde ulaşılmak istenilen yerin zaman zaman tüm çalışanlarla paylaşılması, yanlış algılama sonucu ortaya çıkabilecek sapkın davranışları önleyebilir. Çalışanlar bu sayede örgütlerine daha çok güven duyarak, geleceğe yönelik karamsar duygulardan uzaklaşabilirler, umut seviyelerini yükseltebilir, zorlandıkları koşulların üstesinden gelebileceklerine dair inançlarını kuvvetlendirebilirler.

Örgütlerin işe alım sürecindeki kriterleri yeniden gözden geçirmeleri, süreçlerdeki politik olarak algılanabilecek unsurları tamamen ortadan kaldırmaları, terfi ve ilerleme politikalarını açık bir biçimde tanımlayarak örgüt içindeki tüm birimlere duyurmaları ile birlikte çeşitli psikolojik testler yaparak, işe yeni alınacak personelin PPS unsurlarına sahip bireylerden oluşmasına özen göstermeleri ve çalışanlara zor koşullarla nasıl başa çıkabileceklerini anlatan eğitimler verilmesi SÖD'ün gerçekleşme ihtimalini düşürebilir.

Çalışanların birbirlerini tanınmasını ve iletişime geçmelerini sağlayacak çeşitli sosyal aktiviteler düzenlenerek, bireyin PPS düzeylerinin iyileştirilebileceği ve dolayısıyla algılamalar sonucu oluşabilecek SÖD'ün engellenebileceği düşünülmektedir.

Araştırma 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmelerinde faaliyet gösteren çalışanlar üzerinde yapılmıştır. Benzer çalışmanın farklı sektörlerde, farklı turizm beldelerinde veya sezonluk hizmet veren konaklama işletmelerinde yapılması halinde aradaki farklılığın tespit edilmesi mümkün olacaktır. Konaklama işletmelerine yönelik uygulanan analizler ve yapılan öneriler, günümüzde oldukça önemli hale gelen turizm sektöründeki diğer alanlarda değerlendirilebilir. Böylece karar

vericilerin, ÖPA sonucu ortaya çıkan SÖD'ün oluşturduğu negatif etkilerin üstesinden nasıl gelinebileceği konusunda fikir sahibi olmaları sağlanabilir.

Çalışma kapsamında ele alınan ÖPA'nın, SÖD'ün ve PPS'nin boyutları itibariyle ayrı ayrı değerlendirilmesiyle kapsamlı bir araştırma yapılabilir. Ayrıca, ÖPA ile SÖD arasındaki ilişkide farklı değişkenler kullanılarak aracılık rolü incelenebilir. Gelecekteki araştırmacılar olası kişisel faktörlerin bu ilişki üzerindeki aracılık rolünü test edebilirler. Türk alan yazında yeni değerlendirilmeye başlanmış konular olması itibariyle kavramların daha fazla araştırılması literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

Sonuç olarak, örgütün en değerli kaynağının insan olarak nitelendirildiği günümüzde, çalışanların politika algı düzeylerini en asgari seviyede tutabilmek için politika algısına sebep olabilecek davranışların gerçekleştirilmesini önlemek amacıyla çeşitli düzeylerde tedbirler alması gerekmektedir. Bunun örgütsel amaçlara kolaylıkla ulaşma açısından fayda sağlayacağı, SÖD'ün azalması yönünde önemli katkılarda bulunacağı ve örgütün rekabet avantajı elde etmesinde büyük bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Önlemler alınırken çalışanların umut, iyimserlik, özyeterlilik ve psikolojik dayanıklılık boyutlarından oluşan PPS düzeylerinin daha da yükseltilmesi gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

- Abbas, M., Raja, U., Darr, W. ve Bouckenoghe D. (2014). Combined Effects of Perceived Politics and Psychological Capital on Job Satisfaction, Turnover Intentions and Performance. *Journal of Management*, 40 (7), 1813-1830.
- Akçay, V. H. (2012). Pozitif Psikolojik Sermayenin İş Tatmini ile İlişkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 123-140.
- Altıntaş, F. Ç. (2007). Örgüt Yapısının Örgütsel Politika ve İşlem Adaleti Üzerine Etkisinin Yapısal Denklem Modellemesi Yardımıyla Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 151-168.
- Bandura, A. ve Locke, E. A. (2003). Negative Self-Efficacy and Goal Effects Revisited. *Journal of Applied Psychology*, 88 (1), 87-99.
- Baron, R. A. ve Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bennett, R. J. ve Robinson, S. L. (2000). Development of A Measure of Workplace Deviance. *Journal of Applied Psychology*, 85 (3), 349-360.
- Bursalı, Y. M. ve Bağcı, Z. (2011). Çalışanların Örgütsel Politika Algıları ile Politik Davranışları Arasındaki Karşılıklı İlişkiler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 23-41.
- Can, H. (Ed.). (2006). Örgütsel Davranış. İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım.
- Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Pastorelli, C. ve Cervone D. (2004). The Contribution of Self-Efficacy Beliefs to Psychosocial Outcomes in Adolescence: Predicting Beyond Global Dispositional Tendencies. *Personality and Individual Differences*, 37 (4), 751-763.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları, Ankara: Pegem Akademi.
- Demir, M. ve Tütüncü, Ö. (2010). Ağırlama İşletmelerinde Örgütsel Sapma ile İşten Ayrılma Eğilimi Arasındaki İlişki. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21 (1), 64-74.
- Erkmen, T. ve Esen, E. (2013). Psikolojik Sermaye Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Öneri Dergisi*, 10 (39), 23-30.

- Erol, E. (2015). Perceptions of Organizational Politics Scale (Pops) Questionnaire Into Turkish: A Validity and Reliability Study. *International Journal of Assessment Tools in Education*, 2 (1), 58-78.
- Ferris, G. R. ve Kacmar, K. M. (1992). Perceptions of Organizational Politics. *Journal of Management*, 18 (1), 93-116.
- Ferris, G. R., Adams, G., Kolodinsky, R. W., Hochwarter, W. A. ve Ammeter, A. P. (2002). Perceptions of Organizational Politics: Theory and Research Directions. *Research in Multi-Level Issues*, 1, 179-254.
- Gruys, M. L. ve Sackett, P. R. (2003). Investigating The Dimensionality of Counterproductive Work Behavior. *International Journal of Selection and Assessment*, 11 (1), 30-42.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Harrell-Cook, G., Ferris, G. R. ve Dulebohn, J. H. (1999). Political Behaviors as Moderators of The Perceptions of Organizational Politics-Work Outcomes Relationships. *Journal of Organizational Behavior*, 20 (7), 1093-1105.
- Harris, K. J., Andrews, M. C. ve Kacmar, K. M. (2007). The Moderating Effects of Justice on The Relationship Between Organizational Politics and Workplace Attitudes. *J Bus Psychol*, 22, 135-144.
- Kacmar, K. M. ve Ferris, G. R. (1991). Perceptions of Organizational Politics Scale (POPS): Development and Construct Validation. *Educational and Psychological Measurement*, 51 (1), 193-205.
- Kacmar, K. M. ve Carlson, D. S. (1997). Further Validation of The Perceptions of Politics Scale (POPS): A Multiple Sample Investigation. *Journal of Management*, 23 (5), 627-658.
- Kacmar, K. M., Bozeman, D. P., Carlson, D. S. ve Anthony, W. P. (1999). An Examination of The Perceptions of Organizational Politics Model: Replication and Extension. *Human Relations*, 52 (3), 383-416.
- Kanten, P. ve Yeşiltaş, M. (2013). Pozitif Örgütsel Davranışlar Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 4 (8), 83-106.
- Keleş, H. N. (2011). Pozitif Psikolojik Sermaye: Tanımı, Bileşenleri ve Örgüt Yönetimine Etkileri. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 343-350.
- Kelloway, E. K., Francis L., Prosser, M. ve Cameron, J. E. (2010). Counterproductive Work Behavior as Protest. *Human Resource Management Review*, 20, 18-25.
- Koçel, T. (2005). *İşletme Yöneticiliği (10. Baskı)*. İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım.
- Kumlu, T. ve Nergiz, H. G. (2018). Otel İşletmesi Çalışanlarının Pozitif Psikolojik Sermaye Düzeyleri ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki. *Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 1-13.
- Landells, E. ve Albrecht, S. L. (2013). Organizational Political Climate: Shared Perceptions About The Building and Use of Power Bases. *Human Resource Management Review*, 23 (4), 357-365.
- Lawrence, T. B. ve Robinson, S. L. (2007). Ain't Misbehavin: Workplace Deviance as Organizational Resistance. *Journal of Management*, 33 (3), 378-394.
- Luthans, F., Kyle W. L. ve Luthans, B. C. (2004). Positive Psychological Capital: Beyond Human and Social Capital. *Business Horizons*, 47(1), 45-50.

- Luthans, F., Avey, J. B., Avolio, B. J., Norman, S. M. ve Combs, G. M. (2006). Psychological Capital Development: Toward A Micro-intervention. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 27 (3), 387-393.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B. ve Norman S. M. (2007). Positive Psychological Capital: Measurement and Relationship with Performance and Satisfaction. *Personnel Psychology*, 60 (3), 541-572.
- Luthans, F. ve Youssef, C. M. (2007). Emerging Positive Organizational Behavior. *Journal of Management*, 33 (3), 321-349.
- Luthans, F., Youssef, C. M. ve Avolio, B. J. (2007). Psychological Capital: Developing The Human Competitive Edge. New York: Oxford University Press.
- Luthans, F., Avey, J. B., Avolio, B. J. ve Peterson, S. J. (2010). The Development and Resulting Performance Impact of Positive Psychological Capital. *Human Resource Development Quarterly*, 21 (1), 41-67.
- Mangione, T. W. ve Quinn, R. P. (1975). Job Satisfaction, Counterproductive Behavior, and Drug Use at Work. *Journal of Applied Psychology*, 60 (1), 114-116.
- Muhammad, A. H. (2007). Antecedents of Organizational Politics Perceptions in Kuwait Business Organizations. *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 17 (4), 234-247.
- Nakip, M. (2013). Pazarlama Araştırmaları, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Nasurdin, A. M., Ahmad, H. N. ve Razalli, A. A. (2014). Politics, Justice, Stress, and Deviant Behaviour in Organizations: An Empirical Analysis. *International Journal of Business&Society*, 15 (2), 235-254.
- O'Brien, K. E. ve Allen, T. D. (2007). The Relative Importance of Correlates of Organizational Citizenship Behavior and Counterproductive Work Behavior Using Multiple Sources of Data. *Human Performance*, 21 (1), 62-88.
- Oruç, E.ve Kutaniş, R. Ö. (2015). Pozitif Psikolojik Sermayenin Örgüt İçi Politik Davranışlara Etkisi: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7 (3), 36-58.
- Özkalp, E. ve Kirel, Ç. (2005). Örgütsel Davranış. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları: 149.
- Özkalp, E., Aydın, U. ve Tekeli, S. (2012). Sapkın Örgütsel Davranışlar ve Çalışma Yaşamında Yeni Bir Olgu: Sanal Kaytarma (Cyberloafing) ve İş İlişkilerine Etkileri. *Çimento İşveren Sendikası Dergisi*, 26 (2), 8-33.
- Parker, C. P., Dipboye, R. L. ve Jackson, S. L. (1995). Perceptions of Organizational Politics: An Investigation of Antecedents and Consequences. *Journal of Management*, 21 (5), 891-912.
- Pelenk, S. E. (2018). Psikolojik Sermaye ve İş Tatmininin Performans Üzerindeki Etkisi: Teknoloji Sektöründe Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (5), 357-370.
- Pelenk, S. E. (2020). Örgüt Kültürünün Demokrasi ve Muhalefet Üzerine Etkisi. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, C: 12, Sayı: 46, 443-452.
- Pizam, A. ve Shani, A. (2011). Bugünün ve Geleceğin Müdürlerinin Perspektifinden Ağırılama Endüstrisinin Doğası. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22 (1), 76-86.
- Robinson, S. L. ve Bennett, R. J. (1995). A Typology of Deviant Workplace Behaviors: A Multidimensional Scaling Study. *The Academy of Management Journal*, 38 (2), 555-572.

- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating The Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-Of-Fit Measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Spector, P. E. ve Fox, S. (2002). An Emotion-Centered Model of Voluntary Work Behavior: Some Parallels Between Counterproductive Work Behavior and Organizational Citizenship Behavior. *Human Resource Management Review*, 12 (2), 269-292.
- Spector, P. E., Fox, S., Penney, L. M., Bruursema, K., Goh, A. ve Kessler, S. (2006). The Dimensionality of Counterproductivity: Are All Counterproductive Behaviors Created Equal? *Journal of Vocational Behavior*, 68, 446-460.
- Şevik, Ü. (2019). Algılanan Örgütsel Politika ile Pozitif Psikolojik Sermayenin İş Tatmini, İşten Ayrılma Niyeti ve Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi: Afyonkarahisar örneği. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, Sakarya.
- Terry, R. M. ve Steffensmeier, D. J. (1998). Conceptual and Theoretical Issues In The Study of Deviance. *Deviant Behavior*, 9 (1), 55-76.
- Varoğlu, Demet ve Sıgı Ü. (2015). *Örgütsel Davranışın Karanlık Yüzü: İşyerinde Üretkenlik Karşıtı Davranışlar*. Ü. Sıgı ve S. Gürbüz (Ed.), *Örgütsel Davranış* (3. Baskı), 674-706, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Wiltshire, J., Bourdage, J. S. ve Lee, K. (2014). Honesty-Humility and Perceptions of Organizational Politics in Predicting Workplace Outcomes. *Journal of Business & Psychology*, 29 (2), 235-251.

THE EFFECTS OF PERCEPTIONS OF ORGANIZATIONAL POLITICS ON ORGANIZATIONAL DEVIANT BEHAVIORS: THE MEDIATING ROLE OF POSITIVE PSYCHOLOGICAL CAPITAL

Extended Abstract

Aim: The aim of study is to determine the effects of organizational politics perceptions on organizational deviant behaviors and the mediating role of positive psychological capital in the relationship between both of these variables. This study is important as it will fill a gap in the literature.

Method(s): The population of the research consists of the employees of 4 and 5 star accommodation enterprises operating in Nevşehir provinces and districts. The population of the research consists of the employees of 4 and 5 star accommodation enterprises operating in Nevşehir provinces and districts. 584 of the employees were reached and data were collected using the survey method. In the measurement of variables, scales whose validity and reliability have been tested in the literature were used. Organizational politics perceptions scale (21), organizational deviant behavior scale (12), and positive psychological capital scale (18) were used in the study for which validity and reliability analyzes were made. Within the scope of the research, the existence of the relationship between organizational politics perceptions and organizational deviant behavior is questioned. Among these two variables, organizational politics perceptions is considered as the determinant of organizational deviant behavior. Therefore, politics perceptions should assume the role of the 'independent variable' and deviant behavior should be considered as the 'dependent variable'. Positive psychological capital is considered as a mediating variable. The scale is scored in 5-point Likert type.

Findings: Within the scope of the research, EFA was applied in order to have information about the sizing of the scales. The structures obtained after the application of EFA were re-examined with DFA. According to the test results, it is seen that the sample size is sufficient and the data come from a multivariate normal distribution. It is observed that there is a positive/negative and significant relationship between the correlations of the structures. According to the research findings, it was determined that there is a positive and significant relationship between organizational politics perceptions and positive psychological capital ($r=.389$; $p<.000$), and between organizational politics perceptions and deviant organizational behavior ($r=.162$; $p<.000$). Therefore, it can be said that deviant organizational behavior and positive psychological capital level will increase if the perceptions of organizational politics increases. In addition, there is a negative and significant relationship between positive psychological capital and deviant organizational behavior ($r=-.183$; $p<.000$). This result shows that an increase in the level of positive psychological capital leads to a decrease in deviant organizational behavior.

Conclusion: As a result of the research, the assumption that there is a positive relationship between organizational politics perceptions and deviant organizational behavior was accepted and supported by other research results. It is seen that the assumption of a positive relationship between organizational politics perceptions and positive psychological capital is accepted. Therefore, with the increase in the perception of organizational politics, it is accepted that the positive psychological capital level of the individual will increase in order to overcome the negative situations that the perception will create on the individual. Caprara et al. (2004), Bandura and Locke (2003), Abbas et al. (2014) and Hastuti, Noor, and Osman (2017) found that individuals with high levels of positive psychological capital will not be discouraged by uncertainty; It is stated that they will not lead to deviant behaviors by struggling with difficulties. As a result of the research, it is seen that positive psychological capital plays a mediating role in the relationship between organizational politics perceptions and deviant organizational behavior. The research was conducted on employees operating in 4 and 5 star accommodation businesses. If a similar study is

carried out in different sectors, in different tourism resorts or in seasonal accommodation establishments, it will be possible to detect the difference. Analyzes and suggestions made for accommodation businesses can be evaluated in other areas in the tourism sector, which has become very important today. Thus, it can be ensured that decision makers have an idea about how to overcome the negative effects of deviant organizational behaviors that arise as a result of organizational politics perceptions. A comprehensive research can be done by evaluating the organizational politics perceptions, deviant organizational behaviors and positive psychological capital, which are discussed in the scope of the study, separately. In addition, the mediation role can be examined by using different variables in the relationship between organizational politics perceptions and deviant organizational behavior. Future researchers can test the mediating role of possible personal factors on this relationship.

İTHALAT HACMI VE TÜKETİCİ GÜVEN ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (2004-2021)

Metin ÇANCI¹, Aykut ALABAYIR²

Öz

Bu çalışmanın amacı, üretim ve tüketim ekseninde Türkiye ekonomisine ait ithalat hacmi ve tüketici güven endeksi arasındaki etki ilişkisinin incelenmesidir. Analiz kapsamında, ithalat hacmi ve tüketici güven endeksi olmak üzere toplam iki değişken ve her bir değişken için 2004:01-2021:10 dönemini içeren aylık 214 adet gözlemden oluşan veri seti, ADF Birim Kök Testi, Johansen Eşbütünleşme Analizi ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi eşliğinde incelenmiştir. Elde edilen ampirik bulgular incelendiğinde, ithalat hacmi ve tüketici güven endeksi değişkenleri arasında uzun dönemli bir eşbütünleşik ilişkiye ulaşılmamıştır. Tüketici güven endeksinden ithalat hacmine doğru ve ithalat hacminden tüketici güven endeksine doğru bir Granger nedensellik saptanmamıştır. Elde edilen sonuçlar eşliğinde, Türkiye’de ithalat hacminde meydana gelen değişimler üzerinde tüketici güven endeksinde yaşanan değişimlerin dönemselsel olarak ve nedensellik açısından bir etki ilişkisi yoktur. Tüketici güven eğilimleri, gerçekleşen ithalat değişimlerinden etkilenmemekte, ithalatın gerçekleşme düzeyinde tüketici güven eğilimlerinin payı bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, İthalat, Tüketici Güven Endeksi, Johansen Eşbütünleşme Analizi, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi.

JEL Sınıflandırması: F10, F14, D12.

EMPIRICAL ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN IMPORT VOLUME AND CONSUMER CONFIDENCE INDEX: THE CASE OF TURKEY (2004-2021)

Abstract

The aim of this study is to examine the effect relationship between the Turkish economy of import volume and consumer confidence index in the focus of production and consumption. Within the scope of the analysis, a total of two variables, import volume and consumer confidence index, and a data set consisting of 214 monthly observations for the period 2004:01-2021:10 for each variable investigated with ADF Unit Root Test, Johansen Co-integration Analysis and Toda-Yamamoto Causality Test. When the empirical findings are examined, a long-term cointegrated relationship was not found between the variables of import volume and consumer confidence index. Granger causality was not determined from consumer confidence index to import volume and from import volume to consumer confidence index. With the results obtained, there is no causal relationship between the consumer confidence index of changes on the import volume of changes in Turkey, periodically and in terms of causality. Consumer confidence trends are not affected by the changes in imports, and consumer confidence trends do not have a share in the realization level of imports.

Keywords: Foreign Trade, Import, Consumer Confidence Index, Johansen Cointegration Analysis, Toda Yamamoto Causality Test.

JEL Classification: F10, F14, D12.

¹ Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, metin.canci@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2152-0975

² Doktora Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, aykut.alabayir@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4342-7560

1. Giriş

Gelişmekte olan ve refah seviyesini yükseltmek isteyen ülkeler için ithalat önem arz eden bir ekonomik göstergedir. Bu stratejideki ülkeler sanayileşerek büyümeye çalışmakta ve çoğu zaman kaynak kısıtıyla karşı karşıya kalmaktadır. Söz konusu ülkelerde gerçekleştirilen üretimin bir kısmı ithalata bağımlı konumda olabilmektedir. Bu durumda ülke içi kaynaklar yetersiz kaldığında, dış kaynak kullanımı gerçekleştirilmektedir. İthalat bu noktada, ara malların ülkeye getirilerek sanayide işlenmesi neticesinde ana ürünlerin meydana getirilmesi için çoğu zaman ihracatın alt yapısını meydana getirmektedir. Ayrıca ithalat, ülke içi ihtiyaç ve taleplerin karşılanması ile mal çeşitliliğine ulaşım kolaylığını sağlamak için de gerçekleştirilen bir işlemdir.

Diğer yandan, tüketicilerin ekonomiye yönelik güvenleri oldukça mühim bir unsurdur. Bu kıyıda iki önemli konu göze çarpmaktadır. Bunlar; tüketicilerin satın alma istekleri ve tüketicilerin satın alma güçleridir. Bir kişinin satın alma gücü; geliri ve sabit giderleri gibi objektif ekonomik koşullara bağlı olarak değişmektedir. Fakat satın alım isteği kişinin o anki psikolojik durumu, o anki koşulda neye ihtiyaç duyup duymadığı gibi sübjektif koşullara bağlıdır (Roos, 2008). Bu konu üzerine daha önce gerçekleştirilen araştırmalarda, tüketicilerin yalnızca gelir seviyesi baz alınarak kanaat getirici sonuçlara ulaşılmasının pek imkân dahilinde olmadığı anlaşılmıştır. Tüketicilerin tüketim eğilimlerini açıklayabilmek bakımından, bir yandan tüketim isteği diğer yandan ise bunun reel olarak ne kadar gerçekleşebileceğini ölçen tüketici güven endeksleri araştırma imkânı açısından belirgin bir bakış açısı sundukları için önem teşkil etmektedir (Çelik vd., 2010). Ayrıca tüketici güven endeksi, hanehalkının tasarruf ve tüketim eğilimlerine ilişkin önemli düzeyde bilgiler içermesi sebebiyle tüketicilerin mevcut ve gelecek ekonomik ortama karşı duymuş oldukları güven düzeyini de göstermektedir.

Söz konusu tüketici eğilimlerini etkilemesi açısından ekonomik refah seviyesi etkin bir rol oynamaktadır. Bir ülkedeki ekonomik refah seviyesi ise, her bakımdan olmasa bile ekonomik büyümeyle orantılı olduğu kabul edilen bir olgudur. Fakat şunu söylemek gerekir ki, ülkedeki ekonomik refah seviyesinin gerçek anlamda artması için ekonomik büyümenin artmasının yanında ekonomik kalkınmaya da yani ülkedeki ekonomik, sosyal ve kurumsal yapının da değişmesine ve gelişmesine ihtiyaç vardır.

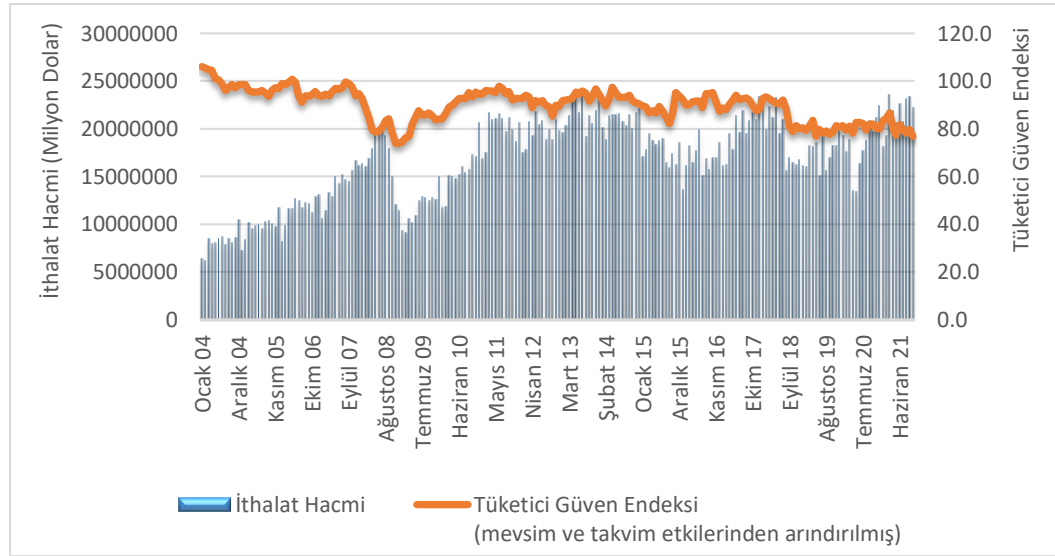
Bu noktada ekonomik büyüme kavramı, bir önceki döneme göre ülkenin toplam üretim kapasitesinin ve Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının ne kadar arttığını yansıtmaktadır. Ekonomik büyümede meydana gelen artış sayesinde üretim de artış sürecine girer. Üretim artışını tetikleyici nedenlerden biri de talep unsurunun artmasıdır. Talep unsurunu oluşturan baş aktörler ise tüketicilerdir. Bahsedildiği üzere ekonomik refah seviyesinin yükselmesi, tüketici eğilimlerine talep artışı olarak yansır. Tüketici talebinin artması ise, özellikle arz fazlası bulunmayan bir ekonomi için domino etkisiyle üretimin ve/veya ithalatın artışını tetikler. Çünkü artan talebin karşılanması aşamasında üretimin artırılması için ülke içi faktör arzı yeterli gelmediğinde bu durum ithalatla giderilmek veya dengelenmek istenecektir. Dışa açık olan bir ekonomi için bu, ister ülke içi üretimin desteklenmesi maksatlı, ister faktör arzı yetersizliği nedeniyle tüketici taleplerinin karşılanması maksatlı olsun ithalat hacminde artış meydana getirecektir. Söz konusu aşamada ara malların ülkeye getirilerek işlenmesi sonucu üretim gerçekleştirilerek veya doğrudan ana malların ithalatı sayesinde, ülke içindeki tüketici talebi karşılanmaya çalışılır. Böylelikle ithalat hacmini artıran bir durum meydana gelmektedir.

Bu denli kritik öneme sahip ve üretim başta olmak üzere birçok sürecin unsuru konumundaki bir ekonomik gösterge olan ithalatın, bir ülke ekonomisinde arz ve talep eğilimini çok büyük ölçüde yönlendiren tüketicilerin güven anlayışıyla ilişkisi elbette ki önemlidir. Tüketici güvenin de meydana gelen değişimlerin, üretim ve arz süreciyle bağlantılı olan ithalatı ne denli etkilediği merak uyandıran bir konudur.

Şekil 1'deki İthalat Hacmi ve Tüketici Güven Endeksi grafiğine bakıldığında, Ocak 2004-Ağustos 2008 dönemi arasında ithalat hacminin yükseliş eğiliminde olduğu ve 200 milyar dolar seviyesini

geçtiği, aynı zaman diliminde Tüketici Güven Endeksinde ise bir düşüş eğilimi bulunduğu görülmektedir. Diğer yandan, tüm dünyayı etkileyen 2008 Ekonomik Krizi veya diğer adıyla Büyük Durgunluk esnasında, özellikle Eylül 2008 ayında krizin gözle görülür hale gelmesinden sonraki süreçte, iki ekonomik göstergede de düşüş eğilimi gerçekleşmiştir. Diğer zaman dilimlerine bakıldığında ise, iki ekonomik göstergenin farklı özellikte eğilimler sergilediği söylenebilir. Birbirlerine göre yönelim sergileyip sergilemedikleri, daha detaylı analizlerle incelenebilecek bir durumdur.

Şekil 1: İthalat Hacmi ve Tüketici Güven Endeksi (Ocak 2004-Ekim 2021)

Tüketici güven endeksi üzerine daha önce yapılan çalışmalarda; genellikle tüketici güven endeksini etkileyen faktörler üzerinde durulmuş ve ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik, hisse senedi piyasaları gibi ekonomik göstergelerin tüketici güven endeksini etkileme durumları araştırılmıştır. Tüketici güven endeksinin ise doğrudan, diğer bir ekonomik göstergesi etkilemesi durumu üzerine yapılmış çalışma çok az sayıdadır. Bu sebeple çalışmamızda ithalat hacmi ve onu etkilemesi muhtemel bir ekonomik gösterge olarak tüketici güven endeksi ele alınacaktır. Türkiye'nin tüketici güven endeksindeki değişimlere istinaden, ithalat hacminde ne denli sonuçlar oluşabileceği araştırılacaktır. Dış ticaret açığı bakımından çok önemli bir yer teşkil eden ithalat hacminin, tüketici eğilimlerinden hangi ölçüde etkilendiği saptanmaya çalışılacaktır. Çalışmamızın bu yönüyle literatüre katkı sunması amaçlanmaktadır.

Türkiye'nin 2004:01-2021:10 dönemine ait ithalat hacmi ve tüketici güven endeksi verileri kullanılarak gerçekleştirilen analizlerde, tüketici güven endeksinin ithalat hacmi değişimlerinde oluşturduğu etki incelenecektir.

2. Literatür Özeti

Literatürde, ithalat hacmi ile tüketici güven endeksi arasındaki ilişkinin aynı araştırma çerçevesinde incelendiği çok az çalışma bulunmaktadır. Bu sebeple, literatür incelememizde, tüketici güven endeksinin bundan önceki çalışmalarda ne tarz bir araştırma şeklinde ele alındığı üzerine odaklanılmıştır. Ayrıca ithalat hacmi konusunda yapılan çalışmalar çok çeşitli olduğundan, çalışmamız kapsamındaki değişkenler ithalat hacmi ile tüketici güven endeksini aynı araştırma kapsamında ele alan az sayıda çalışmanın açıklamasına yer verilmiştir.

Tüketici güven endeksi üzerine yapılan dünya genelindeki çalışmalara bakıldığında; Mishkin (1978) çalışmasında, tüketici güven endeksinin dayanıklı tüketim malları üzerindeki tüketici harcamalarını ve talepleri önemli ölçüde öngördüğünü fakat diğer ekonomik göstergelerle ele alındığında bu ilişkinin var olmadığını saptamıştır.

Carol vd (1994) çalışmasında, Amerika Birleşik Devletleri üzerinde tüketici güven endeksinin tüketici harcamalarını etkileme durumunu incelemiş, çalışma sonucunda güncel tüketim harcamalarındaki %14 oranındaki değişimi, tüketici güven endeksinin etkilediğini tespit etmiştir.

Spreng ve Page (2001) çalışmasında, hisse senedi piyasasına yönelik tüketici güven endeksinden mevcut bir etkinin iktisadi olarak anlamlı olduğunu saptamıştır. Tüketici güveni artış gösterdikçe hisse senedi piyasasında yatırım yapma ihtimali yükselmekte bu da hisse senetlerinin getirilerinin artmasına neden olmaktadır.

Christ ve Bremmer (2003) çalışmasında, tüketici güven endeksi üzerinde hisse senedi getiri endeksinin olumlu bir etkisi olduğunu saptamıştır.

Eduardo ve Brito (2004) çalışmasında, tüketici güven endeksi ile tüketim ve yatırım arasında bir ilişki bulunmadığını saptamıştır.

Croushore (2005) çalışmasında, Amerika Birleşik Devletleri verilerini kullanarak tüketici güven endeksinin tüketim harcamalarına etkisini incelemiş, herhangi bir etkisinin olmadığını tespit etmiştir.

Afshar vd. (2007) çalışmasında, gayri safi milli hâsıla üzerinde hisse senedi getiri endeksi, tüketici güven endeksi ve imalat sanayi satın alma yöneticileri endeksinin önemli etkilerinin bulunduğunu saptamıştır.

Hsu vd. (2011) çalışmasında, hisse senedi getiri endeksi ve tüketici güven endeksinin nedensellik testi ile sınınamış, çift taraflı bir ilişkinin bulunduğunu tespit etmiştir.

Islam ve Mumtaz (2016) çalışmasında, tüketici güveni ile ekonomik büyüme arasında uzun vadeli bir ilişki bulunduğunu ve tüketici güven endeksinin ekonomik büyümeyi etkilediğini saptamıştır.

Dünya genelinde tüketici güven endeksi verileri üzerine yapılan tüm bu çalışmalarda kullanılan makroekonomik değişkenlerin aksine; Wang (2020) çalışmasında, Çin'in toplam ithalat ve ihracat verileri ile tüketici güven endeksi verilerini kullanmış ve aralarındaki etki ilişkisini VAR modeline dayalı olarak araştırmıştır. Ampirik sonuçlar, Çin'in ithalat ve ihracat ticareti ile güven endeksi arasında belirli bir derecede korelasyon olduğunu göstermektedir. Kısa dönemde, ithalat ve ihracattaki değişimin tüketici güveni üzerinde olumsuz bir etkisi olurken, tüketici güven endeksinin ihracat hacmi üzerindeki etkisi gecikmeli olmaktadır.

Tüketici güven endeksi kapsamında Türkiye üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda; Kandir (2006) tarafından yapılan çalışma, ilk çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Tüketici güven endeksi ve hisse senedi piyasası arasındaki ilişkiyi araştıran Kandir, hisse senedi piyasası için İ.M.K.B.'deki mali sektör hisse senetlerinin getirileri kullanmıştır. Analiz sonucu, mali sektör hisse senetlerinin büyük çoğunluğu açısından tüketici güven endeksinin önem arz eden bir belirleyici olduğu tespit edilmiştir.

Korkmaz ve Çevik (2009) çalışmasında, reel sektör güven endeksi ile hisse senedi piyasası getirilerini incelemiş ve aralarında eş güdümlü bir ilişki olduğu neticesine ulaşmıştır.

Arısoy (2012) sanayi üretim oranı, tüketici güven endeksi, istihdam oranı, reel kesim güven endeksi ve İ.M.K.B. endeks verilerini kullandığı çalışmasında, Tüketici güven endeksinin tüketim harcamalarını etkilediğini, reel kesim güven endeksinin İMKB ve sanayi üretim oranını etkilediğini tespit etmiştir.

Beşel ve Yardımcioglu (2016), petrol fiyatları, döviz kuru, işsizlik oranı ve tüketici güven endeksi değişkenlerini kullandıkları çalışmasında, döviz kurunun tüketici güvenini ve işsizlik oranını, petrol fiyatlarının ise işsizlik oranını tek yönlü olarak etkilediğine ve değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olduğuna ulaşmıştır.

Aytekin (2020) çalışmasında, Türkiye'nin ekonomik güven endeksi, reel döviz kuru ve toplam sanayi üretimi verilerini kullanmış, değişkenler arasında bir ilişkinin varlığını sorgulamıştır. Sonuçlara göre, değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisine ulaşılmıştır. Ayrıca reel döviz kurundan sanayi üretimine, sanayi üretiminden ekonomik güven endeksine ve reel döviz kurundan ekonomik güven endeksine doğru tek yönlü bir Granger nedensellik ilişkisi tespit etmiştir.

Tüketici güven endeksi verileri üzerine Türkiye örneği ile yapılan tüm bu çalışmaların yanında; Canöz (2017) çalışmasında, reel kesim tüketici endeksini ele almış ve 20 makroekonomik değişken ile ilişkisini bir arada araştırmıştır. Bu çerçevede diğer çalışmalardan farklı olarak ithalat hacmi ve ihracat hacmi verilerini de incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, reel kesim tüketici endeksinden ithalat hacmine doğru ve reel kesim tüketici endeksinden ihracat hacmine doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi saptamıştır.

Görüldüğü üzere, literatürde ithalat hacmi ve tüketici güven endeksi makroekonomik değişkenlerini aynı araştırma kapsamında inceleyen çalışma çok az sayıdadır. Bu nedenle çalışmamızın ulaştığı sonuçlar kapsamında literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

3. Veri Seti ve Yöntem

Bu bölümde, tüketici güven endeksindeki değişim trendlerinin ithalat hacmi ile olası ilişkilerini ortaya çıkarmaya yönelik gerçekleştirdiğimiz ampirik bir araştırmanın metodolojik detaylarına ve elde edilen bulgulara değinilecektir. Araştırmamızın amacı; Türkiye'de tüketici güven endeksinde meydana gelen değişimlerin ithalat hacmi üzerinde yarattığı etkileri incelemek ve ortaya koymaktır.

Çalışmada, ithalat hacmi ve tüketici güven endeksi olarak iki değişken kullanılmıştır. İthalat hacmi (ITH), tüketici güven endeksi (TGE) şeklinde ifade edilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanından elde edilmiş 2004:01-2021:10 dönemine ait veriler ile analizler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu değişkenler arasındaki eşbütünleşik ilişkilerin ve nedensellik ilişkilerinin varlığının araştırılacağı çalışmada, bu analizler için değişkenlerin seviye değerlerinde durağan olup olmadıkları, ADF Birim Kök Testi ile sorgulanmıştır. Bunun ardından değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki, Johansen Eşbütünleşme Analiziyle incelenmiştir. Mevzubahis bir nedensellik ilişkisinin varlığı; fark değerlerinde durağan hale gelen değişkenler için genellikle kullanılan analiz yöntemi olan Toda-Yamamoto Nedensellik Testiyle araştırılmıştır. Analizler, Eviews10 istatistik paket programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

3.1. Ampirik Bulgular ve Birim Kök Testi

Analizlerde kapsanan değişkenler Ocak 2004-Ekim 2021 dönemine ait sırasıyla Türkiye'nin İthalat Hacmi (ITH), Türkiye'nin mevsim ile takvim etkilerinden arındırılmış Tüketici Güven Endeksi (TGE)'dir. Elde edilen veri seti aylık bazdadır. Çalışma 214 aylık gözlemden oluşan örneklem ile yapılmıştır.

Öncelikle, eşbütünleşme analizi yapılacak değişkenler açısından bulunması istenilen özelliklerden biri, seviye için birim kök testi sonucunda durağan olmamalarıdır. Fakat yapılacak birincil fark için birim kök testi sonucunda durağan hale gelmeleri ve durağan olmaları istenmektedir. Genişletilmiş Dickey-Fuller (1979) (ADF) Birim Kök Testi sonucunda değişkenlerin her birinin durağan olup olmadıkları tablo 1 ve tablo 2'de gösterilmiş, devamında açıklamaları verilmiştir.

Tablo 1: ADF Birim-Kök Testi Sonuçları (Sabit)

	Seviye		Birinci Fark	
	t-istatistik	Olasılık Değeri (P)	t-istatistik	Olasılık Değeri (P)
ITH	-2.627768	0.0890	-21.92616	0.0000
TGE	-2.715975	0.0729	-13.80179	0.0000

Sabit ile sabit ve trend içeren seviye birim kök testi sonuçlarına göre ithalat hacmi (ITH) değişkeninin %1 ve %5 anlamlılık seviyelerinde durağan olmadığı (birim kök içerdiği) görülmektedir. Akabinde, birincil fark için birim kök testi sonuçlarına göre ithalat hacmi değişkeninin %1, %5 ve %10 olmak üzere tüm anlamlılık seviyelerinde durağan hale geldiği (birim kök içermediği) görülmektedir.

Tablo 2: ADF Birim-Kök Testi Sonuçları (Trend ve Sabit)

	Seviye		Birinci Fark	
	t-istatistik	Olasılık Değeri (P)	t-istatistik	Olasılık Değeri (P)
ITH	-3.267140	0.0746	-21.88954	0.0000
TGE	-3.212425	0.0848	-13.76878	0.0000

Tüketici güven endeksi (TGE) değişkeninin, sabit ile sabit ve trend içeren seviye birim kök testi sonuçlarına göre %1 ve %5 anlamlılık seviyelerinde durağan olmadığı görülmektedir. Birincil fark için birim kök testi sonuçlarına göre ise tüketici güven endeksi değişkeni tüm anlamlılık seviyelerinde durağan hale gelmektedir.

Tablo 1 ve tablo 2'de görüleceği gibi ele alınan değişkenler, seviye değerlerinde durağan durumda olmamakta, birinci dereceden farkları alındığında durağan hale gelmektedir.

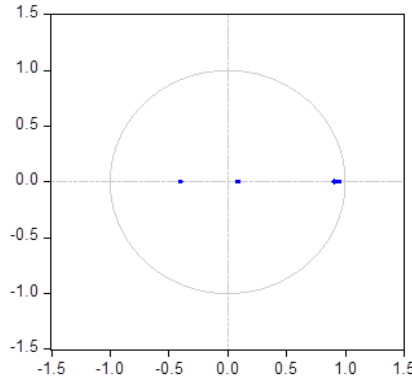
Tablo 3: VAR Gecikme Uzunluğu Sonuçları

Gecikmeler	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-4103.764	NA	7.03e+14	39.86179	39.89410	39.87486
1	-3720.343	755.6757	1.77e+13	36.17808	36.27501	36.21729
2	-3703.986	31.91891*	1.57e+13*	36.05812*	36.21967*	36.12345*
3	-3700.518	6.701273	1.57e+13	36.06328	36.28945	36.15475
4	-3697.158	6.425369	1.58e+13	36.06950	36.36028	36.18710
5	-3695.888	2.405413	1.63e+13	36.09600	36.45140	36.23973
6	-3692.077	7.139526	1.63e+13	36.09784	36.51786	36.26771
7	-3690.664	2.622015	1.67e+13	36.12295	36.60759	36.31895
8	-3688.657	3.681286	1.71e+13	36.14230	36.69157	36.36444

* En uygun gecikme uzunluğunun kabul edildiğini gösterir.

Ele aldığımız değişken verilerinin I(1) olduğu tespit edildikten sonra VAR modelinin oluşturulabilmesi için gerekli, değişkenlerin uygun gecikme uzunlukları tespit edilmiş ve gecikme uzunluğu sonuçları tablo 3'te gösterilmiştir. Serilerin gecikme uzunluklarının verildiği söz konusu tabloda yıldız (*) işaretinin en fazla yer aldığı satır, kabul edilecek en uygun gecikme uzunluğunu işaret eder. Bu bağlamda, VAR tahmin modeli için uygun gecikme uzunluğu, tüm bilgi kriterleri için yıldız (*) işaretlerinin yer aldığı satır olan 2. gecikme uzunluğu olarak seçilmiştir.

Şekil 2: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kök Birim Çemberi

Kurduğumuz VAR(2) modelinin Johansen Eşbütünlüme Analizi ve Toda Yamamoto Nedensellik Testi için uygun olup olmadığının incelenmesi aşamasında, AR Karakteristik Polinomunun Ters Kök Birim Çemberi Grafiği'ne bakıldığında durağan olan VAR(2) modeli karşımıza çıkmaktadır. Burada birim çember etrafında beliren noktaların çemberin içinden dışarı taşmaması ve sınırında olmaması gerekmektedir ve değerler 1'den küçük olmak zorundadır. Burada yer alan tüm noktalar çember içinde yer aldığı ve değerler 1'den küçük olduğu için VAR(2) modelimiz bu aşamada yapılacak testler için uygundur.

Tablo 4: Otokorelasyon LM Testi Sonuçları

LM İstatistik Değeri	Olasılık Değeri (P)
3.985097	0.4080

Oluşturduğumuz VAR(2) modelimizin yapılacak testler için raporlama noktasında uygun olabilmesi otokorelasyon sorununun olmamasına bağlıdır. Bu nedenle yaptığımız Otokorelasyon LM Testi sonucuna göre olasılık değeri ($P=0.4080>0.05$) 0,05'ten büyük olduğu için model için yokluk hipotezi reddedilememekte ve otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 5: White Değişen Varyans Testi

Ki-Kare (X^2)	Olasılık Değeri (P)
28.19917	0.2517

Oluşturduğumuz VAR(2) modelimizin değişen varyans sorunun olup olmadığını incelediğimizde, yapılan testin sonucuna göre Ki-Kare olasılık değerinin ($P=0.2517>0.05$) 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu sebeple değişen varyans sorunu yoktur.

3.2. Eşbütünlüme Analizi

Tahmin edilen VAR(2) modelinde otokorelasyon ve değişen varyans sorununun olmadığı tespit edilmiş, ardından değişkenler arasında bir eşbütünlüme ilişkisinin olup olmadığının araştırılması için modele Johansen (1988) Eşbütünlüme Analizi uygulanmıştır.

Tablo 6: Johansen Eşbütünlüme Analizi Sonuçları

Varsayımlanan Eş Bütünlüme Sayısı	Eigen Değeri	Trace İstatistiği	%5 Kritik Değeri	Olasılık Değeri (P)
Hiç Yok	0.059627	20.72616	25.87211	0.1913
En Çok 1 Tane	0.036083	7.754196	12.51798	0.2724

Log-Likelihood: - 3788.041

ITH = - 979818.5 (TGE) - 98210.01 (@TREND(04M02))
(273922.) (29036.0)

Ulaşılan sonuçlara göre; Trace testi kısmında p değeri 0,05'ten büyük olduğu için sıfır hipotezi (H_0) reddedilememektedir. Dolayısıyla burada denklem kurulamaz ve %5 anlamlılık düzeyinde söz konusu değişkenler arasında eşbütünlüme ilişkisinin varlığı söz konusu değildir.

Burada, uzun dönemli bir ilişki var diyebilmemiz için en az bir eşbütünlüme ilişkisi saptamamız gerekmektedir. Analiz sonuçlarına istinaden, denklemden de anlaşılacağı üzere, çalışma kapsamında incelenen değişkenler olan bağımlı değişken İthalat Hacmi ve bağımsız değişken Tüketici Güven Endeksi arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilememiştir.

3.3. Nedensellik Testi

Uzun dönemli bir ilişki saptayamadığımız değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin varlığı incelendiğinde, seviye değerlerinde durağan olmayan değişken verileri için genellikle kullanılması tercih edilen analiz olan Toda-Yamamoto (1995) Nedensellik Testi değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü tayin etmek için VAR(2) modeline uygulanmıştır. Bu test kapsamında olasılık değeri

%5'ten küçük çıkarsa sıfır hipotezi (H_0) reddedilmekte ve Granger nedeni olarak kabul edilmektedir. Eğer olasılık değeri %5'ten büyük çıkarsa sıfır hipotezi (H_0) kabul edilmekte ve Granger nedeni değildir şeklinde ifade edilmektedir.

Tablo 7: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: (ITH) İthalat Hacmi		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare Test İstatistiği	Olasılık Değeri (P)
TGE	2.463109	0.1165

Bağımlı Değişken: (TGE) Tüketici Güven Endeksi		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare Test İstatistiği	Olasılık Değeri (P)
(ITH)	0.298389	0.5849

Tablo 7'de yer alan analiz sonuçlarına göre 0.1165 p değeri > 0,05 ten olduğu için tüketici güven endeksi(TGE)'den ithalat hacmi(ITH)'ye doğru Granger nedensellik saptanmamıştır. Diğer sonuca bakıldığında 0.5849 p değeri > 0,05 ten olduğu için ithalat hacmi(ITH)'den tüketici güven endeksi(TGE)'ye doğru Granger nedensellik yoktur sonucu ortaya çıkmıştır.

4. Sonuç

Ekonomisi dışa bağımlı bir yapıya sahip ve sanayi üretimi açısından belli bir miktar da olsa ithal girdilere ihtiyaç duyan ülkeler için ekonomik göstergelerde meydana gelen değişimler hem üretim hem de iktisadi güven açısından tepkimelere yol açabilmektedir. Örneğin; bu yapıdaki bir ülkede, enflasyonda meydana gelen azalış ve artan ekonomik büyüme seviyesi, toplumsal refah düzeyini olumlu yönde etkilemekte, bu durum da tüketim ve tüketici eğilimlerine artış olarak yansımaktadır. Böyle bir süreçte azalan enflasyon ve artan tüketim eğilimleri dolayısıyla söz konusu ülkenin üretim seviyesi artış göstermektedir. Ülke içi artan üretimin bir yansıması olarak da söz konusu ülkede mevcut ekonomik yapı ve faktör kısıtlılığı nedeniyle dış kaynak ihtiyacı arttığından, ithalat miktarı artış gösterir. Gerçekleşebilecek bu durumun tam tersinin de düşünülmesi mümkündür. Gelişmekte olan ülkeler arasında olan Türkiye ekonomisi, bu tarz benzer bir ekonomik yapıya sahip olduğundan ve mevcut faktör miktarı kısıtlı olduğundan, aynı süreçle karşılaşabilmektedir.

Bu durumdan hareketle, çalışmamız kapsamında incelediğimiz değişkenler olan ithalat hacmi ve tüketici güven endeksi, birbirlerini etkilemesi muhtemel olan ekonomik göstergelerdir. Bu durumun araştırılması maksatlı Türkiye'nin Ocak 2004-Ekim 2021 dönemine ait ithalat hacmi ve mevsim ile takvim etkilerinden arındırılmış tüketici güven endeksi verileri kullanılarak bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın sonuçlarına göre; ithalat hacmi ve tüketici güven endeksi değişkenleri için gerçekleştirilen eşbütünlük analizi neticesinde, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Ayrıca değişkenler arasında uzun dönem için ilişki olmaması dolayısıyla kısa dönemli ilişki de mevcut değildir. Değişkenler arasında dönem bazlı yaptığımız incelemenin ardından gerçekleştirdiğimiz nedensellik ve yön testleri akabinde, tüketici güven endeksinden ithalat hacmine doğru bir Granger nedensellik ve ithalat hacminden tüketici güven endeksine doğru bir Granger nedensellik tespit edilmemiştir. Elde edilen sonuçlar eşliğinde oluşan görünümde, Türkiye'de ithalat hacminde meydana gelen değişimler üzerinde tüketici güven endeksinde yaşanan değişimlerin dönemsel olarak ve nedensellik açısından bir etki ilişkisi yoktur. Tüketici güven eğilimleri, gerçekleşen ithalat değişimlerinden etkilenmemekte, ithalatın gerçekleşme düzeyinde tüketici güven eğilimlerinin payı bulunmamaktadır.

Çalışmanın sonuçları dikkate alınarak, benzer ilişkileri inceleyen çalışmalardan olan Wang (2020) Çin üzerine yaptığı çalışmada, Çin'in ithalat hacmi ile güven endeksi arasında belirli bir ilişki olduğunu saptamış, kısa dönemde ithalattaki değişimin tüketici güveni üzerinde olumsuz bir

etkisi olduğunu bulmuştur. Diğer yandan Canöz (2017) Türkiye üzerine reel kesim tüketici endeksini ve 20 makroekonomik göstereyi kullanarak yapmış olduğu çalışmada, reel kesim tüketici endeksinden ithalat hacmine doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi saptamıştır. Bu çalışmaların aksine, Türkiye üzerine yaptığımız çalışmamızda ithalat hacmi ile şu ana kadar raporlanan tüm mevcut dönemleri kapsayan tüketici güven endeksi verileri arasında herhangi bir uzun dönemli ya da kısa dönemli ilişki ve nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir.

Tüketici eğilimleri ile ithalat hacmi değişimleri arasındaki ilişkilerin varlığını sorguladığımız çalışmamız neticesinde, Türkiye'deki tüketici eğilimlerinin ithalatı etkilemediği görülmektedir. Fakat Türkiye'deki zorunlu tüketim harcamaları nedeniyle, örneğin enerji harcamaları açısından, Türkiye dışa bağımlı olarak yüksek miktarda ithalat yapma zorunluluğuna sahiptir. Bu durum tüketici eğilimlerine bağlı olmaksızın gerçekleşmektedir. Diğer yandan ihracat yapabilme amacıyla ithalat yapılarak, ara mal ihtiyacını gidermeye yönelik yüksek miktarda dış alımlar gerçekleştirilmektedir. Tüketici eğilimleri değişimlerine bağlı olmaksızın, bu ve benzeri tipte zorunlu tüketim ihtiyaçları ve izlenen politikalar odağında yapılan, yüksek ithalat harcamaları mevcuttur. Bu durum da ithalat hacmi değişimlerini büyük oranda etkilemektedir. Zaman içerisinde gelişecek süreçte, izlenebilecek olan politikalar ve stratejiler sayesinde enerjide dışa bağımlılığın giderek azaltılması ve dolayısıyla ithalat harcamalarının büyük oranda düşürülmesi söz konusu olabilecektir. Diğer yandan, ülke sınırları içinde katma değeri ve yerlilik oranı yüksek ürünlerin üretilerek ihracatının yapılması sayesinde ve üretiminde tamamen ya da kısmen dışa bağımlı olunan ithalatı artırıcı ürünlerin üretim süreçlerinin yerleştirilmesi sağlanarak, ithalatın yüksek oranlarda gerçekleşmesi ve yüksek cari açık miktarlarıyla karşılaşılması engellenebilecektir.

Kaynakça

- Afshar, T., Arabian, G., ve Zomorrodian, R. (2007). Stock return, consumer confidence, purchasing managers index and economic fluctuations. *Journal of Business & Economics Research (JBER)*, 5(8).
- Arısoy, İ. (2012). Türkiye ekonomisinde iktisadi güven endeksleri ve seçilmiş makro değişkenler arasındaki ilişkilerin VAR analizi. *Maliye Dergisi*, (162), s.304-315.
- Aytekin, İ. (2020). Döviz Kuru Sanayi Üretimi ve Ekonomik Güven Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), s.322-330.
- Beşel, F., & Yardımcıoğlu, F. (2016, October). Tüketici güven endeksi ile makro değişkenler arasındaki ilişki. In *ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies) (No. 1)*.
- Bremmer, D. S., & Christ, K. P. (2003). The relationship between consumer sentiment and stock prices. In *Annual Conference of the Western Economic Association International*, Denver, USA.
- Canöz, İ. (2017). An analysis of macroeconomic variables affecting real sector confidence index: the case of Turkey. *International Journal of Commerce and Finance*, 3(2), s.37-47.
- Carroll, Christopher D., Jeffrey C. Fuhrer and David W. Wilcox. (1994). Does Consumer Sentiment Forecast Household Spending? If So Why? *American Economic Review*. December, 84(5), s.1397-408.
- Croushore, D. (2005). Do consumer-confidence indexes help forecast consumer spending in real time? *The North American Journal of Economics and Finance*, 16(3), s.435-450.
- Çelik, S., Aslanoğlu, E. & Deniz, P., (2010). "The relationship between consumer confidence and financial market variables in Turkey during the global crisis", 30th Annual Meeting of the Middle East Economic Association, Atlanta, GA.

- Hsu, C. C., Lin, H. Y., & Wu, J. Y. (2011). Consumer confidence and stock markets: The panel causality evidence. *International Journal of Economics and Finance*, 3(6),s. 91-98.
- Islam, T. U., & Mumtaz, M. N. (2016). Consumer Confidence Index and Economic Growth: An Empirical Analysis of EU Countries. *EuroEconomica*, 35(2).
- Kandır, S. Y. (2006). Tüketici güveni ve hisse senedi getirileri ilişkisi: İMKB Mali sektör şirketleri üzerinde bir uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), s.217-230.
- Korkmaz, T., & Çevik, E. (2009). Reel Kesim Güven Endeksi ile İMKB 100 Endeksi arasındaki dinamik nedensellik ilişkisi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 38(1), s.24-37.
- Loría, E., & Brito, L. (2004). Is the consumer confidence index a sound predictor of the private demand in the United States?. *Estudios de economía aplicada*, 22(3), s.795-809.
- Mishkin, Frederic S. (1978). Consumer Sentiment and Spending on Durable Goods. *Brookings Papers on Economic Activity*. (1), s.217–32.
- Roos, M. W. (2008). Willingness to consume and ability to consume. *Journal of Economic behavior & organization*, 66(2), s.387-402.
- Spreng, R. A., & Page Jr, T. J. (2001). The impact of confidence in expectations on consumer satisfaction. *Psychology & Marketing*, 18(11), s.1187-1204.
- Tunalı, H., & Özkan, İ. E. (2016). Türkiye’de Tüketici Güven Endeksi ve Tüketici Fiyat Endeksi Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. *Journal of Economic Policy Researches*, 3(2), s.54-67.
- Wang, R. (2020, November). Research on the Relationship between China’s Import and Export Trade and Confidence Index–Dynamic Analysis based on VAR Model. In 2020 2nd International Conference on Economic Management and Model Engineering (ICEMME), s.308-311, IEEE.

Veri kaynakları:

<https://www.tuik.gov.tr/>

EMPIRICAL ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN IMPORT VOLUME AND CONSUMER CONFIDENCE INDEX: THE CASE OF TURKEY (2004-2021)

Extended Abstract

Aim: One of the reasons that increase production in an economy is the increase in the demand factor. The main actors that make up the demand element are the consumers. The rise in the level of economic welfare is reflected in consumer trends as an increase in demand. Increasing consumer demand triggers an increase in production for an economy with no excess supply. Thanks to the increase in production, an increase in imports can be realized in an economy that is open to the outside. Because one of the factors that increase imports is the increase in production. At this stage, the demand in the country is tried to be met as a result of the processing of intermediate goods by bringing them to the country or by importing the main goods directly. Thus, a situation may occur that increases the volume of imports.

The relationship between imports, which is an economic indicator of critical importance and an element of many processes, and the trust of consumers, which creates the demand trend in a country's economy, is important in terms of production and consumption. It is necessary to investigate how the changes in consumer confidence affect the imports related to the production process.

In previous studies on the consumer confidence index; In general, the factors affecting the consumer confidence index have been emphasized and the effects of economic indicators such as unemployment, economic growth, inflation, stock markets on the consumer confidence index have been investigated. There are very few studies on the effect of consumer confidence index on an economic indicator. In our study, the volume of imports and the consumer confidence index as an economic indicator that is likely to affect it will be discussed. Based on the changes in Turkey's consumer confidence index, it will be investigated how much results can occur in the import volume. It will be tried to determine to what extent the import volume, which has a very important place in terms of foreign trade deficit, is affected by consumer trends. With this aspect of our study, it is aimed to contribute to the literature.

The aim of this study is to examine the effect relationship between the Turkish economy of import volume and consumer confidence index in the focus of production and consumption.

Method(s): Within the scope of the analysis, a total of two variables, import volume and consumer confidence index, and a data set consisting of 214 monthly observations for the period 2004:01-2021:10 for each variable investigated with ADF Unit Root Test, Johansen Co-integration Analysis and Toda-Yamato Causality Test.

Findings: When the empirical findings are examined, a long-term cointegrated relationship was not found between the variables of import volume and consumer confidence index. Granger causality was not determined from consumer confidence index to import volume and from import volume to consumer confidence index.

Conclusion: With the results obtained, there is no causal relationship between the consumer confidence index of changes on the import volume of changes in Turkey, periodically and in terms of causality. Consumer confidence trends are not affected by the changes in imports, and consumer confidence trends do not have a share in the realization level of imports.

DO ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC FACTORS MATTER FOR INNOVATION? EVIDENCE FROM OIL-IMPORTING AND OIL-EXPORTING COUNTRIES

Mervan SELÇUK¹, Şakir GÖRMÜŞ², Murat GÜVEN³

Abstract

The purpose of this paper is to investigate the effect of GDP, trade openness, renewable energy, energy use, FDI, carbon emission, and oil prices on innovation for selected 11 oil-importing and 11 oil-exporting countries and to compare the results from both country groups to see the differences and similarities. For this purpose, we employ Poisson regression and negative binomial fixed effect techniques from 1990 to 2018. The empirical findings illustrate that all variables are significant except for renewable energy in oil-exporting countries. Trade openness and carbon emission have a significant and negative association with innovation, GDP, energy use, foreign direct investment, and oil price have a significant and positive relationship with innovation in oil-exporting countries.

Keywords: Renewable Energy, Carbon Emissions, Economic Growth, Innovation, Oil-Importing Countries, Oil-Exporting Countries

JEL Classification: C23, F18, N50, R11

İNOVASYON İÇİN ÇEVRESEL VE EKONOMİK FAKTÖRLER ÖNEMLİ MİDİR? PETROL İTHAL EDEN VE PETROL İHRAÇ EDEN ÜLKELER ÖRNEĞİ

Öz

Bu çalışmanın amacı, seçilmiş 11 petrol ithal eden ve 11 petrol ihraç eden ülkeler için GDP, ticari açıklık, yenilenebilir enerji, enerji tüketimi, doğrudan yabancı yatırımı, karbon emisyonu ve petrol fiyatlarının inovasyon üzerindeki etkisi 1990 ve 2018 yılları arasında sabit etkili negatif binom regresyonu ve poisson regresyonu aracılığıyla araştırmaktır. Elde edilen sonuçlara göre petrol ihraç eden ülkelerde yenilenebilir enerji dışındaki tüm değişkenlerin anlamlı olduğu görülmektedir. Petrol ihraç eden ülkelerde ise ticari açıklık ve karbon emisyonunun inovasyonla olan ilişkisi anlamlı ve negatifken, GDP, enerji tüketimi, doğrudan yabancı yatırımı ve petrol fiyatı inovasyonla anlamlı ve pozitif bir ilişkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Karbon Emisyonları, Ekonomik Büyüme, İnovasyon, Petrol İthal Eden Ülkeler, Petrol İhraç Eden Ülkeler

JEL Sınıflandırması: C23, F18, N50, R11

¹Asst. Prof, Sakarya University, Faculty of Political Sciences, Department of Islamic Economics and Finance, mervanselcuk@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8384-373X

²Prof, Sakarya University, Faculty of Political Sciences, Department of Public Finance, sgormus@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1857-8682

³Asst. Prof, Sakarya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Statistics, [muratguven@sakarya.edu.tr](mailto:мурatguven@sakarya.edu.tr), ORCID: 0000-0001-5604-4369

1. Introduction

The development of technology has facilitated human life in many areas such as transportation, manufacturing, health, and education. Innovation has an outstanding contribution to the growth of economies by increasing production capacity and productivity. In this respect, it can be said that innovation is among the most important engines of economic growth. The concept of innovation can be defined in many ways, such as the. The number of patents, the development of intellectual property rights, the budget allocated for research and development, and the number of universities and research centers (de Rassenfosse & van Pottelsberghe de la Potterie, 2009).

Oil and natural gas resources are the national assets of countries that should use for their economic development. On the other hand, under certain circumstances, they cause some problems for economic development. In an oil-dependent country, the variability of the oil revenues will lead to a spill-over effect on the real exchange rate. When oil prices increase, that will cause a real appreciation and a decrease in non-oil exports. This situation is known as the main indication of the Dutch disease (Mehra & Oskoui, 2007). It was named "Dutch" in the literature to the decrease in manufacturing and increase in unemployment in the Netherlands after the 1970s the North Sea oil and gas reserves discovery (Ismail, 2010). Also known as a resource curse, it is the phenomenon of countries with an abundance of natural resources that have less economic growth or development outcomes than countries with fewer natural resources (Namazi & Mohammadi, 2018). This means that these countries are coming up against different economic outcomes. However, some natural resource-rich countries have appreciated the abundance of resources and refrained from the resource curse. The US economy can be a good example that is a significant positive relationship between rapid economic growth and natural resources (Wang et al., 2021).

The resource curse has a negative effect on innovation performance as increasing local currency causes cheap imports and high production costs, both of which severely slow the development of innovation in the country (Corden & Neary, 1982). This also leads to permanent economic barriers and deters entrepreneurship as people easily earn income from natural resources advantages than engaging businesses such as manufacturing and innovation that comprise more risk (Sachs & Warner, 2001). Countries that do not have oil reserves must produce and export high-tech products which need innovation since there is high competition in the international market except for oil and arms. Because of high oil income, oil-exporting countries (OEX) do not depend highly on the export of high-tech products (Ovadia, 2014). Therefore, an increase in trade openness negatively affects to innovation in oil-exporting countries while positively affects to innovation in oil-importing countries (OIM). The abundance of natural resources may also inhibit diversified economic growth by crowding out innovation or entrepreneurship. On the other hand, new technological opportunities drive innovation in local industries (Pietrobelli et al., 2018).

Increasing the environmental degradation through the carbon emissions forces the government to take action about these problems. Environmental innovation (also known as green technology or ecological innovation) means diverse forms of technological activities that provide the development of environmental protection. Implementing these green technologies may hinder or significantly diminish the adverse effects of environmental degradation (Razzaq et al., 2021). Innovation not only has a positive impact on economic growth but also leads to cost minimization and mitigates energy consumption (Erdoğan et al., 2020). International trade and trade openness has been regarded as other crucial factors that express CO₂ emissions (Liu et al., 2018). Although international trade benefits economic activities, it has severe side effects on the environment (Khan et al., 2020). The Porter hypothesis refers that more stringent and properly designed environmental measures can provide innovation and competitiveness, hence making regulation a significant effect on the direction of innovation (Porter & Linde, 1995).

The aim of this paper is to investigate the effect of GDP, trade openness, renewable energy, energy consumption, foreign direct investment, carbon emission, and oil prices on innovation for selected 11 oil-importing and 11 oil-exporting countries using panel count data techniques in the period of 1990-2018. In addition, the effect of the selected variables on innovation in OIM is compared with the effect in OEX. Here, we investigate the literature and the studies done so far in the second part. Data and methodology are given in the third part. The findings are presented in the fourth part. Discussion and conclusion are mentioned in the last parts of the study, respectively.

2. Literature Review

Innovation and trade openness have a crucial role for sustainable economic growth (Pradhan et al., 2016; Romer, 1986). Several papers argue that financial development and trade openness spur innovation (Belazreg & Mtar, 2020; Hsu et al., 2014; Rivera-Batiz & Romer, 1991). Previous studies use economic, social, and institutional factors as determinants of innovation for both a single country and a group of the country such as OECD, G7, ASIAN and Developed Countries (Chen & Lee, 2020; Guloglu et al., 2012; Kirikkaleli et al., 2018). One of the shortcomings of previous studies neglects to investigate the effect of environmental factors on innovation. The rapid growth of economies leads to many problems, especially environmental pollution, such as the increase of CO₂, greenhouse gases and climate change. To decrease environmental pollution, governments encourage innovation.

In addition to the classification between developed and developing economies, several papers have begun to differentiate countries into OIM OEX due to their different economic structures (de Jesus et al., 2020; Mokni, 2020; Wen et al., 2020). Therefore, it can be assumed that the effect of macro-economic and environmental variables on innovation may have different on both country groups.

The relationship between innovation and macro-economic variables as well as environmental variables is controversial. In the existing literature, several studies investigate the effect of macroeconomic variables on innovation. Ghimire and Paudel (2019) investigate the impact of R&D, FDI, and GDP on innovation using the GMM method for OECD countries in the period of 1996-2015. The innovation in this study is evaluated with the number of the patent application by resident and non-resident. The empirical result shows that FDI is significant and positively associated with patent applications by the resident but negatively associated with patent applications by the non-resident. In addition, GDP has a negative and significant association with the number of patent application only by non-resident.

Guloglu et al. (2012) investigate the association between technological development and some macroeconomic variables for G7 countries using Poisson regression and negative binomial models in the period of 1991-2009. They find that hi-tech exports and FDI accelerate technological improvement. On the other hand, there is no significant association between trade openness and innovation. Song et al. (2020) examine the relationship between eco-innovation and export-oriented economic development (trade openness), employing the GMM model for 30 provinces in China between 2009 and 2017. The findings show that trade openness has significant and negative effects on eco-innovation. Guillouzouic-Le Corff (2018) examine that how biofuels innovation has been affected by oil prices for 22 OECD countries using Poisson regression and GMM models in the period of 1985-2009. The empirical results demonstrate that increases in oil prices significantly boosted patent applications in biofuels.

Although most studies examine the impact of innovation on environmental variables (Ahmed et al., 2016; Awaworyi Churchill et al., 2019; Cheng et al., 2019; Fei et al., 2014; Gu & Wang, 2018; Riti et al., 2017; Su & Moaniba, 2017), as our best knowledge there is no study analysing the effect of environmental variables on innovation. As energy consumption and CO₂ increase, governments

will make more investments on innovation to reduce environmental pollution and increase energy efficiency.

Su and Moaniba (2017) investigate the association between climate change innovation and sub-CO₂ emissions (solid, gas and liquid) employing various econometric methods (GMM, negative binomial random and fixed effect models) for 70 countries in the period of 1976-2014. The empirical findings show that climate change innovation is significant and positively (negatively) affected by CO₂ emissions from gas and solid fuel (carbon emission from liquid fuel). In addition, GDP has a positive and significant impact on climate change innovation.

Zhang et al. (2017) study the impact of environmentally friendly innovation on CO₂ for the provinces of China in between 2000 and 2013 by using the SGMM model. Empirical Findings demonstrate that different variation of innovation indicators reduce CO₂ emissions in Chinese provinces. Johnstone et al. (2010) investigate the effect of different sources of electricity consumption (wind, solar and geothermal) and electricity price on innovation employing the negative binomial fixed effects models for 25 countries in the period of 1978-2003. The results show that electricity consumption and electricity price do not affect innovation, whereas electricity price has a significant and positive impact on solar energy innovation.

Belazreg & Mtar (2020) investigate the causal relationship between trade openness, innovation, financial development, and economic growth in 27 OECD countries in the period of 2001-2016 employing a panel VAR model. The empirical findings show that there is no causal relationship between innovation and trade.

Nunes & Catalão-Lopes (2020) examine the effect of oil price on innovation in the period of 2000-2018 employing negative binomial regression for the 10 most innovative countries regarding alternative energy technologies. The empirical findings indicate that the effect of oil prices on patent applications for renewable energies is asymmetric. When prices are decreasing the reduction in innovation is more reported than the development when prices are increasing. The findings may demonstrate that there is a less commitment to discover sustainable alternatives sources to the use of fossil energies.

To the best knowledge of the authors, there is no study in the literature comparing any country groups to test whether the effect of explanatory variables on innovation in different country groups are similar or not. Different country groups may have different economic structures. Therefore, the sign and severity of explanatory variables on innovation can be different. Thus, the main contribution to the literature is threefold. First, in addition to macro-economic variables, we use environment variables such as carbon emissions, energy consumption and renewable energy to analyse the effect on innovation. Second, we analyse the effect of explanatory variables on innovation, whether it is similar or not in OEX and OIM. Third, we employ poisson regression and negative binomial fixed effect techniques to obtain robust results.

3. Data and Econometric Methods

3.1. Data

World Bank's 2020, World Development Indicators (WDI) are used to obtain the data except for oil prices. This dataset covers 11 OIM and 11 OEX in the period of 1990-2018. We use this period and countries according to the availability of the data. There is a close relationship between innovation, macro-economic, and environmental variables.

In our study, we select innovation as a dependent variable and define innovation as the number of resident patent applications. As independent variables, we use GDP, trade openness, FDI, and crude oil prices in the context of macro-economic variables. At the same time, energy use, renewable energy and CO₂ are used in the context of environmental variables. Table 1 illustrates all these variables and sources.

Table 1: Variables and Sources

Variable	Description	Source
Innovation	Number of resident patent applications	WDI
Openness	Trade openness (as the total of exports and imports divide GDP)	WDI
GDP	Per capita (constant 2010 US\$)	WDI
Energy	Energy use (kg of oil equivalent per capita)	WDI
Renergy	Renewable energy (% of total final energy use)	WDI
FDI	Foreign direct investment (net inflows, US\$)	WDI
CO₂	CO ₂ emissions (metric tons per capita)	WDI
Oil	Crude oil prices (Brent – Europe)	U.S. Energy Information Administration

We determine OIM and OEX depending on the percentage of oil export and import in merchandise imports and exports as can be seen Table 2.

Table 2: Innovation and Oil Trade in OIM and OEX

Oil Importing Country			Oil import % of merchandise	Oil Exporting Country			Oil export % of merchandise
Country	Rank	Score	Imports	Country	Rank	Score	Exports
Netherlands	4	61.44	15	USA	3	61.73	14
Finland	6	59.83	14	Canada	17	53.88	25
South Korea	11	56.55	27	Norway	19	51.87	62
Japan	15	54.68	23	Australia	22	50.34	24
New Zealand	25	49.55	12	Malaysia	35	42.68	15
Spain	29	47.85	15	Russia	46	37.62	52
Italy	30	46.3	14	Saudi Arabia	68	32.93	77
Greece	41	38.9	29	Kazakhstan	79	31.03	70
Ukraine	47	37.4	23	Azerbaijan	84	30.21	92
India	52	36.58	35	Indonesia	85	29.72	23
South Africa	63	34.04	19	Egypt	92	27.47	26

Source: Dutta et al. (2019) and The World Bank (2021)

India and New Zealand have the highest and the lowest rate of the percentage of oil imports with %35 and %12, respectively. Azerbaijan and USA have the highest and the lowest rate of the percentage of oil export with %92 and %14, respectively. With respect to this classification, Australia, Azerbaijan, Canada, Egypt, Indonesia, Kazakhstan, Malaysia, Norway, Russia, Saudi, and United States are considered oil-exporting countries.

However, Greece, India, Italy, Japan, Finland, South Korea, New Zealand, South Africa, Spain, Ukraine, and Netherlands are oil-importing Countries. Table 2 shows that OIM and OEX innovation and oil trade scores. Table 3 indicates the descriptive statistics for OIM and OEX.

Table 3: Descriptive Statistics of Oil-Exporting Countries

	Innovation	Openness	GDP	Energy	Renergy	FDI	CO ₂	Oil
Mean	20929.11	70.56	24393.43	4155.18	4.63	3.05E+10	10.41	48.69
Median	1150	64.97	10867.70	4540.91	.30	6.40E+09	10.89	38.28
Maximum	295327	220.41	92119.50	8455.55	1.38	5.10E+11	24.40	111.96
Minimum	16	19.79	1235	540.66	.01	-2.50E+10	0.82	12.72
Std. Dev.	59355.88	39.50	25326.96	2491.71	18.71	7.20E+10	6.15	32.42
Obser.	319	319	319	319	319	319	319	29
Countries	11	11	11	11	11	11	11	11

Table 3 (Continued): Descriptive Statistics of Oil-Importing Countries

	Innovation	Openness	GDP	Energy	Renergy	FDI	CO ₂	Oil
Mean	40693.65	62.10	25287.14	3383.72	14.92	1.98E+10	7.87	48.69
Median	2348	56.14	28091.40	3086.21	8.26	4.90E+09	8.17	38.28
Maximum	384201	157.82	55021	7134.85	58.65	7.30E+11	13.17	111.96
Minimum	138	15.510	575.50	350.08	0.44	-2.40E+11	0.71	12.72
Std. Dev.	95461.64	28.99	16080.13	1488.94	14.90	6.35E+10	2.71	32.42
Obser.	319	319	319	319	319	319	319	29
Countries	11	11	11	11	11	11	11	11

The mean value of innovation, GDP and renewable energy are greater in OIM than OEX. However, the mean value of trade openness, energy use, FDI and CO₂ are greater in OEX than OIM. In addition, the mean value of oil price is the same since it is cross-sectionally invariant variable.

3.2. Econometric Methods

In this study, the relationship between Innovation, Openness, GDP, Renergy, Energy, FDI, CO₂, and Oil for oil-exporting and oil-importing countries can be modeled within the panel framework (Baltagi, 2013) as follows:

$$\text{Innovation}_{it} = \beta_{i0} + \beta_{i1}\text{Openness}_{it} + \beta_{i2}\text{GDP}_{it} + \beta_{i3}\text{Energy}_{it} + \beta_{i3}\text{FDI}_{it} + \beta_{i4}\text{CO}_{2it} + \beta_{i5}\text{Oil}_{it} + \beta_{i6}\text{Renergy}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Where $t=1990, 1991 \dots 2018$ and $i=1, 2, \dots 11$

In this model, the subscript i and the subscript t represent the individual (country) and time. β_{i0} and ε_{it} denote intercept and disturbance. Lastly, $\beta_{1i}, \beta_{2i}, \beta_{3i}, \beta_{4i}, \beta_{5i}$ and β_{6i} are coefficients of the independent variables, respectively.

3.2.1. Cross-Section Dependence

We employ Pesaran et al. (2008)'s bias-adjusted LM test to investigate the absence of cross-section dependence among the Oil-Importing Countries and Oil-Exporting Countries. This bias-adjusted LM test, in panel data models with strictly exogenous regressors and normal errors, is the bias adjusted version of Breusch & Pagan (1980)'s LM test statistic of error cross-section dependence. In addition, even if Pesaran (2004)'s test (panels with short T and Large N) is inconsistent, This bias adjusted LM test is consistent.

The test statistics of the Pesaran et al. (2008)'s bias-adjusted LM is

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{v_{Tij}} \rightarrow d^{N(0,1)} \quad (2)$$

Where $\hat{\rho}_{ij}^2$ denotes the sample estimate of pairwise correlation in the residuals, and k indicates the number of parameters in the model under consideration. T and N represent the number of periods and the number of cross-sections, respectively. Lastly, μ_{Tij} and v_{Tij} shows the mean and variance of the series, respectively.

3.2.2. Panel Unit Roots Tests

We employ both Pesaran (2007), Hadri and Kurozumi (2012) tests that allow for cross-section dependence to test the stationarity of the variables. The cross-sectionally augmented (hereafter

CIPS) test by Pesaran (2007) is based on simple averages of the individual cross-sectionally augmented ADF statistics (hereafter CADF) and defined by

$$CIPS = \frac{\sum_{i=1}^N CADF_i}{N} \quad (3)$$

The Hadri and Kurozumi (2012) test considers the cross-sectional dependence in the form of a common factor in the disturbance and is built as in the same way of Hadri(2000)'s study. They define as

$$Z_A^{SPC} = \frac{\sqrt{N(ST_{SPC} - \xi)}}{\zeta} \quad \text{where } \overline{ST}_{SPC} = \frac{\sum_{i=1}^n ST_i^{SPC}}{N} \quad \text{and } ST_i^{SPC} = \frac{1}{\hat{\sigma}_{iSPC}^2 T^2} \sum_{t=1}^T (S_{it}^W)^2 \quad (4)$$

$$Z_A^{LA} = \frac{\sqrt{N(ST_{LA} - \xi)}}{\zeta} \quad \text{where } \overline{ST}_{LA} = \frac{\sum_{i=1}^n ST_i^{LA}}{N} \quad \text{and } ST_i^{LA} = \frac{1}{\hat{\sigma}_{iLA}^2 T^2} \sum_{t=1}^T (S_{it}^W)^2 \quad (5)$$

with $S_{it}^W = \sum_{s=1}^t \hat{\epsilon}_{is}$ and $\hat{\sigma}_i^2$: long run variance estimator in the case of intercept, $\xi = 1/6$ and $\zeta^2 = 1/45$ in the case of intercept and trend, $\xi = 1/15$ and $\zeta^2 = 11/6300$.

Hadri and Kurozumi (2012) obtain Z_A^{SPC} test statistics and Z_A^{LA} test statistics in equation (4) and in equation (5). To test the stationarity of the cross-sectionally invariant variables, We also use Phillips and Perron (1988) unit root test.

3.2.3. Panel Cointegration Test

We employ Westerlund (2008)'s panel cointegration test allowing cross-section dependence. Westerlund (2008) test is based on Durbin Hausman principle and proposes panel statistics (hereafter DH_g), and group mean statistics (hereafter DH_p) given as

$$DH_g = \sum_{i=1}^n \hat{S}_i (\tilde{\Phi} - \hat{\Phi})^2 \sum_{t=2}^T \hat{\epsilon}_{it-1} \quad (6)$$

$$DH_p = \hat{S}_n (\tilde{\Phi} - \hat{\Phi})^2 \sum_{t=1}^n \sum_{t=2}^T \hat{\epsilon}_{it-1}^2 \quad (7)$$

In equation (6), DH_g is built by summing then n individual terms before multiplying them together. However, DH_p is built by multiplying the various terms at first then summing in equation (7).

3.2.4. Poisson Regression and Negative Binomial Fixed Effect

As our dependent variable (Number of resident patent applications) is nonnegative, we use two-panel count data models. Firstly, we use the Poisson Regression model developed by Palmgren (1981) to investigate the relationship between these patent applications and independent variables.

As stated in (Cameron & Trivedi, 2013), even though the most common starting point in the analysis of count data is Poisson regression, the results of the Poisson regression model can be misleading due to the overdispersion.

For this purpose, we test the overdispersion using the likelihood ratio test (LR) as proposed by Cameron & Trivedi (2013). Secondly, depending on the results of LR test, for the case of overdispersion, we use the Negative Binomial Fixed Effect model, introduced by Hausman et al. (1984), to analyse the relationship between these variables.

4. Results

4.1. Panel Unit Roots Tests

We investigate the time-series properties of the variables before the estimation of the regression model. For this purpose, we firstly test the absence of cross-section dependence across OIM and OEX employing the bias-adjusted LM test developed by Pesaran et al. (2008). The findings of the bias-adjusted LM tests are illustrated in Table 4.

Table 4: Panel Unit Root Test Results

Oil-Importing Countries								
Variables	CIPS	CIPS	Z _A ^{SPC}	Z _A ^{LA}	Z _A ^{SPC}	Z _A ^{LA}	LM_AD	LM_AD
	Int	Int + Tr	Int	Int	Int + Tr	Int + Tr	Int	Int + Tr
Level								
Innovation	-1.27	-1.81	21.9***	98***	-2.39	-3.31	98.10**	106.97**
Openness	-2.33	-2.56	-2.43	-2.85	-1.39	-2.37	99.87***	87.86**
GDP	-1.37	-1.93	14.3***	2.72***	0.38	-1.65	90.73***	86.7***
Energy	-2.8***	-2.43	-1.1	-1.88	-2.5	-2.68	99.91***	95.5***
Renergy	-2.12	-2.24	-0.5	-1.68	-2.16	-2.84	115.7***	122.9***
FDI	-2.35	-2.3	-0.71	1.92*	1.43	1.57	93.02***	90.05***
CO ₂	-2.55	-2.9***	0.99	2.28**	1.46	1.53	100.2***	106.5***
First Difference								
ΔInnovation	-3.3***	-3.6***	21.9***	98.19***	-2.54	-3.45	107.1***	90.7**
ΔOpenness	-2.8***	-2.8***	-1.8	-1.6	-0.68	0.96	85.79***	83.09***
ΔGDP	-2.7***	-2.5***	12.2***	5.91***	0.03	0.39	99.41***	82.1***
ΔEnergy	-3.1***	-3.5***	-0.81	-1.59	-2.85	-3.09	97***	93.1***
ΔRenergy	-3.3***	-3.4***	-0.41	-1.34	-0.99	-1.74	87.61***	82.6***
ΔFDI	-3.7***	-3.6***	-1.21	-0.46	0.71	0.83	91.83***	86.5***
ΔCO ₂	-3.6***	-3.8***	0.72	1.72	6.24***	8.72***	86.1***	81.9***
Oil-Exporting Countries								
Variables	CIPS	CIPS	Z _A ^{SPC}	Z _A ^{LA}	Z _A ^{SPC}	Z _A ^{LA}	LM_AD	LM_AD
	Int	Int + Tr	Int	Int	Int + Tr	Int + Tr	Int	Int + Tr
Level								
Innovation	-1.60	-1.86	-2.34	-0.08	-0.44	3.69	89.97*	98.51*
Openness	-2.28	-2.56	-1.29	-0.23	-1.39	-2.02	65.78*	62.9*
GDP	-1.92	-1.96	-0.64	-0.09	2.88	14.51	109.60*	87.42*
Energy	-3.49***	-2.72	-0.31	1.47	0.57	2.33	86.74*	83.15*
Renergy	-2.97***	-2.37	-2.23	-2.15	-2.22	-2.01	114.20*	74.41*
FDI	-2.09	-2.26	-2.09	-1.87	1.58	2.55	98.05*	95.17*
CO ₂	-4.15***	-2.25	0.75	6.12***	5.69	2.76	128.23*	87.06*
First Difference								
ΔInnovation	-3.75***	-4.02***	-2.38	-1.25	-0.44	3.69	94.50*	92.79*
ΔOpenness	-3.54***	-3.59***	-0.69	-0.56	-0.79	-2.15	90.24*	89.08*
ΔGDP	-2.78***	-2.92**	-0.51	0.17	4.21	5	97.44*	91.84*
ΔEnergy	-3.29***	-3.64***	-0.18	1.43	1.08	6.88	122.98*	117.72*
ΔRenergy	-4.12***	-4.20***	-2.4	-2.19	-2.50	-1.12	86.28*	79.52*
ΔFDI	-3.61***	-3.51***	-0.71	-0.80	5.04	4.61	85.90*	80.26*
ΔCO ₂	-4.17***	-4.43***	1.05	1.68	5.6	2.41	104.45*	104.29*

Note: Int and Int + Tr demonstrate Intercept and Intercept + Trend, respectively.

*, **, *** Indicates 10%, 5% and 1% level of significance, respectively.

The LM_AD test statistics in Table 4 indicate that we reject the null hypothesis of no cross-section dependence for cases of intercept as well as intercept and trend. This provides strong evidence for cross-section dependence among OIM and OEX countries. Thus, we employ the CIPS tests by Pesaran (2007) along with Z_A^{SPC} and Z_A^{LA} tests proposed by Hadri and Kurozumi (2012) since these tests allow for cross-section dependence across the Oil-Importing Countries and Oil-

Exporting Countries. The results from Table 4 indicate that we do not reject the null hypothesis of a unit root in some variables in level while we reject the null hypothesis of a unit root in first difference in almost all variables. In addition, since the Oil variable is the cross-sectionally invariant, we use Philip-Perron unit root test by Phillips and Perron (1988).

In Table 5, the results from Philip-Perron unit root test show that we do not reject the null hypothesis of a unit root in level while we reject the null hypothesis of a unit root in the first difference for the Oil variable. To sum up, variables are integrated of different order due to the contradictory results of all tests.

Table 5: Philip-Perron Unit Root Test

Level	intercept	intercept + trend	First Difference	intercept	intercept + trend
Oil	-1.330669	-1.926997	Δ Oil	-4.437060*	-4.334175**

Note: *, **, *** Indicates 10%, 5% and 1% level of significance, respectively.

Before testing the cointegration between variables, we check the cross-section dependence across residuals.

4.2. Panel Cointegration Test

The results of cross-section dependence (LM_AD) across residuals are illustrated in Table 6. The LM_AD test statistics in Table 6 illustrate that we reject the null hypothesis of no cross-section dependence across residuals for the case of Oil Importing Countries (at 1% level of significance) and Oil Exporting Countries (at 10% level of significance).

These results provide strong evidence for cross-section dependence among residuals in Oil-Importing Countries and Oil-Exporting Countries. Hence, we can apply the panel cointegration model test by Westerlund (2008) for OEX and OIM. The test statistics of panel cointegration tests in Table 6 reject the null hypothesis of no-cointegration in both country groups. Thus, we use the level of the variables for the rest of the paper.

Table 6: Panel cointegration test results

Oil Importing Countries		
CSD for cointegration	LM_AD	3.292***
Westerlund (2008) cointegration test	DH _p	1.969**
	DH _g	-1.556
Oil Exporting Countries		
CSD for cointegration	LM_AD	1.636*
Westerlund (2008) cointegration test	DH _p	0.120
	DH _g	2.751***

Note: *, **, *** Indicates 10%, 5% and 1% level of significance, respectively.

4.3. Empirical Results from Poission Regression and Negative Binomial

The Estimation results of Poission regression and Negative Binomial fixed effect estimators for OIM and OEX are presented in Table 7 and Table 8, respectively. According to Poission regression results, all the seven explanatory variables seem to be significantly related to innovation in both country groups. LR test results in Table 7 reject the null hypothesis of equality of mean and variance in both country groups. Thus, the data is overdispersed, and overdispersion leads to a problem in poisson regression models. We deal with the overdispersion problem using a negative binomial fixed effect regression model.

The estimation results from the negative binomial fixed effect regression model is represented in Table 8 for both country groups. In oil-exporting countries, all variables are significant except for renewable energy.

Table 7: Poission Regression and LR Results

	Oil Exporting Countries	Oil Importing Countries
Openness	.0055022*** [.0000715]	-.0000969* [.000059]
GDP	.0000525*** [1.46e-07]	.0000126*** [1.48e-07]
Energy	.0000228*** [2.98e-06]	.0003178*** [1.31e-06]
Renergy	.0373336*** [.0007231]	-.0324561*** [.0002599]
FDI	1.20e-13*** [5.79e-15]	-6.14e-13*** [2.10e-14]
CO ₂	-.0042052*** [.0005237]	.123898*** [.0007403]
Oil	.000481*** [.0000209]	-.0012812*** [.000016]
LR	87190.225***	440077.88***

Note: *, **, *** Indicates 10%, 5% and 1% level of significance, respectively.

Trade openness and carbon emission have a significant and negative relationship with innovation, while GDP, energy consumption, FDI, and oil price have a significant and positive relationship with innovation in oil-exporting countries.

Table 8: Negative Binomial Fixed Effect Results

	Oil Exporting Countries	Oil Importing Countries
Openness	-.0038231** [.0016015]	.0016733 [.001586]
GDP	.0000111*** [3.80e-06]	.000021*** [3.94e-06]
Energy	.0002695*** [.0000626]	.000097* [.0000555]
Renergy	-.0058645 [.0047357]	-.0133838*** [.0042605]
FDI	1.55e-12*** [3.37e-13]	-8.22e-14 [1.95e-13]
CO ₂	-.0583817*** [.02104]	.0465654* [.0251208]
Oil	.0032372*** [.0008159]	.0004775 [.0006924]
Constant	.9136951*** [.2487308]	1.148523*** [.18291]

Note: *, **, *** Indicates 10%, 5% and 1% level of significance, respectively.

In oil-importing countries, GDP, energy consumption, renewable energy, and carbon emission have significant and positive relationships with innovation. In the meantime, innovation has a significant and negative relationship with renewable energy and trade openness.

5. Discussion

The existing literature shows that trade openness increases innovation (Bhattacharya & Bloch, 2004). In our results, even if we expect significant relation, there is a positive and insignificant association between trade openness and innovation in oil-importing countries. This result is in line

with the results of Guloglu et al. (2012). However, there is a negative and significant association between trade openness and innovation in oil-exporting countries. Because of high oil income, oil-exporting countries do not depend highly on the export of high-tech products. Therefore, an increase in trade openness negatively affects to innovation in oil-exporting countries while positively affects to innovation in oil-importing countries.

As it is common in the literature, also in our result, the effect of GDP on innovation is significant and positive for both country groups. In both country groups, there are significant and positive relationships between energy consumption and innovation. As energy consumption increases, countries allocate more resources for innovation to provide energy efficiency. There is a negative and insignificant relationship between renewable energy and innovation in oil-exporting countries and a negative and significant association between these variables in oil-importing countries. This finding may be the importation of renewable energy by oil-importing countries instead of developing it.

The effect of FDI on innovation in oil-exporting countries is positive and significant. This result aligns with Ghimire & Paudel (2019) and Guloglu et al. (2012). On the other hand, there is no association between FDI and innovation in oil-importing countries. There is a significant and negative relationship between CO₂ and innovation in oil-exporting countries. Carbon emissions in oil-exporting countries are mainly from fossil fuels consumption (The World Bank, 2021). These results are in line with Su & Moaniba (2017)'s study showing a negative relationship between climate change innovation and carbon emission resulting from fossil fuel consumption. At the same time, there is a significant and positive association between CO₂ and innovation in oil-importing countries as expected.

The effect of oil price on innovation is significant and positive in oil-exporting countries, while it is insignificant in oil-importing countries. The result of oil-exporting countries is in line with Guillouzoic-Le Corff (2018)'s study. An increase in oil prices will increase GDP in oil-exporting countries. Therefore, oil-exporting countries will allocate more sources to innovation. In addition, it is expected that increase in oil price stimulate oil importing countries to use alternative energy sources such as solar and wind.

6. Conclusion

We empirically investigate how innovation has been affected by selected macro-economic and environmental variables in OIM and OEX. To the best knowledge of the authors, there is no study in the existing literature that compares OIM and OEX in terms of the effect of explanatory variables on innovation. Moreover, we use environmental variables such as carbon emissions, energy consumption, and renewable energy along with macro-economic variables.

Trade openness negatively affects innovation in oil-exporting countries, while there is no effect in oil-importing countries. GDP positively affects innovation in both country groups. FDI and oil price positively affect innovation in oil-exporting countries while there is no effect in oil-importing countries.

The effect of macro-economic and environmental variables on innovation may have different on both country groups because of different economic structures and environmental approaches related to natural energy resources. Therefore, investigating oil-exporting and oil-importing countries separately to understand the effect of environmental and macro-economic variables is more valuable. The results from this comparison provide a better understanding of the determinants of innovation and will be better guidance for policymakers.

When we compare the effect of environmental variables on innovation in both country groups, it can be seen several differences. The main difference between both country groups is that CO₂ positively affects innovation in oil-importing countries whereas negatively affects innovation in oil-exporting countries. In addition, renewable energy negatively affects innovation in oil-importing

countries while there is no effect in oil-exporting countries. Lastly, energy consumption has positive effects on innovation in both country groups. For future studies, the relationship between these variables can be investigated for different country groups using different techniques.

References

- Ahmed, A., Uddin, G. S., & Sohag, K. (2016). Biomass energy, technological progress and the environmental Kuznets curve: Evidence from selected European countries. *Biomass and Bioenergy*, *90*, 202–208. <https://doi.org/10.1016/j.biombioe.2016.04.004>
- Awaworyi Churchill, S., Inekwe, J., Smyth, R., & Zhang, X. (2019). R&D intensity and carbon emissions in the G7: 1870–2014. *Energy Economics*, *80*, 30–37. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2018.12.020>
- Baltagi, B. H. (2013). *Econometric Analysis of Panel Data - Fifth Edition*. In *John Wiley & Sons*, 2013.
- Belazreg, W., & Mtar, K. (2020). Modelling the causal linkages between trade openness, innovation, financial development and economic growth in OECD Countries. *Applied Economics Letters*, *27*(1), 5–8. <https://doi.org/10.1080/13504851.2019.1605581>
- Bhattacharya, M., & Bloch, H. (2004). Determinants of innovation. *Small Business Economics*. <https://doi.org/10.1023/B:SBEJ.0000014453.94445.de>
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, *47*(1), 239. <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Cameron, A. C., & Trivedi, P. K. (2013). *Regression Analysis of Count Data*. Cambridge University Press.
- Chen, Y., & Lee, C.-C. (2020). Does technological innovation reduce CO2 emissions? Cross-country evidence. *Journal of Cleaner Production*, *263*, 121550. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121550>
- Cheng, C., Ren, X., & Wang, Z. (2019). The impact of renewable energy and innovation on carbon emission: An empirical analysis for OECD countries. *Energy Procedia*, *158*, 3506–3512. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2019.01.919>
- Corden, W. M., & Neary, J. P. (1982). Booming Sector and De-Industrialisation in a Small Open Economy. *The Economic Journal*, *92*(368), 825–848.
- de Jesus, D. P., Lenin Souza Bezerra, B. F., & da Nóbrega Besarria, C. (2020). The non-linear relationship between oil prices and stock prices: Evidence from oil-importing and oil-exporting countries. *Research in International Business and Finance*, *54*, 101229. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2020.101229>
- de Rassenfosse, G., & van Pottelsberghe de la Potterie, B. (2009). A policy insight into the R&D–patent relationship. *Research Policy*, *38*(5), 779–792. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2008.12.013>
- Dutta, S., Lanvin, B., & Wunsch-Vincent, S. (2019). *The Global Innovation Index 2019: Creating Healthy Lives-The Future of Medical Innovation*. https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf
- Erdoğan, S., Yıldırım, S., Yıldırım, D. Ç., & Gedikli, A. (2020). The effects of innovation on sectoral carbon emissions: Evidence from G20 countries. *Journal of Environmental Management*, *267*, 110637. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2020.110637>

- Fei, Q., Rasiah, R., & Shen, L. J. (2014). The Clean Energy-Growth Nexus with CO₂ Emissions and Technological Innovation in Norway and New Zealand. *Energy & Environment*, 25(8), 1323–1344. <https://doi.org/10.1260/0958-305X.25.8.1323>
- Ghimire, S., & Paudel, N. S. (2019). R&D, FDI, and Innovation: Examination of the Patent Applications in the OECD Countries. *Journal of Development Innovations*, 3(2).
- Gu, G., & Wang, Z. (2018). Research on global carbon abatement driven by R&D investment in the context of INDCs. *Energy*, 148, 662–675. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2018.01.142>
- Guillouzouic-Le Corff, A. (2018). Did oil prices trigger an innovation burst in biofuels? *Energy Economics*, 75, 547–559. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2018.08.031>
- Guloglu, B., Tekin, R. B., & Saridogan, E. (2012). Economic determinants of technological progress in G7 countries: A re-examination. *Economics Letters*, 116(3), 604–608. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2012.06.012>
- Hadri, K. (2000). Testing for stationarity in heterogeneous panel data. *The Econometrics Journal*, 3(2), 148–161. <https://doi.org/10.1111/1368-423x.00043>
- Hadri, K., & Kurozumi, E. (2012). A simple panel stationarity test in the presence of serial correlation and a common factor. *Economics Letters*, 115, 31–34. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2011.11.036>
- Hausman, J., Hall, B. H., & Griliches, Z. (1984). Econometric Models for Count Data with an Application to the Patents-R & D Relationship. *Econometrica*, 52(4), 909–938. <https://doi.org/10.2307/1911191>
- Hsu, P.-H., Tian, X., & Xu, Y. (2014). Financial development and innovation: Cross-country evidence. *Journal of Financial Economics*, 112(1), 116–135. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2013.12.002>
- Ismail, K. (2010). The Structural Manifestation of the ‘Dutch Disease’: The Case of Oil Exporting Countries. In *IMF Working Papers* (Vol. 2010, Issue 103). <https://doi.org/10.5089/9781455200627.001>
- Johnstone, N., Haščič, I., & Popp, D. (2010). Renewable Energy Policies and Technological Innovation: Evidence Based on Patent Counts. *Environmental and Resource Economics*, 45(1), 133–155. <https://doi.org/10.1007/s10640-009-9309-1>
- Khan, Z., Ali, S., Umar, M., Kirikkaleli, D., & Jiao, Z. (2020). Consumption-based carbon emissions and International trade in G7 countries: The role of Environmental innovation and Renewable energy. *Science of The Total Environment*, 730, 138945. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138945>
- Kirikkaleli, D., Ozun, A., & Sari, A. (2018). How can policy makers foster innovation? Observations from an analysis of OECD countries. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/13511610.2018.1504674>
- Liu, B., Wang, D., Xu, Y., Liu, C., & Luther, M. (2018). A multi-regional input–output analysis of energy embodied in international trade of construction goods and services. *Journal of Cleaner Production*, 201, 439–451. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.08.029>
- Mehrra, M., & Oskoui, K. N. (2007). The sources of macroeconomic fluctuations in oil exporting countries: A comparative study. *Economic Modelling*, 24(3), 365–379. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2006.08.005>
- Mokni, K. (2020). Time-varying effect of oil price shocks on the stock market returns: Evidence from oil-importing and oil-exporting countries. *Energy Reports*, 6, 605–619.

- <https://doi.org/10.1016/j.egy.2020.03.002>
- Namazi, M., & Mohammadi, E. (2018). Natural resource dependence and economic growth: A TOPSIS/DEA analysis of innovation efficiency. *Resources Policy*, 59, 544–552. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2018.09.015>
- Nunes, I. C., & Catalão-Lopes, M. (2020). The impact of oil shocks on innovation for alternative sources of energy: Is there an asymmetric response when oil prices go up or down? *Journal of Commodity Markets*, 19, 100108. <https://doi.org/10.1016/j.jcomm.2019.100108>
- Ovadia, J. S. (2014). Local content and natural resource governance: The cases of Angola and Nigeria. *The Extractive Industries and Society*, 1(2), 137–146. <https://doi.org/10.1016/j.exis.2014.08.002>
- Palmgren, J. (1981). The fisher information matrix for log linear models arguing conditionally on observed explanatory variable. *Biometrika*, 68(2), 563–566. <https://doi.org/10.1093/biomet/68.2.563>
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross-sectional dependence in panels. *Discussion Paper Series, IZA Discussion Paper No.1240*. <https://doi.org/10.1007/s00181-020-01875-7>
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *Econometrics Journal*. <https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x>
- Phillips, P., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335–346.
- Pietrobelli, C., Marin, A., & Olivari, J. (2018). Innovation in mining value chains: New evidence from Latin America. *Resources Policy*, 58, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2018.05.010>
- Porter, M. E., & Linde, C. van der. (1995). Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 97–118. <https://doi.org/10.1257/jep.9.4.97>
- Pradhan, R. P., Arvin, M. B., Hall, J. H., & Nair, M. (2016). Innovation, financial development and economic growth in Eurozone countries. *Applied Economics Letters*, 23(16), 1141–1144. <https://doi.org/10.1080/13504851.2016.1139668>
- Razzaq, A., Wang, Y., Chupradit, S., Suksatan, W., & Shahzad, F. (2021). Asymmetric inter-linkages between green technology innovation and consumption-based carbon emissions in BRICS countries using quantile-on-quantile framework. *Technology in Society*, 66, 101656. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2021.101656>
- Riti, J. S., Song, D., Shu, Y., & Kamah, M. (2017). Decoupling CO2 emission and economic growth in China: Is there consistency in estimation results in analyzing environmental Kuznets curve? *Journal of Cleaner Production*. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.08.117>
- Rivera-Batiz, L. A., & Romer, P. M. (1991). International trade with endogenous technological change. *European Economic Review*, 35(4), 971–1001. [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(91\)90048-N](https://doi.org/10.1016/0014-2921(91)90048-N)
- Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002–1037.

- Sachs, J. D., & Warner, A. M. (2001). The curse of natural resources. *European Economic Review*, 45(4–6), 827–838. [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(01\)00125-8](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(01)00125-8)
- Song, M., Wang, S., & Zhang, H. (2020). Could environmental regulation and R&D tax incentives affect green product innovation? *Journal of Cleaner Production*, 258, 120849. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.120849>
- Su, H.-N., & Moaniba, I. M. (2017). Does innovation respond to climate change? Empirical evidence from patents and greenhouse gas emissions. *Technological Forecasting and Social Change*, 122, 49–62. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.04.017>
- The World Bank. (2021). *World Bank Open Data*. <https://data.worldbank.org/>
- Wang, R., Tan, J., & Yao, S. (2021). Are natural resources a blessing or a curse for economic development? The importance of energy innovations. *Resources Policy*, 72, 102042. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2021.102042>
- Wen, D., Liu, L., Ma, C., & Wang, Y. (2020). Extreme risk spillovers between crude oil prices and the U.S. exchange rate: Evidence from oil-exporting and oil-importing countries. *Energy*, 212, 118740. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2020.118740>
- Westerlund, J. (2008). Panel Cointegration Tests of the Fisher Effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23(2), 193–233. <https://doi.org/10.1002/jae>
- Zhang, Y.-J., Peng, Y.-L., Ma, C.-Q., & Shen, B. (2017). Can environmental innovation facilitate carbon emissions reduction? Evidence from China. *Energy Policy*, 100, 18–28. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2016.10.005>

SOSYAL MEDYA PAZARLAMA FAALİYETLERİNİN YEME-İÇME İŞLETMELERİ MÜŞTERİLERİNİN İLHAMI VE MARKA BAĞLILIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDE BİR ÇALIŞMA

Ziauddin RAHIMI ¹, Fazıl KIRKBİR ²

Öz

Bu çalışmanın amacı, yeme-içme işletmelerinin sosyal medya platformlarında gerçekleştirdikleri pazarlama faaliyetlerinin, müşteri ilhamı ve marka bağlılığını nasıl etkilemeye sebep olduğunu ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, 15-30.4.2022 tarihlerinde Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde (n=388) öğrenciyle kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak yüz yüze ve çevrimiçi anket yapılmıştır. İlk olarak araştırmada kullanılan ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmıştır. Ardından araştırma hipotezlerini test etmek için YEM kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analiz sonucunda sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin bilgilendirme ve eğlence olmak üzere iki boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Yeme-içme işletmelerinin sosyal medya platformlarında gerçekleştirdikleri pazarlama faaliyetlerinin bilgilendirme boyutu hem marka bağlılığı hem de müşteri ilhamı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sebep olduğunu belirlenmiştir. Yeme-içme işletmelerinin sosyal medya platformlarında gerçekleştirdikleri pazarlama faaliyetlerinin eğlence boyutu marka bağlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sebep olduğu belirlenmiştir. Ama müşteri ilhamı üzerinde anlamlı etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya Pazarlama, Müşteri İlhamı, Marka Bağlılığı, Yeme-içme İşletmeler
JEL Sınıflandırması: M30, M31, M37, L66

THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA MARKETING ACTIVITIES ON FOOD AND BEVERAGE INDUSTRY CUSTOMERS' INSPIRATION AND BRAND LOYALTY: A CASE OF KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY STUDENTS

Abstract

The goal of this study is to see how it affects food and beverage companies' marketing activities on social media platforms, as well as customer inspiration and loyalty. The study was conducted in both offline and online form questionnaire with students at Karadeniz Technical University (n=388) on April 15–30, 2022, using convenience sampling method. Firstly, determine the validity and reliability of the research measurement. The research hypotheses were then examined through SEM. The confirmatory factor analysis revealed that social media marketing activities are divided into two dimensions: information and entertainment. It has been determined that the information dimension of the marketing activities carried out by the Food and Beverage Businesses on the social media platforms has a positive and significant effect on both brand loyalty and customer inspiration. It has been determined that the entertainment dimension of the marketing activities carried out by the Food and Beverage Businesses on the social media platforms has a positive and significant effect on brand loyalty. It has been found, however, that it has no significant effect on customer inspiration.

Keywords: Food and beverage businesses, social media marketing, customer inspiration, brand loyalty
JEL Classification: M30, M31, M37, L66

¹ Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İşletme Bölümü, ziauddin.rahimi2018@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2739-6776

² Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, fazil41@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8538-1353

1. Giriş

Tüm dünyada Ocak 2022 yılın itibari ile 4,95 milyar internet kullanıcısı bulunmaktadır. İnternette geçirilen zamanın günlük dünya ortalaması 6 saat 58 dakika ve Türkiye ortalaması 8 saattir. Dünya çapında sosyal medya aktif kullanıcı sayısı 4,62 milyar yani Dünyadaki nüfusunun yüzde 58,4'ü sosyal medya sayfaları kullanıcısıyken Türkiye genelinde Ocak 2022 yılında 68,90 milyon kişi faal bir biçimde sosyal medya platformları kullanmaktadır. Vakit harcama açısından incelersek sosyal medyada ortalama olarak geçirilen günlük vaktin dünya ortalaması 147 dakika ve Türkiye ortalaması 179 dakikadır (datareportal,2022; We Social,2022). Sosyal medya artık insanoğlunun hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır. Pazarlamacı bakış açısından bu büyük sayılar sosyal medyanın önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu ortam işletmeler için bir fırsat kaynağıdır. Ve sosyal medya ağlarında olmayan işletmeler rekabet açısından geridedir (Ateş vd.,2021:58). Günümüzde sosyal medya platformların kullanımı, insanların etkileşim ve iletişim şeklini temelden değiştirerek, pazarlamacıların hedef kitleleriyle daha etkili bir biçimde bağlantı kurmasına fırsat sağlamıştır (Kim ve Kim,2021:405). Sosyal medya pazarlama faaliyetleri (SMPF), genç kullanıcılarla empati yapanbilen ve hatta mevcut markalarla bağlantılı tanınabilir duyguları geniş bir topluluğa güçlendirmeyi amaçlayan iki yönlü bir iletişimdir. Ayrıca sosyal medya faaliyetleri, ürün /hizmetler hakkında yanlış anlaşılmalrı azaltmak için bir fırsat sunmakta, markalara karşı önyargı oluşturmak ve marka değerini yükseltmek, çevrimiçi kullanıcılar arasında fikir ve bilgi alışverişi için ideal bir platformdur (Kim ve Ko,2012:1). Yeni küresel ekonomide, hizmet sağlayıcılar müşterileri geliştirmek ve elde tutmak için memnuniyeti ve marka bağlılığını arttıran, stratejileri kullanmaktadır. Yöneticiler müşteri davranışları ve ihtiyaçlarını anlayıp, entegre eden stratejiler peşindedir. Bu stratejilerden birisi sosyal medyayı ideal bir şekilde pazarlama faaliyetleri ile adapte etmesidir (Shagerdi vd.,1396:176). 2020'de Animoto tarafından 1000 tüketici ve 500 işletme üzerinde yaptığı ankette gösterir ki, Y kuşağının (24-40 yaş) satın alma kararlarının %75'ini bir markanın/işletmenin sosyal medyadaki varlığı etkilemektedir. Çalışmalara göre Z kuşağı (9-24 yaş), markaları takip etmek için Instagram'ı kullanmaktadır. X (41-56 yaş) ve Y kuşağı, satın alma kararları verirken güvendikleri sosyal medya platformu olarak YouTube'u tercih etmektedir. Yeni ürünü keşfetmek için X ve Z kuşakları sosyal medya sayfası olan YouTube'u kullanmaktadırlar. Y kuşağı ise yeni ürün keşfi için kullanılan sosyal medya sayfaları arasında Facebook 'u tercih etmektedir (Commencis,2021:8). Elli milyon işletmenin Facebook Business sayfası vardır ve iki milyon işletme Facebook'ta reklam yapmaktadır (lister,2017). Sosyal medya giderek doğrudan pazarlama için en önemli kanallardan biri haline gelmektedir (Nayak ve Linkov,2019:4). Sosyal medya, özel sektörde ürün ve hizmetleri pazarlamak, müşteri ile uzun ilişki kurmak ve satmak için çoğunlukla kullanılırken, kamu sektöründe bilgi yaymak ve kullanıcı etkileşimini teşvik etmek için sıklıkla kullanılmaktadır (Kapoor vd. 2018'ten aktaran Jacobson vd.,2020:2).

Günümüzde işletmeler marka bağlılığı oluşturmak ve marka bağlılığı avantajlarından faydalanmak için (Facebook, Instagram Twitter, TikTok, YouTube, LinkedIn vb.) sosyal medya platformlarını kullanmalarını gerekli bulmuştur (Barutçu vd.,2013:5). Her on internet kullanıcısından dördü sosyal medyayı en sevdikleri markaları takip etmek için kullandığını beyan etmiştir. Ayrıca sosyal medya platformları müşteri sadakatini arttırmak için doğal seçeneklerdir (Smith,2022). Zheng vd., (2014:90)'e göre internetteki topluluklar (sosyal medya platformlar gibi) hem doğrudan hem de dolaylı olarak marka bağlılığından etkilenir.

Çevrimiçi alışveriş yapanların üçte birinden fazlası sosyal medyayı kendilerine bir şeyler satın almalarına ilham vermek için kullanmaktadır (Smith,2022). Pfrang vd., (2014) 'e göre müşteri ilhamı marka bağlılığını önemli ölçüde etkileyebileceğini söylemektedir. Sosyal medya, yeni bir pazarlama platformu olarak hem marka bağlılığı oluşturmada hem de müşterilere ilham vermede önemli bir kaynak olarak rol almaktadır. Sosyal medya pazarlama faaliyetleri aracılığıyla marka bağlılığı oluşturmaya ve müşterilere ilham vermeye sebep olma sonuçları pazarlamacılar ve araştırmacılar açısından çok önemlidir. Bununla birlikte literatürde araştırmaların gerçekleştirildiği günler itibariyle sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin yeme-içme işletmesi müşterilerinin ilhamı ve marka bağlılığı üzerindeki etkisini esas öğrenciler üzerine yapılmış bir araştırma yoktur.

Bu çalışmanın amacı, literatürdeki bu boşluğun önemini esas alarak sosyal medya pazarlama faaliyetleri (SMPF), müşteri ilhamı ve bağlılığını yeme-içme işletmelerinden nasıl etkilediğini ölçmeyi amaçlamaktadır. Yeme-içme işletmesi sektöründe sosyal medya pazarlama faaliyetleri marka bağlılığı ve müşteri ilhamı henüz yeteri kadar araştırılmamış olması, eldeki çalışmanın değerini beyan etmektedir. Ayrıca Çömlekçi ve Başol (2019) çalışma sonucuna göre üniversite öğrencilerinin sosyal medya platformlarında günde ortalama 4 saat 16 dakika zaman harcadığı bu rakam (dünya ortalaması 2 saat 27 dakika ve Türkiye ortalaması 2 saat 59 dakika) diğer gruplara göre oldukça fazladır (datareportal,2022; We Social,2022). Öğrenciler en aktif zamanlarının çoğunu sosyal medya platformlarını kullanarak geçirmektedir. Sosyal medya pazarlama faaliyetleri hakkında üniversite öğrencilerinden elde edilen veriler ve sonuçlar bu araştırmaya önem kazandırmaya sebep olan önemli bir husustur.

2. Kuramsal Çerçeve ve Kavramsal Çerçeve

2.1. Kuramsal Çerçeve

2.1.1. Sosyal Medya Pazarlama Faaliyetlerinin ve Marka Bağlılığı

Dünyanın her yerindeki insanlar, web 2.0 teknolojisi ve sosyal medya platformlarıyla yoğun bir şekilde meşgul olmaktadır. Diğer taraftan işletmeler, bu tür teknolojileri, müşterileriyle daha fazla etkileşim kurmanın yararlı yolları olarak görmeye başlamışlardır. Sosyal medya platformunun artan önemiyle birlikte SMPF'lerinin hem uygulayıcılar hem araştırmacılar hem de yöneticiler için çeşitli bakımdan önemli bir konu haline gelerek ön plana çıkmıştır (Alalwan vd.,2017:1177). Akgün (2020) SMPF'lerinin marka değeri, tüketici yanıtları ve satın alma niyetine etkisi, adli çalışmasında; hızlı moda markalarına yönelik 353 müşteriden oluşan bir örneklem üzerinde çalışmış ve marka bağlılığının %29,4 oranında SMPF'leri tarafından açıkladığı bulgusuna ulaşmıştır ($\beta = ,637$). Sağtaş (2022) SMPF'lerinin algılanan marka değeri (algılanan kalite, marka çağrışımları, marka bağlılığı, marka bilinirliği) ve satın alma niyeti üzerindeki etkisini irdelenmiştir. Çalışma Facebook'ta herhangi bir marka profilini aktif olarak takip eden 227 kullanıcıdan oluşan bir örneklem üzerinde çalışılmış ve SMPF'lerinin marka değeri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur ($\beta = 0,708$). Shagerdi ve arkadaşları (1396:175) sosyal ağ pazarlamasının satın alma niyetine ve marka bağlılığına etkisini İran'da araştırmış ve sosyal ağ boyutlarının (elektronik kulaktan kulağa pazarlama, çevrimiçi reklamcılık, çevrimiçi topluluklar) marka bağlılığını ve satın alma niyetini artırmada etkili olduğunu tesbit etmiştir. Zheng ve arkadaşları (2014:99) Sosyal ağ sitelerinde çevrimiçi marka topluluklarında kullanıcı katılımı yoluyla marka bağlılığını oluşturmak adli çalışmasında 185 katılımcıdan, belirli bir Facebook hayran sayfası ile deneyimlerine dayalı olarak anketi doldurmalarını istemiş sonuç olarak Facebook hayran sayfası gibi sosyal ağ araçlarının, marka bağlılığını artırmak için çok önemli bir potansiyele sahip olduğunu belirlemiştir. Ibrahim (2022)'de SMPF'leri ve marka bağlılığı üzerinde etkisini orta ile güçlü arasında tespit etmiştir. Nalc ve Hamşolu (2021: 3085), sosyal medya pazarlamasının marka değeri, marka güveni ve marka sadakati üzerindeki etkisini belirlemek için 335 kişilik bir örneklem üzerinde analiz yapmış ve bulguları sosyal medya pazarlamasının marka bağlılığını olumlu yönde ($\beta = 0,290$ ve $t = 5,052$) etkilediğini ortaya koymuştur. Dağ (2021) Türkiye'de sosyal medya platformlarında telekomünikasyon işletmelerini takip eden 405 kişilik bir örneklem üzerinde analiz yapmış ve sosyal medya pazarlamasının marka güvenini ($\beta = ,950$), marka değerini ($\beta = 0,518$), marka bağlılığını ($\beta = 0,679$) olumlu yönde etkilediği sonucu elde edilmiştir. Hilal (2022:10) Mısır'da akıllı telefon kullanıcıları arasında sosyal medya pazarlaması ve marka bağlılığına ilişkin bir çalışmada; 502 akıllı telefon kullanıcılarından oluşan bir örneklem üzerinde analiz yapmış ve Mısır'daki akıllı telefon kullanıcıları arasında sosyal medya pazarlamasının marka sadakati üzerinde önemli bir etkiye sebep olduğunu ortaya koymuştur ($\beta = .581$, C.R.= 11.291, sig=.00, R2=.338, S.E.= .035).

2.1.2. Sosyal Medya Pazarlama Faaliyetlerinin ve Müşteri İlhamı

Sheng, Yang ve Feng'e (2020:1041) göre sosyal medya, müşteri ilhamının önemli bir kaynağı ve yeni bir pazarlama platformu olarak gelişmiştir. Hem araştırmacılar hem de pazarlamacılar, sosyal

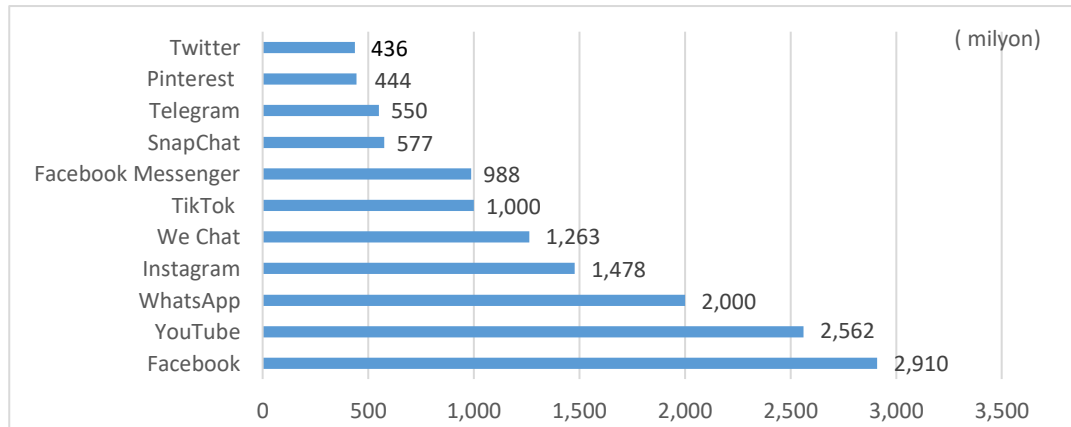
medya aracılığıyla müşteri ilhamının kaynaklarını ve etkilerini anlamalıdır. Böttger (2015)Perakende sektöründeki yavaş gelişme ve artan rekabet nedeniyle ilham, giderek daha önemli hale gelen temel bir pazarlama işlevidir. Bu rekabetçi pazarda ilham, müşteri harcamalarını artırma ve rakiplerden farklılaşmayı destekleme potansiyeline sahiptir. Ghafourzay ve Pariltı (2020: 2729) Afganistan’da sosyal medya pazarlamasının müşteri ilhamı ve müşteri satın alma niyeti üzerindeki etkisi: kabil-afganistan telekom endüstrisi örneği çalışmasında 400 kişi üzerine bir vaka çalışması yapmış ve sosyal medya pazarlamasının müşteri ilhamını olumlu bir şekilde etkilemeye sebep olduğu sonucunu elde edilmiştir ($\beta=0,717$). Ghafourzay (2021: 92) Afganistan ve Türkiye telekomünikasyon sektöründe müşteri ilhamının aktarım modelinin ampirik incelemesini yapmıştır. Bu çalışmada, SMPF’lerinin müşterilere ilhama sebep olduğuna dair önemli kanıtlar bulmuştur. Böttger (2015:44) pazarlamada ilham: temeller, süreç ve uygulama müşteri adlı araştırmasında ilhamının müşterilerin olumlu etkisini, memnuniyetini, tavsiye etme niyetini ve anlık satın almayı teşvik ettiğine dair kanıtlar sunmuştur. Sheng, Yang ve Feng (2020:1053) yılında Sosyal medya aracılığıyla müşterilere nasıl ilham verilir? Çin örneği adlı çalışmada sosyal medya müşteri ilhamını olumlu bir biçimde etkilediği sonucunu elde edilmiştir. Jassem, Rahman ve Ibrahim (2022:1) modern bankacılık hizmetlerini kullanmanın müşteri ilhamına etkisi, adlı çalışmada bankacılık hizmetlerinin ilham üzerinde anlamlı bir pozitif etkiye sahip olduğunu ve cinsiyetin bir moderasyon değişkeni olarak ilişkiye aracılık etmede pozitif bir role sahip olduğu belirtilmiştir.

2.2. Kavramsal Çerçeve

2.2.1. Sosyal Medya Pazarlama

Sosyal medya pazarlamasının ne olduğundan bahsetmeden önce, sosyal medyanın ne olduğunu tarif etmek önemlidir. Sosyal medya, insanların internet üzerinden birbirleriyle bilgi ve görüşlerini paylaşmalarına imkân sağlayan iki yönlü iletişim aracıdır (Kim ve Ko,2010:164). Sosyal medya, Web 2.0'in teknolojik ve ideolojik temelleri üzerine kurulmuş ve kullanıcının içerik oluşturulmasına ve değişimine imkân sağlayan bir grup web tabanlı uygulamalar topluluğudur (Kaplan ve Haenlein, 2010:61). Günümüzdeki aşırı rekabet ortamında rakiplerle mücadele edilebilmek için pazarlama iletişim, sosyal medyaya (YouTube, Instagram, Facebook, TikTok, Twitter vb.) başvurmaktadır. Tüketicilerinin alışveriş kararlarını vermeden önce sosyal medyadaki olumlu ve olumsuz yorumları, paylaşılmış deneyimleri ve markanın sosyal medyadaki takipçi sayısına bakarak vermektedir. Bu işletmeler için sosyal medya pazarlamasının değerini göstermektedir (Akgün,2020:4221). (Datareportal, 2022) raporuna göre Türkiye’de sosyal medya kullanıcılarının %37’si satın alınacak hizmet/ürünleri bulmak için sosyal medyayı kullanır. Grafik 1’de Ocak 2022 dünya çapında en çok kullanan sosyal medya platformları göstermektedir. Bu rakamlar sosyal medya önemini beyan edilmesi için bir kanıttır.

Grafik 1: Dünyada En Çok Kullanan Sosyal Medya Platformu Kullanıcı Sayısına Göre 2022

Kaynak:<https://wearesocial.com>

"Sosyal medya pazarlaması" terimi, sosyal medyayı kullanan pazarlamayı ifade etmektedir. Müşterileriyle güçlü ve yakın bir ilişki kurmak ve ürünleri hakkında olumlu geri bildirimler almak isteyen işletmeler ve onlara doğrudan ulaşmak için sosyal medya pazarlamasını kullanmalı (Parker, 2010'ten aktaran Sağtaş,2022:23). Sosyal medya pazarlaması, bir ürün veya hizmetin reklamını ve tutundurulmasını sağlamak için sosyal ağ platformlarının ve web sitelerinin kullanılmasıdır (Arefi,1400:2). Literatürde sosyal medya pazarlama faaliyetlerini değerlendirmek için beş boyutta incelenir, Kim ve Ko (2012) lüks markalar üzerine yaptıkları çalışmada sosyal medya faaliyetlerini beş boyutta incelemiştir: Bunlar etkileşim, bilgi, kişiselleştirme, trend ve ağızdan ağıza iletişimdir. Yadav ve Rahman (2017) E-ticaret endüstrisinde sosyal medya pazarlama aktivitelerini (Kim ve Ko) 'a benzer bir şekilde beş boyutta incelemiştir. Sosyal medya pazarlama faaliyetleri tüketicilerin satın alma niyetlerini uyandırmada önemli bir rol oynamaktadır (Aji vd.,2020:101). Marka değeri (marka sadakati, marka bilinirliği ve marka imajı) sosyal medya pazarlaması ile olumlu bir şekilde etkilenir (Sağtaş,2022:29). Potansiyel müşterileri cezbetmek ve mevcut müşteriler ile iletişimde kalmak için otel işletmeleri Instagram sayfasında yiyecek ve içecek fotoğraflarının paylaşılmasına diğer içeriklere göre daha fazla odaklanır (Bayram vd.,2016:435). Kılıçarslan ve Albayrak (2018) yılında Avrupa'nın beş destinasyonunda (Londra, Paris, İstanbul, Antalya ve Roma) yer alan beş yıldızlı otellerin sosyal medya performanslarının karşılaştırılmalı bir şekilde inceledikten sonra bu otellerin Instagram ve Facebook platformları Twitter platformdan daha fazla kullanıldığını ortaya koymuştu. Yiyecek-içecek işletmelerinin sosyal medya platformları tüketicilere erişmek, kendilerini anlatmak, potansiyel müşterilere seslerini duyurmak ve müşterilerin devamlılığını elde etmek ve amaçlarına ulaşmak için bir stratejik araç olarak kullandığını göstermektedir (Kılıçarslan vd.,2022:33). Yeme-içme işletmeleri tarafından gerçekleştirildiği sosyal medya pazarlama faaliyetleri öğrencilerin marka bağlılığına ve ilham vermede ne ölçüde etkili olduğu araştırılması önemlidir.

2.2.2. Marka Bağlılığı

Marka bağlılığı gelecekte belirli bir ürün veya hizmeti yeniden satın almak veya himaye etmek için uzun vadeli bir taahhüttür. Bağlılık bir markaya veya şirkete bağlılık duyguları olarak tanımlanır (Jain vd., 2017:65; Ibrahim, 2022:65). Sadakat, bir ürüne yönelik gelişen olumlu tutumdur ve nedeni psikolojik süreçlere atfedilebilir. Başka bir deyişle, bir satın alma işlemini tekrarlamak sadece bir gönüllü refleks değildir. Psikolojik, duygusal ve normatif unsurlardan etkilenir (Arbatani, R.D.,2016:592). Sadakat birçok şekilde kendini gösterebilir; örnek olarak sadakat, bir markayı veya şirketi başkalarına göre tercih etmek, ondan satın almaya devam etmek veya gelecekte onunla işini artırmak gibi gösterebilir (Zeithaml vd.,1996:34). Ve literatürde müşteri sadakati kavramı konusunda iki tür müşteri sadakatinden bahsedilmektedir; Birincisi davranışsal sadakat (müşterinin satın alma miktarı ve sıklığını kapsamaktadır) ikincisi tutumsal sadakat marka/ işletme hakkında pozitif şeyler söylemek (pozitif ağızdan ağıza iletişim). İşletmeler için tutumsal sadakat çok öneme sahiptir. Çünkü ücretsiz ve inandırıcı bir şekilde işletmenin reklamı yapılmış olacaktır (Kahraman vd., 2008:69). Bağlılık hem firma hem de müşteri için faydalıdır. Müşteriler, bir şirkete sadıklarsa, satın alma seçeneklerini aramak, bulmak ve değerlendirmek için daha az zaman harcarlar. Sadık müşteriler yeni hizmet sağlayıcılar bulmaya ihtiyaç duymamaktadır (Jain vd., 2017:65; Yang ve Peterson, 2004:802). Müşteri memnuniyeti, müşteri sadakatini olumlu bir şekilde etkiler (Gronholdt vd.,2000:512). Müşteri sadakati için çabalayan şirketler öncelikle memnuniyet ve algılanan değere odaklanmalıdır (Yang ve Peterson, 2004:818). İşletmeler müşteri sadakatini sağlamak amacıyla sosyal medya pazarlama aktiviteleri geliştirmektedir (Koçak Alan vd., 2018:535). Sosyal medya iletişimi müşterilerde sadakat oluşturmak için önemli bir araçtır (Zengin vd., 2022:23). Müşteri sadakati, soyut ve değerli bir şirket varlığıdır. Müşteri ilişkilerini genişletme ve mevcut müşterilerini elde tutmak için müşteri sadakatini verimli bir şekilde ölçme stratejik öneme sahiptir (Hamilton-Ibama vd., 2022:32). Artan rekabet koşullarında otel işletmelerinin karlılığı ve hayatını sürdürebilmesi, var olan potansiyel müşterileri kazanmayı ve mevcut müşterileri de elde tutmasına bağlıdır. Müşteri sadakati oluşturmak, bu amaçlara erişmek için en verimli yöntemdir (Ulusoy ve Akyürek, 2022:327).

2.2.3. Müşteri İlhamı

Çevrimiçi alışveriş yapanların üçte birinden fazlası sosyal medyayı kendilerine bir şeyler satın almalarına ilham vermek için kullanmaktadır (Smith,2022). İnsanlar sosyal medyada ve internet videolarında çok çeşitli ilham verici içerikle motive edilmektedir. 18-29 yaşındaki sosyal medya kullanıcıları medyadan (müzik ve filmlerden sonra) (%67,3) ilham aldığı belirtilmiştir (Janicke vb.,2018:121). Mardahl (2019) Tüketicilerin %36'si markadan ilham almak için, %48'i ise eğlenmek için markayı sosyal medyada takip ettiğini söylemişlerdir. Pinterest kullanıcılarının %70 i, ne satın alacağına ilişkin ilham almak için, Pinterest'i takip ettiğini söylemiştir ve Facebook kullanıcılarının %17'si, kendilerine bir şeyler satın almalarına ilham vermek için kullanmaktadır (Bizrateinsights, 2012:22). Bugün Pazarlama kampanyalarında "ilham" ifadesi yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Başarılı perakendecilik firması (IKEA, BMW, Starbucks ve Aldi gibi) pazarlama faaliyetlerinde (ör; web sitelerinde, sosyal medya sayfalarında, sadakat programlarında, reklamlarında) "ilham" ıslahını kullanır (Pfrang vb.,2014). Bir dizi firma (Kraft Foods, Maggi, Sephora ve Sony gibi) tarafından Pinterest'i, ürünlerini pazarlamak, müşterilere ilham vermek ve müşteri ilişkilerini geliştirmek için kullanılmaktadır (Pinterest 2017; Böttger, 2017:116). İlham (Thrash & Elliot, 2004)'a göre üç boyutlu zihinsel bir yapı olarak tanımlanmaktadır. (1) Çağırma örneğin dış etkenler tarafından uyandırılma hissidir (2) üstünlük örneğin geliştirme, pozitiflik, netlik, olağani aşan yeni olasılıkların farkındalığı (3) motivasyon örneğin yeni fikri ifade etmek için aktivasyon (Thrash ve Elliot, 2004:956). Müşteri ilhamının (Mi) anlamı, Böttger vd.'ne göre "bir müşterinin pazarlama kaynaklı bir kavramın alımından tüketimle ilgili bir amacın içsel arayışına geçişi sağlayan geçici motivasyonel durumu"dur (Çavuşoğlu, 2022:3). Sosyal medya pazarlamanın müşteri ilhamı üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu açıklamaktadır (Silver, 2012; Ghafourzay ve Pariltı,2020: 2730).

3. Yöntem

3.1. Araştırma Yöntemi

Araştırmanın veri toplama aracı ankettir. Araştırma verileri kolayda örnekleme yöntemiyle, Karadeniz Teknik Üniversitesinde eğitim gören lisansüstü ve lisans öğrencilerden(n=388) yüz yüze ve Çevrimiçi anket formu (Google Forms) ile toplanmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi az bütçe ile ve kısa zaman zarfında data toplama imkânına sebep olduğu için tercih edilmiştir. Bu avantajlara rağmen, kullanılan örnekleme yönteminin önemli dezavantajları vardır. Bu örnekleme yönteminde örnek seçimi tamamen araştırmacıya bağlı olduğu için örnek kapsamına giren deneklerin gerçekten ana kitleyi temsil edip etmedikleri anlaşılmadığı için, sonuçları Ana kütleye genelleme yapmak teorik olarak anlamlı ve doğru değildir (Malhotra,2010:345; Nakip ve Yaraş, 2016:240: Gege, 2007:249). Kolayda örneklemin amacı, kolayca erişilebilen kişilerinden veri toplamaktır. Araştırmacı, örnekleme birimlerini seçen kişidir. Yanıtlayanlar sıklıkla doğru zamanda doğru yerde oldukları için seçilir (Malhotra ve Birks,2017:411; Nakip ve Yaraş, 2016:240). Bu çalışmanın, her katılımcı (Karadeniz teknik üniversitesinde eğitim gören) sosyal medyayı (Facebook, Instagram Twitter, TikTok, vb.) aktif bir kullanıcısı olmalı. Gege'ye göre, %95 güven düzeyinde ve %5 örnekleme hatası 10.000 ile 100.000 arasında bir hedef kitle için minimum örneklem büyüklüğünün 370 olması gerektiğini belirlemiştir. Dolayısıyla bu çalışmada veriler 15-30 Nisan 2022 tarihleri arasında 388 katılımcıdan anket yöntem ile toplanmıştır (Gege, 2007:261). İlk olarak araştırmada kullanılan ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği SPSS ve AMOS programları kullanarak kanıtlanmıştır ardından araştırma hipotezlerini test etmek için YEM kullanılmıştır.

3.2. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

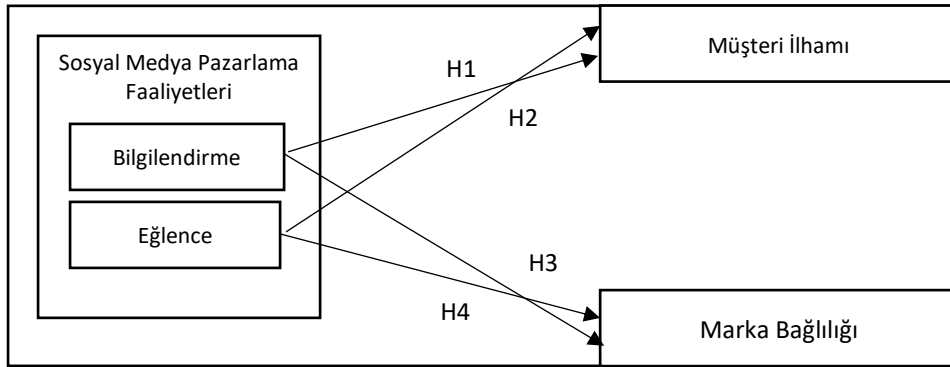
Araştırma ölçeği ifadelerinin tümü önceki çalışmalardan uyarlanmıştır. Anket dört bölüme ayrılmıştır: Birinci bölümde Katılımcıların kişisel bilgileri (Cinsiyet/ Halihazırda okuduğu eğitim düzeyi/Aile gelir düzeyi/Aylık gider düzeyi/Uyruk/Yaş), sosyal medya kullanım ile ilgili bilgileri toplam 9 soru kullanılarak incelenmektedir. İkinci bölümde algılanan sosyal medya pazarlama faaliyetlerini değerlendirmek için 5 boyutta (etkileşim, trend olma, kişiselleştirme, eğlence ve

(WOM) ağızdan ağıza iletişim) ve toplam 11 soru ile Kim ve Ko'nun (2012) çalışmalarından faydalanılmıştır. Üçüncü bölümde 10 soru müşteri ilhamı ölçmeye yöneliktir. Bu ifadeler Bottger ve arkadaşları (2017) ve Ghafourzay (2021) araştırmalarından faydalanmıştır. Dördüncü bölümdeki 3 soru marka bağlılığını ölçmeye yöneliktir ve bu sorular Vu thi thu ve Vu thi phuong (2021) yılında yaptıkları araştırmadan alınmıştır. Yukarıda belirtilen tüm ifadeler beşli Likert ölçeği (5=Her Zaman, 4=Çoğunlukla, 3=Ara Sıra, 2=Nadiren ve 1=Hiçbir Zaman) kullanılarak değerlendirilmiştir. Makale için Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kuruluna başvurulmuş E-82554930-050.01.04-236099-2698 karar sayısı araştırmanın etik bakımdan uygun olduğu onayı alınmıştır.

3.3. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Sosyal medya pazarlama faaliyetleri, marka bağlılığı ve müşteri ilhamı ile ilgili literatürü incelenmiş ve araştırmanın amacına uygun olarak içsel (Endojen) değişken ve dışsal (Egzojen) değişkenlere göre aşağıdaki araştırma modeli ve hipotezler geliştirilmiştir.

Grafik 2: Araştırmanın Modeli

H1: Sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin bilgilendirme boyutu müşteri ilhamını pozitif yönde etkiler.

H2: Sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin eğlence boyutu müşteri ilhamını pozitif yönde etkiler.

H3: Sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin bilgilendirme boyutu marka bağlılığını pozitif yönde etkiler.

H4: Sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin eğlence boyutu marka bağlılığını pozitif yönde etkiler.

4. Bulgular

4.1. Sosyo-Demografik Özellikler

Tablo 1, araştırma kapsamında değerlendirilen katılımcıların demografik özelliklerini ve sosyal medya platformlarını özetlemektedir.

Tablo 1: Demografik (n=388)

N	Değişken	Düzeği	Frekans	Yüzde
1	Yaş	17-19	57	14,7
		20-22	225	58
		23-25	58	14,9
		26-28	18	4,6
		29 +	30	7,7
		Toplam	388	100
2	Cinsiyet	Erkek	166	42,8
		Kadın	222	57,2
		Toplam	388	100

Tablo 1 (Devamı): Demografik (n=388)

N	Değişken	Düzeği	Frekans	Yüzde
3	Uyruk	Türk	336	86,6
		Yabancı	52	13,4
		Toplam	388	100
4	Aile Gelir Düzeyi	0-5000	127	32,7
		5001-7500	107	27,6
		7501-10000	71	18,3
		10001-12500	35	9
		12501 +	48	12,4
5	Eğitim Durumu	Toplam	388	100
		Lisans	330	85,1
6	Aylık Gider	Lisans üstü	58	14,9
		Toplam	388	100
		0-400	15	3,9
		401-800	63	16,2
		801-1200	106	27,3
7	Sosyal Medya Platformlarını Kullanım Süreci	1201-1600	80	20,6
		1601 +	124	32
		Toplam	388	100
		1 yıldan az	13	3,4
		1-5 yıl	124	32
8	Sosyal Medyada Günlük Geçirilen Vakit	6-10 yıl	182	46,9
		10'dan fazla	69	17,8
		Toplam	388	100
		1 Saatten az	27	7
		1-3 Saat	183	47,2
9	En çok Kullanan Sosyal Medya Ağları	4-6 Saat	122	31,4
		6 Saatten fazla	39	10,1
		İhtiyaç zamanında	17	4,4
		Toplam	388	100
		Facebook	42	5,9
9	En çok Kullanan Sosyal Medya Ağları	Instagram	311	43,7
		Twitter	80	11,2
		You Tube	227	31,9
		TikTok	17	2,4
9	En çok Kullanan Sosyal Medya Ağları	Diğer platformalar	35	4,9
		Toplam	712	100

4.2. Normallik Testi

Analizlere başlamadan önce veri dağılımını anlamak için çarpıklık ve basıklık (skewness and kurtosis) değerleri incelenmiştir. Elde edilen çarpıklık ve basıklık katsayıları Tablo 2'de verilmiştir ve veriler normal dağılmaktadır. Kurtosis ve Skewness değerleri ± 1 (-1 ile +1) olduğu zaman normal dağılım olduğu kabul edilmektedir (Hair et al., 2017,83; Tabachnick and Fidell, 2007:79-89).

Tablo 2: Çarpıklık ve Basıklık Değerleri (ÇK ve BK)

Ölçekler	Çarpıklık ve Basıklık Değerleri (ÇK ve BK)	İstatistik
Marka Bağlılığı Ortalama (MB)	Skewness (Çarpıklık)	0,211
	Kurtosis (Basıklık)	-0,69
Sosyal Medya Pazarlama Faaliyetleri Ortalama (SMPF)	Skewness (Çarpıklık)	-0,032
	Kurtosis (Basıklık)	0,004
Müşteri İlhamı Ortalama (Mİ)	Skewness (Çarpıklık)	-0,220
	Kurtosis (Basıklık)	-0,190

Not: (ÇK ve BK 388 Katılımcı için)

Çalışma grubundaki katılımcı sayısı, araştırma verilerinin normalliğine destek sağlayabilecek bir diğer faktördür. Kirk (2007) ve Waternaux (1976)' göre yeterince büyük örneklemelerde verilerin normal dağılıma yaklaştığını ve normal dağılım elde etmek için 100 kişilik bir örneklemin yeterli olduğunu vurgulamaktadır (Kirk, 2007 ve Waternaux 1976 'ten aktaran Güler vd.,2019:441). Çarpıklık ve basıklık katsayıları değerlendirildikten sonra verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bu amaçla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett testi sonuçları değerlendirilmiştir. Cronbach Alpha, KMO ve Bartlett testi Tablo 3'te verilmiştir. Elde edilen bulgular, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu ortaya koymuştur.

4.3. Güvenirlilik Analizi

SPSS ve AMOS programları, ölçüm modelinin güvenilirliğini ve geçerliliğini test etmek için kullanılmıştır. Ölçeklerin güvenilirliğini belirlemek için birleşik güvenirlilik CR (Composite Reliability) ve Cronbach Alpha değerleri hesaplanmıştır. "Cronbach Alpha (CA) ve Birleşik güvenirliliği sağlamak için değerinin 0,70'in üzerinde olması gerekmektedir" (Yaşlıoğlu,2017:82). Tablo 3 'de KMO değeri, Bartlett's Test, Öz değer, Açıkladığı varyans, Açıklanan toplam varyans, CR ve Cronbach Alpha değerlerini içermektedir. Bulanan değerler Modelin ölçeklerinin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Güvenirlilik Analizi Ait Değerleri

İfadeler	Ölçeklerin Faktör Yapısı				
	Sosyal Medya Pazarlama Faaliyetleri		Müşteri İlhamı		Marka Bağlılığı
	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 1
SMPF 4	0,833				
SMPF 2	0,763				
SMPF 3	0,762				
SMPF 5	0,735				
SMPF 1	0,666				
SMPF 6	0,525				
SMPF 10	0,519				
SMPF 8		0,876			
SMPF 9		0,860			
SMPF 7		0,601			
SMPF 11		0,501			
Cronbach Alpha/CA	0,872				
Birleşik Güvenirlilik CR (Composite Reliability)	0.892				
MI3			0,929		
MI4			0,886		
MI2			0,851		
MI1			0,851		
MI5			0,721		
MI6			0,603		
MI8				0,910	
MI10				0,892	
MI7				0,885	
MI9				0,856	
Cronbach Alpha/CA			0.914		
Birleşik Güvenirlilik CR (Composite Reliability)			0.951		
MB 1					0,872
MB 2					0,869
MB 3					0,878
Cronbach Alpha/CA					0.844
Birleşik Güvenirlilik CR (Composite Reliability)					0.843
Öz Değer / Eigen Value	4,873	1,136	5.665	1.657	2,287

Tablo 3 (Devamı): Güvenirlilik Analizi Ait Değerleri

İfadeler	Ölçeklerin Faktör Yapısı				
	Sosyal Medya Pazarlama Faaliyetleri		Müşteri İlhamı		Marka Bağlılığı
	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 1
Açıkladığı Varyans	44,297	10,332	56.65.5	16.572	76.229
Açıklanan Topam Varyans	54.629		73.217		76.229
KMO değeri	0.874		0.912		0.729
Serbestlik derece	55		45		3
Bartlett's Test	P=0,000<0,05		P=0,000<0,05		P=0,000<0,05

Not: Fornell ve Larcker formülü kullanılarak CR hesaplanmaktadır (Fornell ve Larcker, 1981: 40-42)

Sosyal medya pazarlama faaliyetleri (SMPF) faktör analizi sonuunda iki boyut (Bilgilendirme ve Eğlence) elde edilmiştir. Bu sonuç Karamant (2020), Sağtaş (2022) ve Akgün (2020)'nün iki boyutlu ölçeğini desteklemektedir. Boyutlara ait istatistiki bilgiler Tablo 3'te yer almaktadır. Tablo 3'teki sonuçlar ölçek boyutlarının geçerliliğini desteklemektedir. Müşteri ilhamı (Mİ) faktör analizi sonucunda iki boyut elde edilmiştir. Bu sonuç Böttger ve arkadaşları (2017) ve Ghafourzay (2021)'nin iki boyutlu ölçeğini desteklemektedir. Boyutlar hakkında istatistiki bilgiler Tablo 3'te sunulmaktadır. Tablo 3'teki sonuçlar ölçek boyutlarının geçerliliğini doğrulamaktadır. Marka bağlılığı (MB)faktör analizi sonucunda tek boyut elde edilmiştir. Bu sonuç Vu thi thu ve Vu thi phuong (2021)'nün tek boyutlu ölçeğini desteklemektedir. Boyutlara ilişkin istatistiki bilgiler Tablo 3'te sunulmaktadır. Tablo 3'teki sonuçlar ölçek boyutlarının geçerliliğini doğrulamaktadır.

4.4. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Ölçeklerin geçerliliğini belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi araştırmacının topladığı verinin model yapısına uygun olup olmadığını belirler. Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliliğini doğrulamak için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi, model yapısının verilerle uyumunu değerlendirir. Model uyumu incelenirken χ^2/df , GFI (Goodness of Fit Index), CFI (Comparative Fit Index), RMSEA (Approximate Errors Mean Square Root) değerleri analiz edilmektedir. Oluşturulan modelde uyum iyiliği değerleri incelendiğinde ($\chi^2/df= 2.429$, GFI=0.904, CFI= 0.934, GFI= 0.891, RMSEA= 0.061, P=0.000) şeklinde elde edilmiştir. Elde edilen uyum iyiliği değerleri daha iyi hale getirmesi amacıyla modifikasyon indeksleri incelenmiş ve el ile e3, e4 ile e5 ve e1 ile e5 arasında kovaryans yapısı önerilmiştir. İlgili yapı oluşturulup model yeniden çözüldüğünde elde edilen model uyum indeks değerleri ($\chi^2/df= 2.137$, GFI=0.904, CFI= 0.948, NFI= 0.907, RMSEA= 0.055, P=0.000) istenilen sınırlar içerisinde bulunmuştur. Bu indekslerin değerleri tablo 5 'te verilmektedir.

Tablo 4: Birleşik Güvenirlilik (CR), Yakınsak Geçerlilik (AVE) ve $\beta 1$

	Değişkenler	$\beta 1$	P Değer	AVE	CR
SMPF1	<--- SMPFB_1	0,679	***		
SMPF2	<--- SMPFB_1	0,668	***		
SMPF3	<--- SMPFB_1	0,661	***		
SMPF4	<--- SMPFB_1	0,615	***		
SMPF5	<--- SMPFB_1	0,658	***		
SMPF6	<--- SMPFB_1	0,624	***	0.655	0.892
SMPF10	<--- SMPFB_1	0,685	***		
SMPF11	<--- SMPFB_2	0,543	***		
SMPF9	<--- SMPFB_2	0,676	***		
SMPF8	<--- SMPFB_2	0,717	***		
SMPF7	<--- SMPFB_2	0,683	***		

Tablo 4 (Devamı): Birleşik Güvenilirlik (CR), Yakınsak Geçerlilik (AVE) ve $\beta 1$

	Değişkenler	$\beta 1$	P Değer	AVE	CR
MI1	<--- MiB_1	0,803	***		
MI2	<--- MiB_1	0,861	***		
MI3	<--- MiB_1	0,827	***		
MI4	<--- MiB_1	0,815	***		
MI5	<--- MiB_1	0,716	***		
MI6	<--- MiB_1	0,697	***		
MI7	<--- MiB_2	0,809	***		
MI8	<--- MiB_2	0,879	***		
MI9	<--- MiB_2	0,87	***		
MI10	<--- MiB_2	0,853	***	0.813	0.951
MB1	<--- MB	0,793	***		
MB2	<--- MB	0,798	***		
MB3	<--- MB	0,815	***	0.802	0.843

Not: Fornell ve Larcker formülü kullanılarak CR hesaplanmaktadır (Fornell ve Larcker, 1981: 40-42)

Not:($\beta 1$: Standardize yol katsayıları)

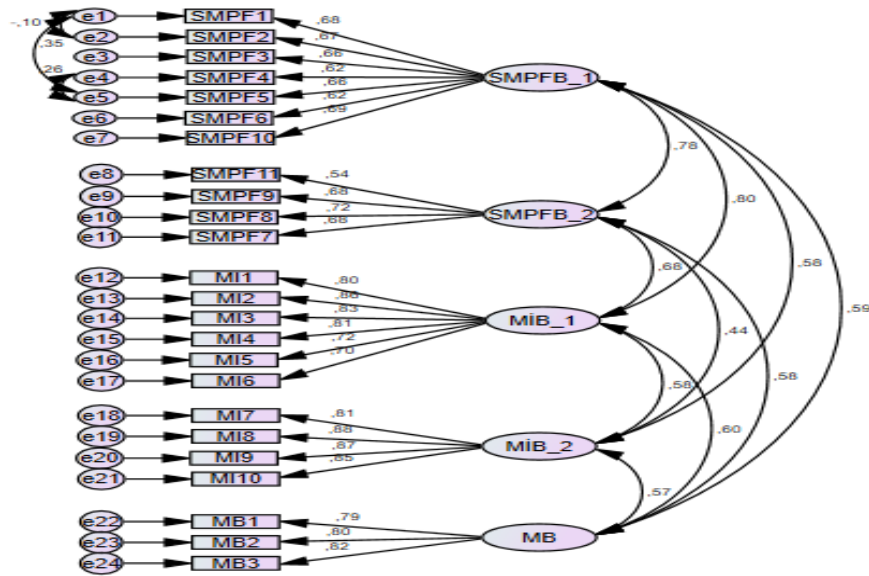
Tablodaki bulgulara bakıldığında, değişkenlerin iyi uyum ve kabul edilebilir düzeyi sağladığı açıktır. Uyum iyiliği değerleri incelemek için Engel, Moosbrugger ve Müller (2003) araştırmasındaki uyum iyiliği değerleri referans olarak kullanılmıştır. Tablo 4: doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen faktör yüklerini, yakınsak geçerliliği (AVE) ve bileşik güvenilirliği (CR) göstermektedir.

Tablo 5: Uyum İyiliği İndeksleri

Uyum İndeksleri	İyi Üyum	Kabul Edilebilir Uyum	Ölçüm Modeli
p value	.05 < p ≤ 1.00	.01 ≤ p ≤ .05	0.00
χ^2/df	0 ≤ χ^2/df ≤ 2	2 < χ^2/df ≤ 3	2.137
RMSEA	0 ≤ RMSEA ≤ .05	.05 < RMSEA ≤ .08	0.054
CFI	.97 ≤ CFI ≤ 1.00	.95 ≤ CFI < .97	0.948
GFI	.95 ≤ GFI ≤ 1.00	.90 ≤ GFI < .95	0.904
NFI	.95 ≤ NFI ≤ 1.00	.90 ≤ NFI < .95	0.907

Kaynak: (Engel, Moosbrugger ve Müller,2003:52).

Grafik 3: Modele İlişkin DFA

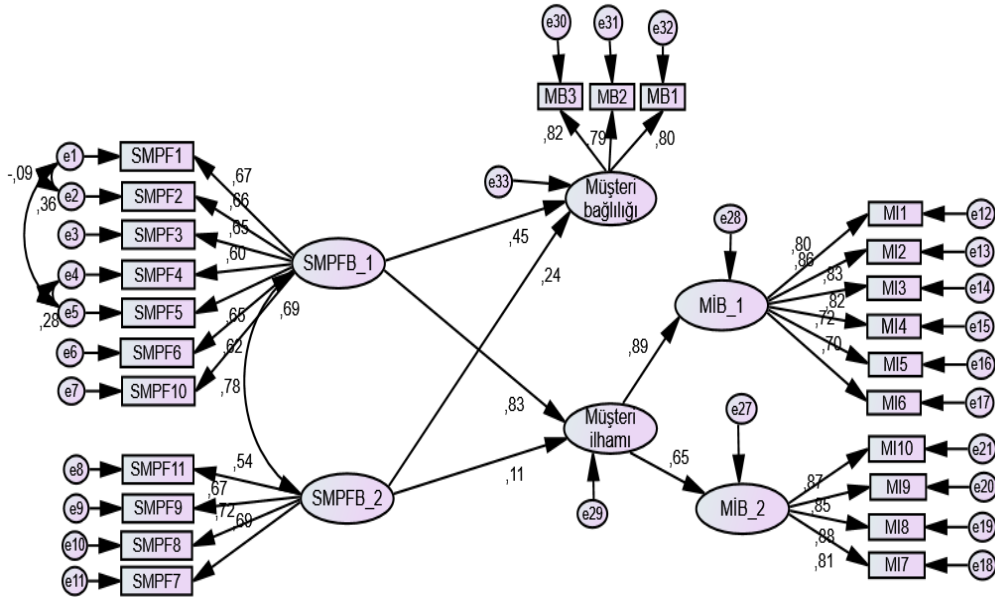
4.5. Yapısal Eşitlik Modeli (YEM)

Doğrulayıcı faktör analizi, birleşik güvenirlik ve yakınsak geçerlilik analizleri tamamlandıktan sonra, araştırma hipotezlerini test etmek için Yapısal Eşitlik Modellemesinden (YEM/SEM) faydalanılmıştır. Model çalıştırdıktan sonra elde edilen Uyum İyiliği değerleri Tablo 6'da sunulmuştur. Yapısal eşitlik modelinin test edilmesinden elde edilen uyum indeksi sonuçları tablo 6 da görüldüğü gibi kabul edilebilir sınırlar içindedir ($\chi^2/df= 2.257$, $GFI=0.897$, $CFI= 0.942$, $IFI= 0.942$, $RMSEA= 0.057$, $P=0.000$). Araştırmanın hipotezlerini test etmek için oluşturulan yapısal model ise Grafik 4'te, hipotezlerin testine yönelik analiz sonuçları ise Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 6: Yol Analizi Sonucu Elde Edilen Uyum İyiliği Değerleri

Uyum İndeksleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Ölçüm Modeli
p value	.05 < p ≤ 1.00	.01 ≤ p ≤ .05	0.000
χ^2/df	$0 \leq \chi^2 / df \leq 2$	$2 < \chi^2 / df \leq 3$	2.257
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 < RMSEA \leq .08$	0.057
CFI	$.97 \leq CFI \leq 1.00$	$.95 \leq CFI < .97$	0.942
IFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI < .95$	0.942
NFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI < .95$	0.901

Grafik 4: YEM

CMIN=546,141;DF=242;CMIN/DF=2,257;RMSEA=,057;CFI=,942;GFI=,897

Tablo 7: Hipotezlerin Testine Yönelik Analiz

Yapısal Eşitlik Modeli (YEM/SEM)	$\beta 2$	$\beta 1$	P	S.E	Sonuç
H1: Müşteri ilhamı <--- Sosyal medya pazarlama faaliyetleri bilgilendirme boyutu	0.62	0.832	<0.001	0.09	Kabul
H2: Müşteri ilhamı <--- Sosyal medya pazarlama faaliyetleri eğlence boyutu	0.1	0.108	0,256	0.088	Red
H3: Marka bağlılığı <--- Sosyal medya pazarlama faaliyetleri bilgilendirme boyutu	0.491	0.453	<0.001	0.115	Kabul
H4: Marka bağlılığı <--- Sosyal medya pazarlama faaliyetleri eğlence boyutu	0.319	0.237	<0,029	0.319	Kabul

Not: ($\beta 1$: Standart yol katsayıları, $\beta 2$: Standart olmayan yol katsayıları)

Yapısal modelde temelde dört hipotez incelenmiştir. H1: Sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin bilgilendirici olması müşteri ilhamını pozitif yönde etkiler. H2: Sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin eğlenceli olması müşteri ilhamını pozitif yönde etkiler. H3: Sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin bilgilendirici olması marka bağlılığını pozitif yönde etkiler. H4: Sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin eğlenceli olması marka bağlılığını pozitif yönde etkiler.

YEM Sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin bilgilendirici olma boyutu ile müşteri ilhamı arasındaki yol katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta_1=0.832$, $p=0.001$). Dolayısıyla H1 hipotez desteklenmiştir. Sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin eğlenceli olma boyutu ile müşteri ilhamı arasındaki yol katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($\beta_1=0.108$, $p=0.256$). Dolayısıyla H2 hipotez desteklenmemiştir. Sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin bilgilendirici olma boyutu ile marka bağlılığını arasındaki yol katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta_1=0.453$, $p=0.001$). Dolayısıyla H3 hipotez desteklenmiştir. Sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin eğlenceli olma boyutu ile marka bağlılığı arasındaki yol katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta_1=0.237$, $p=0.029$). Buda H4 hipotezinin desteklendiğini kanıtlamaktadır.

5. Sonuç

Bu çalışma, yeme-içme işletmelerin sosyal medya platformlarında (YouTube, Instagram, Facebook, TikTok, Twitter vb.) gerçekleştirdikleri pazarlama faaliyetlerinin müşterilerinin İlhamı ve marka bağlılığına olan etkisini öğrenmek amacıyla yapılmıştır. Bu hedefe ulaşmak için dört hipotez oluşturulmuştur. Araştırma hipotezleri yapısal eşitlik model analizi kullanılarak test edilmiştir. Bulgulara dayalı olarak aşağıdaki sonuçlara varılmıştır: Hipotez 3 ve 4'e göre yeme-içme işletmelerin sosyal medya platformlarında gerçekleştirdikleri pazarlama faaliyetlerinin hem bilgilendirici hem de eğlence boyutlarının marka bağlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Yani (H3) ve (H4) doğrulanmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Balakrishnan et al. (2014)' e göre, çevrimiçi pazarlama iletişimleri, özellikle ağızdan ağıza, çevrimiçi topluluklar ve çevrimiçi reklamcılık, şirketin web sitesi ve sosyal medya platformları aracılığıyla marka sadakatini oluşturma ve ürün satın alma niyetini artırmada etkilidir. Koçakalan vd. (2018) marka varlığının tüketici sadakati üzerindeki olumlu etkisi tespit edilmiştir. Laksamana (2018) çalışmasında Sosyal medya pazarlamasının satın alma niyetini ve marka sadakatini arttırdığı gösterilmiştir. Muchardie vd. (2016) bulgulara göre, sosyal medya pazarlamasının marka bağlılığı, marka sadakati üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahip olduğunu belirlemiştir. Almohaimmeed (2018) sosyal medya pazarlama marka bağlılığı pozitif bir şekilde etkilediğini ortaya koymuştur. Ha wkins ve Vel (2013) sosyal medyanın sağladığı çevrimiçi ortam aracılığıyla sadakate katkıda bulunabileceği sonucunu açıklamıştır. Tablo 7'de gösterildiği gibi, bu çalışmanın sonuçlarına göre, sosyal medya pazarlama faaliyetleri bilgilendirme $\beta_1=0.453$, $P=0.001$ ve eğlence $\beta_1=0.237$, $P=0.029$ marka bağlılığı üzerinde etkilemektedir. Artık bir şirketin hayatta kalması için en önemli gereksinimlerden biri marka bağlılığı oluşturmak açıktır. Sonuç olarak, sosyal medya pazarlamasının marka bağlılığı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Yeme-içme işletmelerinin sosyal medya faaliyetlerine özel önem vermesi gerekmektedir. Sosyal medyada oluşturulan içerik pazarlama uygulamaları bu amaçla kullanılabilir. Bir organizasyonun temel hedefi, marka bağlılığı yoluyla müşterilerle uzun vadeli ilişkiler geliştirmektir. Sosyal medya platformlarının marka bağlılığı üzerinde farklı sektörde (bankacılık, GSM, lüks markalarda, yeme-içme işletmelerde, turizm vb.) büyük bir etkisi olduğu önceki araştırmalarda ve bu çalışmada gösterilmiştir.

İnternet teknolojisinin ve sosyal medyanın küresel erişimi hem pazarlamacılar hem de tüketiciler için çok sayıda fırsata sebep olmaktadır. Pazarlamacılar, sosyal medya platformları kullanarak müşteriye ilhamı verme konusunda çabalamaktadır. İnsanlar sosyal medyada ve internet videolarında çok çeşitli ilham verici içerikle motive edilmektedir. 18-29 yaşındaki sosyal medya kullanıcıları medyanın (müzik ve filmlerden sonra) (%67,3) ilham aldığı belirtilmiştir (Janicke vb.,2018:121). Bir organizasyonun hedefi, müşterileri ilham vererek yüksek satış yapmaktır. Sosyal medya platformlarının müşteri ilhamı üzerinde farklı sektörde (bankacılık, GSM, lüks markalarda, yeme-içme işletmelerde, turizm vb.) büyük bir etkisi olduğu önceki araştırmalarda ve bu çalışmada

gösterilmiştir. Hipotez 1 ve 2'ye göre yeme-içme işletmelerin sosyal medya platformlarında gerçekleştirdikleri pazarlama faaliyetlerinin bilgilendirici boyutu müşteri ilhamı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir ve (H1: $\beta_1=0.832$, $P=0.001$) doğrulanmıştır. Ama yeme-içme işletmelerin sosyal medya platformlarında gerçekleştirdikleri pazarlama faaliyetlerinin eğlence boyutu müşteri ilhamı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir ve (H2: $\beta_1=0.108$, $P=0.256$) doğrulanmamıştır. Ghafourzay ve Parılı (2020) bulgulara göre sosyal medya pazarlaması, müşteri ilhamı ve müşteri satın alma niyeti anlamlı ve pozitif bir ilişki içerisindedir. Ve sosyal medya pazarlamasının müşteri ilhamı ve satın alma niyeti üzerinde olumlu etkisi olduğunu açıklanmıştır. Böttger (2015) ilham, müşterilere ürün ve hizmet satın alma konusunda güçlü bir istek uyandırır ve bu da daha yüksek müşteri harcamalarına neden olmaktadır. Smith (2022)'e göre çevrimiçi alışveriş yapanların üçte birinden fazlası sosyal medyayı kendilerine bir şeyler satın almalarına ilham vermek için kullanmaktadır. Pfrang vb. (2014). Bir dizi firma (Kraft Foods, Maggi, Sephora ve Sony gibi) tarafından Pinterest, ürünlerini pazarlamak, müşterilere ilham vermek ve müşteri ilişkilerini geliştirmek için kullanılmaktadır. Nathues (2017) müşterilere ilham vermek için sosyal medya gibi kanallara bakmanın da çok önemli olduğunu belirtmiştir. Izogo ve Mpinganjira (2020)'a göre müşterilere ilham vermede başarı sosyal medya platformları, müşterilere marka elçileri olarak hizmet etme fırsatı verir. Müşteriler platformda ve ötesinde olumlu ağızdan ağıza iletişimi gönüllü olarak yapılmaktadır. Ghafourzay (2021) sosyal medya pazarlamasının müşteri ilhamı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu açıklamıştır.

Dünya çapında sosyal medya aktif kullanıcı sayısı 4,62 milyar yani Dünyadaki nüfusunun yüzde 58,4'ü sosyal medya sayfaları kullanıcısyken Türkiye genelinde Ocak 2022 yılında 68,90 milyon kişi faal bir biçimde sosyal medya platformları kullanmaktadır. Vakit harcama açısından incelersek sosyal medyada ortalama olarak geçirilen günlük vaktin dünya ortalaması iki saat ve 45 dakika ve Türkiye ortalaması 2 saat ve 98 dakikadır (datareportal,2022; We Social,2022). Araştırmanın sonuçlarına göre, (%47,2) 1-3 saat ve (%31,4) 3-6 saat sosyal medyada vakit geçirmektedir. Ankete katılanların çoğu 313 (%43,7) Instagram kullanırken, %31.9, %11.2, %5.5, %4.6,2.4'ü sırasıyla YouTube, Twitter, Facebook, Diğer platformlar ve TikTok kullanmaktadır. Yeme-içme işletmeleri bu rakamları, dikkat alarak başarılı bir pazarlama stratejisi geliştirilebilmektedir.

Araştırma sonuçları bütün olarak bakıldığında, sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin müşteri ilhamı ve marka bağlılığı üzerinde anlamlı ve pozitif etkisini açıklamaktadır. Araştırmada test edilen dört hipotezden üçünün doğrulanması bunu doğrular niteliktedir. Araştırmaya sadece Karadeniz teknik Üniversitesi'nden öğrenciler katılmıştır. Bu en önemli kısıtlamadır. Ayrıca kolayda örnekleme yöntemi kullanıldığı için araştırma sonucu kesinlikle anakütleye genellenemez ve sadece örneklem için geçerlidir. Ancak anakütleye genellenemese de anakütleye hakkında biraz bilgi verir. Gelecekteki araştırmalar, farklı sektörde ve farklı özelliklere sahip gruplar üzerinde yapılması önerilmektedir. Elde edilen, sonuçları karşılaştırmaya imkân tanımaktadır. Ayrıca gelecekteki araştırmalar, sosyal medya pazarlama faaliyetleri, müşteri ilhamı ve tüketici bağlılığı arasındaki bağlantılarda moderatör olarak sosyo-demografik özelliklerin rolünün incelenmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Akgün, Z. (2020). Sosyal Medya Pazarlama Aktivitelerinin Marka Değeri, Tüketici Yanıtları ve Satın Alma Niyetine Etkisi: Hızlı Moda Markalarına Yönelik Bir Araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(5), 4211-4240.
- Aji, P., Nadhila, V. ve Sanny, L. (2020). Effect Of Social Media Marketing On Instagram Towards Purchase İntention: Evidence From Indonesia's Ready-To-Drink Tea Industry. *International Journal Of Data And Network Science*, 4(2), 91-104.
- Arefi, A. ve Rezazadeh, M. A. (1400). Sosyal Medya Pazarlaması ve Müşteri Güveninin Satın Alma Niyetine Etkisinin Müşteri Katılımının Aracılık Rolüyle Araştırılması (Örnek Olay: Qom Hayat Sigortası Acenteleri). *Damghan Üniversitesi, İnan Yöneylem Araştırmaları Derneği ve Sığınak Bilim Merkezi*, 3, 1-9.

- Arbatani, R.D (2016). Sosyal Ağların Marka Bağlılığını ve Müşteri İlişkilerini Geliştirme Üzerindeki Etkisi Örnek Olay: Dizüstü Bilgisayar Markası. *Journal of Business Management*, 8(3), 587-606.
- Alalwan, A. A., Rana, N. P., Dwivedi, Y. K. ve Algharabat, R. (2017). Social media in marketing: A review and analysis of the existing literature. *Telematics and Informatics*, 34(7), 1177-1190.
- We Are Social. (2022). We Are Social & Hootsuite 2022 Global ve Türkiye Raporu. Erişim Adresi <https://www.ahmetbalat.com/we-are-social-hootsuite-2022-global-ve-turkiye-raporu/>
- Barutçu, S. ve Tomaş, M. (2013). Sürdürülebilir Sosyal Medya Pazarlaması ve Sosyal Medya Pazarlaması Etkinliğinin Ölçümü. *Journal Of Internet Applications And Management*, 4(1), 5-24.
- Bayram, M., Bayram, Ü. ve Arıcı, S. (2016). Otel İşletmeleri Instagram Paylaşımlarının Sosyal Medya Pazarlaması Kapsamında İçerik Analizi Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 427-442.
- Böttger, T., Rudolph, T., Evanschitzky, H. ve Pfrang, T. (2017). Customer Inspiration: Conceptualization, Scale Development, And Validation. *Journal Of Marketing*, 81(6), 116-131.
- Böttger, T. (2015). Inspiration in Marketing: Foundations, Process, and Application. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of St.Gallen, School of Management, Germany.
- Business2community. (2022). 40EssentialSocial Media Marketing Statistics For 2017. Erişim Adresi <https://www.wordstream.com/blog/ws/2017/01/05/social-media-marketing-statistics>
- Commencis. (2021). Sosyal Medya Raporu 2021 Trendleri ve Uygulama İncelemeleri. Erişim Adresi <https://www.commencis.com/sosyal-medya-raporu-2021-trendleri-ve-uygulama-incelemeleri/>
- Çömlekçi, M. F. ve Başol, O. (2019). Gençlerin Sosyal Medya Kullanım Amaçları ile Sosyal Medya Bağlılığı İlişkisinin İncelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(4), 173-188.
- Çavuşoğlu, S. ve Bükey, A. (2022). Sağlık Turizmi Deneyiminin Turist İlham Kaynağı ve Bağlılığına Etkisi. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 5(1), 1-15
- Datareportal. (2022). Digital 2022. Erişim Adresi Turkey <https://datareportal.com/reports/digital-2022-turkey> (13.02.2022).
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models With Unobservable Variables And Measurement Error. *Journal Of Marketing Research*, 39-50.
- Gronholdt, L., Martensen, A. ve Kristensen, K. (2000). The Relationship Between Customer Satisfaction And Loyalty: Cross-Industry Differences. *Total Quality Management*, 11(4-6), 509-514.
- Ghafourian Shagerdi, A., Daneshmand, B. ve Behboodi, O. (2017). The Impact of Social Networks Marketing toward Purchase Intention and Brand Loyalty. *New Marketing Research Journal*, 7(3), 175-190.
- Ghafourzay, H. ve Pariltı, N. (2020). The Impact of Social Media Marketing on Customer Inspiration and Customer Purchase Intention: A Case Study on Kabul-Afghanistan Telecom Industry. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2721-2732.

- Ghafourzay, H. (2021). Empirical Examination Of Transmission Model Of Customer Inspiration In Telecommunication Sector Of Afghanistan And Turkey. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Universitygraduate School Of Social Sciences, Ankara.
- Gezge, A. (2007). *Pazarlama araştırmaları (2. Basım)*. İstanbul: Beta basım A.S.
- Hootsuite & We Are Social. (2021). Digital 2021: The Latest Insights Into The ‘State Of Digital’. Erişim Adresi <https://wearesocial.com/uk/blog/2021/01/digital-2021-the-latest-insights-into-the-state-of-digital/>
- Güler, N., TEKER, G. T. ve İlhan, M. (2019). The Turkish Adaptation of the Statistics Anxiety Scale for Graduate Students. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 10(4), 435-450.
- Hamilton-Ibama, E. O. L. ve Elvis, I. (2022). Service Quality and Customer Retention in Deposit Money Banks in Port Harcourt, Rivers State, Nigeria. *American Journal of Economics and Business Management*.5(2), 2022
- Hilal, O. A. (2022). A Moderation and Mediation Model of Social Media Marketing and Brand Loyalty Among Smartphone Users in Egypt. *International Journal of Customer Relationship Marketing and Management*, 13(1), 1–21.
- Hawkins, K., ve Vel, P. (2013). Attitudinal Loyalty, Behavioural Loyalty And Social Media: An Introspection. *The Marketing Review*, 13(2), 125-141.
- Hair Jr, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2017). *A Primer On Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*. Sage Publications.
- Ibrahim, B. (2022). Social Media Marketing Activities and Brand Loyalty: A Meta-Analysis Examination. *Journal of Promotion Management*, 28(1), 60-90.
- Izogo, E. E. ve Mpinganjira, M. (2020). Behavioral Consequences Of Customer Inspiration: The Role Of Social Media Inspirational Content And Cultural Orientation. *Journal Of Research In Interactive Marketing*. 10, 1-29.
- Janicke, S. H., Narayan, A. ve Seng, A. (2018). Social Media For Good? A Survey On Millennials’ Inspirational Social Media Use. *The Journal Of Social Media In Society*, 7(2), 120-140.
- Jacobson, J., Gruzd, A. ve Hernández-García, Á. (2020). Social Media Marketing: Who Is Watching The Watchers?. *Journal Of Retailing And Consumer Services*, 53, 101774.
- Jassem, M. I., Rahman, R. A. ve Ibrahim, A. M. (2022). Effect of Using Modern Banking Services on Customer Inspiration: Statistical Analysis. *Advances in Materials Science and Engineering*, 2022, 1–6.
- Jain, N. K., Kamboj, S., Kumar, V. ve Rahman, Z. (2017). Examining Consumer-Brand Relationships On Social Media Platforms. *Marketing Intelligence & Planning*, 36 (1), 63-78.
- Kim, A. J. ve Ko, E. (2010). Impacts Of Luxury Fashion Brand’s Social Media Marketing On Customer Relationship And Purchase İntention. *Journal Of Global Fashion Marketing*, 1(3), 164-171.
- Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2010). Users Of The World, Unite! The Challenges And Opportunities Of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- Sağtaş, S. (2022). The Effect Of Social Media Marketing On Brand Equity And Consumer Purchasing İntention. *Journal Of Life Economics*, 9(1), 21-31.
- Sheng, H., Yang, P. ve Feng, Y. (2020). How To İnspire Customers Via Social Media. *Industrial Management and Data Systems*, 120(6), 1041–1057.

- Kılıçarslan, Ö. ve Albayrak, T. (2022). Otellerin Sosyal Medya Durum Analizi: Avrupa'daki Beş Destinasyon Örneği. *Anatolia. Turizm Araştırmaları Dergisi*, 33(1), 18-28.
- Kahraman, Ç. A. T. I. ve Koçoğlu, C. M. (2008). Müşteri Sadakati ile Müşteri Tatmini Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 167-188.
- Koçak Alan, Ü. A., Tümer Kabadayı, E. ve Uzunburun, T. (2018). Sosyal Medya Pazarlama Faaliyetlerinin Müşteri Varlığı ve Marka bağlılığına Etkisi. *International Journal of Management Economics & Business/Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2).
- Kim, A. J. ve Ko, E. (2012). Do Social Media Marketing Activities Enhance Customer Equity? An Empirical Study Of Luxury Fashion Brand. *Journal Of Business Research*, 65(10), 1480-1486.
- Kim, D. Y. ve Kim, H. Y. (2021). Influencer Advertising On Social Media: The Multiple Inference Model On Influencer-Product Congruence And Sponsorship Disclosure. *Journal Of Business Research*, 130, 405-415.
- Techimage. (2019). Takeaways from the 2019 Sprout Social Media Index. Erişim Adresi <https://www.techimage.com/blog/takeaways-2019-sprout-social-index/>
- Malhotra, N., Nunan, D. ve Birks, D. (2007). *Marketing Research: An Applied Approach*. Pearson.
- Nayak, L. M. ve Linkov, G. (2019). Social Media Marketing İn Facial Plastic Surgery: What Has Worked?. *Facial Plastic Surgery Clinics*, 27(3), 373-377.
- Nathues, E. (2017). *From Interruption To Interaction: Inspiration As A New Marketing Discipline. Marketing Of The 21st Century*. University Of Twente, The Netherlands.
- Nakip, M. Ve Yaraş, E. (2016). *SPSS Uygulamalı Pazarlamada Araştırma Giriş, (5. Baskı)*. Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Pfrang, T., Rudolph, T. ve Böttger, T. (2014). *Inspire To Delight: The Effects Of Customer Inspiration On Consumers' Purchase Decisions*. European Marketing Academy.
- Bizrateinsights. (2012). Online Consumer Pulse Pinterest Vs. Facebook: Which Social Sharing Site Wins At Shopping Engagement? Bizrate Insights. Erişim Adresi <https://bizrateinsights.com/resources/online-consumer-pulse-pinterest-vs-facebook-which-social-sharing-site-wins-at-shopping-engagement/>
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of psychological research online*, 8(2), 23-74.
- Smith, B (2017). 34 Advertising Statistics to Know in 2022. Erişim Adresi <https://www.wordstream.com/blog/ws/2018/07/19/advertising-statistics>
- Thrash, T. M. Ve Elliot, A. J. (2004). Inspiration: Core Characteristics, Component Processes, Antecedents, And Function. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 87(6), 957.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. ve Ullman, J. B. (2007). *Using Multivariate Statistics*, Boston MA, pearson.
- Ulusoy, V. ve Akyürek, S. (2022). The Effect Of Perceived Service Quality And Satisfaction On Customer Loyalty İn Hotel Services: A Field research İn The District of Şile. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 19(1), 326-342.
- Yang, Z. ve Peterson, R. T. (2004). Customer Perceived Value, Satisfaction, And Loyalty: The Role Of Switching Costs. *Psychology & Marketing*, 21(10), 799-822.

- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulatoryı Faktör Analizlerinin Kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Zeithaml, V. A., Berry, L. L. ve Parasuraman, A. (1996). The Behavioral Consequences Of Service Quality. *Journal Of Marketing*, 60(2), 31-46.
- Zengin, A. Y., Uslu Divanođlu, S. Ve Sađlam, Ő. (2022). Sosyal Medya, Algılanan Kalite ve Ağızdan Ağıza İletişimin Hastane Marka İmajıyla İlişkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49, 23-41.
- Zheng, X., Cheung, C. M., Lee, M. K., & Liang, L. (2015). Building Brand Loyalty Through User Engagement In Online Brand Communities In Social Networking. *Sites. Information Technology & People*, 28, 90-106.

THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA MARKETING ACTIVITIES ON FOOD AND BEVERAGE INDUSTRY CUSTOMERS' INSPIRATION AND BRAND LOYALTY: A CASE OF KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY STUDENTS

Extended Abstract

Aim: This study aimed to measure the effect of marketing activities of food and beverage businesses on social media platforms (YouTube, Instagram, Facebook, TikTok, Twitter, etc.) on their customers' inspiration and brand loyalty.

Method(s): This study is a quantitative and cross-sectional study. All research scale statements were adapted from previous studies. The participant's personal information and social media usage information was gathered in the first section of the study using nine questions. The 11 questions in the second part are taken from the research of Kim and Ko (2012) to measure social media activities. In the third part, ten questions are aimed at measuring customer inspiration. These statements are taken from the research of Böttger et al. (2017) and Ghafourzay (2021). The 3 questions in the fourth part are taken from the research of Vu thi thu ve Vu thi phuong (2021) to measure brand loyalty. A five-point Likert scale was used to evaluate all of the above items. The study was conducted in both offline and online form questionnaires with students at Karadeniz Technical University (n=388) between April 15–30, 2022, using the convenience sampling method. Each participant in this study (educated at Karadeniz technological university) must be an active social media user. After completing the confirmatory factor analysis, Composite Reliability, and convergent validity analyses, the study used Structural Equation Modeling (SEM) to test hypotheses. SPSS and AMOS were used to conduct the analyses.

Findings: Most of the participants 222 (57.2%) were women. Because the survey was conducted on university students, most of the participants 225 (58%) were between the ages of 20- 22. Because the survey was conducted in Turkey, majority of the participants 336 (86.6%) Turkish students while 52 (13.4%) are international students making up participants of the survey. 313 (43.7%) a bulk of the respondents use Instagram, while 31.9%, 11.2%, 5.5%, and 4.6.2.4% use Youtube, Twitter, Facebook, other platforms, and TikTok, respectively. In the case of daily use of social media, the majority of the participants spend time on social media for 1-3 hours. Before beginning the analysis, the study examined the skewness and kurtosis values to understand the data distribution. The skewness and kurtosis are normally distributed. Two dimensions (information and entertainment) were obtained due to factor analysis of social media marketing activities. This result supports the two-dimensional scale of Karamant (2020), Sağtaş (2022) and Akgün (2020) (Cronbach Alpha/Ca = 0.872, cumulative variance = 54.629). Two dimensions were obtained as a result of customer inspiration factor analysis. This result provides support for the two-dimensional scale of Böttger et al. (2017) and Ghafourzay (2021) (Cronbach Alpha/Ca = 0.914, cumulative variance = 73.217). A single dimension was obtained as a result of brand loyalty factor analysis. This result is supported by Vu Thi Thu and Vu Thi Phuong (2021) (Cronbach Alpha/Ca = 0.844, cumulative variance = 76.229). Goodness-of-fit indices results obtained from the testing of the structural equation model ($\chi^2/DF = 2.257$, GFI = 0.897, CFI = 0.942, IFI = 0.942, RMSEA = 0.057, $p = 0,000$) are within acceptable limits. The information dimension of the marketing activities carried out by food and beverage enterprises on social media platforms has a positive and significant effect on both brand loyalty and customer inspiration (H1: $\beta_1 = 0.832$, $p = 0.001$, h3: $\beta_1 = 0.453$, $p = 0.001$). It has been determined that the entertainment dimension of the marketing activities carried out by food and beverage enterprises on social media platforms has a positive and substantial impact on brand loyalty (H4: $\beta_1 = 0.237$, $p = 0.029$). However, the study has found that customer inspiration has no significant impact by entertainment dimension (H2: $\beta_1 = 0.108$, $p = 0.256$).

Conclusion: According to the results of this study, Food and beverage businesses can increase brand loyalty by applying well-planned social media marketing strategies on social media platforms (YouTube, Instagram, Facebook, TikTok, Twitter, etc.). As a result, it establishes a long-term relationship with customers and saves on the cost of finding new customers. Food and beverage businesses can increase their sales volume and strengthen their competitive position by inspiring customers through social media marketing strategies. Customers use social media extensively, and the amount of time they spend there has an impact on brand loyalty, customer inspiration, and purchasing behaviors. According to this study, inspiration has highlighted a new structure in service marketing as a vital factor for the business, increasing customer behavior and reinforcing customer desires. The role of socio-demographic characteristics as moderators in the links between social media marketing activities, customer inspiration, and brand loyalty is suggested for future research.

DENETİM RAPOR TÜRLERİNİN FİRMA DEĞERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ANALİZİ

Oğuzhan ECE¹, Bülent Diclehan ÇADIRCI²

Öz

Çalışma, Türkiye ölçeğinde firmalar ile firma çıkar grupları arasındaki güvencenin temellerinden biri olan denetim raporlarının, firma piyasa değeri üzerindeki etkilerini tespit edip ampirik kanıtlar sunmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede 2010/Q1-2021/Q3 dönemi için BİST 100’de yer alan ve finansal olmayan 77 firma özelinde olumlu, olumsuz ve görüş bildirmekten kaçınma şeklindeki denetim görüşleri panel veri metodolojisi çerçevesinde Driscoll-Kraay Tahmin yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonucunda firma piyasa değerini olumlu denetim görüşünün pozitif, görüş bildirmekten kaçınma şeklindeki denetim görüşünün ise negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan olumsuz denetim raporları ile firma değeri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Çalışma neticesinde ulaşılan sonuçların denetim görüşü ve firma değer ilişkisi özelindeki sınırlı literatüre katkı sağlamanın yanında yatırım sürecinde yatırımcılar için bir perspektif oluşturabileceği de beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Denetim Görüşü, Denetim Rapor Türleri, Firma Değeri, Sermaye Piyasaları

JEL Sınıflandırması: MH2, O16, G32

ANALYSIS OF THE EFFECTS OF AUDIT REPORT TYPES ON FIRM VALUE

Abstract

The study aims to determine the effects of audit reports, which are one of the foundations of assurance between firms and firm interest groups, on the market value of firms and present empirical evidence in Turkey. In this context, unqualified, adverse, and disclaimer of opinion audit reports of 77 non-financial companies in BIST 100 for the period 2010/Q1-2021/Q3 were analyzed with the Driscoll-Kraay Estimation method within the framework of panel data methodology. As a result of the analysis, it has been concluded that the unqualified opinion affected positively the market value of the firm, and the disclaimer of opinion had a negative effect. On the other hand, no significant relationship was found between Adverse opinion and firm value. It is expected that the results, which are obtained from the study, will contribute to the limited literature on audit opinion and firm value relationship, as well as create a perspective for investors in the investment process.

Keywords: Audit Opinion, Audit Report Types, Firm Value, Capital Markets

JEL Classification: MH2, O16, G32

¹ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, oece@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2443-9678

² Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisat Bölümü, bdcadirci@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3007-6068

1. Giriş

Firmalarda üretilen mali nitelikli bilgiler ve bu bilgilerin genel sonuçları, birbirlerini dışlar niteliği de bulunan çok farklı çıkar gruplarının amaçlarına yönelik kullanım özelliğine sahiptir. Bu özellik, finansal tabloların özneliği ihtimalini besler niteliğinde olduğundan, söz konusu tabloların tarafsız ve uzman kişilerce, doğruluklarının, güvenilirliklerinin ve belirlenen kıstas ve standartlara uygunluğunun teyidini elzem kılar. Bu gerekliliğin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bağımsız denetim, firma ile firma çıkar grupları arasında güvence sağlayacak sistematığı oluşturur. Firmaların dışı açılma ve sermayenin tabana yayılması sürecinde artan reytingi ile yaygın bir kullanım alanına kavuşan bağımsız denetim, özellikle SPK'ya tabi firmalar için 90'lı yıllara kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Türk Ticaret Kanunu'nun revizesi ile birlikte bankacılık ve sigortacılık sektörü dışında kalan ve belli bir ölçek üstündeki firmalar için getirilen zorunluluk ile bağımsız denetim, 2013 yılını kendine dönüm noktası kılmıştır.

Denetim sürecinin çıktısı olarak değerlendirilebilecek olan denetim raporu; içerik, kapsam ve açıklamalarıyla tafsilatlı geniş bir yapıya sahip olsa da denetim görüşü ile nihai ve genel bir kanaati vurgular. Bu kanaat, finansal tabloların belirtilen usul, esas ve standartlar konusunda uygunluk ve doğruluğunu ifade eden olumlu görüş ile özetlenebildiği gibi, kapsamındaki bazı aksaklık ve noksanlıkların önem düzeyi ile ilişkilendirilmiş şartlı, görüş bildirmekten kaçınma ve olumsuz görüşe sahip olma alternatiflerini de içerir. Bu yönüyle denetim görüşü, firma ile yatırımcılar ve kreditorler başta olmak üzere tüm firma çıkar grupları arasındaki ilişkinin güvencesini oluşturur. Denetim görüşünün firma ve firma çıkar grupları arasında oluşturduğu bu güvencenin firma değeri üzerindeki etkilerinin belirlenmesi, araştırmanın en önemli ilham kaynağıdır. Türkiye ölçeğinde ampirik kanıtlar sunmayı amaçlayan araştırma, denetim görüşü ve firma değer ilişkisi özelindeki sınırlı literatüre katkı sağlamasının yanında yatırım sürecinde yatırımcılar için bir perspektif oluşturabileceği de beklenmektedir. Denetim görüşü ile firma değer ilişkisi, olumlu ve nitelikli denetim görüşü özelinden ziyade denetim görüşünün tüm alternatiflerini ele alması açısından ayrıcalıklı önemini vurgulayan araştırmanın metodolojik akışı; denetim ve denetim görüşünün oluşum süreci ile denetim görüşünün mali tablo kullanıcıları ve yatırımcılar açısından önemine ilişkin teorik bilgilerin verildiği kavramsal çerçeve başlığında birinci bölüm, denetim görüşünün firma değeri üzerindeki etkisine ilişkin ilgili yazının, denetim sonuçlarının kategorik sonuçları tasnifinde sunulduğu literatür taraması başlığında ikinci bölüm ve denetim görüşü ile firma değeri arasındaki ilişkiye ilişkin ampirik kanıtların sunulduğu Türkiye ölçeğindeki uygulama ve uygulama bulgularının açıklandığı üçüncü bölüm başlıklarında gerçekleştirilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

Belli bir zaman periyodunda firmalarda meydana gelen mali nitelikli olayların sistematik bir şekilde sınıflandırılmış özet verilerinin muhteviyatına sahip olan finansal raporlar, firma ve firma çıkar gruplarına önemli bilgiler sunan belgelerdir. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS)'na göre, muhasebe sürecinin son ürünü olarak kabul edilen finansal raporların ya da finansal raporlamanın temel amacı; yatırım, kredi ve kaynak tahsisine ilişkin karar sürecini yönlendirecek, yönetecek ve gelişimine katkı sağlayacak faydalı finansal bilgiler sağlamaktır. Sağlanan bilgilerin kalitesi, sermaye piyasalarının ve ekonominin doğru işleyişi için ön koşuldur ve bilgi asimetrisini ve vekalet çatışmalarını azaltmanın bir yolu olarak değerlendirilebilir (Jovyni ve Katoul, 2016: 33).

Denetim raporları, denetim sürecinin bir sonucu olup denetçi ile finansal tablo kullanıcıları arasındaki temel iletişim aracını oluşturur (Moradi vd., 2011: 3354). Bu yüzden denetim raporları, yatırım sürecinde yatırımcıların karar verme süreçlerinde takdir görmeleri ve finansal tabloların uzman değerlendirmeleri niteliğindeki denetim sonuçlarının dikkate değer bulunmaları tabidir. Bu sonucu besleyecek en önemli husus ise denetim raporlarının anlaşılır, kapsayıcı ve kaliteli bilgiler sunmasıdır. Bunun yanında yatırımcıların raporlara ve içeriklerine verdikleri önem düzeyi ve genel piyasa yapısının etkinlik formu ise diğer temel belirleyicilerdir. Akademik araştırma sonuçlarındaki farklılaşmaların temel dinamiklerini bu sebepler oluşturmaktadır (Tahinakis vd.,2010: 86).

Piyasa ve piyasa unsurlarına ilişkin değişim ve gelişmelerin, yatırım kararları ile yatırım sonuçları üzerinde yarattığı farklılaşmaların varlığı ve bu farklılaşmaların etkisine ilişkin değerlendirmeler, akademik araştırmaların önemli bir gerekçesi olarak değerlendirilir. Firma içi ve firma dışı faktör sınıflandırmasında değerlendirilen söz konusu değişim ve gelişmelerden biri de firma içi faktörlerin en temel bileşeni olan finansal tablolardır. Finansal tablolar ile tablo kullanıcıları arasındaki ilişkinin ana başlığını ifade eden denetim görüşü, finansal tablolara ilişkin denetim ve raporlamaların usul, esas ve ilkeleri doğrultusunda güvenilirliklerinin teyidi maksadına sahiptir. Bu yönüyle denetim görüşlerinin firma, hissedarlar, kreditorler ve yatırımcılar açısından ne gibi sonuçlar doğuracağı hususu, akademik araştırmaların ilgi alanına girmeyi başarmıştır. Bununla birlikte denetim görüşlerinin yatırımcıların ve kreditorlerin erişimine açık olan bilgilerin güvenilirliğini artırdığı dikkate alındığında, denetim görüşlerinin nitelik düzeyleri bilgi riskini de artırabilmektedir (Ahmadi vd.,2014:1). Dolayısıyla, Bağımsız Denetim Standartları (BDS)700'ün 6. Maddesi uyarınca denetçinin amaçları (BDS 700, Md:6);

- Denetim kanıtlarının değerlendirmesine dayanarak finansal tablolara ilişkin genel bir görüş oluşturmak,
- Oluşturulan görüşün, yazılı bir rapor aracılığı ile ifade etmek şeklinde açıklanır.

Söz konusu görüşün oluşturulması için denetçinin, finansal tabloların hata veya hileye dayalı önemli bir yanlışlık içerip içermediğine ilişkin güvenceye ulaşmış bulunması ve finansal raporların yasal olarak belirlenen ilke ve standartlara uygunluğunu tespit etmesi gerekir (BDS 700, Md: 11). Bu durum finansal tablonun bir bütün olarak geçerliliğinin ifadesi olduğundan, denetim sonucu olumlu görüş ile başlıklandırılır. Ancak denetçi, denetim kanıtlarına dayalı olarak finansal tabloların önemli bir yanlışlık içerdiği ya da yanlışlık içermediğine ilişkin yeterli ve uygun kanıt sağlayamaz ise olumlu görüş dışında bir görüş verir (BDS 700, md 17).

Denetçinin olumlu görüş dışında verebileceği görüş türleri 705 no.lu BDS'de *Sınırlı Olumlu Görüş (Şartlı Görüş)*, *Olumsuz Görüş* ve *Görüş Vermekten Kaçınma* şeklinde düzenlenmiş olup denetim raporunda olumlu görüş dışındaki bir görüşe sebep olan hususun açıklanmasına ilişkin bir dayanak paragrafının eklenmesi suretiyle açıklanır.

Denetim görüşünün olumlu görüş ve olumlu görüş dışındaki görüş türlerine götüren denetim aksaklıkları ve bu aksaklıkların önem düzeyinin, denetim sonuçlarındaki yansımalarına ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Denetim Sürecine İlişkin Değerlendirmeler, Denetim Aksaklıkları ve Denetim Görüşlerine Olan Yansımaları

Sapma Türü	Sapma Düzeyi	Çok Önemsiz	Önemli	Çok Önemli
GKGM İlkelerinden Sapma		Olumlu Görüş	Şartlı Görüş	Olumsuz Görüş
Tutarlılık İlkesinden Sapma		Olumlu Görüş	Şartlı Görüş	Olumsuz Görüş
Tam Açıklama İlkesinden Sapma		Olumlu Görüş	Şartlı Görüş	Görüş Bildirmekten Kaçınma
Süreklilik İlkesinin Geçerliliği ile İlgili Riskler		Olumlu Görüş	Şartlı Görüş	Görüş Bildirmekten Kaçınma

Kaynak: Selimoğlu vd. 2017:327

Denetim görüşünün oluşum süreci, denetim ilke ve kriterlerinde meydana gelen aksaklık, risk ve sapmaların varlığı ve önem düzeyine dayalı olarak şekillenen bir yapıya sahiptir. Olumlu görüş dışındaki denetim görüşünün belirlenmesinde denetçinin tespit ettiği yanlış işlemlerin önemlilik düzeyinin yanı sıra yaygın olma seviyesinin de önemli bir yeri vardır. Denetim aksaklıklarının önemlilik ve yaygın olma düzeyleri ile olumlu görüş dışındaki denetim görüşleri arasındaki ilişki BDS 705'teki esaslar doğrultusunda Tablo 2'de gösterilmiştir (Selimoğlu vd.,2017:331).

Denetim ve denetim görüşünün oluşum sürecine ilişkin bu açıklamalar ile finansal tabloların firma ve firma çıkar grupları açısından önemi bir bütün olarak değerlendirildiğinde denetim görüşünün yatırım, yönetim ve ekonomik karar süreçlerinde dikkate alınmasının önemi daha da

keskinleşir. Zira sosyal ve iktisadi gelişim ile iktisadi menfaat gruplarındaki yoğunlaşma, bilgi toplumlarının temel dinamiklerini vurgulayan bilgide güvenilirlik gereksinimini de artırmıştır. Geçerli ve güvenilir bilgi, etkin kaynak kullanımını sağlaması yanında yönetsel kararlarda başarının bir ölçüğü olma azmindedir. Bu genellemede denetim görüşü, üretilen mali nitelikli firma bilgilerinin ulusal ve uluslararası kriterlerce uzmanlığı onaylanmış bağımsız denetçilerce geçerliliğinin ve güvenilirliğinin ortaya koyulması olarak değerlendirilmelidir. Olumlu denetim görüşü üzerine şekillenen bu değerlendirmelerin genel çıkarımları olarak denetim ve denetim görüşleri;

Tablo 2: Denetim Aksaklıklarının Önemlilik ve Yaygınlık Düzeyi ile Denetim Görüşü İlişkisi

Olumlu Görüş Dışında Görüşe Neden Olan Sebebin Niteliği	Denetim Görüşünü Değiştirmeye Esas Sebeplerin Etkilerinin ve bu etkilerin Görülme Sıklığına İlişkin Denetçi Değerlendirmeleri	
	Önemli Ama Yaygın Değil	Önemli ve Yaygın
Mali tabloların önemli yanlışlık içermesi	Şartlı Görüş	Olumsuz Görüş
Denetim kanıtlarının yeterli ve uygun bulunmaması	Şartlı Görüş	Görüş Bildirmekten Kaçınma
Yeterli kanıt bulunmasına rağmen belirsizliklerin varlığı	Şartlı Görüş	Görüş Bildirmekten Kaçınma

Kaynak: Selimoğlu vd.,2017:331

- Kaynak temin olanaklarını iyileştirmesi
- Yabancı kaynak maliyetlerini düşürmesi,
- Sermaye maliyetlerinin azaltılması sürecinde önemli role sahip olması,
- Firmalarda kurumsallaşmaya olanak sağlaması,
- Firma ölçeğinde iç kontrol sisteminin gelişimine katkı sağlaması,
- Yatırım tercihlerinin oluşum sürecine katkıda bulunması,
- Etkin ve verimli yatırım alternatiflerinin şekillendirmesi,
- Firma değerine katkı sağlaması,
- Firmanın piyasa aktivitesini artırması,

hususlarında önemli faydalar sunma potansiyeline sahip genel bir kanaati ifade etmesi bakımından bilimsel bir problem olarak değerlendirilerek araştırma konusu edinilmiştir. Bu edininin genel yansımaları literatür taraması başlığında aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

3. Literatür Özeti

Denetim görüşü ile firma değeri arasındaki ilişkiye dair araştırmalar seyrek olmasının yanında araştırma sonuçları üzerinde ittifak edilebilecek genel bir kanaat oluşturulmaması ile de dikkat çekicidir. İlgili literatür incelendiğinde denetçi görüşünün firma değeri üzerindeki yansımalarının olumlu, olumsuz ve ilişkisizlik gibi geniş bir sonuç yelpazesinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ilgili yazının genel karakteristikleri arasında firma değer perspektifinin direkt ve endirekt olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Firma değeri, piyasa değeri ya da Tobin'in Q değeri gibi bir değişken vekilliğinde direkt olarak değerlendirildiği gibi özellikle sermaye piyasaları örneğinde hisse piyasa fiyatı ve hisse getirisi vekilliğinde endirekt olarak da araştırılmıştır. Zira firma değeri, yatırımcıların firma performansına ilişkin değerlendirmelerinin bir sonucu olarak genel piyasa yapısı içerisinde arz ve talebe dayalı olarak oluşan firma hisse senetlerine olan teveccühün fonksiyonel bir sonucudur. Bu yönüyle firma değerine ilişkin bir değerlendirmeyi hisse fiyatı zaviyesinden yapmak, araştırmanın haklı gerekçesi olarak değerlendirilmelidir.

Literatüre ilişkin ikinci bir husus, denetim görüşünün firma değeri üzerindeki etkilerinin, denetim görüşünün tüm alternatiflerinden ziyade olumlu ve nitelikli denetim görüşü özelinde irdelenmesidir. Zira denetim sonucunda olumsuz ya da görüş bildirmekten kaçınma şeklindeki bir denetim görüşü, firmanın sosyal ve hukuki sorumluluğuna dayalı olarak aksaklıkların giderilerek denetimin yenilenmesi neticesinde ulaşılan sonuç, söz konusu bu irdelenmenin gerekçesi olabilir. Bütün bu açıklamalar ışığında ilgili literatür taraması, araştırmaların kategorik sonuçları tasnifinde aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

3.1. Denetim görüşü ile Firma Değeri Arasındaki Olumsuz İlişkinin Varlığını Vurgulayan Araştırmalar

Denetim görüşü ile firma değeri arasında olumsuz bir ilişkin varlığına dair ampirik kanıtlar sunan en güncel araştırmalardan biri Leo Handoko ve Michaela (2021)'e aittir. Firma değer ilişkisinin denetim faktörlerinden karlılık, firma büyüklüğü ve denetim görüşü bağlamında ele alındığı araştırma, sadece yüksek performansa değil aynı zamanda sürdürülebilirlik kaygısına da sahip olan ve borsaya kote olan SRI-KEHATI endeksine dâhil firmalar örnekleminde gerçekleştirilmiştir. Verilerin test edilmesinde klasik varsayım testleri ve hipotez testlerini içeren çoklu doğrusal regresyon analizi yöntemlerinin kullanıldığı araştırma sonucunda karlılık ve denetim görüşünün firma değeri üzerinde istatistiki açıdan önemli ve olumsuz bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Denetim görüşüne piyasa tepkisinin araştırıldığı ilk dönem çalışmalarından biri de Çin merkezlidir. Wang (2005)'e ait araştırma, 1999-2003 inceleme dönemine sahip olup 386 değiştirilmiş denetim görüşü ve 2742 koşulsuz denetim görüşü ile 3128 firma/yıl gözleminden oluşan örnekleme dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, koşulsuz denetim görüşü dışında açıklayıcı bir dil ve görüş ile koşulsuz denetim görüşüne sahip firma hisse senedi fiyatlarına piyasanın olumsuz tepki verdiği belirlenmiştir. Bu sonuç, piyasa fiyatının oluşumunda piyasalardaki tüm bilgilerin dikkate alındığı etkin piyasa hipotezi tezini teyit eder niteliktedir. Bununla birlikte denetim görüşüne ilişkin tüm varyantların araştırma kapsamında değerlendirilmemiş olması önemli bir eksiklik olarak görülebilir.

Hisse senedi perspektifinden denetim görüşü ile firma değeri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan diğer bir araştırma Kara (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye merkezli araştırma, 2009-2014 inceleme dönemine sahip olup BIST'de işlem gören 88 firma örnekleminde tamamlanmıştır. Event study metodolojisinde (-5, +5) olay penceresinde regresyon ve hipotez testlerine dayalı olarak gerçekleştirilen analiz sonucunda, denetim raporlarının ilan edilmelerinden sonra pozitif yönlü anormal getirilere neden olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte şartlı görüş ve görüş vermektен kaçınma şeklindeki denetim görüşlerinin ise hisse getirilerinde negatif anormal getirilere neden olduğu belirlenerek Türkiye Sermaye Piyasalarının zayıf formda etkin piyasa olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Denetim görüşü ile Firma Değeri Arasındaki İlişkinin Bulunmadığını Vurgulayan Araştırmalar

Denetim görüşü ile firma değer ilişkisini hisse senedi fiyat ve getirileri perspektifinde değerlendirmeyi amaçlayan Al-Thuneibat ve diğ. (2007)'ne ait olan araştırma, Ürdün merkezlidir. 2000 – 2005 inceleme dönemine sahip araştırma, nitelikli denetim raporları üzerinden piyasa temelli tasarım yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. Denetim rapor sonuçlarının duyuru tarihindeki hisse senedi fiyat ve getirilerinde anormal farklılaşmalar yaratıp yaratmadığı vurgusunda gerçekleştirilen araştırma sonucunda, şartlı denetim görüşünün fiyat ve getiriler üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve belirgin bir etkisinin bulunmadığı belirlenmiştir. Araştırmanın sonucunda yatırımcıların ve diğer mali tablo kullanıcılarının karar süreçlerinde denetim raporunun rolü konusunda daha fazla eğitime ihtiyaçlarının bulunduğu ayrıca nitelikli denetim raporlarının hisse fiyat ve getirileri üzerindeki etkisinin duyuru tarihi dışındaki zaman dilimlerinde de araştırılması gerektiği önerilmiştir.

Firma değerinin hisse fiyat ve hisse getirileri vekiğinde ele alındığı diğer bir araştırma Moradi vd. (2011)'e aittir. Şartlı denetim raporunun bilgi içeriğinin firma değeri ile ilişkisinin belirlemeyi amaçlayan araştırma 2005-2009 inceleme dönemine sahiptir. İran merkezli olarak gerçekleştirilen araştırmanın sonucunda şartlı denetim görüşünün fiyat ve getiriler üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve belirgin bir etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu ilişkisizlik sonucunun sebebi olarak denetim görüşleri hakkında yeterince bilgi sahibi olunmadığı gerekçe gösterilerek özellikle yatırımcıların denetim raporunun önemine ilişkin bilinçlendirilmesi gerektiği önerilmiştir.

Aynı araştırma sonucuna sahip bir başka araştırma Yunanistan merkezli olup Tahinakis vd. (2010) tarafından yapılmıştır. 2005-2007 inceleme dönemine sahip araştırma, Atina Menkul Kıymetler Borsası (ASE)'na kote firmalar örnekleminde gerçekleştirilmiştir. Piyasa modeline sahip araştırma sonucunda, denetim raporlarının yatırımcılar için sınırlı bilgi içeriğine sahip olduğunu ve karar verme sürecinin bir parçası olmadığı sebebiyle denetim görüşü ile hisse fiyat ve getirileri arasında ilişkinin varlığına ilişkin bir kanıt elde edilememiştir.

Denetçi görüşünün firma değeri üzerindeki etkilerini hisse senedi fiyatları ve hisse getirileri perspektifinde değerlendirilen ve Anvarkhatibi vd. (2012) tarafından gerçekleştirilen araştırma İran merkezlidir. Tahran Menkul Kıymetler Borsası örnekleminde gerçekleştirilen araştırma 2002-2008 inceleme dönemine sahiptir. Mann-Whitney U Test istatistiğine dayalı olarak gerçekleştirilen araştırma sonucunda denetim görüşleri ile hisse fiyatları ve hisse getirileri arasında %95 güven aralığında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı ayrıca yatırımcıların, yatırım kararları sürecinde denetim görüşünün bilgi içeriğini dikkate almadığı belirlenmiştir. Aynı perspektifte yapılan diğer bir araştırma ise Tunus merkezli olup Salim (2016)'ya aittir. Denetim raporlarında nitelikli denetim açıklamalarına yer verilmesinin hisse fiyatları ve getirileri üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlayan araştırma 2010-2012 inceleme dönemine sahiptir. Firmaların nitelikli denetim raporları üzerinde piyasa bazlı bir çalışma ile gerçekleştirilen araştırma sonucunda şartlı denetim görüşünün hisse fiyatları ve hisse getirileri üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve belirgin bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Aynı sonuç Acar ve Temiz (2019) tarafından Türkiye ölçeğinde gerçekleştirilen araştırma sonuçlarında da görülmektedir. Çalışmada, 2005-2017 inceleme döneminde BIST'de işlem gören firmaların olumsuz veya görüş bildirmekten kaçınma şeklindeki denetim görüşlerine ilişkin haber ve duyurulara piyasa tepkisinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Event Study metodolojisine sahip araştırma 22 örnek olay incelemesine dayandırılmış olup araştırma sonucunda, söz konusu denetim görüşlerine karşı borsa tepkisinin kısıtlı negatif anormal getiriler şeklinde tepki olmasına karşın genel olarak anlamlı bir etkinin bulunmadığı gözlemlenmiştir.

Event Study metodolojisinde gerçekleştirilen diğer bir araştırma Prasetyo ve Rini (2014)'ye aittir. Nitelsiz denetim görüşüne ilişkin piyasa tepkisinin belirlenmesine yönelik olarak gerçekleştirilen araştırma 2011-2013 inceleme dönemine ait 66 örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. On beş günlük olay penceresinde yapılan değerlendirmeler sonucunda ortalama anormal getirilere göre piyasa tepkisinde önemli bir fark bulunmadığı ancak LQ45 endeksine dâhil olan firmalara ait nitelsiz denetim görüşüne piyasanın %5 önem düzeyinde negatif yönlü bir tepki verdiği ancak bunun genel piyasa tepkisi olarak değerlendirilmemesi gerektiği belirlenmiştir.

Denetim görüşlerinde; firmanın sürekliliğinin belirsizliği, finansal sıkıntı ile ilgili nitelikleri veya söz konusu durumlarla ilgili vurgulanmış içeriklere sahip denetim görüşlerine yatırımcı tepkisinin belirlenmesi amacıyla İtalya merkezli araştırma, Lanniello ve Galloppo (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. Event Study metodolojisinde kısa bir olay penceresinde izlenen araştırma sonuçlarına göre piyasa etkinliğine dayalı olarak denetim görüşündeki belirtilen hususlara ilişkin olumsuz görüşler, hisse senetleri fiyatları üzerinde negatif bir etki yaratırken olumlu niteliklere ilişkin denetçi beyanlarının fiyatlar üzerinde müspet etkilere neden olduğu gözlemlenmiştir. Görüş farklılaşmalarına ilişkin piyasa tepkilerinin denetim görüşlerinin alaka düzeyi ile ilişkili olduğu sebebiyle denetim sonuçlarının tüm çıkar gruplarının bilgisine ivedilikle sunulması gerektiği vurgulanmıştır. Aynı metodolojiye sahip Türkiye merkezli bir araştırma ise Ercan ve İşseveroğlu (2016)'a aittir. BIST 100 endeks kapsamında yer alan 92 firma örnekleminde gerçekleştirilen araştırma 2013-2014 inceleme dönemine sahiptir. Denetim (-10, +10) olay penceresinde t-testine dayalı olarak yapılan değerlendirme sonucunda olumlu denetim görüşlerinin hisse fiyat ve getirileri üzerinde önemli etkisinin bulunmadığı görülmüştür.

Denetim görüşü ile firma değeri arasındaki ilişkiyi karlılık ve iflas tahmini refakatinde değerlendiren Maharani (2020)'in araştırması Endonezya merkezli olup 2005-2018 inceleme dönemine sahiptir. Endonezya Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören madencilik şirketleri

üzerinde belirli kriterlere göre yapılan değerlendirmeler 160 firma örneğinde gerçekleştirilmiştir. Çoklu doğrusal regresyon metodolojisinde gerçekleştirilen araştırma sonucunda, iflas tahmin değişkeninin firma değeri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu, karlılık değişkeni ve denetim görüşünün ise firma değeri üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Fiyat perspektifinden firma değeri ile denetim görüşü arasındaki ilişkinin incelendiği bir başka araştırma ise Muslih ve Amin (2018)'e aittir. Endonezya Menkul Kıymetler Borsası'nda LQ 45 endeks kapsamındaki 18 firma örneğinde gerçekleştirilen araştırma, panel veri metodolojisine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda denetim görüşünün, hisse senedi fiyatları üzerinde istatistiki olarak önemli bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Genel piyasa özelliğinin bir sonucu olduğu belirtilen denetim görüşlerinin, yatırımcılar açısından faydalı bilgiler sağlamadığı kanaati vurgulanmıştır.

Wickramasingha ve Nanayakkara (2015), yatırım sürecinde denetim görüşlerinin etkinliğini belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen araştırmalarını Sri Lanka merkezli olarak gerçekleştirmişlerdir. Kolombiya Borsası imalat endeksi kapsamında yer alan 31 firma örneğinde ve 2008-2013 inceleme dönemine sahip araştırmada ANOVA yöntemi kullanılmıştır. Analiz bulguları ışığında, denetim görüşlerinin yatırımcıların karar süreçlerinde etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı amaç doğrultusunda ve gelişmiş bir piyasa örneğinde gerçekleştirilen bir diğer araştırma ise Chen vd. (2000)'e aittir. Niteliksiz ve değiştirilmiş denetim görüşleri perspektifinde şekillenen araştırmanın ilk bulguları, bağımsız denetimin izleme rolünü destekleyen ikna edici kanıtlar sunma azmindedir. Buna göre denetim görüşleri ile hisse senetleri arasında anormal negatif getiriler belirlenmiştir. Ancak niteliksiz denetim görüşleri ile değiştirilmiş denetim görüşlerine ilişkin piyasa tepkisinde farklılıklar gözlemlenmediğinden denetim görüşleri ile hisse getirileri arasında ilişkinin bulunmadığı kanaatine ulaşılmıştır.

3.3. Denetim Görüşü ile Firma Değeri Arasındaki Olumlu İlişkinin Varlığını Vurgulayan Araştırmalar

Denetim görüşü ile firma değeri arasındaki ilişkinin değerlendirildiği ve denetim görüşünün firma değeri üzerinde olumlu katkı sağladığı bulgusuna sahip en güncel araştırmalardan biri Andi ve Nuraini, (2020) tarafından gerçekleştirilmiştir. Firma değer ilişkisini, denetim görüşü ile denetim firmasının itibarı, denetim zamanı ve kurumsal sahiplik birlikteliğinde irdeleme konusu edildiği araştırma, 2015-2017 inceleme dönemine sahiptir. 282 gözlem ile analitik yol analizi metodolojisinde gerçekleştirilen araştırma sonucunda denetim firmasının itibarının, denetim görüşünün ve kurumsal sahipliğin firma değeri üzerinde olumlu katkısının bulunduğu ampirik olarak ortaya konulmuştur.

Denetim görüşünün etkilerini hisse senedi fiyatları perspektifi üzerinden değerlendirmeyi amaçlayan Purbawati (2016)'ye ait olan araştırma Endonezya merkezli olup 2013-2015 inceleme dönemine sahiptir. Endonezya Menkul Kıymetler Borsası'nda (BEI) işlem gören finansal olmayan firma örneğinde gerçekleştirilen araştırma, çoklu regresyon metodolojisine sahiptir. Araştırma sonucunda denetim görüşünün ve denetim sonuçlarına ilişkin gönüllü açıklamaların kapsamının, hisse senedi fiyatı üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Endonezya merkezli diğer bir araştırma Khaddafi (2015)'ye aittir. Borç temerrüdünün, denetim kalitesinin ve denetim görüşünün firmanın sürekliliği bağlamında etkilerini belirlemeyi amaçlayan araştırma, Endonezya Menkul Kıymetler Borsasına kayıtlı imalat firmaları örneğinde gerçekleştirilmiştir. Amaçlı örnekleme tekniği ile 68 örnekleme ait ikincil verilerin kullanıldığı araştırma lojistik regresyon metodolojisine sahiptir. Araştırma sonucunda borç temerrüdü değişkeni, denetim kalitesi ve denetim görüşleri değişkenleri, işletmenin sürekliliği görüşünün kabulünü %5 anlamlılık düzeyinde olumlu etkilemektedir. Endonezya merkezli diğer bir araştırma ise denetim ile firma değeri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. Denetimin süresi, denetim firmasının büyüklüğü ve denetim görüşü perspektifinden ele alınmak suretiyle denetim özellikleri ile firma değer ilişkilerini irdeleyen ve Ardiana (2014) tarafından gerçekleştirilmiştir. 2240 firma gözleminde gerçekleştirilen çalışmada firma değeri; F/K, PD/DD ve Tobin'in Q'su vekiğinde

ele alınmıştır. Araştırmaya göre yüksek firma değerinin daha kısa denetim süresi ve denetim firmasının marka değeri ile ilişkili olduğu vurgulanırken olumlu denetim görüşünün firma değeri ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Denetim raporlarının sonuçlarına ilişkin açıklamaların hisse senedi fiyatları üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen ve Hoti vd. (2012)'ye ait olan araştırma, Slovenya ve Hırvatistan merkezlidir. Kamu yararına faaliyet gösteren 275 firma örneğinde gerçekleştirilen araştırmada hisse senedi fiyat volatilitesinde denetim görüşlerinin etkileri incelenmiştir. Diskriminant analizi ve logit modellerin uygulandığı araştırma sonucunda, denetim kalitesinin ve denetçi görüşünün hisse senedi fiyat gelişimi üzerinde önemli bir etkisinin bulunduğu belirlenmiştir.

Hisse senedi vekilliğinde denetim görüşü ile firma değeri arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik diğer bir araştırma, Ahmadi vd. (2014)'e aittir. İran merkezli araştırma, Tahran Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 120 firma örneğinde gerçekleştirilmiş olup denetim görüşleri ile firma kredibilitesi arasındaki ilişkiyi de belirlemeye yöneliktir. 2004-2011 inceleme dönemine sahip ve panel veri analizi kullanıldığı araştırma sonucunda, şartlı denetim görüşleri ile hisse senetlerinin beklenen getirileri arasında pozitif bir ilişki gözlemlenirken şartlı denetim görüşleri ile firma kredibilitesi arasında ilişki belirlenmemiştir. Benzer bir araştırma ise Amman merkezli olup Al Attar (2017) tarafından gerçekleştirilmiştir. Hisse senedi fiyatlarının firmaların finansal performanslarının bir göstergesi kabulüne dayalı olarak yürütülen çalışmada, SPSS ve AMOS kullanılarak betimsel analiz, faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesi uygulanmıştır. Analiz sonucunda denetim görüşünün, firmaların hisse senedi fiyatları üzerinde doğrudan olumlu etkisinin var olduğu tespit edilmiştir. İran merkezli diğer bir araştırma ise Pakdaman (2018)'e aittir. Tahran Menkul Kıymetler Borsası (TSE)'na kote olan 125 firma örneğinde gerçekleştirilen araştırma 2011- 2015 inceleme dönemine sahiptir. Denetim görüşünün, hisse senedi getirileri vekilliğinde firma değeri ile ilişkisinin belirlenmesine yönelik olarak gerçekleştirilen araştırma sonucunda denetim görüşünün firmalarda anormal getirilere sebep olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir araştırma da Vaziri ve Azadi (2017)'ye aittir. 2009-2014 inceleme dönemine sahip araştırma, Tahran Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 117 firma örneğinde gerçekleştirilmiştir. Doğrusal regresyon modelinin kullanıldığı araştırma sonucunda denetim görüşleri ile hisse senedi getirileri arasında önemli bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.

4. Veri Seti ve Yöntem

Denetim görüş türlerinin firma değeri üzerindeki etkilerinin izlendiği araştırma 2010/Q1 - 2021/Q3 inceleme dönemine sahiptir. Üç aylık gözlem boyutuna sahip araştırma BIST 100 kapsamında yer alan, inceleme döneminde faaliyetlerinde süreklilik gösteren ve verilerine ulaşılan finansal olmayan 77 firma örneğinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca denetim raporlarının etkisini incelemek için modele üç adet gölge değişken eklenmiştir. İnceleme döneminde "şartlı" olarak sonuçlandırılan denetim raporları bulunmamaktadır. Bunun sebebi "şartlı" verilen denetim raporları sonucunda firmanın ya aynı denetim firması ya da farklı bir denetim firması tarafından tekrar incelenerek yeniden raporlanması olarak düşünülmektedir. Analize dâhil edilen değişkenlerin açıklamaları Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3: Veri Seti

Değişken Grubu	Değişken Kodu	Adı ve Açıklaması
Bağımlı Değişken	FD	Piyasa Değeri vekilliğinde temsil edilen firma değeri göstergesidir.
Bağımsız Değişkenler	Dummy 1	Olumlu denetim görüşünü ifade eden kukla değişkendir. Denetim görüşü olumlu ise 1 değilse 0 değerine dayalı olarak oluşturulmuştur.
	Dummy 2	Olumsuz denetim görüşünü ifade eden kukla değişkendir. Denetim görüşü olumsuz ise 1 değilse 0 değerine dayalı olarak oluşturulmuştur.

Tablo 3 (Devamı): Veri Seti

Değişken Grubu	Değişken Kodu	Adı ve Açıklaması
Kontrol Değişkenler	Dummy 3	Görüş bildirmekten kaçınma şeklindeki denetim görüşünü ifade eden kukla değişkendir. Denetim görüşü görüş bildirmekten kaçınılması durumunda 1 değilse 0 değerine olarak oluşturulmuştur.
	BYK	Firma büyüklüğünün göstergesi olarak firma aktiflerinin doğal logaritması alınmak suretiyle oluşturulmuştur.
	KALD	Firma kaynak yapısının bir göstergesi olarak kaldıraç oranı vekilliğinde oluşturulmuş kontrol değişkenidir.
	LİK	Firma faaliyetlerinin sürdürülebilirliği üzerinde aktif role sahip likidite durumunun bir göstergesi olarak likidite oranının vekilliğinde oluşturulmuş kontrol değişkenidir.
	CARİ	Firmanın kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirebilme kabiliyetinin bir göstergesi olarak cari oran vekilliğinde oluşturulmuş kontrol değişkenidir.
	SYET	Faaliyetlerin sürdürülebilmesi için gerekli olan sermayenin yeterliliğinin bir göstergesi olarak öz sermaye ve risk ağırlıklı varlıkların oranı temsilciliğinde sermaye yeterlilik oranı vekilliğinde oluşturulmuş kontrol değişkenidir.
	ROA	Denetim görüşünü etkileyen en temel faktörlerden biri olan karlılık göstergesi olarak aktif karlılık oranı vekilliğinde oluşturulmuş kontrol değişkenidir.

Denetim görüşü türlerinin firma değeri ile ilişkisine Türkiye perspektifinden ampirik kanıtlar sunmayı amaçlayan araştırmanın metodolojik sürecini şekillendiren araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_{01} : Olumlu denetim görüşü, Türkiye’de işlem gören finansal olmayan firmaların piyasa değeri vekilliğindeki firma değeri üzerinde istatistiki olarak önemli bir etkiye sahip değildir.

H_{02} : Olumsuz denetim görüşü, Türkiye’de işlem gören finansal olmayan firmaların piyasa değeri vekilliğindeki firma değeri üzerinde istatistiki olarak önemli bir etkiye sahip değildir.

H_{03} : Görüş bildirmekten kaçınma şeklindeki denetim görüşü, Türkiye’de işlem gören finansal olmayan firmaların piyasa değeri vekilliğindeki firma değeri üzerinde istatistiki olarak önemli bir etkiye sahip değildir.

Söz konusu hipotezlerin testine ilişkin gerçekleştirilen araştırmanın ekonometrik model kurgusu aşağıda gösterilmiştir.

$$FD_{it} = \beta_0 + \beta_1 Dumy_1 + \beta_2 BYK_{it} + \beta_3 KALD_{it} + \beta_4 LİK_{it} + \beta_5 CARİ_{it} + \beta_6 SYET_{it} + \beta_7 ROA_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$FD_{it} = \beta_0 + \beta_1 Dumy_2 + \beta_2 BYK_{it} + \beta_3 KALD_{it} + \beta_4 LİK_{it} + \beta_5 CARİ_{it} + \beta_6 SYET_{it} + \beta_7 ROA_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$FD_{it} = \beta_0 + \beta_1 Dumy_3 + \beta_2 BYK_{it} + \beta_3 KALD_{it} + \beta_4 LİK_{it} + \beta_5 CARİ_{it} + \beta_6 SYET_{it} + \beta_7 ROA_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

4.1. Ampirik Bulgular ve Model Tahmin Sonuçları

Modelde elde edilen ampirik bulgular sunulmadan önce değişkenlere yönelik tanımlayıcı istatistikler ve ilişki matrisinin verilmesi, öncül bilgiler elde edilmesi açısından faydalı olmaktadır. Bu çerçevede Tablo 4 ve Tablo 5’te sırasıyla tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisi verilmiştir.

Tablo 4’te yer alan tanımlayıcı istatistiklere göre en düşük standart sapmaya sahip seri modelde bağımlı değişken olarak yer alan firma piyasa değeridir. Buna karşın en yüksek standart sapmaya sahip değişkenler ise firma kaldıraç oranı ve sermaye yeterlilik oranıdır. 3619 gözlemin bulunduğu veri setinde en yüksek ve en küçük değerler arasındaki farkın en geniş olduğu değişken cari orandır.

Bu durum firmaların kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirebilme kabiliyetleri açısından önemli farklılaşmaların varlığını işaret etmektedir. İnceleme kapsamında yer alan firmaların sektör çeşitliliği göz önünde tutulduğunda cari oran bağlamında farklılaşmaların görülmesi teorik realitenin teyidi niteliğindedir. Buna karşın Firma Büyüklüğü ve Likidite perspektifinde inceleme kapsamında yer alan firmalar arasında homojen bir yapı gözlemlenmektedir. Bu benzeşikliğin firma büyüklüğü lehine sergilediği tutum, değişken hesaplanmasında logaritmik formlarının kullanılması kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte likidite açısından yapılacak değerlendirmelerde bu homojenlik, sermaye piyasalarında işlem görmenin olumlu sonuçları olarak ifade edilebilir.

Tablo 4: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
FD	3619	21,33219	1,49342	16,9835	25,30394
BYK	3619	21,80174	1,660948	17,3053	27,37776
KALD	3619	52,36855	22,97247	0,3116	118,3483
LIK	3619	1,50012	2,73243	0,0002	57,97217
CARİ	3619	2,945669	11,06986	0,0002	300,5932
SYET	3619	44,08957	22,38772	-18,3482	99,68837
ROA	3619	4,330152	6,142963	-53,5764	48,51316

Tablo 5: Korelasyon Matrisi

	FD	BYK	KALD	LIK	CARİ	SYET	ROA
FD	1,0000						
BYK	-0,2165	1,0000					
KALD	-0,0676	0,3535	1,0000				
LIK	-0,0514	-0,1532	-0,4963	1,0000			
CARİ	-0,0760	-0,1194	-0,2981	0,8630	1,0000		
SYET	0,1681	-0,4144	-0,9159	0,3979	0,2877	1,0000	
ROA	0,2106	-0,1142	-0,3804	0,2590	0,1123	0,3305	1,0000

Araştırmanı bağımlı değişken olan firma piyasa değeri ile araştırmaya dahil edilen kontrol değişkenleri arasında en yüksek korelasyona sahip değişkenler firma büyüklüğü ve aktif karlılık oranıdır. Bu değişkenlerden firma büyüklüğünün negatif, aktif karlılığın ise pozitif etkileri gözlemlenmektedir. Diğer yandan aralarında en yüksek korelasyon katsayısına (-0,9159) sahip değişkenlerin sermaye yeterlilik oranı ile kaldıraç oranı olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki bu korelasyon ilişkisinin varlığı, söz konusu değişkenlerin analiz sürecine dahil edilmesinin haklı gerekçesi olarak değerlendirilebilir.

Analizin bundan sonraki aşamalarında panel veri seti için homojenlik ve değişkenler için yatay kesit bağımlılığı testleri yapılacaktır. Sahte regresyon yanılığına düşülmemesi için homojenlik ve yatay kesit bağımlılığı testlerinden elde edilen bulgulara göre uygun birim kök testleri ile serilerin durağanlıkları analiz edilmiştir.

Panel veri ile yapılan analizlerde serilerin eğim katsayılarının homojenlik sonuçları büyük önem taşımaktadır. Serilerin homojenite varsayımına göre uygun birim kök testleri tercih edilmektedir. Eğer panel veri seti için homojenlik varsayımı kabul edilmezse heterojen panel birim kök testleri uygulanması gerekmektedir (Tatoğlu, 2017: 41). Bu çerçevede serilerin homojenlik varsayımı Peseran ve Yamagata (2008) delta test istatistiği ile incelenmiş ve inceleme sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Homojenlik Testi

	t-istatistik	Olasılık Değeri
Δ	46.596	0.000
$\Delta_{adj.}$	51.152	0.000

Panel veri modellerinde varsayımlardan biri olan yatay kesit bağımsızlığı, genellikle birimlerin hata terimlerinin eşzamanlı korelasyona sahip olması sebebiyle görülememektedir (Tatoğlu,2018: 227). Çalışmada kullanılan veri seti $N>T$ özelliğine sahiptir. Bu durumlar özelinde Pesaran (2004), ADF regresyonundan elde edilen kalıntıları kullanarak birimler arası korelasyonunun varlığını inceleyen CD testini önermiştir. Breusch-Pagan LM testinin alternatifi olan CD testi, T yeterli büyüklükte ve N sonsuza giderken Monte Carlo simülasyonlarına göre daha iyi sonuç vermektedir (Tatoğlu, 2018: 229). Yatay kesit bağımlılığını araştıran Pesaran CD testi denklem 4'te gösterilmektedir.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right)} \quad (4)$$

Denklem 4'te N panel verinin birim boyutunu ve $\hat{\rho}_{ij}$ ise i ve j birimleri arasındaki korelasyon katsayısını temsil etmektedir (Pesaran, 2004: 6). Analizin boş hipotezinin birimler arası korelasyon olmadığı şeklinde kurulduğu CD testi sonuçları aşağıdaki Tablo 7'de verilmektedir.

Tablo 7: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Değişkenler	CD-Test	Olasılık Değeri
FD	54,499	0,000
BYK	324,12	0,000
KALD	24,18	0,000
LIK	3,055	0,000
CARI	8,053	0,000
SYET	33,756	0,000
ROA	88,417	0,000

Birimler arası korelasyonunun diğer bir ifadeyle yatay kesit bağımlılığının olup olmadığını gösteren Tablo 7'ye göre değişkenlerin CD test sonuçlarının olasılık değerleri 0,05'ten küçük ise boş hipotez reddedilerek yatay kesit bağımlılığının varlığından söz edilecektir. Bu çerçevede tüm değişkenlerin olasılık değeri 0,05'ten küçük bulunduğu için çalışmada kullanılan seriler arasında yatay kesit bağımlılığı ortaya çıkmaktadır. Değişkenler açısından yatay kesit bağımlılığının varlığı, birim kök irdemelerinde ikinci nesil birim kök testlerine başvuruyu gerekli kılmaktadır. Zira serilerin durağan olmaması durumunda gerçekleştirilecek regresyon tahminlerinden sahte katsayılar elde etme ihtimali bulunmaktadır. Bu durumda serilerin durağanlaştırılarak analize dahil edilmesi veya eşbütünlük olup olmadıklarının test edilmesi gerekmektedir. Çalışmada değişkenler arasında heterojenlik ve birimler arası korelasyona rastlanıldığı için Pesaran (2007) tarafından önerilen ikinci nesil birim kök testlerin "yatay kesit genişletilmiş Dickey Fuller (CADF)" testi kullanılmış ve sonuçlar Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Birim Kök Testleri

Değişkenler	Düzeyde CADF İstatistikleri			
	Sabit		Sabit+Trend	
	Z [t-bar]	Olasılık	Z [t-bar]	Olasılık
FD	292.718	0.000	322.578	0.000
BYK	-2.956	0.002	-3.519	0.000
KALD	-6.272	0.000	-3.098	0.001
LIK	-8.689	0.000	-10.203	0.000
CARI	-6.427	0.000	-8.441	0.000
SYET	-6.206	0.000	-3.192	0.000
ROA	-9.292	0.000	-9.858	0.000

Not: Pesaran CADF testi % 99 güven aralığı ile test edilmiştir.

Bireysel serilerin gecikmeli düzeylerinin ve birinci farklarının yatay kesit ortalamalarını ADF regresyonuna ayrı faktörler olarak ilave eden CADF birim kök testi (Tatoğlu,2018:84) sonuçlarına

göre tüm değişkenlerin düzey durumda durağan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla değişkenler, analizde temel seviyelerinde kullanılacaktır.

Serilerin düzey durumda durağan bulunmalarının ardından değişkenler arasındaki ilişki EKK model tahminci yardımıyla belirlenmeye çalışılacaktır. EKK regresyonu tahmininde referans alınacak model seçimi için F-test, Breusch-Pagan LM ve Hausman testleri kullanılmıştır. Doğru tahmin yönteminin tercih edilmesi, değişkenler arasında ilişkilerin yorumlanması ve kontrol testlerde güvenilirliği açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede çalışmada; havuzlanmış en küçük kareler (HEKK), sabit ve rassal etkiler tahmincileri arasında tercihte bulunulacaktır.

Birim ve/veya zaman etkilerinin olmadığı ve sabit ve eğim parametrelerinin sabit olduğu varsayımı altında tahmin yapan HEKK tahmincisini tercih edebilmek için hem sabit hem de rassal etkiler modellerinin ikisinin de reddedilmemesi gerekmektedir. Eğer bir yandan F-testi reddedilip diğer yandan LM testi reddedilemezse sabit etkiler modelinin, aksi durumda ise rassal etkiler modelinin uygun olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Son olarak hem F-testi hem de LM testlerinin boş hipotezleri reddedilirse model seçimi, Hausman test istatistik sonucuna göre yapılmaktadır (Karaçor vd.,2016:299). Model seçim süreci aşağıdaki Tablo 9'da özetlenmektedir.

Tablo 9: Model Belirleme Testleri

Test Tipi	Model 1		Model 2		Model 3	
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
F-test	42,79	0,0000	42,78	0,0000	42,74	0,0000
Breusch-Pagan LM	16814,71	0,0000	16814,00	0,0000	16840,56	0,0000
Hausmann	15,82	0,0268	15,51	0,0300	14,38	0,0448

Not: F-test H_0 : Sabit Etkiler yoktur, BP LM test H_0 : Rassal Etkiler yoktur, Hausman H_0 : Rassal Etkiler Modeli uygundur.

F-testi ve Breusch-Pagan LM testi sonuçlarına göre boş hipotez reddedilmiş ve uygun model seçimi için Hausman model spesifikasyon testine başvurulmuştur. Hausman test sonuçlarının gösterildiği Tablo 9'a göre her üç modelde de test istatistiği 0,05 değerinden küçük bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle tesadüfi etkiler tahmincisinin tutarsız olduğu ve sabit etkiler modelinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu noktadan hareketle sabit etkiler tahmincisinden elde edilen hata terimleri için heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon test edilecektir. Hata terimlerine uygulanan kontrol test sonuçları Tablo 10'da verilmektedir.

Tablo 10: Sabit Etkiler Modeli Kontrol Testleri

Test	Test Tipi	Model 1		Model 2		Model 3	
		Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Heteroskedasite	Wald	1,8e+07	0,0000	1,8e+07	0,0000	1,7e+07	0,0000
Otokorelasyon	DW	0,3664		0,3669		0,3667	
	BW-LBI	0,4490		0,4495		0,4501	
Birimlerarası Korelasyon	CD	54,536	0,0000	54,718	0,0000	54,751	0,0000

En iyi doğrusal sapmasız tahminci varsayımlarının araştırıldığı kontrol test sonuçları neticesinde referans model olan sabit etkiler modelinin hata terimlerinde otokorelasyon, heteroskedasite ve birimler arası korelasyon problemlerinin varlığı tespit edilmiştir. Bu netice karşısında, büyük T ve N ($N \rightarrow \infty$ bile) durumunda heteroskedasite varlığında tutarlı ayrıca uzamsal ve dönemsel korelasyonun genel formlarına dirençli standart hatalar üreten (Tatoğlu, 2018:276) Driscoll-Kraay Tahmincisinin uygun test istatistiği olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.2. Araştırmanın Bulguları

Sermaye piyasaları perspektifinde denetimin en önemli işlevi, finansal piyasaların işleyişinde güven tesis etmesidir. Bu yönüyle denetim ve dolayısıyla denetim sürecinin nihayetini ortaya koyan

denetim görüşü, tüm piyasa katılımcılarına mali tabloların sunmuş olduğu bilgilerin geçerliliğinin meşruiyet ölçüsünü ifade eder. Teorik olarak bu ölçü ile firma değeri arasında doğrusal bir ilişkinin varlığı öngörülür. Bu öngörüye Türkiye sermaye piyasalarından ampirik kanıtlar sunma azmindeki bu çalışmanın denetim görüş türünün firma değeri üzerindeki etkinliğini ortaya koyma sürecinde kullanılacak olan araştırma metodolojisini tayin etmek üzere gerçekleştirilen ekonometrik irdelemeler neticesinde belirlenen Driscoll-Kraay Tahmincisine dayalı tahmin sonuçları Tablo 11'de özetlenmiştir.

Tablo 11: Driscoll-Kraay Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Model 1		Model 2		Model 3	
	Katsayılar	D-K Std. Ht.	Katsayılar	D-K Std. Ht.	Katsayılar	D-K Std. Ht.
BYK	-0,0794	0,0554	-0,0791	0,0554	-0,0748	0,0555
KALD	0,0104 ^b	0,0033	0,0105 ^a	0,0033	0,0120 ^a	0,0029
LIK	-0,0419	0,0365	-0,0421	0,0366	-0,0443	0,0372
CARI	0,0060	0,0067	0,0060	0,0068	0,0063	0,0068
SYET	0,0101 ^a	0,0034	0,0102 ^a	0,0034	0,0118 ^a	0,0029
ROA	0,0221 ^a	0,0057	0,0222 ^a	0,0057	0,0224 ^a	0,0058
Dummy1	0,1799 ^c	0,1025	-	-	-	-
Dummy2	-	-	-0,1672	0,1034	-	-
Dummy3	-	-	-	-	-0,4627 ^a	0,1063
Sabit	1,4210	1,2848	1,5817	1,2818	1,3357	1,2781
F(7,76)	10,91	0,000	10,76	0,000	14,97	0,000
Grup İçi R ²	0,046		0,0457		0,0443	
Gözlem	3169		3169		3169	
Grup	77		77		77	

Not: "a", "b" ve "c" ifadeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir.

Tablo 11'de verilen tahmin sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğine katsayıların her üç modelde de tutarlı olduğu görülmektedir. Bu açıdan kaldıraç, sermaye yeterliliği ve aktif karlılık oranlarının firma piyasa değerine etkisinin istatistiki olarak %5 düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Kontrol değişkenleri açısından ulaşılan bu sonuç araştırmanın kapsamı dışında olsa da teorik beklentileri karşılaması sebebiyle araştırmanın ana amaçlarının doğruluğunun teyidinde yönelik olması bakımından önemlidir. Diğer yandan araştırmanın konusunu oluşturan denetim rapor sonuçlarının firma piyasa değeri üzerindeki etkileri farklılık göstermektedir. Buna göre olumlu denetim raporu sonucunun bağımlı değişkene pozitif etkili olduğu görülürken görüş bildirmekten kaçınma şeklinde raporlanan denetçi görüşünün firma piyasa değerini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır. Diğer yandan olumsuz denetim raporunun firma piyasa değerini etkilediğine dair bir sonuç bulunamamıştır.

5. Sonuç

Araştırmanın amacı; olumlu, olumsuz ve görüş bildirmekten kaçınma şeklindeki denetim görüşlerinin Türkiye'de işlem gören finansal olmayan firmaların piyasa değeri ve kilitliğindeki firma değeri üzerinde bir etkiye sahip olup olmadığını sınınamaya yöneliktir. Bu çerçevede üç farklı denetim görüşüne göre modeller oluşturulmuş ve yapılan ekonometrik testler neticesinde Driscoll-Kraay Tahmincisi ile denetim görüşünün firma piyasa değeri üzerindeki etkilerinin farklılaşması incelenmiştir. Denetim sonuçlarına ilişkin denetçi kanaatinin alternatiflerinin ayrı modellerle incelenmesi gerek sonuçların ilgili literatürle ilişkilendirilmesi gerekse araştırma sonuçlarının gerekçelendirilmesi açısından önemlidir.

Olumlu denetim görüşünün firma piyasa değeri üzerindeki etkisini tahmin etmeyi amaçlayan birinci modelde, olumlu denetim görüşünün firma değeri üzerinde %10 anlamlılık düzeyinde pozitif bir katkı sunduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu ampirik bulgu, teorik beklenti ile örtüşmekte olup olumlu denetim görüşünün piyasa işleyişinde güven telkin ettiği ve bu yönüyle piyasa etkisine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, olumlu denetim görüşünün doğrudan ve dolaylı olarak

firma değeri ile ilişkili olduğunu ortaya koyan literatürdeki Vaziri ve Azadi (2017), Andi ve Nuraini, (2020), Purbawati (2016), Khaddafi (2015), Ardiana (2014), Hoti ve diğ. (2012), Kara ((2015), Ahmadi vd.(2014), Al Attar (2017) ve Lanniello ve Galloppo (2015)'e ait araştırma sonuçlarıyla benzeşiktir. Bu yönüyle olumlu denetim görüşünün firma tüm çıkar grupları açısından önemli bir teminat yükümlülüğünün sonucu olarak değerlendirilebileceği kanaati, Türkiye örneğinde yenilenmiştir.

Olumsuz denetim görüşünün firma piyasa değeri üzerindeki etkisini inceleyen ikinci modelde, olumsuz denetim raporunun firma piyasa değerini etkilediğine ilişkin istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin varlığı kaydedilememiştir. Esas itibarıyla ulaşılan bu sonuç teorik beklentilerle örtüşmemektedir. Denetim süreci sonucunda olumsuz denetim görüşünün sonuçlarına ilişkin yasal öngörü, görüşün bildirim tarihinden itibaren 4 iş günü içinde Firma Genel Kurulu tarafından yeni bir Yönetim Kurulunun seçilmesi ve/veya yönetim kurulunun güven yenilemesi neticesinde kanuna ve standartlara göre hazırlanmış, olumsuz görüşe sebebiyet veren unsurlara dayalı gerekli önlem ve düzeltmeler ile neticelendirilmiş firma mali raporlarının, azami 6 ay içerisinde hazırlattırılmış olması ve güvenilirliklerinin bağımsız denetçi tarafından teyit edilmiş olması gerektiği TTK md. 403/5 ile karara bağlanmıştır. Bu kararın varlığı, olumsuz denetim görüşüne dayalı oluşturulacak gelecek projeksiyonlarının gerek yatırımcı ve gerekse mali tablo kullanıcıları açısından olumsuzluk telkin etmemesi ve bir piyasa olumsuzluğu şeklinde genellemenin de konusu olmaması gerektiğini vurgular. Araştırmanın sonuçlarının yönü açısından literatürdeki karşılığı Kara (2015), Wang (2005) ve Leo Handoko ve Michaela (2021)'a ait araştırmalarda yer almaktadır. Sonuçların ekonometrik geçerliliği açısından ise Salim (2016), Anvarkhatibi vd. (2012), Chen vd. (2000), Al -Thuneibat vd. (2007), Moradi vd. (2011), Anvarkhatibi vd. (2012) ve Acar ve Temiz (2019)'a ait araştırmalar referans olarak gösterilebilir. Ulaşılan bu ilişkisizlik sonucunun sebebi olarak denetim görüşleri hakkında yeterince bilgi sahibi olunmadığı ve denetim raporlarının öneminin yaygınlaştırılması gerektiği ayrıca olumsuz denetim görüşüne ilişkin denetim raporlarının, yatırımcılar için sınırlı bilgi içeriğine sahip olduğu ve karar verme sürecinin bir parçası olmadığı ifade edilebilir.

Görüş bildirmekten kaçınma şeklindeki denetim görüşünün firma piyasa değeri üzerindeki etkisini inceleyen son modelin ekonometrik irdemeleri neticesinde, denetim görüşünün firma değeri üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde negatif bir etki yarattığı belirlenmiştir. Bu sonuç teorik beklenti ile örtüşmekte olup görüş bildirmekten kaçınma şeklindeki denetim görüşünün piyasa işleyişinde bir şüphe uyandırdığı ve buna dayalı olarak yatırım yapmama/yatırım yapmaktan kaçınma ya da itibar kaybına yönelik bir geri çekilmenin sebebi olarak değerlendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, Acar ve Temiz (2019), Prasetyo ve Rini (2014) ile Lanniello ve Galloppo (2015)'e ait araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Bununla birlikte ulaşılan bu sonuçların genel bir piyasa tepkisi olarak değerlendirilmemesi ve denetçi görüşünü şekillendiren birçok sebebin varlığı göz önünde tutulması gerektiği vurgulanmalıdır.

Son olarak araştırmanın kontrol değişkenlerinden elde edilen sonuçlara bakıldığında sermaye yeterliliği, aktif karlılık oranı ve kaldıraç oranı açısından her üç modelde tutarlı ve %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı tahmin edilen katsayılar teorik beklentileri karşılamaktadır.

Kaynakça

- Abad, D., Sánchez-Ballesta, J.P., ve Yagüe, J, (2017), Audit Opinions and Information Asymmetry in the Stock Market, *Capital Markets: Market Efficiency eJournal*,565-595.
- Acar, M. ve Temiz, H. (2019), Denetçi Görüşlerinin Pay Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 19 (58), 173-194.
- Ahmadi, M. R., Sedghiani, B. A., ve Jamali, K. (2014), Economic Consequences Qualified Audit Opinions: Evidence from listed Companies in Tehran Stock Exchange, *Research Journal of Recent Sciences*, 2502,1-7.

- Al-Attar, K. A. (2017), The impact of auditing on stock prices of Amman stock market's listed companies, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 7(6), 210-220.
- Al-Thuneibat, A., Khamees, B.A., ve Al-Fayoumi, N. (2007), The effect of qualified auditors' opinions on share prices: evidence from Jordan, *Managerial Auditing Journal*, 23, 84-101.
- Andi, K. ve Nuraini, I. (2020), The Effect of Public Accountant Reputation, Audit Opinion, and Institutional Ownership on Timeliness of Financial Reporting and Its Impact on the Value of the Firm of Manufacturing Sectors in Indonesian Stock Exchange, *IAR Journal of Business Management*, 1(4),
- Anvarkhatibi, S., Safashur, M., ve Mohammadi, J. (2012), The effect of auditors opinions on shares prices and returns in Tehran stock exchange, *Research Journal of Management Sciences*, 1(1), 23-27.
- Ardiana, P. A. (2014), The role of external audit in improving firm's value: Case of Indonesia, *5th International Conference of The Japanese Accounting Review (TJAR)*, 1-15.
- Chen, C.J., Su, X., ve Zhao, R. (2000), An Emerging Market's Reaction to Initial Modified Audit Opinions: Evidence from the Shanghai Stock Exchange, *Contemporary Accounting Research*, 17, 429-455.
- Chen, S., Hu, B., Wu, D., ve Zhao, Z. (2019), When Auditors Say 'No', Does the Market Listen? Emerging Markets, *European Accounting Review*, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2438167>
- Ercan, C., ve İşseveroğlu, G. (2016), Olumlu Denetçi Görüşünün Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: Borsa İstanbul Örneği, *Akademik Bakış Dergisi*, 5(1), 630-639.
- Farida, A.L., Roziq, A., ve Wardayati, S.M. (2019), Determinant variables of enterprise risk management (ERM), audit opinions and company value on insurance emitents listed in Indonesia stock exchange, *International Journal of Scientific & Technology Research*, 8(7), 288-293.
- Hoti, A.H., Ismajli, H., Ahmeti, S., ve Dërmaku, A. (2012), Effects of Audit Opinion on Stock Prices: The case of Croatia and Slovenia, *EuroEconomica*, 2(31), 75-87.
- Jovyni, R., Islamis, ve Katoul, A, (2016), Investigate the Relationship between Audit opinion and Information Asymmetry in Listed Firms of Tehran Stock Exchange, 33-37
- Kara, S. (2015), Denetim Görüşlerinin Hisse Senedi Anormal Getirileri Üzerine Etkisinin 2009-2014 Yılları Bazında Ölçümlenmesi, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 137-152,
- Karaçor, Z.Ö.vd. (2016), VERİMLİLİK, DÖVİZ KURU VE AÇIKLIK İLİŞKİSİ: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 25 (3), 287-306.
- Khaddafi, M. (2015), Effect of Debt Default, Audit Quality and Acceptance of Audit Opinion Going Concern in Manufacturing Company in Indonesia Stock Exchange, *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 5(1), 80-91.
- Lanniello, G., ve Galloppo, G. (2015), Stock market reaction to auditor opinions – Italian evidence, *Managerial Auditing Journal*, 30, 610-632.
- Leo Handoko, B., ve Michaela, C. (2021), How Audit Opinion Increase Value Added in Indonesian Sustainability Index Corporation, *7th International Conference on E-Business and Applications*, 101-110.
- Maharani, N. K. (2020), Pengaruh prediksi kebangkrutan, profitabilitas dan opini audit terhadap nilai perusahaan, *Forum Ilmiah*, 17 (3), 364-374.

- Moghaddam, A.G., Monavar, A., Mostafaei, Z., Ghased, B., ve Kakhki, S.A. (2016), Investigating the Relationship between Audit Opinion and Earnings Persistence of Listed Firms in Tehran Stock Exchange, *Specialty Journal Of Accounting And Economics*, 2 (1), 71-76.
- Moradi, M., Salehi, M., Rigi, M., ve Moeinizade, M. (2011), The effect of qualified audit report on share prices and returns: Evidence of Iran, *African Journal of Business Management*, 5(8), 3354-3360.
- Muslih, M., ve Amin, M.N. (2018), The influence of audit opinion to the company stock price, *Proceedings Universitas Pamulang*, 1(1).
- Nguyen, X. H. ve Trinh, H.T. (2020), Corporate social responsibility and the non-linear effect on audit opinion for energy firms in Vietnam, *Cogent Business & Management*, 7(1), 757-841.
- Ola, P.O., ve Oto, T.E. (2019), Audit Reputation and Independence Influence on the Market Value of Firms in Nigeria, *Journal of Accounting, Business, and Finance*, 4(1), 58-68.
- Pakdaman, H. (2018), Auditor's Opinion and Market Reaction of Companies Listed on the Tehran Stock Exchange (TSE), *Revista Publicando*, 5(14(2)), 101-118.
- Pesaran, H.M. (2007), A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence, *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *IZA Discussion Paper No. 1240*.
- Pesaran, M. H., ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*(142), 50-93.
- Prasetyo, A.W., ve Rini, R. (2014), Perbandingan Reaksi Pasar Sebelum Dan Sesudah Pengumuman Opini Audit Unqualified.
- Purbawati,D.(2016), Pengaruh Opini Denetim Dan Luas Pengungkapan Sukarela Terhadap Perubahan Harga Saham (Studi Empiris Pada Perusahaan Go Public Di Indonesia Tahun 2013-2015), *Jurnal Administrasi Bisnis Undip* , 5 (1), 6-12.
- Salawu, R.O., Moromoke O., (2017), Going Concern and Audit Opinion of Nigerian Banking Industry (2017), *Revista Internacional Administracion & Finanzas*, 9 (1) ,63-72, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3025041>
- Salim, A. (2016), The Effect of Qualified Auditors' Opinions on Share Prices: Evidence from Tunis, *Capital Markets: Market Efficiency eJournal* Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2846391> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2846391>,1-14.
- Selimoğlu, S., Özbirecikli, M., Uzay, Ş., ve Uyar, S.(2015), *Bağımsız denetim, (Türkiye Denetim Standartlarıyla Uyumlaştırılmış)*, Nobel Yayınları, Yayın No: 462, Ankara, ISBN: 978-605-320-769-6
- Tahinakis, P., ve Samarinas, M. (2016), The incremental information content of audit opinion, *Journal of Applied Accounting Research*, 17, 139-169.
- Tahinakis, P., Mylonakis, J., ve Daskalopoulou, E. (2010), An Appraisal of the Impact of Audit Qualifications on Firms' Stock Exchange Price Fluctuations, *Enterprise Risk Management*, 2(1), 86-99.
- Tatoğlu, F. Y. (2017). *Panel Zaman Serleri Analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Tatoğlu, F. Y. (2018). *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- T.C. Resmî Gazete. Türk Ticaret Kanunu, 13/1/2011, Sayı: 27846, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

- Vaziri, A., ve Azadi, K. (2017), The Impact of Audit Reports on Financial Information Content, *International Journal of Economics and Financial Issues*,7(3), 304-308.
- Vichitsarawong, T., ve Pornupatham, S. (2015), Do audit opinions reflect earnings persistence, *Managerial Auditing Journal*, 30, 244-276.
- Wang, Y. (2005), Market Reaction to Audit Opinions of Companies Listed on the Shanghai Stock Exchange, University of New South Wales.
- Wickramasingha, S., ve Nanayakkara, K. (2015), The External Auditor's Opinions and The Stakeholders' Purposes: An Empirical Analysis in Sri Lanka, *Kelaniya Journal of Management*, 31-49.

ANALYSIS OF THE EFFECTS OF AUDIT REPORT TYPES ON FIRM VALUE

Extended Abstract

Aim: In the study, based on the data of 77 non-financial firms registered in the Borsa Istanbul 100 index in Turkey, it is aimed to find empirical evidence on how the auditor's opinion in the audit report affects the market value of these firms. For this purpose, three hypotheses were tested in the study. These:

- Unqualified opinion-clean report positively affects the market value of the firm
- Adverse opinion-adverse audit report negatively affects the firm's market value
- Disclaimer of Opinion-Disclaimer Report affects the market value of the firm.

Three models were created using shadow variables to test these hypotheses. However, as of the research period, there is no "Qualified Opinion-Qualified Report", which is one of the audit report types. The reason for this situation is thought to be the re-reporting of companies that receive a "Qualified report" by being re-evaluated.

Method(s): In the study analyzes were carried out based on the Panel data methodology for the period 2010/Q1-2021/Q3. In models which the dependent variable is the market value of the firms, the control variables are determined as firm size, leverage ratio, liquidity ratio, current ratio, capital adequacy ratio and return on assets ratio. However, the dummy variables used in the models differ. The dummy variable (1,0) representing the effect of the unqualified opinion report was used in the first model, the dummy variable (1,0) representing the adverse opinion report in the second model, and the dummy variable (1,0) representing the disclaimer of opinion report in the third model.

The homogeneity of the panel data set, which included 3619 observations for 77 companies, was examined with the Delta test, and the cross-section dependence between the series with the Paseran CD test. Then, the stationarity of the variables was investigated with the CADF method. The suitable model was specified for analyzing of the relationship between variables by means of Breusch-Pagan LM, F-test and Hausmann specification control tests. As a result of the fixed effects model, which was found to be suitable, heterodasticity, autocorrelation and cross-section dependence were determined, and as a result, the Driscoll-Kraay method, which produces resistant standard errors against these problems, was used.

Findings: The statistical and econometric analysis carried out in the study, it was concluded that the panel data set was not homogeneous and that there was a cross-sectional dependence between the variables. Based on these results, the stationarity analysis of the variables was made with the Paseran CADF method, which is one of the second generation unit root tests. According to the unit root test results, all variables were found to be stationary at level. Then, as a result of the model determination tests, it was decided that the appropriate analysis method was the fixed effects model, but according to diagnostic tests, it was concluded that the Driscoll-Kraay estimator would be more successful in determining the relationship between the variables.

According to the Driscoll-Kraay test results, consistent findings were obtained in all three models. Leverage ratio, capital adequacy ratio and return on assets ratio positively affect the firms market value at the 5% significance level in all models. When the effect of audit opinions, which is the main idea of the study, on the market value of the firm is examined, differences in the results are striking. It is seen that the Unqualified opinion (clean report) has a positive effect at the 10% significance level, and the Disclaimer of opinion has a negative effect at the 5% significance level on the firm's value. However, no significant relationship was found between the adverse audit report and the market value of the firm.

The findings were found to be compatible with the research results of Vaziri ve Azadi (2017), Andi ve Nuraini, (2020), Purbawati (2016), Khaddafi (2015), Ardiana (2014), Hoti ve diğ. (2012), Kara (2015), Ahmadi, Sedghiani ve Jamali (2014), Al Attar (2017) ve Vaziri ve Azadi (2017), Lanniello ve

Galloppo (2015), Prasetyo ve Rini (2014), Acar ve Temiz (2019), Prasetyo ve Rini (2014) ve Lanniello ve Galloppo (2015), Salim (2016), Anvarkhatibi, Safashur ve Mohammadi (2012). , Chen, Su ve Zhao (2000), Al -Thuneibat ve diğ. (2007), Moradi, Rigi ve Moeinizade (2011), Anvarkhatibi, Safashur ve Mohammadi (2012) ve Acar ve Temiz (2019).

Conclusion: The positive effect of unqualified audit opinion on the firms market value coincides with the theoretical expectation, and it has been concluded that the unqualified audit opinion inspires confidence in the functioning of the market. In this respect, it is thought that the unqualified opinion can be evaluated an important guarantee for all interest groups of the company.

It can be stated that the reason for the result of the uncorrelation between the adverse audit report and the firms market value is the lack of sufficient information about the audit opinions. Accordingly, these reports cannot be a part of the decision-making process because it has limited information for investors. In this context, it is thought that the importance of audit reports should be expanded.

The negative effect of the disclaimer opinion on the market value of the firm is in line with the theoretical expectation. It has been concluded that disclaimer opinion raise doubts in the functioning of the market, and based on this, it is considered as the reason for avoiding investment or withdrawing due to loss of reputation.

ATATÜRK'ÜN DİREKTİFLERİ İLE TÜRK İDARE TEŞKİLAT VE TAKSİMATINDA BİR REFORM GİRİŞİMİ: 1931 DÂHİLİYE VEKÂLETİ RAPORU

Murat YILDIZ¹

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları, bir yandan toplumsal dönüşümleri esas alan inkılapların uygulandığı ve öte yandan kurumsal dönüşümleri esas alan idari düzenlemelerin yapıldığı bir süreç olmuştur. Atatürk, merkezden uygulanan devlet politikalarının ne denli gerçekleştirilebildiğini yerinde görmek ve vatandaşları dinlemek üzere 1930-1931 yıllarında kapsamlı bir yurt gezisine çıkmıştır. Bu çalışma, Atatürk'ün yurt gezisi sırasında aldığı notlar gereği Dâhiliye Vekâletinin hazırladığı raporu konu edinmektedir. Dâhiliye Vekâletinin hazırladığı rapor, Türkiye'nin idari taksimatının yeniden ele alınması, valilerin yetkileri, Türkiye'de toprak reformu, göçebelerin yerleşik hayata geçirilmelerine ilişkin sayısal verileri, yerel yönetimlerin işleyişi ve umumi müfettişlikler gibi birçok konuyu kuşatan çok önemli bilgileri içermektedir. Bu çalışmanın amacı; dönemin en yetkili makamlarının hazırlayarak Başbakanlığa sunduğu raporda verilen bilgilerden yola çıkarak dönemin idari yapısı, demografik özellikleri, idari anlamda yaşanan sorunlar ve sunulan çözüm önerilerini ortaya koyarak literatüre katkı sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Tarihi, Türk Kamu Yönetimi, Türk İdare Tarihi, Umumi Müfettişlikler, Vilayet Sistemi, Toprak Reformu, Yerel Yönetimler.

JEL Sınıflandırması: D73, D78

AN ATTEMPT OF REFORM IN THE TURKISH ADMINISTRATIVE ORGANIZATION AND DIVISION WITH ATATURK'S DIRECTIVES: 1931 REPORT OF MINISTRY OF INTERIOR

Abstract

The first years of the Republic of Turkey was a process when, on one hand, revolutions based on social transformations were carried out and, on the other hand, administrative regulations based on institutional transformations were introduced. Atatürk went on a nationwide tour in the years 1930-1931 in order to see on site to what extent central government policies are realized and listen to the citizens. This study discusses the report prepared by the Ministry of Interior as required by the notes taken by Atatürk during his nationwide tour. The report prepared by the Ministry of Interior involves quite significant data concerning many issues such as the reconsideration of the administrative division of Turkey, authorities of governors, land reform in Turkey, statistical data regarding the transition of the nomads into settled life, functioning of the local authorities and public investigators. The purpose of this study is to contribute to the literature by revealing the administrative structure and demographic characteristics of the period, administrative issues, and alternative solutions on the basis of the information supplied by this report which was prepared by the highest authorities of the period and presented to Prime Ministry.

Keywords: History of the Republic, Turkish Public Administration, Turkish Administrative History, General Inspectorates, Provincial System, Land Reform, Local Administrations

JEL Classification: D73, D78

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, muratyildiz@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4788-0274

1. Giriş

Uzun süren savaş yıllarının ardından büyük fedakârlıklar ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, merkezden alınan kararlarla şekillenen devlet politikaları neticesinde her anlamda daha iyi bir seviyeye çıkarılmak istenmiştir. Söz konusu politikaların ne düzeyde uygulanabildiğini, savaş sonrasında halkın içinde bulunduğu vaziyeti ve toplumsal reformların halk üzerindeki tesirlerini merak eden Mustafa Kemal Atatürk, çeşitli vesileler ile çok sayıda yurt gezisine çıkmıştır. Atatürk, kapsamlı yurt gezilerine ilk olarak 29 Ağustos 1924 tarihinde başlayıp 18 Ekim'e kadar süren ve "Sonbahar Gezisi" olarak da bilinen geziyle başlamıştır. Bu gezi sırasında pek çok Anadolu kentini ziyaret ederek ülke sorunlarını yerinde görmüş ve devlet politikalarının belirlenmesinde bu gezilerin büyük etkileri olmuştur. Bu geziden sonra birçok defa farklı istikametlerde çeşitli yurt gezileri düzenleyen Atatürk, 1930 yılına gelindiğinde büyük bir yurt gezisine çıkma kararı almıştır. Atatürk'ün iki evreden oluşan büyük yurt gezisi, ilk evrede 17 Kasım 1930 tarihinde Kayseri'den başlayarak Sivas, Tokat, Turhal, Amasya, Samsun, Çarşamba, Trabzon, İstanbul, Yalova, Alpullu, Kırklareli, Edirne, Mudanya ve Bursa illerini kapsamakta olup 6 Ocak 1931 tarihinde sona ermiştir. Kısa bir aradan sonra 25 Ocak 1931 tarihinde yeniden başlayıp 3 Mart 1931 tarihinde sona eren ikinci evrede ise Eskişehir, Kütahya, Afyon, Uşak, İzmir, Aydın, Denizli ve Balıkesir, Antalya, Silifke, Mersin, Adana üzerinden Malatya'ya gitmiş, buradan da Dört Yol, Adana, Konya ve Afyon'a uğrayarak 3 Mart günü Ankara'ya dönmüştür. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10.0.0/2.9.30; Çankaya, 1985: 282-291; Çanak, 2016: 130). Geziye, başta Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya olmak üzere çok sayıda yetkili katılmıştır. (Milliyet, 18.11.1930: 1). Geziye bu kadar üst düzey yetkilinin katılmasındaki amaç, gezi sırasında karşılaşılabilecek sorun ve şikâyetlere ilişkin izahatların yapılması, sorunların istişare edilmesi ve gerekli birimlere gerekli talimatların doğrudan verilmesi olarak belirtilebilir.

Atatürk'ün 1930 yılında gerçekleştirdiği yurt gezisi aslında bir gezi olmaktan ziyade ülke bazında ve küresel ölçekte meydana gelen gelişmelerin vatandaşlar üzerindeki tesirlerini yerinde görmek ve gereken önlemleri almak amacını taşımaktadır. Bu gezinin başladığı dönem tam olarak Fethi Okyar'ın 12 Ağustos 1930 tarihinde kurduğu ve kısa sürede muhalif seslerin toplandığı Serbest Cumhuriyet Fırkasının (SCF) kapatıldığı tarih olan 17 Kasım 1930 tarihine denk gelmektedir. SCF'nin kurulması, her ne kadar demokrasinin tesisi, halk iradesinin meclise daha net bir biçimde yansıtılması için olağan bir girişim gibi görülse de içlerinde radikal kesimlerin de yer aldığı Cumhuriyet Halk Fırkasına karşı kesimlerin toplandığı siyasi bir zemin haline gelmiştir. Fethi Okyar, partinin kapatılma gerekçesini "*Partimizin gelecekte Gazi Hazretleri ile siyasi sahada karşı karşıya geleceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak bir siyasi teşekkülün varlığını parti kurucusu sıfatıyla uygun bulmuyorum.*" sözleriyle açıklamıştır (Son Posta Gazetesi, 18.11.1930: 1). Atatürk, durumu olgunlukla karşılayarak SCF ile siyasi anlamda karşı karşıya gelinmediği ve partisini terk etmek isteyen arkadaşların kararlarını engellemeye lüzum olmadığı yönünde açıklama yapmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 18.11.1930: 1). Ancak Atatürk'e gezi boyunca iktisadi konularda danışmanlık yapmak üzere eşlik eden Ahmet Hamdi Başar, SCF'nin Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) karşısındaki kısa bir sürede sahip olduğu siyasal gücünü ülke idaresinden memnun olmayanların sayıca çokluğuna bağlamaktadır. Buna göre devlet idaresine ilişkin her taraftan şikâyetlerin geldiğini ve bu şikâyetlerin sadece hocalardan ya da mürteci olarak tanımlanan kesimlerden değil, daha nitelikli kesimlerden de geldiğini ve Atatürk'ün ülke idaresinde ilişkin birtakım sorunlar yaşandığının farkında olduğunu belirtmektedir. Başar'a göre Atatürk, halkta oluşan bu siyasal tepkinin anlaşılması için onları dinlemek ve devlet idaresinin taşradaki durumunu yerinde gözlemlemek istemiştir (Başar, 1981: 21). Buradan anlaşılan SCF, Türk siyasal hayatında çok partili hayata geçiş sürecinde bir deneme olmuş olsa da CHF açısından bazı şeylerin yanlış gittiğinin anlaşılması ve bunların düzeltilmesi için bir fırsat oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla yurt gezisi bu sorunların tespiti açısından oldukça önem arz etmektedir.

Gezi'nin bir diğer sebebi ise Atatürk'ün dünya genelinde yıkıcı sonuçları olan büyük buhranın ülke genelindeki ekonomik sonuçlarına karşı tedbir almak üzere nelerin yapılabileceğini tespit etmek istemesi olarak belirtilebilir. Zira Atatürk'ün aldığı notlarda ve Dâhiliye vekâletinin hazırladığı

raporda ekonomik tespit ve tedbirlere sıkça rastlanmakta olup, mevcut idari taksimatın iktisadi açıdan yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulup daha rasyonel bir yapıya kavuşturulmasının amaçlandığı görülmektedir. Özellikle iktisadi açıdan gelişime açık olmayan illerin ilçeye dönüştürülerek hazineye yük olmaktan çıkarılması ve buradaki memurların birleştirilen illere kaydırılması, topraksız köylülere mağdur olmaması için toprak dağıtılması için bir planlama yapılması ve vergi konularında çeşitli düzenlemeler yapılmak istenmesi bu durumu doğrular niteliktedir (BCA 490.1.0.0/34.145.1; BCA 490.1.0.0/34.142.1).

Atatürk, gezi sırasında uğrayacakları şehirlerde hiçbir şekilde karşılama töreni yapılmamasını tembih ederek, sessiz sedasız bir şekilde illerdeki halkın ve devlet kurumlarının yapısını doğal işleyişine şahit olmak istemiştir. Bu durum, gazetede şu şekilde ifade edilmektedir: *“Bilhassa ehemmiyet verdikleri nokta, hiçbir yerde Resmî veya hususi merasim ve herhangi bir tezahürat yapılmamasıdır. Reiscumhur Hazretlerinin seyahatleri esnasında tetkik buyuracakları vatan aksamında umumi ve tabii hayata olduğu gibi bir daha görmek esas maksatları olduğundan...”* (Son Posta Gazetesi, 18.11.1930: 1). Buradan anlaşılacağı üzere Atatürk gereksiz merasim ve protokollerle vakit kaybetmeden doğrudan işe koyulmak ve daha gerçekçi sonuçlar elde etmek için taşra idaresini göstermelik işlerden uzak, olduğu haliyle görmek istemiştir.

Söz konusu gezilerde Atatürk'e eşlik eden komisyon, Atatürk'ün direktiflerine ilişkin notlar almış ve bu notlar daha sonra genel bir rapor haline getirilerek ilgili birimlere iletilmiştir². Devlet idaresindeki birimler ise bu notlardan hareket ederek gerekli çalışmaları yaparak başbakanlığa sunmuştur. Bu raporlardan biri de Dâhiliye Vekâleti'nin hazırladığı rapordur.

Bu çalışma, Atatürk'ün 1931 yurt gezisi sırasında aldığı notlar ve verdiği direktifler sonrasında Dâhiliye Vekâletinin konuya ilişkin hazırladığı raporun incelenmesini esas almıştır. Bu çalışmanın amacı, Dâhiliye Vekâletinin Atatürk'ün verdiği talimatlar doğrultusunda konuya ilişkin hazırladıkları raporu esas alarak dönemin Türk idare yapısı, idari taksimatı, toprak reformu, devlet görevlilerinin yetkileri gibi konulara ışık tutarak dönemin devlet anlayışı ve işleyişinin anlaşılmasına katkı sunmaktır. Bununla birlikte, Atatürk'ün Türk idare teşkilatı hakkında vekâletten beklentilerini esas alarak atılacak adımların niteliği ve kapsamı hakkında bilgiler sunarak devlet yetkililerinin dönemin kamu idaresi ve idari taksimatı ve diğer hususlar hakkında sahip oldukları vizyon ve çözüm önerileri analiz edilmeye çalışılmıştır. Dâhiliye Vekâleti, hazırladığı rapor ile idari konulara değinerek temelde Türkiye'nin idari taksimatının iyileştirilmesi amacıyla çeşitli alternatifler sunarak bir dönüşüm başlatmak istemişlerdir. Bu dönüşüm, köklü bir değişimden ziyade mevcut idari düzenin, devletin işleyiş mekanizmasının hızlandırılması amacıyla matuf belirli kolaylıkların ve tasarrufların sağlanmasının yanı sıra çağın şartlarına ve halkın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir niteliğe dönüştürülmesini esas alan çeşitli yasal düzenleme tekliflerini kapsamaktadır. Bu bakımdan raporda; mülki taksimat, umumi müfettişlikler, valilerin yetkileri ile özlük hakları, illerin idari yapılanmaları, toprak reformu gibi hususlara değinilmiştir.

Çalışmaya konu olan rapor, *“Reiscumhur Hazretlerinin seyahat notlarında vekâleti alakadar eden kısımlar hakkında maruzatımın leffen takdim kılındığını tazimat-ı mahsusama terdifen arz ederim efendim”* üst yazısı ile Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın imzasıyla Başvekâlete arz olunmuştur. Rapor, 151 sayfa ve 9 bölümden oluşmakta olup şu başlıklar altında toplanmıştır (BCA, 30.10.0.0/2.11.1):

- Mülki Taksimat
- Umumi Müfettişlikler Teşkilatı
- Vali Salahiyeti
- Vali Maaşları
- Tam Teşekküllü Nahiyeler
- Vilayet Teşkilatı
- Vilayetlerin Hususi İdaresi Kanunu Layihası

² Ayrıntılı bilgi için bkz. BCA 490.1.0.0/34.145.1; BCA 490.1.0.0/34.142.1.

- Mahalli İdareler
- Toprak Tevziyatı ve Arazi Münazaaları

2. Literatür Özeti

Yapılan literatür taramasında öne çıkan eser, Gürbüz Tüfekçinin “Atatürk’ün Seyahat Notları” (Tüfekçi, 1998) adlı eser olup, bu eserde Atatürk’ün 1930-1931 yıllarını kapsayan “Yurt Gezisi” seyahati sırasında aldığı notlardan bahsedilmiş olup, bu notlar gereği Dâhiliye Vekâleti’nin hazırladığı rapora değinilmemiştir. Bu noktada şu ayrımın yapılması yerinde olacaktır. Gürbüz Tüfekçi eserinde Atatürk’ün verdiği direktifleri ve aldığı notları içeren çalışmayı yapmış ancak hazırlanan bu çalışma, daha önce çalışılan konulardan tamamen farklı olarak Atatürk’ün verdiği direktiflere Dâhiliye Vekâletinin cevaben hazırladığı raporu esas almıştır. Bununla birlikte, yapılan diğer akademik çalışmalar ise daha ziyade Atatürk’ün gezi sırasında uğradığı yerler, aldığı notlar ve karşılaştığı olayların dönemin gazetelerinden de istifade edilerek ortaya konulduğu çalışmalar olmuştur. Bu çalışmalara örnek olarak; Önder (1998), Akın (2008), Haykır (2017), Çanak (2016), Daşdemir (2008) gösterilebilir. Bunun dışında Yıldırım’ın (2021) hazırladığı çalışmada ise yurt gezilerinin ülke politikalarına ne denli etki ettiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmaların dışında Burgaç’ın (2019) kaleme aldığı çalışmada ise Osmanlı’dan Cumhuriyetin ilk yıllarına dek idari taksimat konusuna değinilmiş ancak çalışmanın doğrudan konusu olmadığından rapor hakkında genel hatlarıyla bilgiler verilip ayrıntılara girilmemiştir. Dolayısıyla Atatürk’ün Başvekâlete verdiği talimat gereği ilgili vekâletlerin ne şekilde bir hazırlık yaptıkları konusunda kapsamlı bir çalışma bulunamamıştır. Bu çalışma diğer çalışmalardan farklı olarak Dâhiliye Vekâleti’ne verilen direktifleri ve vekâletin hazırladığı rapora odaklanmaktadır.

3. Dâhiliye Vekâleti Raporunda Vilayet İdare Sistemi

Atatürk’ün yurt gezisi, aynı zamanda “Büyük Buhranın” dünya genelinde hissedilir ekonomik sonuçlarının yaşandığı bir döneme denk düşüp, Türkiye’nin de bu süreçten en az zararlı çıkabilmesi için gerekli adımların atılmasını elzem kılmıştır. Bu yönüyle yurt gezisi, sadece bir teftiş değil, aynı zamanda ülke sorunlarının yerinde tespiti ve çözümüne yönelik atılması gereken adımları da içermektedir. Bu bakımdan çalışmaya konu olan rapor, devlet giderlerinin azaltılarak kaynakların verimli kullanılmasını ve idari taksimatın kentlerin ekonomik, sosyal, kültürel ve ulaşım gibi temel değerlerin dikkate alınarak daha uygun bir şekilde, yeniden yapılandırılmasına ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Zira Atatürk’e göre mevcut idari taksimat, kentlerin gelişimi ve halkın refahı açısından olması gereken nitelikte değildir. Atatürk yurt gezisi sırasında aşağıda daha ayrıntılı değinileceği üzere mevcut idari taksimatın olumsuzluklarını sıraladıktan sonra bu konuda yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyulduğunu ve Dâhiliye Vekâleti’nden bu konuda bir çalışma yapmasını istemiştir. Vekâlet, bu konulara ilişkin yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğundan bazı kanun değişiklikleri hazırlamış ve Başbakanlığa takdim etmiştir.

Dâhiliye Vekâleti’nin vilayet teşkilatına ilişkin hazırladığı kanun taslağının gerekçe kısmında belirtildiği üzere merkezi idare, taşraya uzanan yetkilerinin bir kısmını İl Özel İdarelerine devrederek uzun süren yazışmaların önüne geçmek, yerel yönetimleri inisiyatif alabilecek bir olgunluğa erdirmek ve mali açıdan güçlendirerek şehirlerin ihyasını sağlamayı amaçlamıştır (BCA, 30.10.0.0/2.11.1). Bu durum Osmanlı’dan kalan miras üzerine inşa edilen devlet teşkilatının başı olan merkezi yönetimin taşra üzerinde egemen olma, denetlemeden ziyade olayların içinde yer alarak hâkimiyeti pekiştirme duygusunun bir gereği olarak şekillenen yasaların hala kullanılmakta olması ile açıklanabilir. Dünya genelinde yaşanan liberal dönüşümler ve Türkiye’de yaşanan demokratik gelişmeler, ülke genelinde uygulanan ve Osmanlı bakiyesi olan mevcut idari yapılanmaya ilişkin yürürlükte olan yasal düzenlemelerin bir rasyonalizasyona tabi tutulmasını zaruri kılmaktadır.

3.1. Vilayetlerin İdari Yapılanmasına İlişkin Değerlendirmeler

1864 Vilayet Nizamnamesi ile başlayıp 1871 yılında yinelenen köklü bir dönüşüm ile günümüz idari teşkilatının temellerinin atıldığı Türk idari yapılanması, 13 Mart 1913 tarihinde çıkarılan “İdare-

i Umumiye-i Vilayat Kanunu Muvakkatı” adlı kanun ile yeniden düzenlenerek Cumhuriyet Döneminin başında da kısmi değişikliklere uğrayarak uygulanmıştır. Söz konusu raporda Dâhiliye Vekâletinin vilayet merkezlerindeki teşkilat yapısına ilişkin dört maddelik bir kanun taslağı hazırlanmıştır. Kanun taslağının hazırlanma gerekçesinde 19.05.1930 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanan “Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun” adıyla bir kanuni düzenleme yapıldığı ancak Atatürk’ün arzu ettiği ölçekte bir vilayet teşkilatına ilişkin bir yasal düzenlemenin mali sebepler nedeniyle ertelendiği ifade edilmiştir. Bu nedenle öncelikle vilayet sayısının azaltılmasına ilişkin bir yasal düzenleme yapılması gerektiği, bu düzenleme sonrasında oluşacak olan tasarruftan istifade edilerek böylesi bir düzenlemeye gidilmesinin daha uygun olacağı belirtilmiştir. Vilayet sayısının azaltılması, geri kalan vilayetlerdeki iş yükünün artmasına sebep olacağından mevcut memurların yetersiz kalacağı ve bu sorunu çözmek için ise lağvedilen şehirlerdeki memurların birleştirilerek büyütülen kentlere aktarılacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte lağvedilen vilayetlerdeki memurların hali hazırda bu açığı kapatacak sayıda olmadığı ve bu sorunu çözmek amacıyla yeni ve kalifiye memurların alınmasının gerekli olduğu ifade edilmiş ve bu amaçla lağvolunan vilayetlerin tahsisatlarından yeni memur alınması ve mevcut memur maaşlarının arttırılmasının kanun taslağında yer aldığı görülmüştür³. Yapılan yeni düzenlemeye göre vilayet teşkilatının Dâhiliye Vekâletine bağlı olarak yazı işleri, hukuk işleri, emniyet işleri ve bunlara ilişkin bürolar ile jandarma komutanlığından oluşturulması planlanmıştır. Ardından söz konusu idari birimlerin teşkilat yapısından bahsedildikten sonra kaza ve nahiyelere geçilerek burada bulunması gereken bürolar ve memur sayılarından bahsedilerek bir maliyet hesaplaması yapılmıştır. Bunun dışında toplamda beş adet olan Umur-u Hukukiye Müdürlerinin her ilde bulunması kararlaştırılarak hukuk işlerinin hızlandırılması amaçlanmıştır. Mevcut durumda valiler, kaymakamlar ve nahiy müdürlerine ödenen maaşlar hariç toplam taşra idaresi yapılan masrafın 1.117.500 TL iken yapılan yeni düzenleme neticesinde 1.707.306 TL’ye yükseldiği ifade edilmiştir. Arada oluşan farkın bazı vilayetlerin lağvedilmesiyle elde edilen yaklaşık 2.600.000 TL’den karşılanması öngörülmüştür (BCA, 30.10.0.0/2.11.1). Hazırlanan kanun taslağının üçüncü maddesi ile son maddesinde, memur sayılarının belirlenmesi hususunda Dâhiliye Vekâletinin yanı sıra Maliye Vekâletinin de yetkili olduğu dile getirilmiştir (BCA, 30.10.0.0/2.11.1).

3.2. Valilerin Yetkileri Hakkında Değerlendirmeler

Mustafa Kemal Atatürk’ün yurt gezisi sırasında verdiği bir diğer talimat ise valilerin salahiyetlerine ilişkin yeni bir düzenleme yapılması gerektiği olmuştur. Atatürk, valilerin ordu dışında buldukları illerde tüm devlet teşkilatının başı olarak kabul edilmesini gündeme getirmiştir. Bu direktif doğrultusunda hazırlık yapan Dâhiliye Vekâleti, hazırladığı raporda valilerin, vilayet dâhilindeki tüm işlerin üzerinde etkili olacak bir şekilde yetkilendirilmesi ve tüm vekâletlerin vilayetlerdeki işlerinden sorumlu olmasını sağlayacak bir yasal düzenleme hazırlandığını ifade etmiştir. “Bu durum zaten böyle değil miydi?” sorusu akıllara gelse de raporun devamında duruma açıklık getirilmiştir. Buna göre her ne kadar valiler, devletin vilayetlerdeki en yetkili memuru olarak görev yapmış olsa da bazı vekâletlerin illerde validen bağımsız doğrudan kendilerine bağlı memurlarının bulunması, devlet işlerindeki insicamı bozduğu dile getirilmiştir. Bu durumun gündeme gelmesinde öne çıkan vekalet ise Adliye Vekâleti olmuştur. Zira Adliye Vekâleti’ne bağlı vilayetlerde görev yapan memurların, doğrudan vekâlete bağlı olması, Atatürk tarafından valilerin illerdeki idare yeteneklerini kısıtlayan bir durum olarak nitelendirilmiştir (BCA, 30.10.0.0/2.11.1). Atatürk, “Her vekâlet, mıntıkası dâhilindeki bütün vezâif için valiye hitap etmeli ve vali herhangi vekâlete taalluk eden bir işi behemehâl o vekâletin vilayetteki teşkilatının başında bulunan zat ve bürodan çıkarılmalıdır. Adliye Vekâleti’nin de vali ve vilayette olan münasebatının aynı olmasında hiçbir beis olmayacağı kanaatindeyim. Son senelerin yanlış telakkileri yüzünden adliye bizde müstakil bir sima olmuş ve adli istiklal (adli bağımsızlık) tarzında telaffuz edilen yanlış bir mefhum her gün biraz daha kuvvetlenmiştir.” (Tüfekçi, 1998: 79) Böyle bir anlayışın oluşmasının sebebi

³ “Vilâyetlerin adedi azaltılınca Vilâyetlerin işi tabiatıyla ziyadeleşeceğinden kadrolar biraz tevsi edilmiş ve lağvedilen vilâyetler tahsisatından istifade edilmek suretiyle pek cüzi olan ve binaenaleyh ehil memur bulunmasını güçleştiren memur maaşları nispeten ziyadeleştirilmiştir” (BCA, 30.10.0.0/2.11.1).

kuvvetli ihtimal, yürütme ve yargı erklerinin ayrılığı gereği valilerinde yürütmenin bir parçası olarak yargı erkine dokunmaması gerektiği algısının yayılması olarak düşünülebilir. Zira valilerin salahiyetlerini tanımlayan Vilayetler Kanununun 35. Maddesinde “*Adli Dairesi Müstesna*”⁴ ifadesi bu durumu doğrular niteliktedir. Böylelikle yapılacak kanuni bir düzenleme neticesinde bu ifadenin ilgili kanun maddesinde çıkarılması amaçlanarak bu durum giderilmek istenmiştir.

Ele alınan bir diğer konu ise valilerin, devlet memurlarına yakışmayacak tutum ve davranışlar sergileyen memurların memuriyet hayatına son verilmesinin dışında kalan diğer cezaları vermekte yetkili kılınarak elinin güçlendirilmesi olmuştur. Atatürk aldığı notlarda, valinin memurlar üzerindeki yaptırım haklarının genişletilmesiyle bir yandan taşra yönetiminin eli güçlendirilmesi gerektiğini, öte yandan da vekâletlere bağlı olarak çalışan memurların doğrudan görevden uzaklaştırma hakkının vekâletlere verilmesiyle memurların vekâlet ile olan bağlarının da korunacağını belirtmiştir. Atatürk böylelikle memurların görev yaptıkları vilayetlerde valilere karşı görev ve sorumluluklarının bilicinde olması sağlanacağı gibi vekâletlerin de vilayetlerdeki memurlar ile olan kurumsal bağın kesilmesinin önüne geçilmesini amaçlamıştır. Raporda Atatürk’ün aldığı bir diğer not ise valilik makamına gelebilmenin sadece belirli alanlarda eğitim gören insanların ulaşabileceği bir makam olarak görülmemesi gerektiğidir. Atatürk, “*olgun memleket evlatlarının kabiliyetlerinden istifade etme*” gerekçesiyle vali olma şartlarının esnetilerek valilik makamının sadece Dâhiliye memurlarının kariyer yaparak uzanabilecekleri bir meslek olarak görülmemesi gerektiğini vurgulamıştır (BCA, 30.10.0.0/2.11.1).

Atatürk’ün bahsettiği bu düzenlemeler, bir kanun layihası hazırlanarak “Reis-i Cumhura arz olunmuştur. Buna göre 1426 sayılı Vilayet İdaresi Kanununun 15. Maddesinin “*Vali, vilayet şube idare reisleri ve onların maiyetlerinde olan kaza idare şube reisleri ile maiyetinde olan memurlar ve kaymakamlar hakkında ihtar ve tevbih (kınama) cezalarını resen tatbik edebilir veya taltif ve takdirname verebilir*” şeklinde değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı kanunun 17. maddesinin ise:

“Valiler vilayette devletin ve her vekâletin mümessili ve vekâletlerin idari vasisi, icra vasıtası olup vilayetin umumi idaresinden mesuldürler. Bu itibarla vilayette adli ve askeri daireler haricinde bilcümle umurda nezaret, murakabe ve teftiş hakkına haiz en büyük amirdirler. Valiler her vekile (icra vekili yani bakanlar kastedilmektedir) karşı ayrı ayrı sorumludurlar. Vekiller kendi vekâletlerine ait işler için resen valilere emir ve talimat verirler ve icabında takdir beyan ve ihtar cezasını resen tatbik ederler. Takdirden ve ya ihtar cezasından derhal Başvekil malumat verilir. Bundan maada her vekil, vali hakkında icra vekilleri heyetine taltif ve tecziye teklifinde bulunabilir. Valiler icra vekilleri heyeti kararıyla her zaman vekâlet emrine alınabileceği gibi emekliliğe de sevk edilebilir.”

şeklinde değiştirilmesi ön görülmüştür. 1426 sayılı Vilayet İdaresi Kanununun 35. maddesinde ifade olunan adli ve askeri daireler hariç ifadesi olduğu gibi kalmış, ilgili kanunun 35. maddesinin metnine: “*...yapılacak teftiş neticesinde vazifesi başında kalmasında mahzur görülen memurlara mesuliyeti üzerine alarak idareten işten el çektirebilir ve keyfiyet derhal ilgili vekâlete bildirilir*” ifadesi eklenmek suretiyle valilerin salahiyetleri artırılmak istenmiştir (BCA, 30.10.0.0/2.11.1). Böylelikle vilayetlerde görev yapan memurların kendilerini doğrudan vekâlete bağlı olarak memurlar olarak telakki ederek vilayetlerin idari işleyişinden bağımsız hareket etmelerinin önüne geçilmek istenmiştir. Bu bilgilerin ardından vilayet idaresini ilgilendiren kanunlara yer verildikten sonra memur sayılarına ve giderlerine değinilmiştir.

3.3. Vilayet Hususi İdareleri ve İl Genel Meclisleri Hakkında Değerlendirmeler

İl Özel İdarelerinin karar alma organı olarak İl Genel Meclisleri, şehirlerde yaşayan vatandaşların müşterek ihtiyaçlarının karşılanması ve şehirlerin gelişimi konusunda gerekli adımların atılmasını sağlayan yerel yönetim organı olarak karşımıza çıkmaktadır (Alkan vd., 2010: 2). Tanzimat döneminde ortaya çıkan İl Genel Meclisleri, tarihsel süreçte çeşitli yasal düzenlemeler ile görev

⁴ “*Adli ve askeri daireler müstesna olmak üzere vilâyette mevcut bilumum Devlet daire ve müesseseleri valinin teftiş ve murakabesi altındadır. Vali teftiş muamelesini bizzat yapabileceği gibi daire reisleri ve ait olduğu müfettişler vasıtasıyla da icra eder*” Resmî Gazete. (05.05.1929). “*Vilayet İdaresi Kanunu*”, (1184).

tanımları, yetki ve yetkileri değişerek kentsel kalkınmada önemli bir rol oynamıştır (Uçar, 2011: 614-615). Atatürk'ün yurt gezisi sırasında dikkat çektiği konulardan biri de İl Genel Meclislerinin yapısı, işleyişi ve yasal dayanakları olmuştur. Yukarıda zikrolunan 13 Mart 1930 tarihli "Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilatına Dair Kanun" kapsamında yapılan düzenlemeler ile idare olunan o dönemdeki adıyla Vilayet Hususi İdareleri olan İl Özel İdarelerine ilişkin bazı hususlar daha sonra görüşülmek üzere ertelenmiş olup Dâhiliye Vekâleti'nce yeniden ele alınması gerektiği ifade edilmiştir. Raporda mevcut kanunun 3 Rebiyülevvel 1329 tarihinde kabul edilen Vilayet Muvakkat Kanununun ana hatlarıyla korunarak güncellendiğini ve bu kanunun I. Dünya Savaşı, Millî Mücadele, isyanlar ile dışarda ve içerde cereyan eden büyük sorunların yaşandığı dönemlerde büyük yararlar sağladığını ancak zamanla işlerliğini yitirdiği belirtilmiştir (BCA, 30.10.0.0/2.11.1).

Raporda, hazırlanan kanuni düzenlemenin gerekçesinde hükümetin denetleme fonksiyonu öne çıkarılarak sahip olduğu yetkilerin bir kısmını hüküm-i şahsiyete (Tüzel kişilik) sahip olan vilayet idarelerine devretmesi planlanmış, böylece yerel yönetimlerin idari yapılarının güçlendirilmesi amaçlanmıştır (BCA, 30.10.0.0/2.11.1). Buradan anlaşılan devletin merkezden taşraya doğru her alana hükmetme, yapılan her işin içinde olma arzusunun bir kenara bırakarak daha çok denetleme fonksiyonunu üstlenmesi, buna karşılık merkeze bağlı taşra teşkilatının yetkilerinin artırılarak güçlendirilmesi dile getirilmiştir. Aslında yapılmak istenen temel hedef o yıllarda taşra teşkilatının yapacağı en küçük işi bile merkez teşkilatına danışması, mali konularda merkeze bağlı olması gibi yerel yönetimi zayıflatan, kırtasiyeciliği⁵ arttıran ve işlerin uzamasına sebep olarak devleti hantallaştıran bir durumdan kurtulmak istenmesi olarak anlaşılmaktadır. Böylece yerel idarelerin gelirlerinin hazineye aktarılan kısmından daha fazla pay verilerek kendi giderlerini karşılamalarına müsaade edilmesi planlanmıştır. Bu bağlamda özel idarelerin 5 yıllık süre ile kendi programlarını hazırlamaları konusunda serbest bırakılmaları ancak içinden çıkamadıkları ve uzmanlık gerektiren konularda ise ilgili vekâlete danışmaları yerinde görülmüştür. Bunun yanı sıra il meclis seçimlerinin her yerde aynı tarihte olmak şartıyla iki dereceli seçimden tek dereceli seçimlere geçilmesi öngörülmüştür (BCA, 30.10.0.0/2.11.1). Yapılan bu düzenlemeler ile devlet idaresindeki iş akışının hızlandırılması ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda hazırlanan kanun taslağında aşağıdaki konularda değişikliğe gidilmesi amaçlanmıştır (BCA, 30.10.0.0/2.11.1):

- Meclislerin 5 yıllık programlarını hazırlamaları konusunda serbest bırakılması ancak ileri teknoloji ve uzmanlık gerektiren konularda ilgili vekâletlerin görüşünün alınması,
- Vilayet bütçelerinin 12 aylık olarak düzenlenmesi,
- İl Genel Meclisi seçimlerinin yurt genelinde eş zamanlı olarak 4 yılda bir olmak üzere ocak ayının ilk haftasında gerçekleştirilmesi ve "demokrasiye daha uygun olacağından" tek dereceli olarak yapılması⁶,
- Encümen kararlarına yönelik itirazlarda Şûrayı Devlet'in⁷ yetkili kılınması,
- Yol ve köprü yapımında ileri teknoloji ve yüksek sermaye gerektiren yatırımların Nafia Vekâleti tarafından yapılması ve diğer şose yol ve köprüler için mahalli idarelerce uygulanmakta olan mevcut durumun ağır gelmesi nedeniyle yol mükellefiyetinin 6-8 güne, çalışma saatinin 8 saate ve nakdi mükellefiyet bedelinin 6-8 liraya düşürülmesi,
- Mahalli idarelerde çalışan memurların atama ve azillerinde yine mahalli idarelerin yetkili kılınması ve buna mugayir kanunların ilgası,
- İl merkezlerinde yaptırılması gereken hastane, sanat okulu⁸ yatılı okul gibi yüksek bütçeli yatırımlarda tek başına mali kudreti olmayan vilayetlerin iki veya daha fazlasının müşterek hareket ederek birbirine destek olabilmesi amacıyla vilayetler arası birliklerin kurulması,

⁵ Kamu idaresinin gerektirdiği işlerin yürütülmesi sırasında yasal boşluklar ya da gereğinden fazla kanuni ayrıntılardan kaynaklı kurumlar arasında gereğinden fazla yazışmanın yapılmasına atfen kullanılan ve işlerin uzamasına sebep olunmasını ifade etmek için kullanılan bir tabir.

⁶ Böylelikle İl Genel Meclislerinde daha önce uygulanagelmekte olan iki dereceli seçimler kaldırılmıştır.

⁷ Danıştay

⁸ Meslek lisesi

- Sanat okulları ve yatılı okulların idaresinin Maarif Vekâletinden alınarak mahalli idarelere bırakılması,
- Bu okulların açılması hususunda mahalli idarelere destek olunması amacıyla devlet bütçesinden belirli pay ayrılması,
- Mahalli idarelerde çalışan memurların devlet memurları kanununa tabi olması.

Raporda yapılacak bu düzenlemelerin Şûrayı Devlet'in de görüşlerinin alınması neticesinde karara bağlandığı vurgulanmıştır. Danıştay'ın görüşünün alınması demokratik bir hava oluşturulmasından ziyade yeni çıkan kanunların mevcut kanunlar ile ahenk içerisinde olması ve birbirlerine aykırılık arz etmemesi için olduğu anlaşılmaktadır. Yapılacak bu düzenlemeler ile devletin merkezi idareye yüklediği yetki ve sorumlulukların bir kısmını mahalli idareler ile paylaşarak yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, kent sorunlarının ve ihtiyaçlarının hızlı bir şekilde yerinde çözülerek kentlerin hızlı bir şekilde kalkındırılması amaçlanmıştır. Vekâlet, tüm bu düzenlemeler için yeni bir kanun taslağı hazırlamış ve konuyla dolaylı ve doğrudan ilişkisi olan diğer kanunların bazı maddelerinde uyum gereği birtakım düzenlemelere gidileceğini belirtmiştir.

4. Toprak Dağıtımı ve Arazi Meselelerine İlişkin Değerlendirmeler

Cumhuriyet döneminin en önemli meselelerinden biri de iktisadi düzeni yakından ilgilendiren toprak rejimi olmuştur. Mali kaynakların büyük bir kısmını teşkil eden tarımsal üretim, tarım sektöründeki iptidai yöntemler ve toprak dağılımındaki dengesizlikler gibi nedenlere istenilen düzeyde gelişmemiştir. Bu durumun farkında olan Atatürk, yurt gezisi sırasında konuya ilişkin şikâyetleri esas alarak sorunun çözülmesi yönünde direktifler vermiştir. Atatürk, toprak tevzi konusunda vatandaşa az toprak verildiği, arazi ölçümlerinin yanlış yapıldığı ve belirlenen arazi bedellerinin gerçeğe uymadığı, toprak sahiplerine ödenen bedellerin düşük olduğu ve vaktinde ödenmediği, son olarak da toprağı satın alınarak dağıtılan toprak sahiplerine dağıttığı toprakların vergisinin talep edildiğine ilişkin Dâhiliye Vekâleti'nden bir izahat yapmasını istemiştir.

Vekâlet tarafından hazırlanan raporda öncelikle Türkiye'deki toprak dağıtımı hususunda dünyanın farklı ülkelerinden örnekler vermiş ve bu konuda Türkiye'de nelerin yapılabileceği konularına değinmiştir. İlk olarak Romanya'ya değinen vekâlet, burada yapılan toprak dağıtımı meselesinin cihan harbi öncesinde çözülmüş olup genel itibari köylülere 5 hektar düşecek şekilde toprak dağıtıldığını ve bazı yoğun bölgelerde ise bu miktarın 3 hektara kadar düşürüldüğünü belirtmiştir. Bu toprakların uygun fiyatlarla köylülere taksitler halinde ödenmek üzere tevdi edildiğini ve Romanya hükümetinin tarıma elverişli topraklarının %87'ye varan oranında tarımsal üretim gerçekleştirecek düzeye erdirdiğini ifade etmiştir. Romanya'da uygulanan mevcut toprak politikasının 8 maddelik bir kanun ile uygulanmakta olduğu da ayrıca belirtilmiştir (BCA, 30.10.0.0/2.11.1).

Bulgaristan'da ise devletin köylüye ancak ihtiyacını karşılayacak düzeyde toprak verildiğini ve geri kalan toprakların modern tarım usulleri ile daha verimli sonuçların elde edilebilmesi için kooperatif ve çiftliklere taksim edildiği belirtilmiştir. Bulgaristan'da çıkarılan yasa gereği çiftçilerin kendileri ve ailelerinin maiyetlerini geçindirebilecek miktardan fazla toprağına sahip olmaları engellenmiştir. Raporda Bulgaristan'da uygulanmakta olan toprak rejiminin Türkiye'deki mevcut toprak rejimiyle büyük farklılıklar arz ettiği belirtilmiştir (BCA, 30.10.0.0/2.11.1).

Çekoslovakya'da ise devletin 150 ila 250 hektar arasında olan büyük arazilere el koyduğu ve bu arazilerin değerlendirilmesi için cumhurbaşkanı tarafından bir toprak idaresi kurulduğu belirtilmiştir. Böylelikle toprakların tasarrufunun sahiplerinden alınarak devlet idaresine geçtiği ifade edilmiştir. Bu yönüyle Ankara'daki imar kanununun getirdiği sınırlandırmaya benzetilmiş, buna göre toprak sahiplerinin bu toprakları satması, kiralaması ve ipotek olarak göstermesi engellenmiştir. Bu durumun hukuka uygun olması için toprak sahiplerine Milli Emlak Bankası tarafından hükümet adına belirlenen bir tazminat ödenmiştir. Ödemeler ise aynı olarak ya da borç senedi cinsinden yapılmıştır. Köylüye düşen toprak miktarı ise 6-10-15 hektar olarak belirlenmiştir (BCA, 30.10.0.0/2.11.1).

Raporun önemli kısımlardan biri de Türkiye'deki toprak rejimine ilişkin verilen bilgiler olmuştur. Rapora göre 1931 yılı itibarıyla Türkiye'deki topraksız köy sayısı 1123, topraksız köylü sayısı ise kadın ve çocuklar da dâhil olmak üzere 232.127 kişi olarak belirtilmiştir. Buna ek olarak Türkiye'de çeşitli vilayetlerde Milli Emlak'a bağlı 145 çiftliğin ve bu çiftliklere ait 1.629.964 dönüm toprağın bulunduğu ve toplam değerinin 1.307.796 lira olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu çiftliklerin sınırları içerisinde yaşayan 151 köyün olduğu ve yakınlarında ise 86 köyün yer aldığı ifade edilip buralarda yaşayan topraksız köylü sayısının 492.96 kişi olduğu belirtilmiştir. Vakıflara ait 94 çiftliğin olduğu ve 702.242 dönüm arazinin bulunduğu, kıymetinin ise 251.448 Türk Lirası olduğu belirtilerek bu topraklarda 74 köy ve 39.990 köylünün yaşadığı ifade edilmiştir. Hususi çiftliklerin sayısının ise 1048 olduğu ve 417.774 dönümden ibaret olduğu belirtilmiştir. Bu çiftliklerin tapu kıymetinin ise 3.830.679 lira olduğu, çiftliklerin içerisinde 717, çevresinde ise 33 köyün yer aldığı, bu köylerde yaşayan nüfusun 142.860 kişi olduğu belirtilmiştir. Türkiye'de 1931 yılı itibarıyla toplam köy sayısının 40.308 olduğu ve topraksız köy oranının 40'ta 1 olarak bir başka deyişle %2,5 olduğu ifade edilmiştir. Raporda ayrıca Türkiye'deki çiftçi sayısının 4.368.061 kişi olduğu ve topraksız çiftçi sayısının ise bu rakama oranla %6 olduğu ve bu sayıya şehirlerde yaşayan nüfusun dâhil edilmediği belirtilmiştir (BCA, 30.10.0.0/2.11.1).

Raporda ayrıca Türkiye'deki nüfusun yapısına da değinilmiş ve ülke geneline yayılan göçebe aşiretlere de toprak dağıtılarak tarımla meşgul olmalarının sağlanmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin iç, güney ve batı kesimlerinde yer alan göçebelerin Osmanlı'nın son dönemlerinde yerleşik hayat geçirilerek tarımsal üretime başladıkları belirtildikten sonra Osmaniye, Mersin, Adana, Antalya ve Muğla civarlarında hala göçebe olan topluluklara rastlanıldığı ifade olunmuştur. Göçebeliğin tarımsal üretimi azaltmasının yanı sıra, göçebelerin geçtikleri yerlerde ekinlere zarar vermesi, yöre halkının huzurunu kaçıracak davranışlarda bulunmalarının toplumsal düzeni bozan bir yönünün olduğuna dikkat çekilmiştir. Göçebe aşiretlerin bir kısmının köylerinde tarımla meşgul oldukları ve sadece yaz aylarında yaylalara çıktığı, diğer kısmının ise yazın ve kışın çadırlarda yaşadıkları, hayvancılık ve ormancılık ile meşgul oldukları ve tüm göçebelerin kayıtlarının vekâlet tarafında kayıt altına alındığı belirtilmiştir. Göçebe toplumların yerleşik hayat geçirilmesinin zahmetli ve külfetli bir iş olmasına karşılık bu durumun ülke menfaatleri açısından zaruri bir durum olduğu da ayrıca belirtilmiştir. Bu bağlamda vekâlet ilk olarak Muğla, Antalya ve Adana'daki göçebelerin yerleşik hayata geçirilmelerini planlamıştır. Buradaki göçebelerin Türk olduğu, yazın sahilde kışın ise yaylalarda kaldıkları, hayvancılığın yanı sıra odunculuk ve kömürcülük ile de meşgul oldukları belirtilmiştir. Adana, Antalya, Mersin ve Muğla'da 5262 hane ve 51.592 vatandaşın göçebe olduğu, bunların iskâna tabi tutulmaları halinde 724.000 Türk Lirası masraf edileceği belirtilmiştir (BCA, 30.10.0.0/2.11.1).

Türkiye'deki topraksız nüfusun topraklandırılması ve göçebelerin yerleşik hayata geçirilme meselesinin önemi Mustafa Kemal Atatürk'ün öncelik verdiği meselelerden biri olmuştur. Bu amaçla o dönemde meriyette olan 1505 sayılı "Şark Mıntıkları Dâhilinde Muhtaç Zürraa Tevzii"9 kanununun bu konuda yerel bazı çözümler ürettiği ancak bunun ülke geneline yayılması konusunda yeterli mali kaynağın olmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle bu sorunun çözümü için yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda tıpkı Çekoslovakya'da uygulanan modelde olduğu gibi Ziraat Bankası aracılığı ile lazım gelen toprakların istimlak edilerek topraksız köylülere dağıtılması, toprak bedellerinin ise köylüden taksitler halinde tahsil edilmesi bir fikir olarak ileri sürülmüştür. Böylelikle Ziraat Bankasının vereceği ve ileride köylüden tahsil edebileceği krediler ile hazineye yük getirmeden sorunu çözmek istedikleri anlaşılmaktadır (BCA, 30.10.0.0/2.11.1).

Raporda toprak dağıtımına ilişkin uygulamalardan doğan şikâyetlere de yer verilmiştir. Buna göre köylüler, kendilerine verilen toprak miktarına itiraz etmekte ve daha fazla toprak istemektedir. Toprağın bazı yerlerde az, bazı yerlerde fazla verilmesinden yakınan köylülere cevap olarak toprak dağıtımında esas olarak; toprağın verimliliği ve toprak verilecek olan hane halkı sayısının baz alındığı belirtilip söz konusu şikâyetlerin yersiz olduğu ifade edilmiştir. Atatürk'e şikâyet edilen bir

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. (İnci, 2010: 352)

diğer konu ise topraklara biçilen değer ve topraktan alınan vergiler olmuştur. Vekâlet bu duruma cevaben aslında devlet görevlileri tarafından belirlenen toprak fiyatlarının ülke genelinde satılan arazilerin fiyatlarının genel itibari ile üstünde olduğu, ipotekli arazilerin piyasada neredeyse yok hükmüne satıldıklarını belirterek toprak sahiplerinin taleplerinin haksız olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca toprak dağıtımında 500 ila 2000 dönüme kadar olan kısmın toprak sahibine bırakıldığı ve herhangi bir mağduriyetin oluşmasının da önüne geçildiği belirtilmiştir. Bununla birlikte toprakların bedellerinin devlete ödenen vergiler üzerinden belirlendiğini bu nedenle yapılan vergi ödemelerinin toprağa biçilen fiyatları belirlediği ifade edilmiştir. Dolayısıyla düşük vergili topraklara düşük fiyat, yüksek vergili topraklara ise yüksek fiyatlar verilmiştir. Bunun dışında topraklarını sattığı halde kendilerinden vergi tahsil edildiği yönünde şikâyetlere cevaben ise bu vergilerin eskiden kalma borçlar olduğu yahut kendisine bırakılıp istimlak edilmeyen topraklara ait vergiler olduğu ya da vergi kaydı olmayıp sonradan vergilendirilen topraklar olduğu belirtilmiştir (BCA, 30.10.0.0/2.11.1). Dâhiliye Vekâleti, raporunda Birinci Umumi Müfettişlik Mıntıkasında olan Doğu vilayetlerine ilişkin çıkarılan 1505 sayılı toprak dağıtımına ilişkin kanunun genişletilerek diğer illerde de uygulanabilir hale getirilmesini tavsiye etmiş ve söz konusu kanunun kapsamı ileriki yıllarda genişletilerek sorun giderilmeye çalışılmıştır¹⁰.

Raporda gündeme getirilen bir diğer mesele ise bazı zorba kesimlerin, vatandaşların ellerindeki topraklara zorla el koyması meselesidir. Bu duruma ilişkin olarak "Gayri Menkule Tecavüz Ref'ine Dair Layiha" çıkarılmıştır. Böyle bir meselenin gündeme gelmesinin sebebi muhtemelen yurt gezileri sırasında Atatürk'e iletilen şikâyetler neticesinde ortaya çıkmış ve konuya ilişkin bir layiha hazırlanarak bu tarz zorbalıkların önüne geçilmek istenmiştir. Layihaya göre böylesi durumların vaki olması durumunda vilayetlerde valiler, kazalarda kaymakamlar ve nahiyelerde nahiyeler müdürlerinin duruma müdahale etmesi istenmiştir. Toprağı alıkoyanın elinde senet bulursa dahi, toprağın sahibine iadesi ve olayın mahkemeye taşınması emredilmiştir. Olayın tekrarı durumunda 3 aydan 3 yıla kadar hapis cezası ve 30 liradan 150 liraya varan ağır para cezasına çarptırılması kararlaştırılmıştır (BCA, 30.10.0.0/2.11.1).

Raporda belirtilen hususlar, sayısal veriler ve yapılan kanuni düzenlemeler dönemin toplumsal portresinin belirlenmesine ilişkin oldukça önemli bilgiler sunmaktadır. Özellikle Türkiye nüfusunun büyük bir kısmını teşkil eden kırsal kesimin ihya edilmesi ve buna bağlı tarımsal üretimin artırılmasına önem verilmesi, vatandaşların yoksulluktan kırılganlığının önüne geçilmesi Atatürk'ün ülke ve vatandaş sorunlarına verdiği ehemmiyeti göstermektedir. Bu kapsamda ülkenin içinde bulunduğu şartlar, nüfusun dağılımı ve niteliği göz önüne alındığında ülke kaynaklarının büyük bir kısmını teşkil eden tarımsal üretimin vatandaşın refah payının artmasında ve memleketin kalkınmasında önemli bir rol oynadığını ortaya koymakla birlikte devlet yetkililerinin bu konuda duyarsız kalmayıp meseleye ciddiyetle yaklaştığı anlaşılmaktadır.

5. Mülki Taksimat Konusunda Değerlendirmeler

Osmanlı bakiyesi üzerine inşa olunan Türkiye Cumhuriyeti devleti, birçok konuda olduğu gibi idari taksimat konusunda da mevcut düzeni devam ettirmiştir. Tanzimat döneminden itibaren yapılagelen düzenlemeler ile şekillenen vilayet sistemi cumhuriyet döneminde de çok fazla değişikliğe uğramadan devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde yapılan reformların büyük kısmı toplumsal bir dönüşümü esas alırken idari meseleler zamana bırakılmış, birçok idari mesele zamanla çözülmek istenmiştir. Cumhuriyetin ilanı, halifelüğün kaldırılması gibi rejime yönelik uygulamalar her ne kadar sistemsel bir dönüşümün başlangıcı olsa da idari anlamda kanunlar ve buna bağlı gelişen idari yapılanma ani ve köklü bir değişim yerine zaman yayılan ve ihtiyaçlara göre şekillenen bir yapıda ilerlemiştir. O dönemdeki mevcut idari taksimat, genel itibari Osmanlı döneminden itibaren uygulanagelen taksimata göre şekillenmiş olsa da bir süre sonra devlet

¹⁰ Bkz. Resmî Gazete. (20.10.1938). "Şark Mıntıkları Dâhilinde Muhtaç Zürraa Tevzi Edilecek Arazi Hakkında 1505 Sayılı Kanun Hükmünün Ordu Vilâyetine de Teşmili Hakkında Kararname", (4042).

yetkililerinin de dikkatini celp etmiş ve mevcut düzenin sürdürülebilir olmadığı kanaati hâsıl olmuştur.

Atatürk, yurt gezisi sırasında bu durumu yerinde görüp incelemiş ve Türkiye'nin idari taksimatına ilişkin birtakım notlar almıştır. Atatürk notlarında mevcut idari taksimatın birçok açıdan zararlı olduğunu ifade etmiştir. Atatürk'e göre mevcut idari taksimatın sıkıntılı görülen tarafları şu şekilde sıralanabilir (Tüfekçi, 1998: 78):

- Bu kadar çok vilayeti idare edecek kifayetli vali ve rüesanın bulunmayışı,
- Bir yanda 10 kazadan oluşan vilayetlerin yanı başında 2 kazalı vilayetlerin oluşu,
- Siyasi, coğrafi ve iktisadi açıdan kader birliği sağlayan bölgelerin bir idare merkezi altında idare olunabilecekken birden fazla vilayete ayrılmış olması,
- Çok fazla vilayetin bulunmasının mahalli bütçe ve genel bütçeye getirdiği mali yük bakımından faydadan çok zarar oluşturmaması.

Atatürk, yapılacak bir düzenleme ile vilayet sayısı azaltılarak bir tasarrufun elde edilebileceğini ve buradan elde edilecek tasarruf ile de yeni umumi müfettişliklerin kurulabileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte büyüyecek olan vilayetlere, valilerin altında vali yardımcılarını da atanarak valilerin süflü işlerden arınarak daha hür bir irade ile vilayetin genel ve yerel meseleleri üzerine daha rahat bir şekilde kafa yorabileceğini belirtmiştir. Ayrıca vilayet sayısının azaltılması ile bazı bölgelerde yaşanan nitelikli yönetici ve memur ihtiyacına da bir çözüm üretilebileceğini ifade etmiştir (Tüfekçi, 1998: 78).

Atatürk'ün verdiği bu direktifler karşısında Dâhiliye Vekâleti, çalışmalarına başlamış ve 5 Mayıs 1931 tarihinde raporunu tamamlayarak Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya imzasıyla Başbakanlığa takdim edilmiştir. Raporda mevcut idari taksimatın elverişli bir yapıda olmadığı şu sebeplere bağlanmıştır (BCA, 30.10.0.0/2.11.1):

- Şehirlerin coğrafi vaziyetinin kentleşmeye uygun olmayışı,
- Merkezler arasındaki iktisadi münasebetlerin mevcut il merkezinden ziyade çevredeki büyük vilayetler ile ya da kazalara daha yakın olan komşu iller ile olması,
- İller arasında nüfus dağılımının dengesiz olması,
- Bazı şehirlerin il olabilecek düzeyde imar ve iskâna elverişli olmayışı,
- Mevcut dağılımın hazineye fazladan mali yük getirmemesi.

Bununla birlikte idari taksimata ilişkin yapılan yeni düzenlemede dikkate alınan hususlar ise şu şekilde sıralanmıştır:

- Asayiş,
- İktisadi vaziyet,
- Servet ve varidat,
- Askeri teşkilat,
- Nüfus,
- Ulaşım,
- Doğal engeller,
- Etnoğrafik vaziyet,
- Yönetme imkânı,
- İmar ve İskân imkânı.

Raporda bu maddeler göz önüne alınarak yapılan yeni bir taksimatta olası üç proje üzerinde durulmuştur. Buna göre, Türkiye'nin idari taksimatında biri 39, diğeri 46 ve son olarak 50 vilayetten oluşan üç farklı idari taksimat planı hazırlanmıştır. Bu dağılıma göre bazı illerin kazaya dönüştürülerek civar illere bağlanması ve bazı kazaların ise çevre il ve ilçeler ile birleştirilerek yeni illerin oluşturulması planlanmıştır.

24 Nisan 1924 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanan “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” gereği Türkiye Cumhuriyeti 74 vilayetten müteşekkil olacak şekilde taksim edilmiştir. Buna göre; Üsküdar, Gelibolu, Ardahan, Muş, Beyoğlu, Genç, Siverek, Dersim, Çatalca, Ergani ve Kozan vilayetleri askeri ve mülki yetkililerden oluşan ikişer kişilik komisyonlarca yerinde yapılan incelemeler neticesinde 26 Haziran 1926 tarihinde yürürlüğe giren “Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu” gereği lağvedilmiştir¹¹. Raporda bazı illerin lağvedilerek birleştirilmesindeki temel anlayışın coğrafi şartlar, iktisadi vaziyet, nüfusun azlığı ve giderlerin fazla olması olarak sıralanmıştır. Türk idari taksimatının tarihsel süreçte nasıl şekillendiğine ilişkin olarak raporda verilen bilgiler, oldukça önem arz ettiğinden olduğu haliyle verilmesinin daha uygun olduğu düşünülmüştür (BCA, 30.10.0.0/2.11.1):

“Türkyâ’da¹² mülki teşkilat birçok safhalar geçirmiştir. Osmanlı Devleti’nin teşekkülünü müteakip memleket idare noktasından sancak ve kazalara taksim edilmişti. Sancaklarda mirliya bulunurdu. Bunlar harp zuhurunda sancakları dâhilindeki efradı alıp harbe giderlerdi. Bilahare bunun yerine eyalet usulü ihdas olundu ve eyaletler sancaklara taksim edildi. Fütuhât tevali ettikçe eyaletlerin adedi ziyadeleştirildi. Bu teşkilatta da idari, iktisadi, coğrafi münasebetlerden ziyade askerî mülâhazalar hâkim olmuş idi. Nihayet 1283 tarihinde neşrolunan Teşkilî Vilâyet Nizamnamesi’ne tevfikân idare taksimatı vilâyet, liva, kaza, nahiye olmak üzere dört derece üzerine tespit edildi. Bu teşkilâtta da idari, iktisadi, içtimâî münasebetlerden ziyade tabii ve coğrafi vaziyetler nazarı dikkate alınmıştır. Teşkil olunan vilayetlerin vasi ve kendilerine merbut bulunan cüz’ütam¹³ idareler ile münasebetleri müşkül olduğundan bu teşkilatta zaman zaman tadilâta uğramış ve vilâyetlere merbut sancaklardan bir kısmı müstakil mutasarrıflık haline ifrağ edilerek müstakil mutasarrıflıklar usulüne doğru gidilmeğe başlanmıştır. Büyük Millet Meclisi Hükümetinin teşekkülünü müteakip da birçok livalar bu suretle müstakil mutasarrıflık haline konulmuştur.”

Rapordan anlaşıldığı üzere Türkiye’deki idari taksimatta vilayetlerin kendilerine bağlı askeri birlikler ile olan iletişimin zor olmasının yeni idari merkezlerin oluşturulmasına zemin hazırladığı ifade edilmektedir. Buradan anlaşılan, tarihi süreçte idari taksimatın şekillenmesinde coğrafi, siyasi, kültürel ve iktisadi faktörlerden ziyade askeri önceliklerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yukarıda zikrolunan ve idari taksimatta dikkat edilmesi gereken hususlara göre yeniden bir düzenlemenin yapılmasının elzem olduğu vurgulanmaktadır. Dâhiliye Vekâleti, yaptığı çalışmalar neticesinde bazı illerin lağvedilmesi gerektiğini gerekçeleriyle şu şekilde açıklamıştır (BCA, 30.10.0.0/2.11.1):

Aksaray ve Niğde: Her iki ilin de nüfus ve sahip olduğu gelirler bakımından bir il hükmünde olmadığı ve demiryolları ile sıkı bir şekilde Kayseri’ye bağlı oldukları ifade edilmiştir. Bununla birlikte Aksaray’ın Koçhisar ile olan münasebeti gereği Ankara’ya bağlanabileceği gibi Niğde, Bor, Ulukışla, Nevşehir, Arapsun ve Aksaray’ın Kayseri vilayetine bağlanmasının daha uygun olacağı belirtilmiştir.

Bilecik Vilayeti: Bilecik vilayetinin Eskişehir ve Kocaeli illeri arasında sıkışıp kaldığı bu nedenle iki şehir arasında taksim edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Buna göre; Bilecik, Bozüyük ve Söğüt’ün Eskişehir’e; Osmaneli ve Gölpazarı ilçelerinin ise Kocaeli’ne bağlanması teklif edilmiştir.

Burdur Vilayeti: İl olma vasıflarına haiz olmaması sebebiyle Isparta vilayetine bağlanması gerektiği ancak Bucak kazasının yakınlık sebebiyle Antalya’ya ilhak olmasının daha faydalı olacağı belirtilmiştir.

Cebelibereket Vilayeti: Günümüzde Osmaniye olarak bilinen Cebelibereket’in sahip olduğu yüzölçümünün küçük olması ve siyasi konumu gereği daha kuzeyden idare olunmasının yerinde olacağı ve bununla birlikte sahip olduğu gelirlerin giderleri karşılayamaması nedeniyle Maraş ve Adana arasında taksim edilerek lağvolunmasının zaruri olduğu ifade edilmiştir. Buna göre; ticari

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Resmî Gazete. (26.06.1926). “Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu”, (404).

¹² Arşiv belgesinin başında geçen ve belgelerin bazı yerlerinde “Türkiye” yerine “Türkyâ” tabirinin dönemin Türkçeleştirme politikasının bir sonucu olduğu düşünülmektedir.

¹³ Askeri birlik anlamına gelmektedir.

ilişkilerinden ve yakınlığından dolayı Ceyhan kazasının Adana'ya; Cebelibereket, Dört Yol, Bahçe ve İslâhiye ilçelerinin ise Maraş'a ilhak edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Çankırı Vilayeti: Çankırı vilayetinin konumu, sahip olduğu yüzölçümü ve gelirlerinin düşük olması sebebiyle lağvedilerek Ankara'ya bağlanması gerektiği ifade edilmiştir.

Denizli Vilayeti: Menderes Havzasında yer alan Denizli'nin tüm iktisadi münasebetlerinin Aydın ve İzmir vilayetleri ile olması nedeniyle Denizli ve Aydın olarak iki ayrı şehir olmasına gerek olmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle Denizli vilayetinin Aydın vilayetine ilhak ettirilmesinin yerinde olacağı ve bu idari birleşime Dinar kazasının da dâhil edilmesinin daha isabetli olacağı ifade edilmiştir.

Gümüşhane Vilayeti: Erzurum ve Trabzon vilayetleri arasına sıkışan Gümüşhane'nin sahip olduğu coğrafi koşullar gereği gelişime açık olmadığı, iktisadi ve şehirleşme açısından oldukça geri kalması, sahip olduğu gelirlerin giderleri karşılayamaması nedenleri ile lağvedilmesinin faydalı olacağı belirtilmiştir. Buna göre; Bayburt kazasının ticari münasebetleri gereği Erzurum'a, Gümüşhane ve Torul kazasının Trabzon'a; Kelkit ve Şiran kazalarının ise Erzincan'a bağlanmasının yerinde olacağı belirtilmiştir.

Hakkâri Vilayeti: İran ve Irak sınırında bir vilayetin bulunmasının faydaları olmakla birlikte 25.000 kişilik nüfusa sahip olması, kentleşme derecesinin düşük olması ve gelecekte de pek gelişmeye müsait olmaması nedeniyle lağvolunarak Gever, Çölemerik ve Şemdinan¹⁴ kazalarının Van'a; Beytüşşebap kazasının ise Siirt'e ilhakı yerinde görülmüştür.

İçel Vilayeti: Nüfusun azlığı ve ticari kapasitesi gereği Akdeniz sahilinin en küçük şehri olup, ulaşım ve ticari münasebetler dolayısıyla Konya'nın Ermenek kazası ile birlikte Mersin'e bağlanması gerektiği; Akseki ilçesinin de Konya'ya bağlanmasının faydalı olacağı belirtilmiştir.

Kırklareli Vilayeti: Trakya'nın üç vilayete taksim edilmesinin gereksiz olduğu, bu nedenle Trakya'yı coğrafi açıdan ikiye bölen Ergene Nehrinin doğal bir sınır olarak kabul edilmesinin yerinde olacağı ifade edilmiştir. Bu nedenle Kırklareli vilayetinin tamamının Trakya'nın kuzeyinde bulunan Edirne vilayetine bağlanması, Edirne'nin İpsala ve Keşan ilçelerinin ise Tekirdağ'a bağlanmasının daha isabetli olacağı belirtilmiştir.

Kırşehir Vilayeti: Sahip olduğu nüfus ve iktisadi vaziyet gereği gelecekte gelişime açık olmayan bir vaziyette olması nedeniyle vilayetin lağvedilmesi teklif olunmuştur. Buna göre; sahip olduğu ticari ilişkileri nedeniyle Avanos ilçesinin Kayseri'ye; diğer ilçelerinin ise Yozgat'a bağlanmasının daha isabetli olacağı belirtilmiştir.

Ordu Vilayeti: Karadeniz sahilinde iki ilçeden oluşan Ordu vilayetinin ticari münasebetlerinin Giresun vilayeti ile olduğu ve yalnız başına gelişime açık olmadığı için Giresun vilayetine dâhil edilmesinin yerinde olacağı belirtilmiştir.

Rize Vilayeti: Üç kazadan oluşan bir sahil kenti olan Rize'nin önemli bir hinterlanda sahip olmayışı ve coğrafi koşullarının kentin gelişimine müsaade etmeyişi nedenleriyle gelişemediği belirtilmiştir. Bununla birlikte vilayetin doğu kesimlerinde cereyan eden sınır ihlallerinden dolayı yüksek bir idare tarafından sıkı bir denetime tabi olunmasını elzem kılmakta olduğu ifade edilmiştir. Hopa-Borçka yolunun tamamlanması halinde Artvin ile sıkı ilişkilerin gelişmesi muhtemel olduğundan Hopa kazasının Artvin'e; Rize ve Pazarcık'ın ise Trabzon'a dâhil edilmesinin daha yerinde olacağı belirtilmiştir.

Sinop Vilayeti: 170.000 kişilik bir nüfusa sahip olan Sinop'un çok düşük bir gelire sahip olması nedeniyle müstakil bir vilayet olarak kalmasının uygun olmadığı belirtilmiştir. Gelişebilmesi için münasebetleri gereği Sinop ve Gerze kazasının Samsun vilayetine; Boyabat ve Ayancık kazalarının ise Kastamonu'ya ilhak edilmesinin gelişim yönünden daha uygun olacağı ifade edilmiştir.

¹⁴ Şemdinli ilçesinin eski adı.

Şebinkarahisar Vilayeti¹⁵: 108.000 kişilik bir nüfusa sahip olan Şebinkarahisar'ın konumu itibariyle Giresun ve Ordu vilayetlerinin bir hinterlandı hükmünde olduğu belirtilmiştir. Sahip olduğu gelirin yerel ihtiyaçları bile karşılayamayacak düzeyde olması, coğrafi koşullarının gelişime açık olmaması ve askeri bir öneme haiz olmaması gibi sebeplerden ötürü Şebinkarahisar, Alucra, Mesudiye ve Koyulhisar kazalarının Giresun'a; Suşehri kazasının ise Sivas vilayetine dâhil edilmesinin yerinde olacağı belirtilmiştir.

Tokat Vilayeti: Sahip olduğu nüfus, ticari ve iktisadi vaziyet itibari ile vilayet olma özelliklerine sahip olamaması nedeniyle Tokat, Zile, Erbaa, Niksar ve Artova kazalarının Amasya'ya; Reşadiye kazasının ise Sivas'a bağlanması gerektiği belirtilmiştir.

Raporda yapılan bu taksimatta genel itibariyle vilayetlerin sahip oldukları ticari potansiyel, nüfus ve yöre halkının ticari münasebetlerinin geliştiği vilayetlerle olan bağlantıları esas alınmıştır. Birçoğu, kendi kendilerine yetecek gelire sahip olamayışları ve civarlarındaki büyük kentlerin gölgesinde kalmaları nedeniyle il vasfına haiz olamadıkları ifade edilmiştir. Yapılan bu izahatlar, Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda tutulan notlar gereği yine kendisine arz olunmak üzere hazırlanan idari taksimat planlarının gerekçesi olarak kaleme alınmıştır. Yapılacak yeni düzenlemeye göre il ve ilçelerin yeni vaziyeti aşağıdaki tabloda verilmiştir (BCA, 30.10.0.0/2.11.1):

Tablo 1: **Yapılacak Düzenleme Sonrası Vilayet ve Kazaların İdari Taksimatı**

Sıra	Vilayetler	Kazalar
1.	Adana	Feke, Kadirli, Karaisalı, Kozan, Saimbeyli, Ceyhan
2.	Afyon	Aziziye, Bolvadin, Sandıklı
3.	Amasya	Merzifon, Gümüşhacıköy, Tokat, Niksar, Artova, Erbaa, Zile
4.	Ankara	Ayaş, Bala, Beypazarı, Çubuk, Haymana, Kalecik, Keskin, Kızılcahamam, Nallıhan, Polatlı, Çankırı, Ilgaz, Çerkeş, Koçhisar
5.	Antalya	Alaiye, Finike, Elmalı, Kaş, Korkuteli, Manavgat, Serik, Bucak
6.	Artvin	Borçka, Şavşat, Yusufeli, Hopa
7.	Aydın	Bozdoğan, Çine, Karacasu, Nazilli, Denizli, Garbikarağaç, Buldan, Çal, Çivril, Sarayköy, Tavas, Dinar, Söke
8.	Balıkesir	Ayvalık, Balya, Bandırma, Burhaniye, Dursunbey, Edremit, Erdek, Gönen, Sındırgı, Susıgırlık
9.	Bayazıt	Diyadin, Eleşkirt, Iğdır, Tutak, Tuzluca, Malazgirt
10.	Bolu	Düzce, Gerede, Göynük, Mudurnu
11.	Bursa	Gemlik, İnegöl, Karacabey, Mudanya, Mustafa Kemal Paşa, Orhanlı, Orhangazi, Yenişehir, İznik
12.	Çanakkale	Ayvacık, Bayramiç, Biga, Bozcaada, Eceabat, Ezine, Gelibolu, İmroz, Lâpseki
13.	Çorum	Hüseyinabat, İskilip, Mecitözü, Osmancık, Sungurlu
14.	Diyarbakır	Çermik, Kulp, Lice, Osmaniye, Silvan
15.	Edirne	Kavaklı, Uzunköprü, Kırklareli, Babaeski, Demirköy, Lüleburgaz, Vize
16.	Elâziz	Baskil, Çemişgezek, Maden, Hozat, Nazimiye, Keban, Mazgirt, Ovacık, Palu, Pertek, Kemaliye
17.	Erzincan	Kuruçay, Kemah, Kiğı, Pülümür, Refahiye, Tercan, Kelkit, Şiran
18.	Erzurum	Hınıs, İspir, Oltu, Pasinler, Tortum, Bayburt,
19.	Eskişehir	Mihalıççık, Seyitgazi, Sivrihisar, Bozüyük, Söğüt, Bilecik
20.	Gaziantep	Besni, Kilis, Nizip, Görele, Tirebolu, Ordu, Fatsa, Ünye, Alucra, Mesudiye, Koyulhisar,

¹⁵ Karahisar-ı Şarki olarak da bilinen, bugün Giresun sınırlarında bir ilçedir.

Tablo 1: (Devamı) Yapılacak Düzenleme Sonrası Vilayet ve Kazaların İdari Taksimatı

Sıra	Vilayetler	Kazalar
21.	Giresun	Şebinkarahisar
22.	Isparta	Eğridir, Şarkikaraağaç, Uluborlu, Yalvaç, Burdur, Tefenni
23.	İstanbul	Beyoğlu, Üsküdar, Bakırköy, Adalar, Beykoz, Fatih, Eminönü, Kadıköy, Beşiktaş, Sarıyer, Şile, Çatalca, Silivri, Yalova, Kartal
24.	İzmir	Bayındır, Bergama, Çeşme, Dikili, Foça, Karaburun, Kuşadası, Kemalpaşa, Menemen, Ödemiş, Seferihisar, Tire, Torbalı, Urla
25.	Kars	Ardahan, Arpaçay, Çıldır, Göle, Kağızman, Posof, Sarıkamış
26.	Kastamonu	Araç, Cide, Daday, İnebolu, Küre, Taşköprü, Tosya, Boyabat, Ayancık
27.	Kayseri	Bünyan, Develi, İncesu, Pınarbaşı, Niğde, Bor, Nevşehir, Ürgüp, Ulukışla, Aksaray, Avanos
28.	Kocaeli	Adapazarı, Gebze, Geyve, Hendek, Kandıra, Karamürsel, Osmaneli, Gölpazarı
29.	Konya	Akşehir, Beyşehir, Bozkır, Cihanbeyli, Çömre, Ereğli, Akseki, Hadim, Ilgın, Karaman, Saiteli, Seydişehir, Sultaniye
30.	Kütahya	Emet, Gediz, Simav, Tavşanlı, Uşak
31.	Malatya	Arapkir, Hekimhan, Akçadağ, Adıyaman, Pütürge, Kâhta, Darende
32.	Manisa	Akhisar, Alaşehir, Demirci, Eşme, Gördes, Kırkağaç, Kula, Salihli, Soma, Turgutlu
33.	Maraş	Andırın, Elbistan, Göksu, Pazarcık, Osmaniye, Bahçe, İslâhiye, Dörtöyl
34.	Mardin	Cizre, Derik, Gercüş, Koçhisar, Midyat, Nusaybin, Savur
35.	Mersin	Tarsus, İçel, Anamur, Gülnar, Mut, Ermenek
36.	Muğla	Bodrum, Datça, Fethiye, Köyceğiz, Marmaris, Milas
37.	Muş	Bitlis, Bulanık, Çapakçur, Genç, Mutki, Sason, Varto, Ahlat
38.	Samsun	Bafra, Çarşamba, Havza, Lâdik, Terme, Vezirköprü, Sinop, Gerze
39.	Siirt	Beşiri, Eruh, Garzan, Pervari, Şirnak, Şirvan, Beytüşşebap
40.	Sivas	Suşehri, Divriği, Hafik, Gürün, Reşadiye, Kangal, Şarkışla, Yıldızeli, Zara
41.	Tekirdağ	Çorlu, Hayrabolu, Malkara, Saray, Şarköy, İpsala, Keşan
42.	Trabzon	Akçaabat, Maçka, Of, Sürmene, Vakfıkebir, Rize, Pazar, Gümüşhane, Torul
43.	Urfa	Birecik, Siverek, Harran, Yaylak, Silvan, Suruç, Viranşehir
44.	Van	Başkale, Erciş, Gevaş, Muradiye, Saray, Çıtak, Gever, Şemdinan, Çölemerik
45.	Yozgat	Akdağmadeni, Boğazlayan, Sorgun, Kırşehir, Çiçekdağı, Mucur
46.	Zonguldak	Bartın, Devrek, Ereğli, Safranbolu

Hazırlanan yeni teklif gereği Türkiye'deki il sayısının genel olarak 46'ya düşürülmesi öngörülmüştür. Bu idari taksimat planı, illerin sahip olduğu gelirler, iktisadi potansiyelleri, ulaşım olanakları, coğrafi koşulları, il ve ilçelerin çevre iller ile olan iktisadi münasebetleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Böyle bir planlama ile mahalli idarelerin kendi kendine yetemeyecek durumda olanlarının başka iller ile birleştirilerek belirli bir tasarruf sağlanması amaçlanmıştır. Zira yukarıda lağvedilmesi planlanan iller için genel itibari ile sahip olduğu gelir kaynaklarının müstakil bir vilayet olabilmesi açısından yetersiz olduğu ve bu durumun hazineye gereksiz bir yük getirdiği, yapılacak düzenleme ile belirli bir tasarruf sağlanacağı ifade edilmektedir.

Bu genel taksimattan sonra Dâhiliye Vekâleti, Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda yapılan incelemeler neticesinde biri 39, diğeri 46 ve son olarak 50 vilayetten oluşan üç farklı taksimat planı üzerinde durmuştur. Buna göre (BCA, 30.10.0.0/2.11.1):

Tablo. 2: 39 Vilayetten Oluşan İdari Taksimat

Vilayetler	1931 Yılında Belirtilen Nüfusu	Vilayetler	1931 Yılında Belirtilen Nüfusu
Adana	335.412	Kars	204.846
Afyon	439.195	Kastamonu	440.346
Amasya	426.693	Kayseri	529.373
Ankara	586.736	Kocaeli	434.305
Antalya	196.164	Konya	434.305
Artvin	121.196	Malatya	306.882
Balıkesir	421.066	Mardin	183.471
Bayazıt	111.552	Mersin	238.817
Bursa	401.595	Muğla	175.390
Çanakkale	181.735	Muş	75.257
Denizli	683.076	Samsun	487.335
Diyarbakır	194.316	Siirt	123.724
Edirne	223.728	Sivas	424.699
Elaziz	213.777	Tekirdağ	167.547
Erzincan	197.840	Trabzon	677.333
Erzurum	285.516	Urfa	203.595
Eskişehir	439.877	Van	87.426
Gaziantep	402.617	Yozgat	379.573
İstanbul	794.444	Zonguldak	268.909
İzmir	864.541		

Tablo 3: 46 Vilayetten Oluşan İdari Taksimat

Vilayetler	1931 Yılında Belirtilen Nüfusu	Vilayetler	1931 Yılında Belirtilen Nüfusu
Adana	266.201	İzmir	526.005
Afyon	223.198	Kars	204.846
Amasya	350.463	Kastamonu	440.346
Ankara	600.973	Kayseri	505.423
Antalya	196.164	Kocaeli	311.126
Artvin	121.140	Konya	500.293
Aydın	493.768	Kütahya	302.426
Balıkesir	421.066	Malatya	306.882
Bayazıt	111.552	Manisa	374.013
Bolu	218.246	Maraş	256.066
Bursa	401.595	Mardin	183.471
Çanakkale	181.735	Mersin	238.817
Çorum	247.926	Muğla	199.845
Diyarbakır	194.316	Muş	75.257
Edirne	223.728	Samsun	340.185
Elaziz	213.777	Siirt	123.724
Erzincan	197.840	Sivas	402.773
Erzurum	285.516	Tekirdağ	167.547
Eskişehir	243.465	Trabzon	372.506
Gaziantep	215.716	Urfa	203.595
Giresun	430.384	Van	87.426
Isparta	187.125	Yozgat	306.883
İstanbul	794.444	Zonguldak	268.909

Tablo 4: 50 Vilayetten Oluşan İdari Taksimat

Vilayetler	1931 Yılında Belirtilen Nüfusu	Vilayetler	1931 Yılında Belirtilen Nüfusu
Adana	266.201	İzmir	526.005
Afyon	223.198	Kars	204.846
Amasya	350.463	Kastamonu	440.346
Ankara	443.745	Kayseri	251.370
Antalya	196.164	Kırşehir	126.901
Artvin	121.146	Kocaeli	311.126
Aydın	212.541	Konya	500.293
Balıkesir	421.066	Kütahya	302.426
Bayazıt	111.552	Malatya	306.882
Bolu	218.246	Manisa	374.013
Bursa	401.595	Maraş	256.066
Çanakkale	181.735	Mardin	183.471
Çankırı	157.219	Mersin	238.817
Çorum	247.926	Muğla	199.845
Denizli	281.227	Muş	75.257
Diyarbakır	194.316	Niğde	254.053
Edirne	223.728	Samsun	340.185
Elaziz	213.777	Siirt	123.724
Erzincan	197.840	Sivas	402.773
Erzurum	285.516	Tekirdağ	167.547
Eskişehir	243.465	Trabzon	372.506
Gaziantep	215.716	Urfa	203.595
Giresun	430.384	Van	87.426
Isparta	187.125	Yozgat	306.883
İstanbul	794.444	Zonguldak	268.909

Yapılan idari taksimat planlamalarına göre 39 vilayetten 46'ya çıkıldığında; Aydın, Bolu, Çorum, Giresun, Isparta, Kütahya, Manisa ve Maraş vilayetlerinin taksimata dâhil edildiği ve Denizli vilayetinin lağvedildiği görülmektedir. Bu sayının 50'ye çıkması durumunda ise 46'lı vilayet sistemine ek olarak Çankırı, Denizli, Kırşehir ve Niğde vilayetlerinin eklendiği anlaşılmaktadır.

6. Umumi Müfettişliklerin Yeniden Yapılandırılmasına Dair Değerlendirmeler

Umumi Müfettişlik kavramı ilk kez II. Abdülhamit döneminde Berlin Kongresi neticesinde oluşan dış baskıların neticesinde Doğu Anadolu illeri olan Erzurum, Van, Sivas, Bitlis, Elazığ ve Diyarbakır illerini kapsayan illerde bir takım reformlar yapmak üzere oluşturulan bir teftiş heyeti ile gündeme gelmiştir. Umumi Müfettiş olarak atanan Ahmet Şakir Paşa, söz konusu illerde düzeni sağlamak için geniş yetkiler ile donatılmıştır. Daha sonra Vilayet-i Selase olarak anılan Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerini kapsayan bir Umumi Müfettişlik kurularak başına Hüseyin Hilmi Paşa getirilmiş ancak II. Meşrutiyet döneminde lağvedilmiştir (Bulut, 2015: 85). Cumhuriyet döneminde Umumi Müfettişlik uygulaması, 16 Temmuz 1927 yılında Doğu Anadolu bölgesinde Diyarbakır, Elazığ, Urfa, Hakkâri, Bitlis, Siirt, Van ve Mardin vilayetlerini kapsayacak şekilde yeniden kurulmuştur (Resmî Gazete, Sayı:634, 16.07.1927).

Atatürk, yurt gezisi sırasında aldığı notlarında, aralarında iktisadi, siyasi ve idari anlamda bir bütünlük oluşturabilecek vilayetlerin güçlendirilmesi amacıyla biraya getirilerek yeni Umumi Müfettişlik mıntıklarının oluşturulmasının gerekliliğini dile getirmiştir. Türkiye'nin iktisadi, siyasi ve coğrafi yapısının göz önüne alındığında müfettişlik sayısının 5 ila 7 arasında değişebileceğini

belirtmiştir. Bu müfettişliklerin öncelikli görevinin bölgede asayişin sağlamak, vekâletlerin merkezden taşraya doğru uyguladıkları politikalara destek olmak ve hükümetin icra gücü ile halkın ihtiyaçları arasında bir köprü vazifesi üstlenmek olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca müfettişliklerin kurulma gayelerinden uzak, basit ve güncel meselelerin ayrıntısında boğulmaktan uzak durması gerektiğini de notlarına eklemiştir. Bu müfettişliklerin, Umumi Müfettiş, müşavir, kâtip ve umumi müfettişe destek olarak vekâletlerin işlerini takip edecek alt kademe görev yapacak müfettişlerden oluşması gerektiğini ifade etmiştir (Tüfekçi, 1998: 80-81).

Atatürk'ün bu direktifleri doğrultusunda çalışmalar yapan Dâhiliye Vekâleti, yukarıda zikrolunan idari taksimat formülleri dâhilinde yeni Umumi Müfettişlikleri kapsayan üç farklı plan hazırlamıştır. Buna göre (30.10.0.0/2.11.1):

Tablo 5: 39 Vilayetten Oluşan İdari Taksimata Göre Umumi Müfettişlikler ve Kapsadığı İller

Vilayetler					
Diyarbakır	Artvin	Adana	Ankara		Balıkesir
Elaziz	Beyazıt	Gaziantep	Amasya	Afyon	Bursa
Mardin	Erzincan	Kayseri	Eskişehir	Antalya	Çanakkale
Siirt	Erzurum	Konya	Kastamonu	Denizli	Edirne
Urfa	Kars	Malatya	Samsun	İzmir	İstanbul
Van	Trabzon	Mersin	Sivas	Muğla	Kocaeli
			Yozgat		Tekirdağ
			Zonguldak		

Tablo 6: 46 Vilayetten Oluşan İdari Taksimata Göre Umumi Müfettişlikler ve Kapsadığı İller

Vilayetler					
Diyarbakır	Artvin	Adana	Ankara		Balıkesir
Elaziz	Beyazıt	Gaziantep	Amasya	Afyon	Bursa
Mardin	Erzincan	Kayseri	Çorum	Antalya	Bolu
Muş	Erzurum	Konya	Eskişehir	Aydın	Çanakkale
Siirt	Giresun	Malatya	Kastamonu	Isparta	Edirne
Urfa	Kars	Maraş	Kütahya	İzmir	İstanbul
Van	Trabzon	Mersin	Samsun	Manisa	Kocaeli
			Sivas	Muğla	Tekirdağ
			Yozgat		
			Zonguldak		

Tablo 7: 50 Vilayetten Oluşan İdari Taksimata Göre Umumi Müfettişlikler ve Kapsadığı İller

Vilayetler					
Diyarbakır	Artvin	Adana	Ankara		Balıkesir
Elaziz	Beyazıt	Gaziantep	Amasya	Afyon	Bursa
Mardin	Erzincan	Kayseri	Çorum	Antalya	Bolu
Muş	Erzurum	Konya	Eskişehir	Aydın	Çanakkale
Siirt	Giresun	Malatya	Kastamonu	Denizli	Edirne
Urfa	Kars	Maraş	Kırşehir	Isparta	İstanbul
Van	Trabzon	Mersin	Kütahya	İzmir	Kocaeli
		Niğde	Samsun	Manisa	Tekirdağ
			Sivas	Muğla	
			Yozgat		
			Zonguldak		

Vekâlet, umumi müfettişlik planını tasarladığı yeni idari taksimat planına uygun olarak yine üç farklı şekilde hazırlamıştır. Dâhiliye Vekâlet'inin hazırladığı bu planlama, tam olarak bu haliyle

hayata geçirilmemiş olsa da ileriki tarihlerde siyasi, askeri ve özellikle asayiş konularında bağlayıcılık teşkil ederek yapılan planlamalarda söz konusu taksimat dikkate alınmıştır.

7. Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları, çağdaşlaşmayı esas alan bir dizi inkılap ve reformun neticesinde modern bir yapıya kavuşturularak çağdaş dünya devletleri standartlarına sahip bir ülke olma yolunda önemli adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Bu süreçte bir yandan toplumsal dönüşümü amaçlayan yasal düzenlemeler yapılırken, bir yandan da devlet idaresinin iyileştirilerek akılcı, pratik ve çağdaş bir görünüm kazanmasına çaba harcanmıştır. Her ne kadar yeni bir devlet kurulmuş ve yeni bir düzen benimsenmiş olsa da Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet idaresi, Osmanlı bakiyesi üzerine inşa edildiğinden her iki dönem arasında benzer özelliklerin görülmesi normal bir durumdur. Bu yönüyle tıpkı toplumsal dönüşümlerde olduğu gibi kurumsal dönüşümlerde de bir dirençle karşılaşılması oldukça doğaldır. Zira uzun yıllar süre gelen birikimler neticesinde oluşmuş devlet düzenine bağlı eski alışkanlıkların yanlış da olsa bir anda terk edilmesi kolay olmayan bir durum olmakla birlikte, her dönem olduğu gibi bu dönemde de karşılaşılan bir sorun olmuştur. Bu nedenle devlet idaresindeki değişimler, bir anda gerçekleşmemiş, zamanla oluşan idari ve hukuki boşlukların doldurulması, karşılaşılan sorunlara çözüm olarak yeni düzenlemelerin getirilmesi neticesinde zamana yayılan bir süreç olmuştur. Bu değişim sürecinde en önemli faktör, hiç kuşkusuz yöneticilerin sahip olduğu vizyon olmuştur.

Atatürk, gerek iç siyasette meydana gelen gelişmeler, gerekse dünya genelinde yaşanan ekonomik buhran nedeniyle halkın sosyoekonomik durumunu yerinde görerek şikâyetlerini dinlemek ve devlet mekanizmasının taşradaki vaziyetini gözlemlemek için bir yurt gezisi düzenlemiştir. Oldukça kapsamlı olan bu gezi sırasında Atatürk, bir dizi notlar almış ve vatandaşların sorunlarına ve ülke idaresine ilişkin tespitlerde bulunarak ülkedeki mevcut durumun analizini yapma fırsatı yakalamıştır. Atatürk'ün gezi sırasında aldığı notlar, genel bir rapor haline getirilip ilgili birimlere havale edilmiştir. Söz konusu birimlerden biri olan Dâhiliye Vekâleti, kendilerine iletilen notları değerlendirerek çeşitli başlıklar altında 9 bölümden oluşan kapsamlı bir rapor hazırlamıştır. Raporunda ilk olarak Atatürk'e göre mevcut idari taksimatın coğrafi yapı, iktisadi münasebetler, kentlerin gelişim potansiyelleri ve demografik yapıları göz ardı edilerek belirlendiğini ve bu durumun devlet idaresi açısından bir verimsizliğe ve israfa yol açması nedeniyle yeni bir idari taksimata ihtiyaç olduğunu konusuna değinilmiştir. Vekâlet ise Atatürk'ün emriyle üç farklı seçenek halinde daha rasyonel bir idari taksimat planı hazırlamış ve Başbakanlığa sunmuştur. Hazırlanan bu idari taksimat planları, Türkiye'nin o dönemki demografik yapısı, il ve ilçelerin sahip olduğu ticari potansiyeller, gelir düzeyleri ve kazaların çevre iller ile olan münasebetlerini ortaya koyması açısından oldukça önemli arz etmektedir. Bununla birlikte devletin sahip olduğu kit gelirlerin mevcut idari taksimatın oluşturduğu giderler karşısında yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar vekâlet tarafından üç farklı idari taksimat planı hazırlanmış olsa da söz konusu planların sonraki yıllarda uygulanmadığı görülmektedir. Zira 1935 yılında yapılan düzenleme ile vilayet sayısı 63'ten 57'ye düşürülmüş, oysaki vekâletin hazırladığı planlarda maksimum vilayet sayısı 50 olarak düşünülmüştür. Vilayet sayısının bu tarihten itibaren azalmak yerine gittikçe arttığı görülmektedir. Bu durumun sebebi; nüfus artışı ve ekonomik gelişim gibi faktörler nedeniyle zamanla kentlerin büyümesi, bazı ilçelerin sahip olduğu potansiyeller nedeniyle bazı il merkezlerinden daha büyük hale gelmesi nedeniyle vilayet statüsüne çıkarılması olarak belirtilebilir. Netice itibarıyla 1931 yılındaki mali kaynaklar, demografik yapı ve ekonomik şartlar göz önüne alındığında devletin tasarruf tedbiri olarak böyle bir adım atması, dönemin şartlarına göre gayet makul görülmektedir.

Raporunda dikkat çeken bir diğer detay ise umumi müfettişlik sayısının artırılması olmuştur. Atatürk, vilayet sayısının azaltılmasıyla elde edilecek tasarruf sayesinde yeni umumi müfettişliklerin açılması yönünde direktif vermiş ve vekâlet ise buna cevaben hazırladıkları idari taksimat taslağında değişen vilayet sayılarına göre umumi müfettişlik sayısının 6'ya yükseltilmesi teklifini sunmuştur. Mevcut idari yapılanmanın yanı sıra devlete ikinci bir mali yük olarak görülebilecek umumi müfettişliklerin varlığı, fonksiyonu, devlet idaresindeki gerekliliği sorgulanabilir olsa da dönemin

yetkilileri tarafından gerekli görülmüş olmakla birlikte başka bir çalışma konusudur. Ancak o dönemde devletin asayiş konusuna ağırlık vermesi, dönem dönem ortaya çıkan bölgesel isyanlar ve devlet idaresinin merkezden taşraya doğru ağırlığını koruyabilmesi için umumi müfettişliklerin varlığı, önemli bir unsur olarak düşünülmüş ve müfettişler geniş yetkilerle donatılmıştır. Atatürk, bu sayının arttırılmasının gerekçesini ülkenin asayiş, emniyet ve iç siyaset konularına ilişkin bakanlıkların programlarının uygulanmasına nezaret edilmesi, mevcut kanunların tadiline ve ihtiyaç durumunda yeni kanunların çıkarılmasını gerektirecek durumların yetkili makamlara rapor edilmesi ve hükümetin halk üzerindeki nüfuzu ile halkın ihtiyaçları arasındaki ilişkiyi düzenlemesi olarak ifade etmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere müfettişlikler, hazırladıkları raporlar ile hükümete yol gösteren, emniyet ve asayiş konularına destek veren, yerel yönetimler ile merkez arasında bir köprü vazifesi gören takviye bir idari birim olarak düşünülmüştür. Bu nedenlerle vekâlet, Atatürk'ün isteği üzerine böyle bir taslak hazırlayarak başbakanlığa takdim etmiştir.

Raporda dikkat çeken bir diğer önemli unsur ise topraksız köylüye toprak dağıtımı ve göçebe nüfusun yerleşik hayata geçirilmesine ilişkin verilen bilgiler olmuştur. Raporda Türkiye'nin tarımı desteklemek adına topraksız köylüye toprak dağıtımı yaptığı görülmekte ve bunu yaparken de hem toprağı alınan toprak sahibini hem de toprak verilen köylüyü korumaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Atatürk, gezi sırasında kendisine gelen şikâyetleri dinleyerek vekâletten bu sorunları çözecek düzenlemeler yapmasını istemiş, vekâlet ise Romanya, Bulgaristan ve Çekoslovakya gibi ülkelerde uygulanan örnekleri göstererek çeşitli çözüm önerileri sunmuştur. Raporda özellikle Türkiye'deki topraksız köylü sayısı, mevcut çiftlik sayıları ve bölgesel de olsa göçebe halka ilişkin verdiği rakamlar dönemin daha iyi anlaşılması açısından büyük önem arz etmektedir. Buna göre Türkiye'deki topraksız köy sayısı 1123, topraksız köylü sayısı ise kadın ve çocuklar da dâhil olmak üzere 232. 127 kişi olarak belirtilmiş, Adana, Antalya, Mersin ve Muğla'da 5.262 hane ve 51.592 vatandaşın göçebe olduğu, bunların iskâna tabi tutulmaları halinde 724.000 Türk Lirasına mal olacağı belirtilmiştir. Bu rakamlar o dönemin demografik yapısının anlaşılmasına ve toplumun sosyoekonomik durumunun tahlil edilmesine katkı sunmaktadır.

Çalışma neticesinde elde edilen bir diğer sonuç ise mevcut valilerin salahiyetlerinin yetersiz oluşu ve dönemin Türkiye'sinde vali veya rüesa olabilecek düzeyde yeterli insan kaynağının olmadığıdır. Zira Atatürk'ün vilayet sayısının düşürülmesi konusundaki bir gerekçesi de vali olarak atanabilecek düzeyde yeterli donanımına sahip insan kaynağının bulunmamasıdır. Ayrıca vali olma şartlarının esnetilerek sadece Dâhiliye Vekâletinin bünyesinde görev yapan personelin kariyer yaptığı bir alan olmaktan çıkarılmasını, ülke genelinde bu işlere istidadı olan vatandaşlara da şans tanıyacak düzeyde bir kanuni düzenleme yapılmasını istemiştir. Bununla birlikte Atatürk, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiğini ve valilerin ordu hariç tüm konularda şehirlerde vekâletlerin temsilcisi olarak yetkilendirilmesinin yerinde olacağını ifade etmiştir. Dâhiliye Vekâleti ise Atatürk'ün bu direktifleri karşısında hazırlıklarını tamamlamış ve bu konularda mevcut kanunların değiştirilmesi ve bazı yeni kanunların çıkarılmasına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Bu amaçla yeni kanun taslakları hazırlanarak Başbakanlığa iletilmiştir. Böylelikle Dâhiliye Vekâleti, Atatürk'ün bizatihi kendi tecrübe ve izlenimleri neticesinde kaleme aldığı notlar gereği kendilerine verilen talimatlar doğrultusunda kapsamlı bir rapor hazırlamış ve devlet idaresine ilişkin yapılması gereken reformları ilgili makamlara iletmışlerdir.

Dâhiliye Vekâleti'nin hazırlamış olduğu bu rapor, genel olarak gerek cumhuriyet tarihi gerekse Türk idare tarihi açısından ilgili dönem hakkında önemli bilgiler sunan bir kaynak niteliğindedir. Bu bakımdan bu tarz raporların devlet arşivlerinden çıkarılarak literatüre kazandırılması, yeni yapılacak çalışmalara katkı sunmakla birlikte tarihsel sürecin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

Akın, F. (2008). *Atatürk'ün Sonbahar Seyahatleri*. Ankara: Anekdot Kitaplar.

- Alkan, H., Orhan, D. D., Özel, M., Solak, F. (2010). Yerel Siyaset Bağlamında İl Genel Meclisleri: Kahramanmaraş, Şanlıurfa ve Hatay Örnekleri. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 1-19.
- Başar, A. H. (1981). *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Bulut, E. Ç. (2015). Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11, (21), 83-110.
- Burgaç, M. (2019). İmparatorluktan Cumhuriyete Devreden Bir Sorun: Mülkî Taksimat. *History Studies*, 11(1), 75-90.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.10.0.0/2.9.30*
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) 490.1.0.0/34.145.1*
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)490.1.0.0/34.142.1*
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.10.0.0/2.11.1 (1-151)*
- Cumhuriyet Gazetesi. (18.11.1930). "Gazi Hazretleri Fesih Kararını Nasıl Karşılادılar".
- Çanak, E. (2016). Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4, (23), 128-178.
- Çankaya, N. (1985). *Atatürk'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri*. İstanbul: Tifdruk Matbaası.
- Daşdemir, L. (2008). Yurtiçi Gezilerinin Önemi ve Bilinmeyen Bir Gezi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), (Atatürk Özel Sayısı), 13-38.
- Haykır, Y. (2017). *Atatürk ve Elazığ*. Elazığ: Manas Yayıncılık.
- İnci, İ. (2010). Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Toprak Mülkiyet Dağılımı İle İlgili Bazı Düzenlemeler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (44), (342-359).
- Milliyet. (18.11.1930). "Gazi Paşa Hazretleri Seyahatlerine Başladılar".
- Önder, M. (1998). *Atatürk'ün Yurt Gezileri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Resmî Gazete (05.05.1929). "Vilayet İdaresi Kanunu", (1184).
- Resmî Gazete. (20.10.1938). "Şark Mıntıkaları Dâhilinde Muhtaç Zürraa Tevzi Edilecek Arazi Hakkında 1505 Sayılı Kanun Hükmünün Ordu Vilâyetine de Teşmili Hakkında Kararname", (4042).
- Resmî Gazete. (26.06.1926). "Teşkilat-ı Mülkiyye Kanunu", (404).
- Resmî Gazete. (16.07.1927). "Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun", (634).
- Resmî Gazete. (05.05.1929). "Vilayet İdaresi Kanunu", (1184).
- Son Posta Gazetesi. (18.11.1930). "Fethi Bey'in Beyannamesi".
- Tüfekçi, G. (1998). *Atatürk'ün Seyahat Notları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Uçar, A. (2011). İl Özel İdarelerinde Demokratik Katılım ve Yönetişim Uygulamaları. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 613-629.
- Yıldırım, İ. (2021). Atatürk'ün 1930-1931 Yurt Gezisi ve Gezi Notlarının Ülke Politikasına Etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 201-219.

**AN ATTEMPT OF REFORM IN THE TURKISH ADMINISTRATIVE
ORGANIZATION AND DIVISION WITH ATATURK'S DIRECTIVES:
1931 REPORT OF MINISTRY OF INTERIOR**

Extended Abstract

Aim: This study discusses the report prepared by the Ministry of Interior as required by the notes taken by Atatürk during his nationwide tour. The report prepared by the Ministry of Interior involves quite significant data concerning many issues such as the reconsideration of the administrative division of Turkey, authorities of governors, land reform in Turkey, statistical data regarding the transition of the nomads into settled life, functioning of the local authorities and public investigators. The purpose of this study is to contribute to the literature by revealing the administrative structure and demographic characteristics of the period, administrative issues, and alternative solutions on the basis of the information supplied by this report which was prepared by the highest authorities of the period and presented to Prime Ministry.

Method(s): The context of this study is based on the examination of the reports prepared by the Ministry of Interior after the notes taken and orders by Atatürk during his nationwide tour in 1931. The study was conducted by conveying directly and interpretation of the findings obtained through rigorous collection and examination of relevant archival documents as a result of the reviews carried out at the Presidency of the Republic of Turkey Directorate of State Archives. In the study, Official Gazettes, as well as academic studies regarding the subject were utilized. Also, legal regulations that came into effect within the historical process were also used as part of the study.

Findings: In the study, findings were obtained concerning the features of the policies pursued in the early years of the Republic of Turkey and the functioning of the state mechanism. Furthermore, it was aimed in the study to contribute to the literature by acquiring significant findings from official resources regarding subjects such as the administrative division of Turkey, administration of the state, demographic structure, and land regime in the early republican period.

Conclusion: The early years of the Republic of Turkey was a period when a modern structure was established as a result of a series of revolutions and reforms based on modernization and remarkable steps were taken for the purpose of becoming a country which has the standards of modern world countries. During this process, on one hand, legal regulations intended for a social transformation were being introduced while, on the other hand, effort was being made in order to improve administration of the state and give it a rational, practical, and modern look. Atatürk organized various nationwide tours with the purpose of observing national issues on site and listening to the fellow citizens, one of which is the tour that comprises the years 1930-1931. Atatürk took some notes and demanded reports concerning the issue from relevant units, one of which is the Ministry of Interior.

The ministry examined the orders given to them and prepared a comprehensive report comprising of nine sections under various titles. This report involved quite important information regarding the state administration of the period in its content. When the reports are examined, it is possible to notice that Atatürk complains about the current administrative division of Turkey and that this division was formed with an approach that prioritized military aims and ignored the geographical structure, financial relations, developmental potentials of the cities and the demographic structures. Thus, the ministry prepared a more rational division plan involving three different options and presented it to the Prime Ministry. These administrative divisions reveal the demographic structure, commercial potentials of the cities and towns, levels of income and the relationship of the townships with surrounding cities in Turkey in that period. Hence, although a division was created in terms of politics, it can be seen that commercial and cultural relations were ignored while making this division. On the other hand, one of the conclusions drawn was that a new division was necessary for a more rational distribution of the state's scarce income in a way

that would be sufficient for the current system. However, examination of later periods reveals that this division could not be put into practice as it was meant to be in the way instructed by the ministry.

Atatürk gave orders that new public investigator offices would be opened after the savings created after decreasing the number of cities and the ministry proposed with the draft of a new administrative division that the number of public investigators should be raised to six based on changing number of cities. The existence, function, and necessity of the public investigators, who could be considered as a second financial burden for the state as well as the current administrative structure, is questionable. However, they were considered necessary by the authorities of the period, and they are the subject of another field of study. Nevertheless, the existence of public investigators was seen as an important factor in that period due to the importance attached to security by the state, regional rebellions that broke out from time to time and the demand that state administration would be able to maintain its authority throughout the rural areas. Therefore, public investigators were given a wide range of authorisation. Atatürk stated that the reasons for increasing this number were the supervision of the practice of ministry programs regarding the public order, security and domestic politics of the country, reporting to competent authorities about the situations which require the amendment of current laws and introduction of new laws and regulation of the relationship between the government's influence on the public and the needs of the public. Another noteworthy element is the studies regarding distribution of land to the villagers who do not own any land and transition of nomads to settled life. It is seen in the report that Turkey distributed land to villagers without land in order to support agriculture and tried to protect both the landowners who gave their lands and the villagers who received the lands in this process.

KÜRESEL ÇEVRE YÖNETİŞİMİNİN HUKUKİ ARACI OLARAK ÇOK TARAFLI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİ

Arzu YILMAZ ASLANTÜRK¹

Öz

Her beşerî medeniyette doğanın insan karşısındaki dışsallığı olarak tanımlanan çevre, doğa-insan dengesi bozulunca sorun haline gelmiştir. İleri sanayi toplumlarının tahribatıyla birlikte; dönüşüm sürecine girmiş olan çevrenin korunması anlamında politik değişim ihtiyacı artmıştır. Bu bağlamda, çevre politikasının yeniden yapılanma sürecinde ulus devletinin değişen rolü yönetim ekseninde sorgulanmaya başlanmıştır. Modern toplumun ve insanlığın ekolojik bunalıma girmesiyle yerel düzeyde ortaya çıkan çevre sorunları, küresel bir nitelik kazanmıştır. Nitekim çevre hakkının uluslararası ölçekte önem kazanmasıyla beraber çok taraflı çevre sözleşmeleri, küresel bağlamda çevre hukukunun zeminini inşa etmiştir. Doğal kaynakların ve varlıkların, ulus-devletlerce küresel boyutta nasıl bölüşüleceği ve paylaşılacağı hukuki anlamda ulusların çok yönlü işbirliğini gerekli kılmıştır. Bu çerçevede, çevre hakkının uluslararası boyutta öneminin artmasıyla ortaya çıkan hukuki ve kurumsal yapıyı çok taraflı çevre sözleşmeleri bakımından ele almak çalışmanın amacıdır. Dolayısıyla çalışmada, küresel çevre etiğinin karşılıklı etkileşimi çağrıştırmaları bakımından uluslararası çevre politikaları yönetişiminin hukuki mekanizması ekseninde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Hakkı, Çok Taraflı Çevre Sözleşmeleri, Siyasal Ekoloji, Yönetişim.

JEL Sınıflandırması: G34, K32, Q01, R11

MULTILATERAL ENVIRONMENTAL AGREEMENTS AS A LEGAL TOOL OF GLOBAL ENVIRONMENTAL GOVERNANCE

Abstract

The environment, which is defined as the externality of nature against human in every human civilization, has become a problem when the nature-human balance is disturbed. With the destruction of advanced industrial societies; The need for political change has increased in the sense of protecting the environment, which has entered the transformation process. In this context, the changing role of the nation state in the process of restructuring environmental policy has been questioned on the axis of governance. Environmental problems, which emerged at the local level with the ecological crisis of modern society and humanity, have gained a global character. As a matter of fact, with the increasing importance of environmental rights on an international scale, multilateral environmental conventions have built the foundation of environmental law in a global context. How the natural resources and assets will be divided and shared by nation-states on a global scale has necessitated the multi-faceted cooperation of nations in the legal sense. In this framework, the aim of the study is to deal with the legal and institutional structure that has emerged with the increasing importance of the environmental right in terms of multilateral environmental agreements. Therefore, in the study, in terms of evoking mutual interaction of global environmental ethics, international environmental policies are discussed in the axis of the legal mechanism of governance.

Keywords: Right to Environment, Multilateral Environmental Agreements, Political Ecology, Governance.

JEL Classification: G34, K32, Q01, R11

¹ Öğretim Görevlisi Dr. Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Bölümü, aslanturkarz@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2257-5433

1. Giriş

19.yy'da başlayan ve İkinci Dünya Savaşı sonrası hız kazanan endüstrileşme süreci üretimi arttırmakla birlikte, hammadde gereksinimini beraberinde getirmiştir. Artan hammadde talebiyle doğru orantılı olarak çevreye bırakılan atıklar, doğal çevreyi tahrip etmiştir. Bu tahribat, üretimin artması uğruna sanayi ve endüstrileşmenin kabul edilebilir sonuçları olarak algılanmaya başlamıştır. Dolayısıyla sanayi ve endüstrileşme, insanoğlunun hem diğer canlılar hem de doğa üzerindeki olumsuz etkisini arttırmıştır. Özellikle çevre sorunlarının ölçeğinde yaşanan değişim, bir ülkenin dışında diğer ülkeleri ya da herhangi bir devlet egemenliğinde olmayan yerleri etkilemiş ve çevre sorunlarını uluslararası hale getirmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren neo-liberalizmin egemen ideoloji haline gelmesi, küreselleşme olgusuna ivme kazandırmıştır. Artan küreselleşme ile birlikte ekonomi, hukuk, siyasal ve çevre alanında ortak politika geliştirme ihtiyacı doğmuştur (Duman, 2011: 688). Böylece çevre sorunlarının çözümünde kitlesel bazlı politikaların önü açılmıştır.

Ülkelerin kalkınma anlayışlarındaki farklılık, gelişmiş ülkelerin daha fazla kaynak ve enerji talebiyle doğayı bilinçsizce tüketmeleri geliştirmekte olan ve geri kalmış ülkeler açısından eşitsizlikleri ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda günümüzde küresel çevre yönetimi, kuzey-güney ayrımının derinleşmesiyle birlikte, kalkınmış batı demokrasileri ile az gelişmiş ülkelerin çıkarlarını küresel politikalarla bağdaştırma çabası içine girmiştir. Devletler, Küresel Çevre Fonu (GEF), BM Çevre Programı (UNEP) gibi uluslararası çevre kuruluşları, ilgili diğer uluslararası kuruluşlar, çevre örgütleri ve hareketleri gibi ortak alanda çaba gösteren paydaşlar küresel çevre yönetimde aktif rol üstlenmişlerdir (Paker, 2012:157). Birçok devletin bir araya geldiği platformlar, çevresel sorunların farkındalığını arttırarak yönetimde çok aktörlülüğü esas alan yönetişimi gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma anlayışının gerçekleştirilebilmesinin aracı küresel düzeyde yönetim modeli olarak ortaya çıkmıştır. "Bir toplumsal politik sistemdeki ilgili bütün aktörlerin ortak çabalarıyla elde edilen sonuçların oluşturduğu yapı ya da düzen" olarak ifade edilen yönetim (TODAI, 1998:274), çevresel rejimlerde küresel ortaklık anlayışını esas alan dünya sistemini kapsayıcı yapılarla karar alma sürecini işaret etmiştir.

Çevre sorunlarının uluslararası boyutta tartışıldığı Stockholm Konferansı'nda sıklıkla atfedilen "insan için çevre anlayışı" kalkınma hakkını şekillendiren insan hakları unsurunu çevre açısından ele alınmıştır. Küresel çevre yönetiminde ülkelerin siyasal rejimleri ve gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın global çevre sorunları karşısında ortak sorumlulukların paylaşılmasına vurgu yapılan konferansta, çevre politikalarının evrenselliğine dikkat çekilmiştir. Stockholm Bildirisi'nin 24.maddesi de çevrenin korunmasıyla ilgili hallerde uluslararası işbirliğine dayalı bütüncül politik iradeyi belirtmektedir. Böylece çevre sorunlarının küresel boyut kazanmasıyla çevresel tehdittin önlenmesi için ulusların çok yönlü işbirliğini gerektirecek kurumsal ve hukuki mekanizmaya ihtiyaç artmıştır.

Bir ülkenin çevre rejiminde çok taraflı çevre sözleşmelere taraf olması küresel çevre gündeminde hukuki ölçütler kazanırken, çeşitli çevre sorunlarına kendi ülkesinin gelişmişlik perspektifinden bakmasını sağlamıştır. Bu süreçte genellikle ülkelerin çevre rejimleri, uzun vadeli işbirliğine yönelik çevre etiği sistemi geliştirmiştir. Çevre etiği bağlamında temellenen çalışma, çevre politikalarının hukuki zeminini üçüncü kuşak insan hakkına dayandırmaktadır. Ayrıca, çevre politikalarını çevresel yönetimle irtibatlandırarak, çok taraflı çevre sözleşmelerini irdelemektedir. Küresel seviyede hukuki bir mekanizma olan çok taraflı çevre sözleşmelerinin küresel çevre etiğindeki yerini tartışmakta ve siyasal ekoloji perspektifiyle açıklamaktadır.

2. Çevre Politikalarında Hukuki Zemin: Üçüncü Kuşak İnsan Hakkı

İnsan haklarının tarihsel gelişim seyrine baktığımızda, 17. ve 18.yy'da doğduğu görülmektedir. Birinci kuşak "klasik haklar" olarak adlandırılan bu zaman diliminde insan hakları hususunda eşitsizlik olduğu ve özgürlüğün kısıtlandığı dikkat çekmektedir. İnsan haklarının somut olarak uygulanmadığı bu dönemde, yoksul kesimden ziyade burjuvazi sınıfı tarafından kullanılan hakların

kullanılmasında devlet pasif konumdadır. Pozitif statü hakları olarak değerlendirilen 19. ve 20. yy'da meydana çıkan "ikinci kuşak haklar" ise, toplumdaki sınıfsal ayrımı gidermek amacıyla sosyal ve ekonomik sorunları çözmeye devlete aktif rol yükleyerek, vatandaşlara tanınan haklardan koşulsuz olarak yararlanmaları amacıyla müdahalede bulunup önlemler almasını gerekli kılmaktadır (Kapani, 1993:51).

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından dünyaya duyurulan "üçüncü kuşak haklar" ise; temel haklar, sosyal ve ekonomik haklardan farklı olarak yeni oluşturulan haklar olarak ele alınmıştır. Böylece çevre hakkı, üçüncü kuşak haklar arasında kabul edilmiştir (Hamamcı, 1983: 246). 20.yy'ın ikinci yarısından sonra, UNESCO'nun çabalarıyla ortaya çıkan çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı ve insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı üçüncü kuşak haklar olarak kabul edilmektedir. Böylece tarihsel süreç içerisinde insanların çevreye verdiği zararların salt çevre sorunlarıyla ilişkilendirilip, insan hakları ile ilişkisinin göz ardı edilmesi çevre hakkının en son ortaya çıkan haklar olarak değerlendirilmesine yol açmıştır.

Bahro (1997:26) çevre sorununu tanımlarken "insan kaynaklı olan ve insanoğlunun daha çok tüketme güdüsüyle, yaşam alanının sınırlarına çıkan" bilinç yapımızda olan bir şeyleri dışa itmiş oluyoruz yaklaşımıyla ekolojik bunalımın insan kaynaklı olduğunu ifade etmektedir. Daha somut bir ifadeyle, sınırları belirsiz bir kavram olan çevre, bağlamı ne olursa olsun her zaman merkeze göre tanımlanmakta; genellikle merkeze insanı almaktadır (Cangızbay, 1989:39). Ekonomik anlamda serbest piyasa ekonomisinin bünyesinde olan hukukun üstünlüğü ve mülkiyet hakkıyla şekillenen insan hakkının niteliği, birey-devlet eksenli olarak gelişmiştir. Her insanın sahip olması gereken haklar olarak ifade edilen insan hakları, ahlaki yetkidir. Ahlaki haklar niteliğindeki insan hakları, devletin meşrulaştırdığı "pozitif" ya da "kanuni haklar" dan içerik olarak farklıdır. İnsan hakları akımının temel hedeflerinden biri, kanunen bu hakları tanınır haline getirmektir. Buna ilaveten insan hakları nosyonu, aynı zamanda tüm insanlık için diğer insanların haklarına müdahale etmemeleri gerektiği biçiminde bir mükellefiyet ve bağımlılık ilkesi yaratmaktadır (Ashford, 2015: 69-70)

Hukuki açıdan ekolojik dengenin korunması ve çevre sorunlarının çözümünde geleneksel insan hakları araçları yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla çevre hakkının evrensel düzeyde hukuki ifadesini bulan çok taraflı çevre sözleşmeleri, kolektif yaşam hakkı temelinde yükselen uluslararası toplum düzenini amaçlamaktadır. Uluslararası toplumun değerleri üzerinden yükselen kolektif haklar, küresel eşitsizliği gidermek adına hukuk normlarıyla güvence altına alınmaktadır (Güneş, 2004: 124-125). Rich (1992:45)'e göre; kalkınma amaçlı yoksul ülkelere yapılan yardımlar bugün adeta olağan bir uygulama haline gelmiştir. Bu tür yardımların hukuksal yükümlülük olarak da değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır. Yoksul ülkelere karşılıksız ticari, iktisadi ve mali destek öngören pek çok uluslararası hukuk metni bu açıdan önemli bir delildir.

İnsan haklarını hukuki açıdan kuşak sınıflandırması olarak ele alan Vasak'a göre sınıflandırma yapılırken, insan hakları ile devlet arasındaki ilişkinin ortaya konulması ve ne olması gerektiğine yer verilmekle birlikte tarihsel arka plan ön plana çıkartılmıştır. Sağlıklı bir çevre içinde yaşama, hukuksal bir kurum haline getirildikçe "koruma/korunma" kavramlarını yaratmıştır. Böylece, tıpkı diğer korunmalarda (örneğin bir temel hakkın korunmasında) olduğu gibi, birey ve toplum bakımından bir «hak» statüsüne ulaştırılır (Gemalmaz, 1987:234). Diğer üçüncü kuşak haklarda olduğu gibi; çevre hakkının bir insan hakkı olduğu ve çevre hakkıyla ilgili hukuk kurallarının oluşumunun toplumsal taleplerle gerçekleşmiş olduğu toplum ve çevre arasındaki ilişkiyi ön plana çıkartmaktadır. Devletleri çevre konusunda düzenleme yapmaya sevk eden toplumsal talepler, üçüncü kuşak insan haklarının benimsediği dayanışma felsefesi ile toplumlar arasında işbirliğini gerekli kılmaktadır (Ertan, 1997: 36).

Çevre hukukunun temel alanını, kirlilik ve doğal kaynaklar konuları oluşturmaktadır (Turgut, 2014:55). Çevre sorunsalını işleyen veriler çerçevesinde gelişen çevre hukukunun diğer hukuk dallarından farkının temel nedenleri disiplinler arası olması, evrensellik ve zamana uygunluk göstermesidir. Dolayısıyla, çevre hukuku normları, geleneksel hukuk kuralları yaklaşımının temel

unsurları olan egemenlik-mülkiyet ilişkileri yerine, genel menfaate dayalı bütünsel koruma etrafında şekillenmiştir (Kiss, 1989: 371-372). Bütünsel koruma etrafında şekillenen normlar, çevre hukukuna hâkim olan ilkelerden önemli ölçüde yararlanmıştır.

Çevre hukukunun gelişim sürecinde tüm insanlığı ilgilendiren çevre sorunlarını çözmeye yönelik uluslararası ve ulusal gelişmelerin birbirini beslemesi, birbirinden etkilenmesi biçiminde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla çevre korumanın temel esasları olarak kabul edilen ilke ve araçlar çevre hukukunun uluslararası düzeyde geçerli olan ortak paydalarını oluşturmuştur (Turgut, 2014: 12-13). Sadeleer (1996:255)'e göre, ilkelerin genel sektörlerarası nitelik göstermesi, çevre politikalarının tüm alanlarına uygulanmasını mümkün kılarak politik sektörel düzeyde var olmasını sağlamış ve böylece homojenlik kazandırmıştır. Bir bütünlük ilişkisi gösteren ve birbirini tamamlayıcı nitelikte olan ilkeler, ulusal ve bölgesel olmak üzere birçok uluslararası metinde yer almıştır. Çevre politikalarının uluslararası düzeyde gelişmesinde en büyük etken, ulusların uyguladığı politikaların hukuki olarak meşru/yasal olmasıdır. Richard Carson'un 1962 yılında kaleme aldığı Silent Spring adlı eserinde çevre sorunlarının yerel ve bölgesel olmadığı, küresel ve çözülmesi güç problemler kümesi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu eser, sanayileşmenin ve kapitalizmin çevreye tahripkâr olan etkisini uluslararası politikanın gündemine taşımıştır (Çetiner, 2012: 21).

Global çevre sorunlarının ele alındığı 1992 Rio Çevre Konferansı ise, çevre sorunları karşısında her düzeyde ortak eylem programlarını ve tüm ülkelerin katılımını esas almıştır. Biyoçeşitlilik sözleşmesi, İklim Değişikliği sözleşmesi, Rio Deklarasyonu, Gündem 21, Ormanların Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Prensipler Listesi konferansın odaklandığı konulardır (Sönmezoğlu ve Bayır, 2012:252). Konferans sonrasında yayınlanan Rio Bildirgesinin 1. ilkesi çevre hakkıyla ilişkilendirilebilecek hükümlere yer vermektedir. Bu ilkeye göre; "sürdürülebilir kalkınmanın odak noktasını oluşturan insanlar, doğa ile uyumlu, sağlıklı ve üretken yaşam hakkına sahiptir". İnsan ve çevre hakkının birbirinden bağımsız olarak ele alınmasına izin vermeyen bir çerçeve oluşturması sebebiyle Rio konferansı önem arz etmektedir.

Çevre hakkı kavramının bütüncü parametresi olarak, üçüncü kuşak haklar çerçevesinde değerlendirilen kalkınma hakkı kavramına değinmekte fayda vardır. "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen" olarak 1970'lerde gündeme gelen bu program siyasal ve ahlaki bakımdan ön plana çıkmış, daha sonraki yıllarda kullanılan kalkınma hakkı kavramının temelini oluşturup, hukuk normuna dönüştürerek somutluk kazandırılmıştır. Bireysel, toplumsal ve devlete ait haklar olarak adlandırılan kalkınma hakları adeta bu hakların sentezi durumundadır. Yeni dünya düzeni, piyasaların liberalleştirilmesi ile sermayenin milli sınırlamalardan kurtulması ve etkin sermayenin dünyanın herhangi bir yerinde en karlı alanların devlet elinden çekilerek açılması üzerine yükselmiştir (Güler,1996: 49). 1972 yılında Roma Kulübü tarafından doğal kaynakların sınırlı ve yenilenemez olduğuna vurgu yapılan Büyümenin Sınırları (Limits of Growth) adlı kitapta doğal kaynaklar ve nüfus arasındaki negatif ilişki ele alınmıştır (Teksöz, 2014:75-76).

Çevre hakkının da salt ekonomik büyüme ile özdeşleştirilmemesi, uluslararası toplum arasında bir köprü kurarak dayanışma ve işbirliğini tesis etmesi kalkınma hakkının asıl hedefini destekleyici niteliktedir. Halkların kendi doğal kaynakları üzerinde egemenlik hakkı, halkların kendi kaderlerini tayin hakkı, yeni uluslararası ekonomik düzen çerçevesinde formüle edilen haklar, kolektif haklar olarak kalkınma hakkı bünyesinde sınıflandırılmaktadır. Çevre politikalarının hukuki zemini oluşturan üçüncü kuşaklara ilişkin görüşlere yer verdikten sonra, kolektif hakların kurumsal yapısının çerçevesinin yönetim ekseninde çizilmesine gerek duyulmaktadır.

3. Küresel Çevre Politikalarında Yeni Bir Söylem: Çevresel Yönetişim

Geleneksel "doğal kaynak koruma (conservation)" kavramı, uluslararası çevre politikalarını açıklayacak evrensel ve bütüncü güce sahip değildir. Uluslararası çevre sorunlarının birbirine bağlılık göstermesinden dolayı, ulus devletlerin bu sorunları ayrı şekilde ele almalarından çok küresel ortaklık içinde davranmaları ve de sorunlara bütüncül perspektiften bakmaları

gerekmektedir (Tuna, 2003:257). Küresel bağımlılığın hem ekonomik hem de çevresel anlamda artması, çevre politikalarında koordinasyon ve uyumun önemini arttırmıştır. Devletin sözleşmeye dayanan yükümlülüklerini ifa etmesi veya ifa etme düzeyi olarak ifade edilen uyum, uluslararası çevre talebinin kurumsal zeminini oluşturan çevresel diplomasiyi gündeme getirmektedir. Diğer bir deyişle, küresel veya bölgesel nitelikteki çevre sorunlarının çözümü için çevresel diplomasi işbirliği mekanizmasını oluşturmaktadır. Çevresel diplomasi, uluslararası politikanın bir konusu olarak çevreyi tesis etmek için sadece bilimsel uzmanlığı ön plana çıkarmış diplomatları değil, aynı zamanda İsveç girişiminin başarısında diplomatik alana katılımları hayati öneme sahip çıkmış aktörleri de kapsamaktadır (Paglia, 2021:7).

Çevre sorunlarının uluslararası bir boyut kazanması ile bu sorunları hukuk ilkelerine uygun olarak çözme çabaları uluslararası çevre rejimlerinde çok aktörlülük ihtiyacını ortaya çıkartmıştır. Çevre rejimlerinin istikrarlı olmasında devletler, hükümetler arası ve hükümet dışı kuruluşlar temel bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Böylece çevre vizyonu, çok aktörlülük zemini sayesinde katılımcı, şeffaf ve bilimsel olarak diplomatik zeminde içeriklendirilmiştir. Bu bağlamda, çevrenin yapısal sorunlarının çözümüne, yaşanabilir, sağlıklı ve dengeli bir çevre hakkına yönelik; strateji, ilke ve eylemleri ortaya koyan küresel ölçekte referans çerçeve niteliği taşıyan konferanslar işlevsel enstrümanlar olarak önem kazanmıştır. Bilimin ve bilim adamlarının katkılarına ve katılımcılara büyük ölçüde bağlı kalan Stockholm konferansı, bilimsel ve çevresel diplomasinin entegre yaklaşımına örnek teşkil etmiştir (Paglia, 2021:2).

1972 yılında Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Stockholm Çevre Konferansı, çevre sorunlarını uluslararası toplumun gündemine taşımıştır. Deklarasyonda yer verilen konular şunlardır: (1) İnsan kendi gelişimini sağlayan çevreyi hem iyileştirebilir, hem de yok edebilir; (2) çevrenin durumu hem daha iyi bir yaşamı hem de ekonomik gelişmeyi etkiler. Dolayısıyla çevrenin korunması bütün insanların ve hükümetlerin görevidir; (3) İnsanlar daha iyi bir ekonomik hayat ve ekonomik yarar için çevreyi tahrip etmektedirler; (4) Gelişmiş ülkelerdeki faaliyetler, çevre sorunları açısından azgelişmiş ülkeleri de etkilemektedir;(5) çevrenin korunması için, sorumluluğun tüm vatandaşlar, topluluklar ve aktörler arasında eşit bir biçim de paylaşılması gerekmektedir (Görmez, 2003:81).

Çevre sorunlarına uluslararası düzlemde ivme kazandıran Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı'nda kabul edilen 97 sayılı kararda çevrenin yönetim ve denetiminde kamunun katılımının önemi vurgulanmasıyla beraber, bireylerinde aktif olarak kararlara katılımının desteklenmesi gerekmektedir. BM Genel Kurulu'nun 1972 Stockholm Çevre Konferansı'na yüklediği yapıcı rolde, eko-gelişme vurgusu ön plana çıkmıştır. Buna göre, ekonomik gelişmenin ekolojinin dengesini bozmadan ve çevreye zarar vermeden gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu noktada gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler çevre sorunları karşısında farklı görüşlere sahip olmuştur. Nitekim, gelişmiş ülkeler az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin zaruri tedbirleri almadan ekonomik anlamda gelişmeye çalıştıklarını ileri sürmüştür. Azgelişmiş ülkeler ise çevre sorunlarından gelişmiş ülkeleri sorumlu tutmuşlar ve çözümün de yine onların sorumluluğunda olduğunu belirtmişlerdir. Bu tartışmalara rağmen Stockholm Konferansı, gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerin bir araya geldikleri ortak bir platform olması açısından önemli bir adımdır (Sönmezoğlu ve Bayır, 2012: 252).

Merkezi yönetim kurumlarının yanında yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve çeşitli kesimlerden temsilcilerin de katılımı ile "çok sesli" ve "katılımcı" bir anlayışın gelişmesi sağlanmıştır. Çevre sivil toplum örgütlerinin uluslararası alanda aktörleşme sürecinde simgesel bir yeri olan Stockholm konferansı hem devletlerin hem de çevre örgütlerinin sivil toplum katılımına bakışını önemli ölçüde değiştirerek sonrası için bir gelenek oluşturmuştur (Özmehmet, 2008:8). Çevreyi esas alan sivil toplum örgütlerinin küresel alanda görünürlük kazanması yeni olmasına rağmen, küresel bazda çevre politikalarının şekillenmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Çevre sorunları hakkında gündem oluşturarak toplumu ve devlet davranışlarını etkileyen çevre sivil toplum örgütleri adeta bir "yeryüzü yurttaşlığı" meydana getirmişlerdir (Shiva, 2010:22). Bu örgütlerin

sosyal coğrafya içerisinde yer edinmesi, uluslararası alanda bir güç kaymasının işareti olarak da görülmektedir.

Tablo 1’de görüleceği üzere, Stockholm Bildirgesi’nde çevre sorunlarının yönetilmesi ile ilgili çeşitli konulara yer verilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma, gelecek kuşakların ihtiyacı ve devletlerin küresel kirlilikteki sorumluluğu konferansta ele alınan konuların başında gelmektedir. İşbirliğine sadece yerel düzeyde olmayıp bölgesel, ulusal ve evrensel düzeyde de ihtiyaç duyulmaktadır. Merkezi birimler, yerel birimler ve STK’lar bu ilke etrafında bir araya gelip sorumluluk paylaşacaklardır. Küresel anlamda ortak sorumluluk çerçevesinde paydaşları bir araya getirmek yeni organlarla eşgüdüm esaslarının oluşturulmasını, bilgi-belge paylaşımını ve çevre sözleşmelerinin protokollerin hazırlanmasına olanak tanıyacak hukuki düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmaktadır (Turgut, 2014: 113). Şüphesiz, sivil toplum örgütlerinin bürokratik bir işleyişe sahip olmaması uluslararası düzlemde demokratik bir şekilde çevreci hareketler olarak gündeme gelmiştir. 1970’li yıllarda F. Almanya’da Yeşiller Partisi çevreci hareketlere örnek teşkil etmektedir. Türkiye’de ise, çevresel politik kararlara karşı kolektif hareketler 1980’li yıllarda metropollerde görülmüştür (Erim, 1992:270).

Tablo 1: Stockholm Bildirgesi İlkeleri

Açıklama	Stockholm Bildirgesi ilkeleri
Özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşullarını sağlayan bir çevrede yaşamanın temel hak olduğu	ilke 1
Dünyayı oluşturan ekosistemin doğal kaynak olarak kabul edilip, gelecek nesiller için korunması gerektiği...	ilke 2-7
Çevrenin korunmasına yönelik uygulama ilkeleri	ilke 8-25
Gelişmişlik ve az gelişmişlik farkını, çevresel, ekonomik ve sosyal olarak azaltmak	ilke 8-9
Gelişmekte olan ülkelere finansal ve teknolojik yardım yapılması	ilke 9 ve 12
Kalkınmanın çevreye entegre edilmesi	ilke 13 ve 15
Çevre korunmasında insan haklarının dâhil edilmesi	ilke 16
Uluslararası çevre hukukunun geliştirilmesine yönelik.	ilke 21 ve 26

Kaynak: (Özer, 2009 :37)

Sürdürülebilirlik ve kentsel kalkınma ilişkisinin gündeme geldiği diğer bir zirve, Johannesburg Zirvesi’dir. Güney Afrika’nın Johannesburg kentinde 2002’de düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (WSSD) sürdürülebilir kalkınmaya yönelik çok taraflı bir taahhüdü gerçekleştirme ve gelişmeleri değerlendirmeyi amaçlamıştır (Gedik, 2020:201). Söz konusu Zirve’nin küresel çevresel yönetimi gerçekleştirme bakımından en önemli gerekçesi özel sektörü tanımlayarak, özel sektör gruplarının geliştirmekte olan ülkelerin çevre koruma politikalarını “ortaklık” mekanizması aracılığıyla destekleyerek aktif rol üstlenmesi olmuştur (Mengi ve Algan, 2003: 68).

Bütüncül çevre rejimleri oluşturulmasında ve yürütülmesinde uluslararası aktörlerden olan Birleşmiş Milletler, çevre sorunlarını uluslararası düzeyde ele alan ve çözümler üreten uluslararası örgütlerin başında gelmektedir. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler’in bazı kuruluşları, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)’nün yanı sıra Ekonomik Gelişme ve İşbirliği Teşkilatı ve Avrupa Birliği gibi kurumların söylemleri küresel işbirliği ve genel bir çevre perspektifi sunması açısından önem arz etmektedir (Sönmezoğlu ve Bayır, 2012:250). Nitekim küresel çevre sorunlarının finansmanında bu kurumlardan faydaniılmaktadır.

Küresel düzlemde ortak hareket etmeyi kolaylaştıran normlardan biri olarak değerlendirilen çevrenin korunmasını demokratik bir şekilde gerçekleştirmek için, öncelikle sorgulanması gereken kavram çevresel yönetişimdir. Çevresel yönetişim, çevre ile ilgili literatürde sıklıkla kullanılan kavramlardan biri olmasına karşın, kavramın içeriği hususunda tam bir oйдаşmanın olmadığı gözükmemektedir. Çevresel yönetişim kavramını demokratik bir şekilde çevrenin korunması şeklinde kullananlar olduğu gibi, kavramın anlamı konusunda farklı görüşlerde mevcuttur.

Çevresel yönetim, çevre sorunlarının nasıl politik hale geldiği, politikaların nasıl formüle edildiği ve programların nasıl uygulandığını ifade etmektedir (Schreurs, 1998: 1). Kavramın çıkış noktası, kuruluşların şekillendirdiği ekonomik ve politik ilişkiler ile bu ilişkilerin çevresel uyumsuzlukları nasıl giderdikleridir. Lemos ve Agrawal (2006: 298) ise, çevresel yönetim çevre sorunlarını gidermek için geniş bir politik zemin inşasını hedefleyen ve bir dizi düzenleyici süreç, mekanizma ve organizasyondan oluşan yönetim çabasıdır; diyerek tanımın etkinliğiyle ilgili farklı bir bakış açısını ortaya koymaktadır. Çevresel yönetim kavramı, liberal çevrecilik ölçütlerine dayanmakla birlikte, yönetim ve sürdürülebilir bir gelişime de atfedilerek geliştirilmiştir. Ekonominin çevreye zarar vermeden kalkınmasının sağlanmasının ve firmaların, tüketicilerin, çevreyle ilgili ulus ötesi kurumların çözüm arayışlarına dâhil edilmesinin sürdürülebilir kalkınmanın yararına olacağı düşüncesi bu yaklaşımın özüdür.

Sarıkaya ve Kara (2007), sürdürülebilir kalkınma hedeflerini ekonomik başarı, çevresel adalet ve sosyal eşitlik olarak belirlemiştir. Ekonomik bakımdan, kapitalist ekonomi içerisinde, endüstriyel hammadde talebi için doğal kaynaklara zarar vermeden çevre ile uyumlu ekonomi politikaları uygulayan, kamu ve iç borcunu yönetilebilir düzeylerde sağlayan ve süreklilik ekseninde mal ve hizmetler üretmede kalkınma için ekonominin yeterli olmasıdır. Çevresel bakımdan, yenilenemeyen kaynakların yerini yenilenebilir kaynakların alması yönünde yapılan çalışmalara hız verilmesi, güvenli bir gelecek için biyoçeşitliliğin, atmosferik dengenin ve ekosistem unsurların korunmasıdır. Sosyal Bakımdan, katılımcı mekanizmalarla birlikte, saydamlık ve hesap verilebilirliğin uygulanmasıyla asgari yaşam standardının sağlanmasıdır. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ekonomik, sosyal ve çevresel bakımdan ele alınmasının yeterli olmayışı, hukuki boyutta da desteklenmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü çevre sorunlarının yaydığı negatif dışsallıkların küresel nitelikte olması, devletlerin özerk çabalarının bu konuda yeterli olmayışı devletlerarası hukuki işbirliği sağlayacak çok taraflı çevre sözleşmeleri, sürdürülebilir kalkınmanın hukuki anlamda hedefi sayılabilir.

Etkin bir çevresel yönetim ve sürdürülebilir gelişme hedeflerini gerçekleştirmek için kullanılan "ortak ancak farklılaşmış sorumluluk" ilkesi, az gelişmiş, gelişmekte olan veya gelişmiş ülkelerin çevreyle ilgili eylem alanlarını ilgilendirmektedir. Bu ilkeden söz edildiğinde, gelişmekte olan ülkelerin çok taraflı çevre sözleşmelerine katılmak isteniyorsa, uluslararası çevre hukukunun geliştirilmesi ve uygulanması evresinde bu ülkelere öncelik verilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla; ülkelerin çevre sorunlarının çözülmesi ve geliştirilmesinde araç olan bu ilkeye göre, her ülkenin farklı kapasiteye sahip olduğu göz önüne alınarak; sorumlulukların da farklılaşması anlatılmaktadır. Bu anlayış, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için muayyen teknik ve mali yardımdan faydalandırılarak, küresel çevre rejimlerine daha kolay adapte olabileceği düşüncesine dayanmaktadır (Sands, 1999:129).

3.1. Ekoloji Politikasının Hukuki Yansıması: Çok Taraflı Çevre Sözleşmeleri

Doğadaki dengeyi simgeleyen bir içeriğe sahip olan Ekolojisi terimi, ilk kez Ernst Haeckel tarafından 1783 yılında kullanılmıştır. İnsanın da içinde bulunduğu doğanın yapısını ve işleyişini ele alan ekolojinin iki önemli ilkesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, hümanist olmayan insan etkinliklerinin doğaya olan tesirini hesaba katmayan görüşlere paralel olarak doğmuştur. Diğeri ise, insan üstünlüğünün kabul edilmemesi, yani insanın kendi türünü beklenildiği gibi reddedemeyeceği hakikati üzerine kurulmuştur (Hayward,1998: 13). Canlı (flora ve fauna -bitkiler ve hayvanlar) ve cansız (su, hava, toprak) organizmaların dünya ekosistemi içerisinde birbirine bağlı oldukları ekoloji bilimi tarafından ortaya konmuştur. Dolayısıyla, ortaya çıkan ve çıkacak çevre sorunlarının çözümünde bölgesel ve küresel çabaların etkili olması gerekmektedir (Turgut, 2014:12).

Ekolojiyi biçimlendiren bölgesel ve küresel çabalar, amacı çevrenin korunması ve geliştirilmesi olan kamu yararına içerik kazandırmak amacıyla politik ekolojiyi inşa etmiştir. "Ekolojik sorunlar hakkında fikir beyan eden, ekonomik hedefler üzerindeki politik kararları sorgulayan, doğal kaynak kullanımında ekolojik prensipler ortaya koyan, kimi ideolojilerde demokratik hareketlerle, kimilerinde ise militarist eylemlerle hayat sahasını genişletmeye çalışan, iktidarı aldığı kararlarda

etkileyerek apolitik zemine yakınlaştırma amacı güden, yapısı gereği sürekli güncellenen ve politik kararlarla şekillenen bir disiplin” olarak ifade edilen politik ekoloji (Çakır vd., 2020: 245) çevre sorunlarının yönetilmesi ve önlenmesinde küresel etik ilkesini benimsemiştir.

Etkili bir çevre politikası, çevre sorunlarını ortadan kaldırmanın marjinal maliyetlerinin marjinal zararların denk olduğu noktaya yaklaşan bir politikadır (Field ve Field;2002:183). Çevre politikalarında yönetim yaklaşımına kurumsallık ve küresel çevre etiğine işlevsellik kazandırmak için çok taraflı çevre sözleşmelerine başvurulmaktadır. Çok taraflı çevre sözleşmeleri, çevresel kaynakları korumak, ulus aşırı kirlenmeleri önlemek ya da ortak çevre değerlerini korumak amacıyla başvuru hukuki araçlardır. Ülkelerin çevre uyumsuzluklarını gidermek için müracaat ettiği yöntemlerden birisi olan çok taraflı çevre sözleşmeleri, uluslararası çevre hukukunun gelişiminde mühim belgelerden birisidir (Ertan, 2004: 378).

En yalın haliyle çok taraflı çevre sözleşmeleri, çevreye ilişkin herhangi bir hususta ikiden fazla ülkenin taraf olduğu ve hukuki taahhütü sağlayan belgelerdir. Sözleşmeyi imzalamak taraf olma açısından yeterli değildir. Sözleşme yükümlülüklerine bağlılık, ülkelerin ulusal yasama organlarında onaylamasıyla gerçekleşmekte ve taraf olunmaktadır (Kante vd.,2007:13). Mitchell (2003:432)'e göre, çok taraflı çevre sözleşmeleri “öncelikle çevreyi korumayı, doğal kaynaklar üzerinde insan etkisini yönetmeyi ve zararlarını engellemeyi amaçlayan, yasal açıdan bağlayıcı ve hükümetler arası nitelikteki belgelerdir”. Küresel çevre gündeminde belirleyici aktör olan UNEP ise, çok taraflı çevre sözleşmelerini “küresel toplumun çevre alanında bugüne kadar elde ettiği en büyük kazanımlardan birisi” olarak nitelendirmektedir (Nowlan ve Rolfe, 2003:11).

Çevre sözleşmelerinin çok taraflı olarak ifade edilmesinin nedeni, Birleşmiş Milletler (BM) ya da bölgesel düzeyde onaylanan birkaç devletten ziyade çok sayıda devletin ortak kararını metinlerde açıklamış olmasıdır. Bunlar ya bağlayıcı sözleşmeler (hard law), antlaşma, protokol, şart ya da bağlayıcı olmayan (soft law) bildirgeler, öneriler, eylem planı şeklindedir (Turgut, 2014: 14). Çok taraflı çevre sözleşmelerinin doğası gereği esneklik özelliğine sahip olması, uluslararası çevre sorunlarının çözümünde etkin olmuştur. Nitekim her ülkenin çevre sorunlarına farklı tepkiler vermesi, sözleşmelerin dinamik yapısını şekillendirmiştir.

Doğal kaynakları bilinçsizce tüketilen bir dünyada sürekli artan çevresel tahribe küresel ısınma, çölleşme, biyolojik çeşitliliğin azalması, ormansızlaşma, asit yağmurları, ozon tabakasının aşınması konu olmaktadır. Çok taraflı çevre sözleşmeleri, çevresel sorunlar karşısında işbirliği içerisinde hareket etmeye yönlendiren ve ulusal çevre politikalarına rehber oluşturan belgelerdir. Dolayısıyla, az gelişmiş ülkelerle de işbirliğine gitmek için, ekonomik art niyetin olmaması gerekmektedir. Nitekim Rio Bildirgesi'nin 12.maddesinde ki [devletler, destekleyici ve açık bir uluslararası ekonomik sistemi geliştirmek için işbirliğine gitmelidir] ifadesi de az gelişmiş ülkeleri ekonomik platformda destekler niteliktedir.

Doğanın bütünlüğü ilkesine göre; çevreye yapılan her şeyin başka yer ve zamanlarda olumsuz etkileri olacaktır. Bu etkilerin tümünü önceden görmek pratik olarak imkânsızdır. Buna ilaveten; ekolojik krize sebep olan sorunların tek tek ele alınması ve çok boyutlu olması da çevre sorununun çözümünü geciktirmektedir. Dolayısıyla belirli bir ekolojik sorun için çok taraflı çevre sözleşmeleri hazırlanırken, sözleşmenin değişen şartlara da duyarlı olması gerekmektedir. Sözleşmedeki katılık, çevre sorununun ana özelliğinde hızlı değişiklikler meydana geldiği veya daha geniş düzenleme ihtiyacı tanımlanmadığında başarısızlığa yol açmaktadır. Etkinlik, öncelikli hedeflere ulaşma çabalarını baltalamadan değişikliklere uyum sağlayacak mekanizmaları gerektirmektedir. (Kalfagianni ve Young, 2022:258)

Çevre sorunlarını hukuki bir kategori olarak ele alan çok taraflı çevre sözleşmeleri, tehdit altında ya da hassas durumda bulunan yerlerin korunması için oluşturulan küresel ölçekte sözleşmelerdir. Bu sözleşmelerin amacı, sınır aşan kirlenmeler sebebi ile kirlenmeyi denetim altına almak; deniz, hava, toprak gibi değerleri korumaktır (Kılıç, 2001:136). Ekolojik süreç açısından doğayı değerlendirebilmek için birtakım ilkelerden yararlanılmaktadır. Ekolojik yaklaşımda, bu ilkeler

çoğunlukla doğru olarak kabul edilir ve pek tartışılmaz. Doğa felsefesi açısından ekolojik bağımlılığı oluşturan bu ilkeleri, çok taraflı çevre sözleşmelerinin ilgili maddelerinden yararlanarak açıklayabiliriz.

Tablo 2'den anlaşılacağı üzere ekolojik bağımlılığı, bütüncül hukuki bir çerçeve de ele alan çok taraflı çevre sözleşmeleri, doğa felsefesine hâkim olan ilkelerle yakın ilişki içerisinde. Şüphesiz, doğanın sınırlılığı, bütünlüğü, geri tepmesi, özdenetimi, çeşitliliği, bedelsiz yarar olmaz ilkesi, en uzun çözümü doğa bulmuştur ilkesi, doğa ile birlikte gitme ilkesi gibi ilkeler, çevre sorunlarına çözüm bulabilmek için yapılan çevre sözleşmelerine felsefeci bir bakış açısı sunmaktadır. Nitekim çevre sözleşmelerinin kapsamı, içerdiği sorun açısından farklı unsurlar içermekte ve çözüm bulma noktasında dinamik özelliğinden yararlanmayı gerekli kılmaktadır. Ayrıca bu ilkelerle ilişkilendirilen sözleşme maddeleri de felsefeci bakış açısını dair çözümleri somutlaştırmaktadır. Doğa ilkelerinin felsefeci bir vizyona sahip olması, bunların uygulama esaslarını belirleyen yasal düzenlemelerin çevresel sorunlar karşısında farklılığına işaret etmektedir.

Diğer haklarında fonksiyonellik kazanmasında görüldüğü üzere, çevre hakkında da korunma talebinin öznesi bireydir. Bireye birtakım ödevler yükleyen çevre hakkı, korunma sorunsalı bağlamında düzenlediği haklar kadar; yükümlü tuttuğu ödevler bütünselliği bağlamında da ele alınması gereklidir (Gemalmaz, 1987: 236). Bütünsellik yaklaşımı gereği çevresel sorunların çözümünde, devletlerin de etkin rol üstlenmelerini gerektiren bir durum söz konusudur. 20.yy'da kapitalizmin doğa karşısındaki yıkıcı etkisi doğal kaynakların bilinçsizce tüketilip kaynakların hızla tükenmesine neden olmuştur. Bu durum, bütünsellik yaklaşımını seçenek olmaktan çıkıp, zorunluluk haline getirmiştir. Geray (1998:5)'a göre, bütünlük ilkesi doğayla ilgili olan tüm olayların devletlerin sınırları ile sınırlandırmayacak durum arz ettiğini; çevreyle ilgili politikalar ve düzenlemeler yapıldığında, tüm ekolojik sistemin göz ardı edilmeden incelenmesi ve ona göre eylemde bulunulması gereğini anlatan bir ilkedir. Bu bağlamda çok taraflı çevre sözleşmeleri hazırlanırken oluşturulan protokollerin, ekosistemin bir bütün olarak değerlendirilmesi ihtiyacını göz önünde bulundurması gerekmektedir.

Tablo 2: Çok Taraflı Çevre Sözleşmeleri ve Doğanın İlkeleri Arasındaki İlişki

Çok Taraflı Çevre Sözleşmeleri	Doğanın İlkeleri	Açıklama
Kyoto Protokolü	Bütünlük ilkesi	Sera gazını azaltma ya da sonuçlandırma.
	Bedelsiz Yarar Olmaz İlkesi	Emisyon ticareti ile ilgili doğrulama, bildirme ve yükümlülüğe dair ilgili esasları, usulleri, kuralları ve tüzükleri tanımlama
Biyçeşitlilik Sözleşmesi	Sınırlılık İlkesi	Tehdit altındaki türlerin ve popülasyonların korunması için
CITES Sözleşmesi	Çeşitlilik İlkesi	Ticaretten etkilenen veya etkilenebilen ve nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan bütün türleri
Montreal Protokolü	Sınırlılık ilkesi	Ticaretten etkilenen veya etkilenebilen ve nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan bütün türleri
Basel Sözleşmesi	Doğanın Geri Tepme İlkesi	Kontrol altındaki maddelerin kullanımının ozon tabakasının incelenmesini en aza indirgeyecek biçimde seçilmesi...
	Doğada hiçbirşey yok olmaz ilkesi	Zararlı atıkların uluslararası taşınması ve bertaraf edilmesi sırasında çevreye ve insan sağlığına vereceği zararı önlemek
Ramsar Sözleşmesi	Özdenetim İlkesi	Sulak alanların yerel, ulusal ve uluslararası işbirliği ile akılcı kullanımı ve korunması

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bir devletin anlaşmaya taraf olması devletin özgür iradesiyle açıklanacak bir durum değildir. Uluslararası saygınlık, uluslararası toplumun baskısı, diplomatik ilişkileri güçlendirme, hâkim devletlerin baskısı ve yerel baskılar gibi pek çok etmen devletin bir sözleşmeye taraf olmasında etkili olabilmektedir (Kaya, 2011: 442). Çok taraflı çevre sözleşmelerinin başarısı sözleşme kapsamındaki ülkelerin özellikleri, sözleşmeye konu olan çevresel problem ve küresel durumla ilgili parametreler ve değişkenlere bağlıdır. Sözleşme koşullarının yerine getirilmesinde mali ve teknik

olarak yetersizlik, görüşme ve onay sürecinde yavaşlık çok taraflı çevre sözleşmelerinde ön plana çıkan eksiklerdir (Öztunç, 2006: 154-155).

Çevre özelliğinin doğası gereği, çok taraflı çevre sözleşmelerine konu olan düzenlemeler çok boyutludur. Dünya'da nerde bir çevre sorunu ortaya çıkmışsa, onunla ilgili sözleşme oluşturulmuş ya da oluşturulmaya çalışılmıştır. Ulus devletlerin sözleşmeye taraf olmasında kendi iradelerine bırakılması, sözleşmenin etkinliğini zayıflatmaktadır. Sözleşmenin imzalanmasından sonraki aşamada uygulama ve denetim sorunun ortaya çıkması, sözleşmelerin etkinliğini zayıflatan diğer bir neden olarak görülmektedir. Küresel çevresel yönetişimin temeli olarak liberal çevreciliğin sürdürülemez tüketim kalıpları, uluslararası sözleşme ve protokollerin uygulanması sırasında, o ülkeye belirli ekonomik ve ticari yaptırımları siyasal olarak gündeme getirmiştir.

3.2. Çok Taraflı Çevre Sözleşmelerinin Politik Ekoloji Yaklaşımındaki Yeri

Sosyo-ekonomik ve ideolojik düzeyde farklı görüşlerin etkisiyle, politik ekoloji ve siyasal ideoloji arasındaki etkileşim insan-doğa dengesi temelinde yükselmiştir. Politik ekoloji, politik kararların ekolojik sonuçlarını açıklayan veya çevresel olayları politikleştiren bilim dalıdır ve politikleştirme muamelesini belli bir mekân özelinde yapmaktadır (Çakır,2020: 247). Ekolojinin siyasal alanda kendini hissettirmesi, kapitalizme ekonomik bir model olarak yaklaşan görüşlerin etkisi altında gerçekleşmiştir. Diğer bir ifade ile, ekolojik krizin nedeni toplumsalın kendini kurma faaliyeti olan siyasetin kuruluş biçimidir. Modernite ile birlikte etkisini daha da kuvvetli hissettiren kapitalizm, insan ve doğa arasındaki gerilimi arttırmıştır. Bu gerilim, insanın toplumsal bedeni olan emeğine ve onun yaşam alanı olan doğaya yabancılaşmasına neden olmuştur.

Gezegimizin ihtiyaçlarını, daha iyi bir yaşam standardı hakeden milyarca insanın ihtiyaçlarıyla dengeleyecek daha tutarlı bir küresel yaklaşım arayışı içinde olduğu da DTÖ Örgütü Genel Sekreteri Renato Ruggiere tarafından dile getirilmiştir. Ruggiere (1997:2)'nin söz konusu belirlemesi çok taraflı çevre sözleşmelerinin konusu, amacı ve önemi açısından önemli ipuçları vermektedir. Nitekim, sürdürülebilir kalkınmanın ticaretin liberalleştirilmesini esas alması, çok taraflı ticaret sisteminin kaynakları daha verimli dağıtımı ve kullanımını mümkün kılmaktadır.

Çevre sözleşmeleri, ulus devletlerin çevreyi koruma doğrultusundaki ortaklaşa isteklerinin resmi ifadeleridir. Çok taraflı çevre sözleşmeleri, ilk kez soyu tükenen türlerle ilgili olarak 1900 yılında imzalanmıştır. 1972 yılından itibaren çevre sözleşmelerinin içeriği değişmiştir. Belirli türlerin korunması ve kirliliğin önlenmesi gibi konular, 1970'li ve 1980'li yıllardaki çevre sözleşmelerinin müzakerelerinde yer almıştır. 1980'lerin ortasından ve 1990'lardan itibaren ise, biyolojik çeşitliliğin kaybı ve iklim değişikliği gibi hususları esas alan sözleşmeleri hedef almıştır (Öztunç, 2006: 154-155).

Ekoloji ile çevre her ne kadar birbirinin yerine kullanılsa da ekoloji ile çevrenin temsil ettiği değerler kelimesi farklıdır. Bilimsel yöntem olarak bütünsel yaklaşımı seçen ekoloji içerisinde toplumsal, kültürel ve siyasal unsurları ihtiva etmektedir. Çevrenin ise, teknik boyutu daha ön planda ve çevre hukukunun ilkeleri ile şekillenmektedir (Erol, 2005:4). Temel hedef, kirliliğin önlenmesi olan çevre hukukunda amaç, kapitalizmin doğadaki yıkıcı etkisini gidermektir. Nitekim liberal ekonomilerde doğal kaynaklar, üretimin temel girdisini oluşturmakta ve düşük fiyatlarla ile değerlendirilmektedir. Çevre korumayı göz ardı eden politikaların başında sübvansiyonlar gelmektedir. Çevre maliyetini içermeyen piyasa fiyatı, böylece çevrenin pasif öznesi hâline gelmektedir. Diğer bir deyişle, çevre yönetiminde piyasaya yer verilmesi; hazine ve hükümetler üzerindeki mali baskıyı azalmaktadır. Çevre sorunlarına neden olan mal ve üretim faktörlerindeki kamusal mali desteğin azalması ve kirleticilerin çevre vergileri ile bedel ödemesi mali yükü hafifletmektedir (Yücel, 2003:114). Verilen bilgiler ışığında, siyasal açıdan ele alacağımız çok taraflı çevre sözleşmelerini liberalizm, sosyalizm ve üçüncü dünya ülkeleri ekseninde değerlendireceğiz.

Liberal piyasa, potansiyel mal ve hizmetlerin fiyatını düşürdüğü ve bunların çeşidini arttırdığı gibi doğal kaynakların arzını arttırarak, dünyada kullanılan kaynak ve enerjilerin fiyatlarını zamanla düşürmüştür. Doğal kaynakların ve yeni enerji kaynaklarının verimli kullanma yollarının keşfini

mümkün kılan zenginliği serbest piyasa ortaya çıkarmıştır. Özel mülke sahip olanların kaynakları uzun vadeli korumasında kazanç sağlaması, doğal kaynakların özel mülkiyetinin çevreyi koruyup zenginleşmesine neden olmuştur (Ashford, 2015: 56).

Ekoloji de doğa, toplumsal, ekonomik ve kültürel boyutları ile ele alınırken, doğa ve diğer canlılar arasında ilişkilerin sürdürülebilmesi için radikal bir dönüşümün gerekli olduğunu savunur. Çevrecilikte ise, doğada meydana gelen kirlenme problemlerine çözüm teknik düzeyde üretilirken, kökten değişim amaçlanmadan üretim ve tüketim ilişkilerinde çevre sorunlarının çözülebileceğine inanılır (Dobson,2007:2-3). Liberalizm ile ekoloji arasındaki uyumsuzluğun nedeni, kapitalizmin siyasi yansıması olan liberalizmin meseleye çevrecilik açısından yaklaşmasıdır (Dobson, 2007: 150) Çevreciliğe ilişkin meselelerde piyasa sürecine eklenme çabasının belirgin olduğunu iddia ederler.

“Kaynaklar üzerindeki mülkiyet haklarının tanımlanmamış olması ve değerli doğal kaynakların gerçek kıtlıklarını yansıtacak fiyatların oluşumuna izin verilmemesi” (Arın, 1996:25) çevre sorunlarının ve doğal kaynakların kötüye kullanılmasının temel nedeni olarak görülmektedir. Dolayısıyla çevresel sorunların çözümünde liberalleştirme ve piyasalaştırma gündeme gelmektedir. Liberal kapitalist ülkeler tarafından benimsenen kıt kaynaklar yönetimi yaklaşımını içinde barındıran kaynak ekonomisinde doğal kaynaklar fayda-maliyet analizine tutulmaktadır. Fayda-maliyet analizinin yapılması, çok taraflı sözleşmelerinin imzalanması açısından da önem arz etmektedir. Kyoto protokolü ve Biogüvenlik protokolü bunlara örnek verilebilmektedir.

DTÖ'nün çevresel yönetim açısından belirleyici rolü küresel ticaret ve yatırım kurallarını tayin etmesinden kaynaklanmaktadır (Topçu, 2007:106). DTÖ ve çok taraflı çevre sözleşmeleri arasındaki ilişki uluslararası hukuk açısından değerlendirildiğinde; iki referanstan birine önceliği vermek, ikisi arasındaki ilişkiyi dost-düşman şeklinde nitelemek bu kavramların uluslararası hukuktaki meşruiyetine zarar vermektedir. Her iki mekanizmanın da işlerliğine zarar vermemek için esas olan komşu olarak ifade edilmeleri ve birlikte hareket etmeleridir (Krist, 2001:1-4).

DTÖ ve çok taraflı çevre sözleşmelerinin kurumsal ve yapısal anlamda farklı hedeflere sahip olması örtüşme ve çatışmalara neden olmaktadır. DTÖ'nün yatırım, ticaret ve kalkınma konularında kararlar alması, çevre sivil toplum kuruluşlarının çevre sözleşme maddelerini hükümsüz kılacağı yönünde kaygısı vardır. Diğer taraftan ticaretle ilgilenen kesimin de ticari himaye aracı olarak kullanılan sözleşmelerin aleyhte bir tavır takınacağı kaygısı bulunmaktadır. Bu durumun arbedeye dönüşmemesi için Krist (2001:2), “iyi sınırlar, iyi komşular yaratır” görüşünü savunmakta ve her iki mekanizma arasındaki sınırların iyi belirlenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Roberta De Santis (2012:1), çok taraflı çevre sözleşmeleri kapsamındaki önlemlerin DTÖ kurallarıyla uyumlu olup olmadığı sorununun ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. Nitekim, çok taraflı çevre sözleşmeleri taraflar arasında belli bir üründe ticarete serbestlik verebilir; fakat sözleşmeyi imzalamamış ülkelerle aynı ürününün ticaretini yasaklayabilmektedir. Örneğin, Nesli Tehlike Altında Olan Yabancı Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin (CITES) Sözleşme'nin 8.maddesinde, taraf devletlere Sözleşme'de belirtilen türlerin ticaretinin yasaklanması için uygun tedbirler almaları yükümlülüğü getirilmiştir. Bu tedbirler:

-Belirtilen türlerin ticaretinin ve bunlara sahip olunmasının cezalandırılmasına;

-Belirtilen türlerin ihraç edilmesi halinde bunlara el konulması ve ilkeye geri getirilmelerine ilişkindir. CITES Sözleşmesi'nde olduğu gibi taraf devletlere cezai hükümleri iç hukuklarına aktarmaları yükümlülüğü getiren hükümlerin de doğrudan uygulanabilir olmadığı açıktır. (Kiss ve Shelton, 1991: 34).

Bazı yazarlar, küreselleşmenin ve ticaretin serbestleşmesinin sonucu olarak, devletlerin dış yatırımları çekmek için çevre standartlarına riayet etmedikleri ve uluslararası yükümlülükleri kabul etmediklerini öne sürmüştür. Nitekim; çevreye ilişkin hukuki yükümlülükler doğrudan doğruya çok uluslu şirketlere, uluslararası mali kurumlara uygulanabilseydi; çevre korunmasında etkinlik

sağlanabilirdi (Evans, 1998: 226-227). İşgücü ve kaynak dağılımında liberalizmin rekabetçi vurgusu, sosyalizmde katılımcı ve demokratik bir planlamaya dönüşmektedir. Teorik olarak çevresel ve ekolojik değerlerle uyumlu ve doğal ve insani gereksinimlerle sınırlı bir ekonomik model sunan sosyalizm, ekolojik değerleri benimsemektedir (Demirer ve Torunoğlu, 2000:417).

Ekoloji doğadaki temel görevi, denge kurma ve uyumlaştırma çabasıdır. Sosyalizmin hedeflediği insan-doğa ilişkisi herkesin ve doğaya ait olan her şeyin yeniden özne olarak görülmesidir. Tarihsel süreç içerisinde, toplumsal bilinçlenmenin de etkisiyle, “kirleten öder ilkesi” çevre hukuku için önemli bir araç olmuştur. Sezer (2015:10)’e göre; küresel kapitalist ilişki içerisinde, çevreyi kirleten her üretim için ucuz hammadde ve işgücü yanında doğanın kirletilmesi karşısında bedel ödemeyen Çin, Endonezya, Hindistan, Bangladeş, Filipinler gibi ülkelere kaydırılmaktadır. Ne yazık ki bu ilke, amacına göre uygulanamamaktadır. Çünkü kapitalizmin küresel olmasıyla birlikte, çevresel etkileri de küresel olmaktadır. Doğa tahribatının etkileri, on binlerce kilometre uzaktaki Batı ülkelerini de etkilemeye başlamıştır.

Dünyada üretim ve bölüşüm piramidinde uçurumun artması en çok üçüncü dünya ülkelerini etkilemiştir. Açlık ve kıtlık sorunları, salgınlar gibi küresel çevre sorunlarının sık görüldüğü üçüncü dünya ülkelerini siyasal ekoloji perspektifinden ele aldığımızda irrasyonel ve yetersiz çevresel planlamaya tabi olduğu görülmektedir (Yücel, 2003:116). “Endüstrileşmiş ülkelerdeki, ekonomik, sosyal ve ekolojik bedeller, kolonileşmiş Güney ülkelerine, bu ülkelerin çevrelerine ve onların insanlarına kaydırılmış ve kaydırılmaktadır” (Mies, 1993:58). Bu bağlamda, toplumun savunmasız ve yoksul kesiminin kamu kaynaklarını ve tüm problemlerini etkin ve verimli bir şekilde yönetmek için başvurulan yöntem olan yönetim, politik ekolojide çok taraflı çevre sözleşmelerinin hukuki aracını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, üçüncü dünya ülkelerinin kalkınma kaynakları hususunda seslerinin duyulması politik, ekonomik ve toplumsal önceliklerin toplumların üç paydaşını oluşturan devlet, özel sektör ve sivil toplum örgütleri arasında fikir birliğine varılmasını sağlamaktadır (Korkmaz, 2021:84).

4. Sonuç

Bu çalışmanın konusunu çevre hakkının ortaya çıkışı ve insan hakları sınıflandırmasındaki konumu, politik ve hukuki açıdan kurumsallaşmasının ortaya konulması oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmada, çevre kirliliğinin sınır tanımazlığının politik olarak nasıl ifade edildiğinin ve hukuki mekanizmasının nasıl oluşturulduğunun altı çizilmektedir. Her ne kadar ulus-devletler siyasi sınırlarla ayrılmış olsa da çevre sorunları ve uluslararası kaynaklar sınır tanımamaktadır. Bu bağlamda uluslararası toplumun bütününe karşı yükümlülükleri çok sınırlı olan ulusal hukukta işbirliği ihtiyacı doğmuştur.

Politik zeminde ulus-devlette tek taraflılığı çağrıştıran yönetim olgusu, uluslararası çevre rejiminde karşılıklı etkileşimi çağrıştıran yönetim ekseninde analiz edilmiştir. Çevre değerlerinin uluslararası alanda bütün toplumların ortak varlığı görüşünden yola çıkan Stockholm Konferansı, küreselleşme kaskacında ulus devletlerin değişen çevre rejimlerini ele almıştır. Uluslararası toplumda küresel bir çevre eğitinin oluşturulmasını taahhüt eden çok taraflı çevre sözleşmeleri, doğayı araç olarak gören çevresel krizlere karşı norm ve değerler sistemi geliştirmiştir.

Nüfus artışı ve ekonomik büyüme, doğal kaynaklara ilave bir baskı yaparak, gelecek kuşaklar adına çevrenin sürdürülebilirlik sorunsalını gündeme getirmiştir. Sürdürülebilir kalkınmaya yönetsel anlamda etkin çözümler üretme çabasında olan yönetim olgusu, çevre bilincini uluslararası toplumun gündemine taşıyarak çok aktörlü bir yapıyı esas almıştır. Merkezi hükümet, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri çevre korunmasında işbirliği yaparak kendi kaynaklarını, becerilerini ve amaçlarını besleyip geliştirecek belli bir davranma kapasitesine ulaşmaktadırlar.

Ekonomik büyüme ile çevresel amaçların bağdaştırılması ve güçlendirilmesi, liberal demokratik rejimlerde uluslararası kolektif çabanın ürünü olan DTÖ tarafından kabul görmektedir. Gezegenin karşı karşıya bulunduğu çevresel baskı ve tehditlere hukuki anlamda çözüm bulmak için ülkeler arasında işbirliğini sağlamak için, uluslararası bir mekanizma kurulmalıdır. Bu açıdan

kurumsallaşmış işbirliği ve uluslararası örgütlerin güçlendirilmesinde çok taraflı çevre sözleşmeleri ve küresel çevre yönetişimi çevrenin küresel politliğinde istikrar için gereklidir.

Toplumsal çevre bilincini uluslararası platformda ele alan konferanslarda, eşitlik ve adalet parametreleri ön plana çıkmıştır. Küresel ekolojik krizi önlemek amacıyla çevre sorunlarının çözümü, ulus devletlerin kalkınmasını daha rafine bir içeriğe kavuşturacak ve imzalanan çok taraflı çevre sözleşmeleri ile kalkınma ortak bir kamusal dokümanla stratejik hal alacaktır. Sonuç olarak, çevre siyasetinin özünü uluslararası işbirliğinin oluşturduğu gerçeğinden hareket ederek, “eşitlik” ve “adalet”i esas alan hukuk rehberliğinde uluslararası çevre politikasını hedeflemek gerekmektedir.

Kaynakça

- Agrawal, A. ve Lemos, M. C. (2006). Environmental Governance. *Annual Review of Environment and Resources*, 31(1), 297-325.
- Ashford, N. (2009). *Özgür Toplumun İlkeleri* (Çev. C. Madenci). İstanbul: Liberte Yayınları.
- Arın, T. (1996). Uluslararası Kuruluşlarda Sürdürülebilir Kalkınma Konusunda Belirlenen Yaklaşımlar, Sürdürülebilir Kalkınma Sempozyumu 9 Mayıs 1996, TMMOB, Ankara. Erişim Adresi: <https://www.tmmob.org.tr/yayin/surdurulebilir-kalkinma-sempozyumu>
- Bahro, R. (1997). Çevreciliğin Manevi Bir Temeli Var Mı, Yoksa Sadece Tepkisel Bir Hareket Mi?. T. Bora (Çev). *Birikim*, 97, 21-29.
- Cangızbay, K. (1989). Habeas Corpus’ tan ‘Habeas Oikos’a veya Ekolojizmin Zorunlu Güzergâhı. *Türkiye Günlüğü*, (3), 39-40.
- Çakır, M., Gümüüşü, O., ve Taş, B. (2020). Politik Ekoloji. *Coğrafya Dergisi*, (41), 241-254.
- Çetiner, S. (2012). Sessiz bahar ne diyor (du)?. *Tarla Sera Dergisi*, (23), 18-21.
- Çobanoğlu, N., ve Aydoğdu, İ. B. (2009). Çevre bilimi ve Çevre Etiği Açısından Öncü Bilimkadını, Rachel Carson. 21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar, 26. *Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi*, 26-30, İzmir.
- De Santis, R. (2012). Impact of Environmental Regulations on Trade in The Main EU Countries: Conflict or Synergy?. *The World Economy*. 35(7), 1-17.
- Demirer, G. N. ve Torunoğlu, E. (1999). *Çevresel/ Ekolojik, Yıkıma Siyasal Bir Yaklaşım*. N. Demirer Göksel vd. (Der.), Ve Kirlendi Dünya. Ankara: Öteki Yayınları.
- Dobson, A. (2007). *Green Political Thought*. New York: Routledge.
- Duman, M. (2011). Neoliberal Küreselleşmenin Zaferi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 667-700.
- Erim, R. (1997). *Türkiye’de Yasama, Yürütme ve Yargının Çevre Yaklaşımları*. R. Keleş (Der.). İnsan, Çevre, Toplum. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erol, G. H. (2005). Sınıf Öğretmenliği İkinci Sınıf Öğrencilerinin Çevre ve Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Ertan, K., A., (1997). Kentli Hakları. *Amme İdaresi Dergisi*, 45. Yıl, 30/3, Eylül, 31-48.
- Ertan, B. (2004). *Çevre ve Hukuk*. M. Marin ve U. Yıldırım (Ed.). Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar. İstanbul: Beta Yayınları.
- Evans, T. (1996). *Environmental Law and the Challenge of Globalization*. Socio-Legal Studies Association. United Kingdom: Southampton.

- Finger, M. (1994). *Environmental NGOs in the UNCED Process*. In: Princen, T & Finger, M. (Ed.), *Environmental NGOs in world politics: Linking the local and the global*. London: Routledge.
- Gedik, Y. (2020). Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(3), 196-215.
- Gemalmaz, M. (1986). Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı Ve Türk Düzenlemesi. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 52(1-4), 233-278.
- Görmez, K. (2003). *Çevre Sorunları ve Türkiye*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Güler, B. A. (1996). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları*. Ankara: TODAİE Yayını
- Güneş, Ş. A. (2004). Uluslararası Toplumun Ortak Değerleri Sorunu, Çevrenin Korunması jus Cogens Doktrinini. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(04), 123-150.
- Hamamcı, C. (1983). *Çevre ve Hukuk*. Fehmi Yavuz'a Armağan, Ankara: AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Hayward, T. (1998). *Political Theory and Ecological Values*. New York: St. Martin's Press,
- Hull, B. (2007). Environmental Pluralism. submitted to Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy.
- Kalfagianni, A., ve Young, O. R. (2022). The politics of multilateral environmental agreements lessons from 20 years of INEA. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 22(2), 245-262.
- Kante, B., Mace, M.J., Maruma Mrema, E. ve Bruch, C. (2007). Guide for Negotiators of Multilateral Environmental Agreements. Nairobi (Kenya): UNEP
- Kapani, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Kaya, Y. (2011). Çok Taraflı Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2), 439-462.
- Kılıç, S. (2001). Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir İnceleme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2),131-149.
- Kiss, A. (1989). *Droit international de l'Environnement*. Paris: A. Pédone
- Kiss, A., ve Shelton, D. (1991). *International Environmental Law*. New York: Transnational Publishers Inc.
- Korkmaz, H. (2021). *İyi Yönetişim ve İnsani Kalkınma: Afrika Ülkeleri Örneği*. Ankara: Astana Yayınları.
- Krist, W.K. (2001). *Neither Friends nor Foes, but Neighbors an Introduction to the Relationship between the WTO and MEAs*. In Schalatek, L. (Ed.), *Trade and Environment the WTO, and MEAs- Facets of a Complex Relationship*, Washington, D.C.: The Heinrich Böll Foundation.
- Mathews, J. T. (1997). Power Shift. *Foreign Affairs*, 76 (1), 50-66.
- Mengi, A., ve Algan, N. (2003). *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye örneği*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Mies, M. (1993). *The Myth of Catching-Up Development*. In Maria Mies and Vandana Shiva (Eds.). *Ecofeminism*, London: Zed Books.
- Mitchell, R. B. (2003). International Environmental Agreements: A Survey Of Their Features, Formation, and Effects. *Annual Review of Environment and Resources*, 28(1), 429-461.

- Nowlan, L., Rolfe, C., Nizami, I. K., ve Hyman, C. (2003). *Kyoto, Pops and Straddling Stocks: Understanding Environmental Treaties*. Vancouver: West Coast Environmental Law.
- Özer, D. K. (2009). *Çok Taraflı Çevre Sözleşmeleri*. Ankara: USAK Yayınları.
- Özmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları, *Journal of Yaşar University*, 3 (12), 1853-1876.
- Öztunç, Ö. (2006). Uluslararası Çevre Politikalarında Birleşmiş Milletlerin Rolü, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Paglia, E. (2021). The Swedish initiative and the 1972 Stockholm Conference: the decisive role of science diplomacy in the emergence of global environmental governance. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8(1), 1-10.
- Paker, H. (2012). Çevre Rejimleri ve Türkiye’de Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: Akdeniz’de sürdürülebilirlik. *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 151-175.
- Palabıyık, H. (2004). *Uluslararası Ticaret ve Çevre: Dünya Ticaret Örgütü Üzerine Açıklamalar*. M. Marin ve U. Yıldırım (Ed.). Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar. İstanbul: Beta Yayınları.
- Princen, T., Finger, M., ve Finger, M. (1994). *Environmental NGOs in World Politics*. London: Routledge.
- Rich, B. (1992). Response to Jerome Levinson. *American University International Law Review*, 8(1), 71-75.
- Ruggiero, R. (2017). A Shared Responsibility: Global Policy coherence for our global age. World Trade Organization. Erişim Adresi: https://www.wto.org/english/news_e/spr_e/bonn_e.htm
- Sands, P. (1999). *Environmental Protection in the Twenty First Century: Sustainable Development and International Law*. Norman J. Vig, Regina S. Axelrod (Eds.). The Global Environment: Institutions, Law and Policy. Washington: Congressional Quarterly Inc.
- Sarıkaya, M., ve Kara, F. Z. (2007). Sürdürülebilir Kalkınmada İşletmenin Rolü: Kurumsal Vatandaşlık. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 221-233.
- Schreurs, M. A. (1998). An Analytic Framework for a Comparative Study of Environmental Governance in Asia. IGES Environmental Governance (1999), *Country Reports on Environmental Governance in Four Asian Countries*, Shonan: Japan, IGES., 1-9.
- Sezer, Ö. (2015). *Sürdürülebilir Yeşil Ekonomi Perspektifinden Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi*. Kırışık, F. ve Sezer, Ö (Ed.). Siyasal Ekoloji, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Shiva, V. (2010). *Adalet, barış ve sürdürülebilirlik yeryüzü demokrasisi* (Çev. E. Gen). İstanbul: BGST Yayınları.
- Sönmezoğlu, F., ve Bayır, Ö.E. (2012). Çevre Sorunlarına İlişkin Uluslararası Rejimler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (47), 247-289.
- Teksöz, G. (2014). Geçmişten ders almak: Sürdürülebilir kalkınma için eğitim. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 31(2), 73-97.
- TODAİE. (1998). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. Ö. Bozkurt, T. Ergun ve S. Sezen (Ed.), Ankara: TODAİE Yayını.
- Topçu F. H. (2007). Küreselleşme ve Uluslararası Çevre Politikaları: Yönetimden Yönetişime Geçiş Sorunu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

- Tuna, G. (2003). Uluslararası Örgütler ve Çevre. *Doğu Batı Dergisi*, Yıl 6, 24, 257-272.
- Tuna, M. (2000). İnsan Çevre İlişkilerinin Tarihsel Evrimi ve Modern Çevreciliğin Doğuşu. *Ankara: Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(1-2), 61-73.
- Turgut, N. (2014). *Çevre Politikası ve Hukuku*. Ankara: İmaj Yayınları.
- Yücel, F. (2003). Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanması ve Çevre Korumanın ve Ekonomik Kalkınmanın Karşılıklı ve Birlikteliği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(11), 100-120.

MULTILATERAL ENVIRONMENTAL AGREEMENTS AS A LEGAL TOOL OF GLOBAL ENVIRONMENTAL GOVERNANCE

Extended Abstract

Aim: The aim of this study is to explain the multilateral environmental agreements, which are the legal instruments of environmental governance and to examine the institutional structure of these agreements within the framework of political ecology. In this context, it is to reach a legal formulation based on the right to environment in developing and underdeveloped countries, considering that global trade and investment rules do not take the environment into account within the framework of liberal ecology. It is aimed to propose theoretical premises for environmental governance within the institutional-legal approach, which is not usually prominent in the formulation of international environmental law. However, it is another purpose of the study to reveal the roots of environmental conventions within the principles of the integrity of nature by demonstrating the importance of global environmental ethics and sustainable development concepts.

Method(s): In order to test the argument defended in the study, a literature review was used. In addition, the study is a qualitative study that adopts a relational methodology approach that is shaped in the pendulum of environmental governance and political ecology, which is shaped within the framework of a theoretical quest about how to conceptualize the multilateral environmental agreements. The qualitative research method was used in the study, which was patterned according to the concept analysis. International conferences on the environment and the multilateral environmental agreements signed by the parties on various environmental issues are the main sources for obtaining data. In this process, The multilateral environmental agreements, which is the main research object is subjected to legal and administrative analysis, while doing this, it has established mutual links between strategy, facts and actors.

Findings: The most important feature that distinguishes environmental law from other branches of law is that it is formed around holistic protection; it shows universality and time compliance. Absence of a global environmental organization for environmental issues affecting more than one state, it has increased the importance of contracts for solving problems. As a matter of fact, the dynamic nature of environmental problems has ensured that contracts have a legally flexible structure. It is one of the findings of the study that environmental pollution is a global phenomenon, not at the level of the nation-state and therefore it should be problematized. In other words, in addition to the fact that the right to the environment is a need demanded by every individual on a global scale, it should also be considered as a political concept. One of the original contributions of this study is to construct the administrative formulation of environmental law, the interpretation of ecology in the synthesis of management and policy, over the concept of environmental governance. In addition, the study proposes to read the multilateral environmental agreements, transparently, participatively and in relation to transparency from within the theoretical framework offered by environmental governance. Another finding of the study is that environmental values can be perceived as one of the achievements of the global society, as required by the principle of the integrity of nature. Drawing on Shiva's theory of earth citizenship, it should be understood that the multilateral environmental agreements will provide legal commitment at a global level.

Conclusion: The right to the environment, which is evaluated within the third generation human rights, is the basic condition for sustainable development. In this context, environmental governance, which constitutes the theoretical core of the study legitimizes the multilateral environmental agreements with processes, mechanisms and organizations that establish political ecology. The study made an evaluation of the environmental governance phenomenon with its theoretical dimensions and suggested that the multilateral environmental agreements can be

understood as a legal instrument of environmental governance. The study dealt with the multilateral environmental agreements in the light of relational global environmental policies and revealed that the multilateral environmental agreements can offer important opportunities in the analysis of dominant ideologies in political ecology. Non-governmental organizations are important for environmental governance to reveal an environmental vision based on multi-actor. Non-governmental organizations are socio-political organizations that aim to resolve the conflict between human and environment in a specific environmental conjuncture. In this respect, non-governmental organizations have carried the environmental right to the environmental regimes of the nations, in coordination with the multilateral environmental agreements. As a political move the new world order identifies the right to the environment with economic growth by taking natural resources within liberal ecology.

PSYCHOLOGICAL CAPITAL LEVEL OF AIRPORT EMPLOYEES AND THE RELATIONSHIP BETWEEN WORKPLACE HAPPINESS

Sabiha ANNAÇ GÖV¹, Selinnur GÜN²

Abstract

The concept of psychological capital is used for purposes such as ensuring sustainability and gaining competitive advantage for businesses. The first aim of the research is to determine the relationship between the psychological capital levels of airport employees and their workplace happiness levels. The second aim is to reveal whether there is a difference between psychological capital averages according to demographic characteristics. Data were collected from 209 participants via survey. Since the data were not normally distributed, statistical analyses were performed with non-parametric tests. As a result, a strong positive and significant relationship was found between the psychological capital levels of airport employees and their workplace happiness ($p < .05$). According to the comparison of psychological capital levels by gender, it was determined that there was no significant difference between men and women. When psychological capital levels were analyzed according to age groups and marital status, no significant difference was found ($p > .05$).

Keywords: *Psychological Capital, Positive Psychology, Workplace Happiness, Airport Management, Aviation Management*

JEL Classification: *D23, L93*

HAVALİMANI ÇALIŞANLARININ PSİKOLOJİK SERMAYE DÜZEYİ VE İŞYERİ MUTLULUĞU İLE İLİŞKİSİ

Öz

Psikolojik sermaye kavramı, işletmeler için sürdürülebilirliğin sağlanması ve rekabet avantajı elde edilmesi gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Araştırmanın ilk amacı, havalimanında çalışanların psikolojik sermaye düzeyleri ile işyeri mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemektir. İkinci amaç, demografik özelliklere göre psikolojik sermaye ortalamaları arasında fark olup olmadığını ortaya koymaktır. Veriler, anket yöntemiyle 209 katılımcıdan toplanmıştır. İstatistiksel analizler, verilerin normal dağılmaması nedeniyle parametrik olmayan testlerle yapılmıştır. Sonuç olarak, havalimanı çalışanlarının psikolojik sermaye düzeyleri ile işyeri mutlulukları arasında güçlü pozitif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p < .05$). Psikolojik sermaye düzeylerinin cinsiyete göre karşılaştırılmasına göre kadın ve erkek arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Psikolojik sermaye düzeyleri yaş gruplarına ve medeni duruma göre incelendiğinde anlamlı bir fark saptanmamıştır ($p > .05$).

Anahtar Kelimeler: *Psikolojik Sermaye, Pozitif Psikoloji, İşyeri Mutluluğu, Havalimanı yönetimi, Havaşılık Yönetimi*

JEL Sınıflandırması: *D23, L93*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, HUBF, Havaşılık Yönetimi, sgov@gantep.edu.tr, ORCID:0000-0001-7601-559X

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, HUBF, Havaşılık Yönetimi, nseling2307@gmail.com, ORCID:0000-0003-3061-4938

1. Introduction

Psychological capital refers to the set of indicators that are characterized by the psychological states, emotions, thoughts, behaviors and, personal characteristics of individuals and provide discrimination between individuals. In the past, studies have been conducted on only negative aspects of psychological situations that require treatment, but it has been realized that psychology is not only a reflection of negative and treatment-requiring behaviors, it can also manifest itself positively in individuals and is an element that can be improved. The concept of psychological capital that emerged at this point has revealed the existence of positive aspects of people and argued that they can be improved. Psychological capital is the individual's happiness, endurance, self-esteem, etc.

Managers who want to be successful in their organizational goals by recruiting skilled employees in a hyper-competitive business environment; bring employees together with many attractive alternatives, from job design to wage and fringe benefits, from career opportunities to programs that balance business and family life. This approach is described in the literature as a "fight for talent". However, employees establish an organization ideal that will contribute to their development and learning and provide career opportunities in this direction rather than an organization that provides lifelong employment. Therefore, in the context of organizational behavior research, less and less emphasis is placed on the war for talent perspective, and a more decisive, renewable, and unique paradigm is needed in managing and developing human resources. This new paradigm is described as psychological capital and states that organizations can gain competitive advantage in the long run by contributing to the psychological capital of employees (Bitmiş, 2014: 5).

The psychological capital of individuals in today's world has become very important in business life as well as in their private life. In the study, by explaining the concepts of psychological capital and workplace happiness, which are important both individually and organizationally, the relationship and importance of these two concepts have been determined and the effects and results of the Elazığ airport example are presented.

2. Literature Review

In this section, concepts such as psychological capital, sub-dimensions of psychological capital, positive psychological capital, and workplace happiness are defined and the relationship between psychological capital and workplace happiness is explained.

In the late nineties, a new trend of thought began to develop in psychology under the leadership of the famous American psychologist Martin Seligman. Seligman, who was elected as the president of the American Psychology Association in 1998, introduced the concept of positive psychology, which is different from the psychology approach that deals with the treatment of diseases and problems, which became much more important after the Second World War (Seligman, 2002). Although it is as long as it is, it is scientifically recognized for the work of Abraham Maslow. The concept of "psychological capital", which was first acquired by Goldsmith in the literature in 1917, is interpreted as the individual's opinions about themselves, their job attitudes, ethical compliance, and their approach to life and as personality traits for individual productivity in psychology. Luthans and his friends were inspired by Seligman's work in this field. Afterward, they wanted to use positive psychology in the field of business and organizational life (Bankacı, 2016: 67). First of all, studies have been conducted on the relationship between wages and psychological capital, which manifests itself in economics, investment, and sociology documents. According to the studies of Goldsmith et al. "Psychological capital is predicted to affect productivity by encompassing infinite personal characteristics. The psychological capital of the individual contains many features that are the reflection of the individual's views and self-esteem" (Çakmak & Arabacı, 2017: 18). Psychological capital emerged with the positive psychology movement aimed at increasing the standard of living, preventing negativities, and developing positive aspects.

Psychological capital deals with "who" and "who can be" and is broadly defined as a person's positive psychological development (Bekmezci et al., 2020: 857). Psychological capital is the orientation of individuals to psychologically positive situations and development and progress in this respect. "To be competent to take on difficult tasks and to make the necessary effort to accomplish these tasks, to achieve success in the current situation and afterward, to make efforts within the framework of goals and boundaries, and to re-check the paths to these goals, to be successful even if a problem is encountered to continue his job" (Yetim, 2019: 5-6). Psychological capital is first related to the individual awareness created by the accumulation and blending of knowledge, skills, and experiences over time. It is known that this awareness will increase individual efficiency and productivity, especially in working life. However, it is known that psychological capital positively affects work-related behaviors, increases ethical behaviors, provides a positive perspective on life, and has such effects (Erkuş & Fındıklı, 2013: 304).

2.1. Psychological Capital

Psychological Capital shows the positive psychological development of an individual and encompasses the following characteristics: (1) self-confidence (self-efficacy) to take on and overcome challenging tasks; (2) making a positive attribution (optimism) about success now and in the future; (3) believing in their goals and reorienting the paths to that goal in order to achieve success; (hope) and (4) not giving up (resilience) when faced with problems and difficulties (Luthans et al., 2007: 3). An example of how psychological capital factors interact, is where hopeful people will be more motivated and more resilient to achieve their goals and overcome challenges are examples of the effect. At the same time, confident people will be able to use their hopes, optimism and, stamina in tasks in certain areas of their lives. Similarly, a flexible person will master the adaptation mechanisms necessary for realistic and flexible optimism. All of these are only representative of many positive results that may arise from the interaction between psychological capital factors (Luthans et al., 2007: 19).

Components of psychological capital are as follows (Çakmak and Arabacı, 2017):

Self-confidence/Trust: It is people's belief in their abilities to achieve results.

Optimism: It is to provide a positive view of the causes and to be explanatory.

Hope: It is the will of people to achieve their goals.

Resilience: It is the capacity of individuals to recover in situations of setback and failure, including major positive changes.

Having high self-efficacy provides belief and determination that individuals will be successful in their goals. A high level of optimism makes people think positively about the outcome of their initiative and the future. High hope provides individuals with a strong will, a versatile perspective and the opportunity to find more than one solution. Luthans et al. (2007a) stated that each dimension of psychological capital can be developed and that dimensions affect employees' attitudes, behaviors, and performance. In the research, process justice, authentic leadership behavior, organizational support and emotional intelligence depend on psychological capital, psychological capital's success, job satisfaction, perception of affective well-being, social capital, job satisfaction, organizational commitment, organizational identification, organizational citizenship, job performance and well-being. It has been found to have a positive effect. The impact of psychological capital on job performance makes it more important for organizations and employees than other types of capital. While psychological capital is a psychological resource that increases growth and performance at the individual level, it is an important management tool that increases employee performance at the organizational level and provides a competitive advantage (Bekmezci et al., 2020: 857-858).

Psychology science, which was concerned with the dark aspects of human behavior such as failure, stress, pathology, burnout and helplessness in previous times, emphasized that individuals

can live happily with the positive psychology current and in this sense access the opportunities offered by modern life for individuals. In general, positive psychology can be defined as the study of the processes and conditions for the functioning and development of individuals, groups and institutions. Positive psychology wants to find out what goes right in individuals. In other words, positive psychology focuses on what is right and how this can be improved rather than what is wrong in humans (Keleş, 2011: 345-346).

As we mentioned before, the concept of positive psychology, which was first brought to the agenda by Maslow (1954) in the literature, tries to find the abnormal aspects of the human being. Positive psychology draws attention to the need to understand and develop the individual's strengths and positives. Thus, it was stated that it is not enough to focus only on the negative aspects or defects of individuals in psychology, and the importance of the concept of positive psychology was emphasized (Karatepe et al., 2019: 106). This approach, which is also used in the form of humanistic psychology, is used as positive psychology today. In this regard, various theorists have attached importance to the issue of a healthy personality, and Seligman's focus on finding the good and right aspects of people and developing them reveals the forgotten missions of psychology. While clinical psychology focuses solely on the treatment of illnesses, positive psychology, which emerged in order to overcome the remaining deficiencies, aimed to find and encourage the development of individuals and societies and the elements that provide them. Thanks to this positive focus that attaches importance to positivity in science, research and practice, the positive psychology movement quickly spread in education, economy, management, health care, public health, social and human services, neuroscience, leadership and other organizational fields (Yıldız, 2015: 15-16).

The general purpose of positive psychology, which we define as the science of conditions and processes that contribute to the development or ideal functioning of groups and organizations, as well as individuals, is to create orderly systems that realize human potential. In addition to all these, it has been stated that the science of psychology should include new basic concepts such as development, sacrifice, love, optimism, courage, satisfaction, the realization of potential. In other words, by integrating positivity into this process, a balance is achieved. In addition, positive psychology, positive personal experience (happiness, well-being, satisfaction, hope, optimism, and positive emotions), positive personal traits (abilities, interests, creativity, wisdom, values, character strengths, meaning, purpose, growth, and courage) and positive institutions (positive families, schools, businesses, communities and societies) (Oruç & Kutanis, 2014: 146).

2.2. Workplace Happiness

Human happiness is one of the issues that positive psychology gives importance to. Happiness, which is defined as "subjective well-being" in psychology, has an important place in people's private lives as well as in their business lives. The job, position and workplaces they work for are very important. Business and business environment creates decisive effects on people's lives. For many people, work includes not only financial gain, but also job satisfaction, peace and pride, a sense of accomplishment, and contribution to the state and society. Unlike these factors, people's workplace dissatisfaction causes stress and discontent. In this context, the workplace and the work done significantly affect the lives of employees (Apalı & Özmen 2018: 276). The factors that determine the happiness of the individual at work; doing your job with pleasure, being proud of your job, taking responsibility, being open to continuous learning and development, having fun colleagues, being able to easily increase your self-motivation about work, being energetic and dynamic, etc. It is defined as "getting more support, showing good performance, establishing good relations with colleagues and managers". Today, the reason for the increase in research on happiness at work is mostly individual and organizational goals. Individual happiness at work is important in terms of achieving job satisfaction and increasing the living standard. In organizational terms, individuals' positive feelings about the job are explained by high motivation, performance and efficiency (Keser, 2018: 48).

Being a part of the work in accordance with the needs that people encounter while working is a very important element for the psychological integrity of the person. In other words, working is an indispensable fact of life for people to feel good. The cause of the underlying problem should be investigated when the employees of the organization do not like their work situation. It is likely to arise from a reason that employees do not like their work in cases such as when it is difficult to start the day early, lack of dialogue with colleagues, not being able to complete the work to be completed on time and being unhappy when leaving the workplace (Akduman and Duran, 2017: 32).

The happiness of the individual in the workplace indicates that the individual is more unique, that he can rise in his career, provide organizational support, maximize performance, establish good relations with both colleagues and superiors, tend to work more with increased job satisfaction. In this sense, organizations gain more profit and cost advantage. provides. In summary, there is a direct proportion between the happiness of employees in their workplaces and the increase in efficiency in the business. Happy people in their workplaces are less likely to experience emotional distress, become more connected to their organizations and have less intention to quit (Kir et al., 2020: 8).

2.3. The Relationship between Psychological Capital and Workplace Happiness

Basically, finding talents and creative resources alone is not a challenge; more importantly, it is to find innovative ways to use and develop human social and especially psychological capacities of human resources for the continuity of competitive advantage that is often ignored in this war (Luthans et al., 2007: 4). Psychological capital, which is associated with organizational concepts such as success, productivity and commitment, continuity to work, job stress and burnout syndrome, establishes a relationship between the behavior of the members of the organization and the outputs of the organization. In other words, psychological capital; It is defined as the whole mental state that is declared to provide individual benefits today and in the future by gaining experience-based awards (knowledge, skills, skill development). With these definitions, it can be said different from the static personality trait. It focuses on the aspects of psychological capital that are not possible to distinguish, and where change and development are possible (Özler & Yıldırım, 2015: 167).

One of the most important features of psychological capital is that it is highly effective on job performance. While strengthening performance and providing growth in an individual sense; when examined in an organizational sense, it has become a powerful management tool in providing a competitive advantage to the business by increasing employee performance. In addition, as we mentioned before, finding a direct proportion between individual performance and organizational performance will increase organizational performance with an increase in individual performance (Kılınç, 2018: 8). Psychological capital includes employee's belonging to the company, job satisfaction, continuity to work, existence in the organization, personal efforts, intention to leave the job, stress level, rude behavior, work-life quality, etc. It also has got strategic importance in providing a competitive advantage in organizations with the manageable and improvable psychological capital, minimizing the negative feelings of the employees towards the business, increasing the job satisfaction of the employees, preventing the thoughts of leaving the job, maintaining the position of qualified personnel in the enterprise and moving away from the costs of the employment of new personnel (Yetim, 2019: 7-8). The fact that people feel happy in their work in which they spend most of their time is important from an organizational point of view as well as personally and creates important results. Psychological capital is not just human societies in which functional relationships exist. It is also all of the relationships that create attractive opportunities for employees. Based on this, it is possible to say that psychological capital not only inhibits the existing relationships in the organization but also possible relationships (Çiftçi, 2019: 9).

In the study conducted by Luchman et al. (2011) to analyze the relationship between happiness and age in the workplace, it was concluded that happiness for age has progressed in a 'U' shape. It is observed that the happiness level in the workplace, which is high at young ages (18-40 years old), decreased in Middle Ages (41-49 years old), but it was concluded that it reached the old high level in later ages (50-72 years old). Mousa et al (2020) found that gender does not affect physicians' perceptions of workplace happiness. Workplace happiness positively affects physicians' organizational citizenship behavior.

3. Method

3.1. Research Hypothesis

According to the literature, the following hypothesis are derived;

H1: There is a relationship between the psychological capital levels and workplace happiness of airport employees.

H2: The level of psychological capital affects workplace happiness.

H3: There is a significant difference between the means of psychological capital perceptions for males and females.

H4: There is a significant difference between the means of psychological capital perceptions according to the age variable.

H5: There is a significant difference between the means of psychological capital perceptions according to an educational degree.

H6: There is a significant difference between the means of psychological capital perceptions according to marital status.

H7: There is a significant difference between the means of psychological capital perceptions according to professional seniority.

H8: There is a significant difference between the means of psychological capital perceptions according to the department.

3.2. Aim and Importance

In the study, to determine the relationship between the level of psychological capital and workplace happiness, the effects, and results between the psychological capital and workplace happiness were determined with the questionnaire presented to Elazig airport employees.

In this context, the dimensions of employee happiness such as employee working conditions, workplace environment effect, job satisfaction, motivation and self-confidence at work, stress management, executive support, colleague relations, etc. are tackled. It is aimed to contribute by explaining the negative or positive effects on issues such as corporate culture, competition, individual and organizational development, and change.

The sub-goals determined within the scope of this main objective are as follows:

What is the level of airport employees' psychological capital level?

Is there any relationship between psychological capital and workplace happiness?

Does psychological capital affect workplace happiness?

Does the level of airport employees' psychological capital level differ according to gender, educational status, age, professional seniority and department at the airport?

In the literature, similar studies have generally been done in the field of education. This study is important because there is no psychological capital study applied to airport employees in the

literature. Therefore, it will contribute to the literature. In addition to this, the safety issue is important for the air transport industry, so studying workplace happiness can help present airline services more carefully and safely. Recommendations of this study can help increase the satisfaction of employees who are internal customers.

3.3. Universe and Sample

The universe of the research has been determined as Elazig airport on the basis that speed, mobility, teamwork, time and stress management and therefore psychological factors are very important in airports with high circulation. The sample of the study consisted of participants from different age groups working in various professions and departments at Elazig airport. According to information by airport management, 560 employees work at the airport. 209 participants accepted to reply survey.

Elazig Airport was the most productive airport in 2015. Elazig Airport was also found to be efficient in 2015 according to the results of the input-oriented model (Uludağ,2020).

3.4. Research Method

In the study, a 20-question questionnaire was given to Elazig airport employees to determine the relationship between the level of psychological capital and workplace happiness using the psychological capital scale whose reliability coefficient is 0,97 (Akçay,2014) and the workplace happiness scale whose reliability coefficient is 0,72 (Bilginoğlu & Yozgat, 2020). After the introduction of demographic information in the questionnaire, there are 11 questions for the psychological capital level and 8 questions for the workplace happiness level. The response options were prepared on a five-point Likert scale: 1) strongly disagree / disagree / undecided / agree / 5) strongly agree. In line with the answers given, the relationship between the psychological capital level of the participants and workplace happiness, and how they vary according to age, gender, marital status, educational status, seniority in the workplace, and occupation characteristics will be explained statistically, and correlation and regression analysis will be used to determine the relationship between variables.

4. Results

In this part of the study, the analysis results regarding the relationship between the psychological capital levels of Elazığ Airport employees and their workplace happiness are presented. Within the scope of the data the research hypothesis was analyzed in the SPSS-22 statistical program and the findings obtained were reported in this section. Frequency and percentage analyses were used to determine the demographic characteristics of the airport employees participating in the study. The status of meeting the normality assumption of the data that has been obtained from the participants was checked by the Kolmogorov-Smirnov test and Shapiro-Wilk analyses. In the analysis, it was determined that the research data did not show a normal distribution. Therefore, the research continued with non-parametric analysis methods.

While comparing the psychological capital levels of airport employees in terms of gender and marital status, the Mann Whitney u test; when comparing the age group, education level, professional seniority and department, the Kruskal Wallis h test was used. In addition, the relationship between the psychological capital levels of airport employees and their workplace happiness was analyzed using Spearman correlation analysis.

4.1. Demographic Specifications of Participants

209 airport employees participated in this study to determine the relationship between the psychological capital levels of Elazig Airport employees and their workplace happiness. Findings of the demographic characteristics of the participants are presented below.

Table 1. Demographic Characteristics of the Participants

Variables	Group	f	%
Gender	Female	57	27,3
	Male	152	72,7
Age Range	18-25 years	10	4,8
	26-33 years	46	22,0
	34-41 years	101	48,3
	42-49 years	50	23,9
	50 years and more	2	1,0
Marital status	Marriage	172	82,3
	Single	37	17,7
Education Level	Primary Education	20	9,6
	High School	46	22,0
	Associate Degree	84	40,2
	Undergraduate	47	22,5
Seniority Level	Postgraduate	12	5,7
	1-5 years	21	10,0
	6-10 years	104	49,8
	11-15 years	60	28,7
	16-20 years	20	9,6
Department	21 years and more	4	1,9
	Fire Fighting/ARFF	10	4,8
	Consultants	10	4,8
	Cleaning Staff	14	6,7
	Health Staff	9	4,3
	Security Staff	18	8,6
	Technical / Administrative /Engineering	26	12,4
	Ground Staff and Ticket Sales	35	16,7
	RAMP Staff / Operation Staff	31	14,8
Safety Staff	28	13,4	
Total	State Airports Authority Staff	20	9,6
	Air Traffic Controller	8	3,8
		209	100.0

According to Table 1, the airport employees who participated in the study were generally; male (72.7%), 34-41 age group (48.3%), married (82.3%), associate degree (40.2%), 6-10 years professional seniority (49.8%) Ground Staff and ticket sales department (16.7%) consists.

4.2. The Assumption of Normality

Before analyzing the data of the research, the distribution of the data collected during the research process was examined. Normality controls of the data are performed using the Kolmogorov-Smirnov test and Shapiro-Wilk tests (Büyükoztürk, 2010).

Table 2. Distribution of Research Data

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistics	df	p	Statistics	df	p
Psychological Capital Level	,085	209	,001	,985	209	,026
Workplace Happiness Level	,111	209	,000	,968	209	,000

Since the normality of the data is $P < 0.05$, the data is not distributed normally, and the data is analyzed with non-parametric tests.

According to the Kolmogorov-Smirnov test and Shapiro-Wilk test findings in Table 2, the data on the psychological capital levels and workplace happiness of the airport employees do not show a normal distribution. Nonparametric analysis methods are used in the analysis of data that do not show normal distribution (Kul, 2014).

4.3. Relationship Between Psychological Capital Levels and Workplace Happiness Levels

Based on Table 3, when the relationship between the psychological capital levels of airport employees and their workplace happiness is examined; A strong positive and significant relationship was determined between the variables ($p < .05$). So H1 hypothesis was accepted.

Table 3. Relationship Between Psychological Capital Levels of Airport Employees and Workplace Happiness Levels

		Psychological Capital Level	Workplace Happiness Level
Psychological Capital Level	r	1,000	,550**
	p	.	,000
	n	209	209
Workplace Happiness Level	r	,550**	1,000
	p	,000	.
	n	209	209

4.4. The Effect of Airport Employees' Psychological Capital Levels on Workplace Happiness Levels

According to Table 4, airport employees' psychological capital levels affect their workplace happiness levels statistically [$F(1,207)=112.68$; $p=.000$]. In addition, the psychological capital levels of airport employees explain 35% of their workplace happiness [$t=10.62$; $p=.000$]. H2 Hypothesis was accepted.

Table 4. The Effect of Airport Employees' Psychological Capital Levels on Workplace Happiness Levels

Variables	B	SH	β	t	p
Workplace happiness	1.99	.21		9.66	.000
Psychological Capital Levels	.53	.05	.59	10.62	.000

$R=.59$; $R^2=.35$; $R^2=.35$; $F(1,207)=112.68$; $p=.000$

4.5. Comparison of Psychological Capital Levels by Gender

Nonparametric analysis methods were used in the analysis of the research data. In this context, comparisons based on variables with 2 groups were made using the Mann Whitney u test and comparisons with more than 2 groups were made using the Kruskal Wallis h test.

Table 5. Comparison of Psychological Capital Levels of Airport Employees Levels by Gender

Size	Gender	n	Rank Average	Rank Total	u	p
Psychological Capital Level	Female	57	92,16	5253,00	3600,00	,06
	Male	152	109,82	16692,00		

Moving from Table 5, when the psychological capital levels of the airport employees are examined by gender; no significant difference was determined by gender at the level of psychological capital ($p > .05$). H3 hypothesis was rejected.

4.6. Comparison of Psychological Capital Levels by Age Group

When the psychological capital levels of the airport employees are analyzed according to age groups based on Table 6; No significant difference was detected ($p > .05$). H4 Hypothesis was rejected.

Table 6. Comparison of Psychological Capital Levels of Airport Employees by Age Group

Size	Age Range	n	Rank Average	χ^2	df	p	Difference
Psychological Capital level	18-25 years	10	86,00	2,74	4	,60	
	26-33 years	46	101,38				

Table 6 (Continued). Comparison of Psychological Capital Levels of Airport Employees by Age Group

Size	Age Range	n	Rank Average	χ^2	df	p	Difference
	34-41 years	101	108,28				
	42-49 years	50	103,59				
	50 years and more	2	152,75				

4.7. Comparison of the Psychological Capital Levels by Education

Moving from Table 7, when the psychological capital levels of the airport employees are analyzed according to their education level; Significant differences were determined ($p < .05$). Accordingly, the psychological capital levels of the associate, bachelor and high-school graduates are higher than the psychological capital levels of the primary school graduates. H5 hypothesis was accepted.

Table 7. Comparison of the Psychological Capital Levels of the Airport Employees by Education

Size	Education Level	n	Rank Average	χ^2	df	p	Difference
Psychological Capital Level	Primary Education	20	46,28	33,10	4	,000	3>1
	High School	46	87,21				4>1
	Associate Degree	84	112,26				5>1
	Bachelor	47	128,24				
	Postgraduate	12	129,21				

4.8. Comparison of Psychological Capital Levels by Marital Status

Moving from Table 8, when the psychological capital levels and of the airport employees are analyzed according to marital status; No significant difference was determined ($p > .05$). H6 hypothesis was rejected.

Table 8. Comparison of Psychological Capital Levels of Airport Employees and by Marital Status

Size	Marital Status	n	Rank Average	Rank Total	u	p
Psychological Capital Level	Married	172	105,59	18161,00	3081,00	,76
	Single	37	102,27	3784,00		

4.9. Comparison of Psychological Capital Levels by Professional Seniority

Moving from Table 9, when the psychological capital levels of the airport employees are analyzed according to professional seniority; Significant differences were determined ($p < .05$). Accordingly, the psychological capital levels of the participants with 21 years or more professional seniority are higher than the psychological capital levels of the participants with 1-5 and 16-20 years of professional seniority. H7 hypothesis was accepted.

Table 9. Comparison of Psychological Capital Levels of Airport Employees by Professional Seniority

Size	Seniority Level	n	Rank Average	χ^2	df	p	Difference
Psychological Capital Level	1-5 years	21	94,45	12,09	4	,02	5>1
	6-10 years	104	100,15				5>4
	11-15 years	60	120,03				
	16-20 years	20	83,43				
	21 years and more	4	168,88				

4.10. Comparison of Psychological Capital Levels by Department

Based on Table 10, when the psychological capital levels of the airport employees are analyzed according to the departments; Significant differences were identified ($p < .05$). Accordingly, the psychological capital levels of the participants working in Fire Fighting / RFF, Health, Security, Technical / Administrative / Engineering, Ground Handling and Ticket Sales, RAMP / Operation, Security, State Airports Administration and Air Traffic Control departments are high. H8 Hypothesis (There is a significant difference between the means of psychological capital perceptions according to the department.) was accepted.

Table 10. Comparison of Psychological Capital Levels of Airport Employees by Department

Size	Department	n	Rank Average	χ^2	df	p	Difference
Psychological Capital Level	Fire Fighting/ARFF	10	114,70	48,08	10	,000	1>3
	Consultants	10	88,50				4>3
	Cleaning Staff	14	20,36				5>3
	Health Staff	9	132,67				6>3
	Security Staff	18	88,06				7>3
	Technical/Administrative /Engineering	26	100,06				8>3
	Ground Staff and Ticket Sales	35	110,03				9>3
	RAMP Staff / Operation Staff	31	94,50				10>3
	Safety Staff	28	131,95				11>3
	State Airports Authority Staff	20	123,50				
	Air Traffic Controller	8	162,81				

4.11. Results of Hypothesis Test

The results are as follows.

Table 11. Summary of Hypothesis test

Hypothesis	Result
H1: There is a relationship between the psychological capital levels and workplace happiness of airport employees.	Accepted
H2: The level of psychological capital affects workplace happiness.	Accepted
H3: There is a significant difference between the means of psychological capital perceptions for males and females.	Rejected
H4: There is a significant difference between the means of psychological capital perceptions according to the age variable.	Rejected
H5: There is a significant difference between the means of psychological capital perceptions according to an educational degree.	Accepted
H6: There is a significant difference between the means of psychological capital perceptions according to marital status.	Rejected
H7: There is a significant difference between the means of psychological capital perceptions according to professional seniority.	Accepted
H8: There is a significant difference between the means of psychological capital perceptions according to the department.	Accepted

5. Conclusion

Businesses that continue their activities in today's competitive environment need psychological capital more than in the past to ensure the organizational commitment and job satisfaction of the employees. Because increasing organizational commitment and job satisfaction is one of the main reasons for helping organizations achieve their goals, increasing employee commitment to work, ensuring continuity and customer satisfaction. For this purpose, each organization should develop and manage its psychological capital in order not to be defeated in the competitive environment (Ocak et al., 2016: 15).

Safety and job security are important for every workplace, but ensuring safety is more important in aviation management. In order to ensure safety, the psychological capital levels and happiness levels of the employees in the workplace should be high. Airport employees should have good psychology and be happy in order not to distract the employees and therefore to ensure safety. In the study, in order to determine the relationship between the level of psychological capital and workplace happiness, the effects and results between the psychological capital and its sub-dimensions, workplace happiness, and sub-dimensions were determined with the questionnaire presented to Elazig airport employees. In the analysis, it was determined that the research data did not show a normal distribution ($P=,001<0,05$). Therefore, the research continued with non-parametric analysis methods. When the relationship between the psychological capital levels of airport employees and their workplace happiness is examined; A strong positive and significant relationship was determined between the variables ($p < .05$). So, there is a relationship between the psychological capital levels and workplace happiness of airport employees was accepted.

Similar findings have been conducted in other samples when we look at previous literature research. For instance, Kun and Gadancz (2019) also found that workplace well-being and happiness correlated with inner psychological resources among teachers. Williams et al (2015) found that employee psychological capital and perception is related to greater work happiness.

Beside similar findings: the results of some studies in the literature are different from our study. Basinska and Rozkwitalska (2020) demonstrated that psychological capital does not moderate the relationship between thriving and happiness at work.

According to the comparison of psychological capital levels of airport employees by gender, there is no significant difference between men and women ($p > .05$). When the psychological capital levels of the airport employees are analyzed according to age groups and marital status, no significant difference was detected ($p > .05$). This result is different from Lurchman at all (2011) study.

According to a comparison by education, significant differences were determined ($p < .05$). Accordingly, the psychological capital levels of the associate, undergraduate and graduate graduates are higher than the psychological capital levels of the primary school graduates.

Accordingly, the psychological capital levels of the participants with 21 years or more professional seniority are higher than the psychological capital levels of the participants with 1-5 and 16-20 years of professional seniority. When the psychological capital levels and workplace happiness levels of the airport employees are analyzed according to the departments; significant differences were identified; especially cleaning staff feel unhappy and have bad psychological situations. So Psychological capital levels can be increased by improving the working conditions (such as wages and working hours) of cleaning workers. Happy employees will increase efficiency and productivity.

In the literature, similar studies have generally been done in the field of education. This study is important because there is no psychological capital study applied to airport employees in the literature. Therefore, it will contribute to the literature. In addition to this, the safety issue is important for the air transport industry, so studying workplace happiness can help present airline services more carefully and safely.

Managers should stimulate employee psychological capital since then they may strengthen happiness at work. In this context, psychological tests can be used to select candidates with high psychological capital when an organization is hiring a new employee. Besides, Managers can give some opportunities such as psychological counseling services to problematic employees for increasing the psychological capital level and happiness of employees. Psychological capital development can lead to quantifiable returns on investment, which can help align the benefits of

a psychologically healthy workplace with the strategic decision making and scarce resource allocation realities of today's workplace.

The non-normal distribution of the data, the non-parametric tests, and the non-generalizability of the sample to the population can be stated as the limitations of the study. In the future, generalization of the population can be made by working on a larger sample. Furthermore, some research is required to see if psychological capital is effective in improving the employee's positive work outcomes such as satisfaction, commitment, engagement and citizenship behaviors and in lessening the negative work outcomes such as intentions to quit, cynicism and deviance.

References

- Akduman, G., & Duran, N. (2017). Organizasyonlarda Çalışan Mutluluğunun Önemi ve İnsan Kaynaklarında Yeni Bir Kavram: Mutluluk Departmanı. *Sosyal Araştırmalar*, 29.
- Akçay, v. H. (2014). Psikolojik Sermaye Ölçeği Uyarlaması: Geçerlik Ve Güvenilirlik Çalışması. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 49(2), 72-84.
- Akyol, Y. E. (2016). Akademisyenlerde Mutluluğun Yordayıcıları Olarak Farkındalık ve Stresle Başa Çıkma Tutumları. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Apalı, A., & Özmen, M. (2018). Muhasebe Meslek Mensuplarında Duygusal Emek ve İşyeri Mutluluğu İlişkisi: Burdur Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 21(2), 274-283.
- Bakırcı, M. (2013). Ulaşım Coğrafyası Açısından Türkiye'de Havayolu Ulaşımının Tarihsel Gelişimi Ve Mevcut Yapısı. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (25), 340-377. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/marucog/issue/472/3869>
- Bankacı, U., (2016). An Investigation on The Concept of Psychological Capital. *Florya Chronicles of Political Economy*, 2(2), 59-79.
- Basinska, B. A., & Rozkwitalska, M. (2020). Psychological capital and happiness at work: The mediating role of employee thriving in multinational corporations. *Current Psychology*, 1-14.
- Bayraktar, H. V., & Girgin, S. (2020). The Examination of Teachers' Levels of Organizational Happiness. *Journal of Education and Learning*, 9(5).
- Bekmezci, M., Orçanlı, K., & Fırat, Z. M. (2020). Psikolojik Sermaye ile Öznel Kariyer Başarısı Arasındaki İlişkide Örgütsel Destek Algısının Aracılık Rolü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(3), 853-876.
- Bilginoğlu, E., & Yozgat, U. (2020). İşyerinde Mutluluk Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Journal of Yasar University*, 15.
- Bitmiş, M. G. (2014). Öncülleri ve sonuçları ile psikolojik sermaye: sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Bulut, A. (2015). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel mutluluk algılarının incelenmesi: Bir norm çalışması. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum*. (12. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çakmak, M. S., & Arabacı, İ. B. (2017). Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye algılarının iş doyumları ve örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(62), 890-909.

- Çiftçi, K. (2019). Ortaokul öğrencilerinin pozitif psikolojik sermaye düzeyleri ile okul etkinliği düzeyleri arasındaki ilişki: Erzurum İli (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi).
- Düzgün, O. (2016). Ortaokulda görev yapmakta olan öğretmenlerin mutluluk düzeyleri ile sınıf yönetimi becerileri arasındaki ilişki. Unpublished Master Dissertation. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Erkuş, A., & Fındıklı, M. A. (2013). Psikolojik sermayenin iş tatmini, iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 42(2).
- Eryılmaz, A., & Ercan, L. (2011). Öznel iyi oluşun cinsiyet, yaş grupları ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 139-151. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpdrd/issue/21456/229650>
- Kangal, A. (2013). Mutluluk üzerine kavramsal bir değerlendirme ve Türk hane halkı için bazı sonuçlar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44), 214-233.
- Karatepe, H. K., Kuşcu, F. N., & Karaman, M. (2019). Psikolojik sermayenin bireysel performansa etkisi: hemşireler üzerinde bir araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 105-114.
- Keleş, H. N. (2011). Pozitif Psikolojik Sermaye: Tanımı, Bileşenleri Ve Örgüt Yönetimine Etkileri. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 343-350.
- Keser, A. (2018). İşte mutluluk araştırması. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 14(1), 43-57.
- Kılınç, S. (2018). Psikolojik Sermaye ve İşgören Güçlendirmenin Örgütsel Yaratıcılık Üzerindeki Etkisi (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kır, A., Kösem, Ü., Akçakanat, T., & Uzunbacak, H. H. (2020). Öğretmenlerde Şükürün İşyeri Mutluluğuna Etkisinde Cinsiyetin Düzenleyici Rolü. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 5-18.
- Kul, S. (2014). Uygun İstatistiksel Test Seçim Kılavuzu/Guideline for Suitable Statistical Test Selection. *Plevra Bülteni*, 8(2), 26-29.
- Kun, A., & Gadancz, P. (2019). Workplace happiness, well-being and their relationship with psychological capital: A study of Hungarian Teachers. *Current Psychology*, 1-15.
- Luchman, J. N., Kaplan, S. A. ve Dalal, R. S. (2011). Getting Older and Getting Happier With Work: an Information-Processing Explanation. *Social Indicators Research*, 108(3), 535-552.
- Luthans, F., Youssef, C. M., & Avolio, B. J. (2007). Psychological capital: Developing the human competitive edge.
- Mousa, M., Massoud, H. K., & Ayoubi, R. M. (2020). Gender, diversity management perceptions, workplace happiness and organisational citizenship behavior. *Employee Relations: The International Journal*.
- Ocak, M., Güler, M., & Basım, H. N. (2016). Psikolojik sermayenin örgütsel bağlılık ve iş tatmini tutumları üzerine etkisi: Bosnalı öğretmenler üzerine bir araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 113.
- Oruç, E., & Kutanis, R. Ö. (2014). Pozitif örgütsel davranış ve pozitif psikolojik sermaye üzerine kavramsal bir inceleme. *The Journal of Happiness and Well-Being*, 2(2), 145-159.
- Özler, N. D., & Yıldırım, H. (2015). Örgütsel güven ile psikolojik sermaye arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 5(1), 163-188.

- Seligman, M. E. (2002). Positive psychology, positive prevention, and positive therapy. *Handbook of positive psychology*, 2(2002), 3-12.
- Şentürk, E. (2011). Mutluluk düzeyinin sosyo-demografik özelliklerle lojistik regresyon analizi aracılığıyla incelenmesi ve Türkiye için bir uygulama. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi.
- Uludağ, A. S. (2020). Measuring the productivity of selected airports in Turkey. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 141, 102020.
- Williams, P., Kern, M. L., & Waters, L. (2015). A longitudinal examination of the association between psychological capital, perception of organizational virtues and work happiness in school staff. *Psychology of Well-Being*, 5(1), 1-18.
- Yetim, F., & Erkutlu, H. V. (2019). Kişi-örgüt uyumu ve psikolojik sermaye arasındaki ilişki: sağlık sektöründe bir uygulama (Master's thesis, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi).
- Yıldız, H. (2015). Pozitif psikolojik sermaye, örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi: bir alan araştırması. (Phd Thesis, Balıkesir Üniversitesi)

ENFLASYON, ENFLASYON OYNAKLIĞI VE VERGİ GELİRLERİ ARASINDAKİ DİNAMİK İLİŞKİLER: TÜRKİYE ÖRNEĞİ¹

Sinem KOÇAK², Çiğdem KARIŞ³, Dilek ÇİL⁴

Öz

Enflasyon, başta ekonomik büyüme olmak üzere çeşitli kanallar aracılığıyla ekonomiyi olumsuz etkileyebilmektedir. Yüksek enflasyonun ekonomide meydana getirdiği olumsuz etkilerden birisi enflasyon oynaklığıdır. Bu çalışmanın amacı enflasyon, enflasyon oynaklığı ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi Johansen ve Juselius eşbütünleşme testi ve Vektör Otoregresif (VAR) modeli kullanarak araştırmaktır. Türkiye ekonomisi için 1965-2019 döneminin dikkate alındığı çalışmada yıllık veri setinden yararlanılmıştır. Ekonometrik analiz ilk aşamasında enflasyon oynaklığı EGARCH yönteminden elde edilen koşullu varyans serisi ile ölçülmüş, hemen akabinde değişkenlerin durağanlık özellikleri Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Perron (PP) birim kök testleri aracılığıyla incelenmiştir. Değişkenlerin durağanlık seviyeleri dikkate alınarak oluşturulan VAR modelinden elde edilen sonuçlar çok büyük ölçüde enflasyon oranından kaynaklanan enflasyon oynaklığının vergi gelirleri üzerinde etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Enflasyon Oynaklığı, Vergi Gelirleri, EGARCH, VAR Model
JEL Sınıflandırması: C32, E31, H20

DYNAMIC RELATIONS AMONG INFLATION, INFLATION VOLATILITY AND TAX REVENUES: THE CASE OF TURKEY

Abstract

Inflation may have a detrimental impact on the economy through a variety of avenues, including economic growth. One of the adverse effects of high inflation on the economy is inflation volatility. The aim of the study is to investigate the relationships among inflation, inflation uncertainty and tax revenues by using the Johansen ve Juselius cointegration test and Vector Autoregressive (VAR) model. The annual data set covered the period of 1965-2019 was utilized in the study. In the first stage of the econometric analysis, inflation uncertainty was measured with the conditional variance series obtained from the EGARCH method, and then the stationarity properties of the variables were examined using Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Philips-Perron (PP) unit root tests. The results obtained from the VAR model, which was created by taking into account the stationarity levels of the variables, revealed that the inflation uncertainty, which is largely caused by the inflation rate, has an effect on tax revenues.

Keywords: Inflation, Inflation Volatility, Tax Revenues, EGARCH, VAR Model
JEL Classification: C32, E31, H20

¹Bu çalışma 3-5 Aralık 2021 tarihlerinde Malatya'da düzenlenen olan V. Uluslararası Bilim, Teknoloji ve Sosyal Bilimlerde Güncel Gelişmeler Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş ve geliştirilmiş halidir.

²Dr., sinemakcay@hotmail.com.tr, ORCID: 0000-0002-2313-0161

³Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, Vakıfkebir Meslek Yüksekokulu, cigdemkaris@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7534-0494

⁴Doç. Dr., Trabzon Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu, dilekcil@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8242-1970

1. Giriş

Enflasyonu parasal bir olgu olarak kabul eden Monetarist görüş, enflasyonun para arzındaki aşırı artıştan kaynaklandığını savunmaktadır. Kamu harcamalarının para arzı artırılarak finanse edilmesi enflasyonun nedeni olarak görülürken, yanlış uygulanan para politikası da makroekonomik istikrarsızlığın nedeni olarak kabul edilmektedir. Enflasyon ve para arzı arasındaki dinamik ilişkinin bir sonucu olarak, enflasyondaki bir artış devlet için mevcut enflasyon vergisi matrahının azalmasının ve devletin belirli bir düzeyde enflasyon vergisi geliri toplamaya çalışmasının, enflasyon oranında bir artışa neden olabileceği söylenebilir. Bununla birlikte, enflasyon meydana getirdiği vergi etkisi nedeniyle bütçe açıklarının artmasına yol açabilir. Bütçe açıklarına yönelik olarak parasallaşmanın izlenmesi ise enflasyon oranlarının daha da artmasına neden olabilir (Alavirad, 2003).

Zaman içinde enflasyonun gösterdiği yüksek değişkenlik, enflasyon oynaklığı olarak tanımlanmaktadır. Yüksek enflasyonla ilişkilendirilen enflasyon oynaklığının (Fischer vd., 2002) enflasyon gibi ekonomiyi olumsuz yönde etkileyeceği ve bu olumsuz etkilerin enflasyon gibi endişe verici olduğu söylenebilir. Ball (1992), yüksek enflasyonun belirsizlik ortamı yaratacağını ve bunun da enflasyon oynaklığında artışla sonuçlanacağını ileri sürmektedir. Friedman (1977), ise enflasyon oynaklığındaki artışın piyasa sürüşmelerine neden olarak verimliliği azaltacağını ileri sürmektedir. Enflasyon oynaklığının neden olduğu ekonomik etkilerden birisi gelecekteki fiyat düzeyine ilişkin belirsizliği arttırmasıdır. Yarattığı belirsizlik ortamı nedeniyle enflasyon oynaklığı sözleşmelerdeki uzun dönemli düzenlemelerde risk primi meydana getirmekte, enflasyon kaynaklı risklere yönelik korunma maliyetlerini arttırmakta ve gelirin yeniden dağılımı söz konusu olabilmektedir (Rother, 2004). Enflasyon sabit gelirli emek sahiplerinin aleyhine enflasyona karşı satın alma gücünü koruyabilen sermaye sahiplerinin lehine bir gelir dağılımının yeniden dağılımına neden olmaktadır. Dolayısıyla enflasyondaki artış gelirin adil dağılımını olumsuz etkilemektedir.

Parasal büyüme modellerine göre harcanabilir gelir miktarını değiştiren vergiler, faktör bedellerini veya sermaye maliyetini doğrudan etkileme özelliği olmayan transferlerdir. Bununla birlikte vergiler (gelir vergisi) firmaların sermaye maliyetini ve tasarruf sahiplerinin de net getiri oranını etkileyebilmektedir. Vergilerin varlığı genel olarak enflasyonun, faiz oranı ve sermaye birikimi üzerindeki etkisini değiştirmektedir. Bir başka ifadeyle, vergi oranları ve tasarruf davranışı aracılığıyla enflasyon oranındaki bir artış durağan durumdaki sermaye yoğunluğunun artış veya azalışının belirleyicisi olabilir (Feldstein, 1976: 809).

Vergi gelirlerini etkileyen önemli faktörlerden birinin enflasyon olduğu söylenebilir. Yüksek enflasyon oranlarının vergi gelirleri üzerindeki olumsuz etkisi ödeme ve tahsilat gecikmeleri yoluyla ortaya çıkmaktadır. Örneğin, enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde, enflasyon oranındaki değişiklikler karşısında bazı ürünler üzerindeki tüketim vergilerinin bu duruma zamanında tam olarak uyum gösterememesi vergi gelirlerini olumsuz etkileyebilir (Tanzi, 1989). Bununla birlikte, enflasyon dönemlerinde vergi alacağı ve ödenme zamanı arasındaki farkın uzun bir döneme yayılması reel vergi gelirleri kaybına neden olmaktadır. Ancak, stopaj usulünde olduğu gibi, tarh ve tahsil arasındaki süreç uzun olmazsa bu etki çok fazla negatife dönmeyecektir. Enflasyon firmaların elde ettikleri karların azaltarak da reel vergi gelirlerinde azalışa neden olmaktadır. Ancak, gerçek ve tüzel kişilerin elde ettiği kazançların enflasyon nispetinde artırılması veya fiyatı artan mal vergilerinin varlığı durumlarında enflasyon vergi gelirleri üzerinde olumlu bir etki meydana getirebilir. Artan oranlı vergilere uygulanması durumunda da enflasyon kaynaklı gelir kaybı çok fazla beklenmez.

Enflasyonun neden olduğu ekonomik etkilerden biri gelir ve harcamalar arasındaki farkın harcamalar lehine açılması ve enflasyon devam ettikçe bu sorunun kronik bir hal almasıdır. Gelir ve harcamalar arasındaki açık daha fazla para arzı ile finanse edilirse, enflasyonu artıracak ve enflasyondaki artış süreci devam edecektir. Böyle bir ekonomik ortamda fiyatlandırmada meydana gelen değişiklikler, doğal olarak üretimden, mal ve hizmet satışından ve kuruluşlar tarafından kazanılan gelirden kaynaklanan vergi değeri üzerinde bir miktar etkiye sahip olabilir (Bilquees,

2004). Victor (1996) ve Gerald ve Carroll (1999) enflasyonun reel vergi yükümlülüğü üzerinde sahip olabileceği bir ayarlama için üç etkiden söz etmektedir: (1) ulusal para biriminde ifade edilen tutarlardaki aşınma, (2) vergi yükümlülüklerinin değerindeki aşınma ve (3) vergi matrahının ölçümü üzerindeki diğer etkiler (Patoli vd., 2012).

Enflasyonist dönemlerde hane halkı ve firmaların varlıklarını enflasyonun aşındırıcı etkilerinden korumak için yatırım planlarını erteleme yoluna gittikleri veya vergilendirme olasılığı daha düşük varlıkları tercih ettikleri söylenebilir. Dolayısıyla, bu durumun bir sonucu olarak gelir, kar ve sermaye kazançları üzerinden alınan vergi gelirlerinde yüksek enflasyon dönemlerinde azalmalar söz konusu olabilir. Ayrıca, yüksek enflasyonla ilişkili olan yüksek enflasyon oynaklığı da ekonomik faaliyetleri azaltmak suretiyle, yarattığı belirsizlik ortamıyla yatırımlara yönelik planlama ufku kısıltma şeklinde ve yatırım kararlarında erteleme yönünde değişime neden olarak vergilendirme seviyesini olumsuz etkileyebilir (Mahdavi, 2008).

Enflasyon ve daha yüksek enflasyon seviyeleriyle ilişkilendirilen enflasyon oynaklığının vergi gelirleriyle olan ilişkisini anlamak ve buna göre ekonomi politikaları oluşturmak önemlidir. Yüksek enflasyon seviyeleri daha yüksek enflasyon oynaklıklarıyla ilişkilendirilmektedir. Yüksek enflasyon oynaklığının ekonomi üzerindeki etkisinin yüksek enflasyon seviyelerinden daha fazla olabileceğinden hareketle, bu çalışmada 1965-2019 dönemi için Türkiye ekonomisinde enflasyon, enflasyon oynaklığı ve vergi gelirleri arasındaki ilişki Johansen ve Juselius (1990) eş-bütünleşme testi ve Vektör Otoregresif (VAR) modeli (Sims, 1980) kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın giriş kısmında enflasyon, enflasyon oynaklığı ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. İkinci bölümde literatürde konuya ilişkin çalışmalar irdelenip sunulmuştur. Üçüncü ve dördüncü bölümde ise sırasıyla veri seti, ekonometrik yöntem ve analizlerden elde edilen ampirik bulgular verilmiştir. Son bölümde ise elde edilen bulgulardan hareketle değerlendirmelerde bulunulmuştur.

2. Literatür

Vergi gelirlerinin hükümetlerin en önemli gelir kaynağı olduğu söylenebilir. Vergi gelirlerini etkileyen faktörlerden birisi de enflasyondur. Tanzi (1978) Arjantin için yapmış olduğu ampirik çalışmada, enflasyondaki artışın vergi gelirlerinin reel değerini azalttığını göstermiştir. Vergi gelirlerinin reel değerinin azalmasının nedeninin ise vergi sisteminin esnekliği ve vergi tahsilatının gecikme süresi olduğunu ileri sürmüştür. Bu bağlamda, vergi tahsilatının gecikme süresi uzun ve vergi sisteminin fiyat esnekliğinin 1'e eşit veya 1'den küçük olması durumunda enflasyon reel vergi gelirlerini azaltmaktadır. Literatürde genel olarak vergi gelirlerinin belirleyicilerine yönelik çalışmalar bulunmakla birlikte, özellikle enflasyon ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sınırlı sayıda olduğu söylenebilir. Enflasyon ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalardan biri olan Ghura (1998)'de 39 Sahra-altı Afrika ülkesi için vergi gelirlerinin performansı 1985-1996 dönemi itibarıyla ele alınmıştır. Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada enflasyonun vergi gelirleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ve vergi gelirlerinin enflasyondan olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde 22 Sahra-altı Afrika ülkesi için yapılan çalışmada Agbeyegbe vd. (2004), 1980-1996 dönemi itibarıyla aralarında enflasyonun da bulunduğu kişi başına düşen gelir, ticari dışa açıklık, kamu harcamaları, tarımsal üretim ve sanayi üretimi değişkenlerinin vergi gelirleri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Dinamik regresyon analizinin gerçekleştirildiği çalışmada enflasyonun vergi gelirleri üzerinde negatif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Şen (2003), enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki etkisini Türkiye ekonomisi için 1987-2000 dönemi itibarıyla incelemiştir. Tanımlayıcı istatistiksel analiz kullanılarak yapılan araştırmada enflasyonun reel vergi gelirlerini aşındırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Güvenek, Alptekin ve Çetinkaya (2010), Türkiye için yaptıkları çalışmada 1980-2008 dönemi için dolaylı vergiler ve enflasyon arasındaki ilişkiyi VAR modeli kullanarak araştırmışlardır. Elde edilen bulgular enflasyon ve vergi gelirleri arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur. Arısoy ve Ünlükaplan (2011) ise Türkiye'de 1994-2010 dönemi için VAR modelini kullanarak KDV oranı, KDV gelirleri, kamu harcamaları ve enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi sınımlamışlardır. Analiz bulguları, KDV

gelirlerinin enflasyonist etki meydana getirdiğini göstermekle birlikte ilgili dönemde KDV oranında meydana gelen artışın kaynakları arasında KDV gelirlerinin yanında enflasyonun da olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Türkiye için yapılan bir diğer çalışmada Akıncı ve Özçelik (2018), dolaylı vergilerin enflasyon üzerindeki etkisini 2006:01-2018:05 döneminde ARDL yaklaşımı yardımıyla araştırmışlardır. Bulgular değişkenler arasında uzun dönemde ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşın enflasyon ve dolaylı vergiler arasında bir ilişkiye rastlanamamıştır. Akduğan (2020), Türkiye için enflasyon ve dolaylı vergiler arasındaki ilişkiyi 2004:01-2019:12 dönemini dikkate alarak ARDL sınır testi, Granger ve Toda-Yamamoto nedensellik testleri yardımıyla araştırmıştır. Granger nedensellik testi bulguları, dolaylı vergi gelirleri ve tüketici fiyat endeksi (TÜFE) arasındaki nedensellik ilişkisinin çift yönlü olduğunu göstermektedir. Toda-Yamamoto nedensellik test sonucu ise TÜFE'den dolaylı vergiye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur. Ayrıca, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisini tespit etmeye yönelik gerçekleştirilen ARDL sınır testi sonuçları TÜFE ve dolaylı vergi gelirlerinin uzun dönemde ilişkili olduğunu ve bu ilişki katsayısının negatif olduğunu göstermiştir. Türkiye için yapılmış olan bir diğer çalışma Karabulut ve Şeker (2018)'e aittir. Çalışmada vergi gelirlerini etkileyen faktörler 2000-2016 dönemine ait yıllık veriler ve çoklu regresyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Türkiye için yapılan diğer çalışma bulgularından farklı olarak enflasyon ve vergi gelirleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olmadığını tespit etmişlerdir. Öztürk vd. (2019) Türkiye için yaptıkları çalışmada ise aralarında enflasyonun da yer aldığı başlıca ekonomik değişkenlerin vergi gelirleri üzerindeki etkisini 1980-2017 döneminde regresyon analizi yardımıyla araştırmışlardır. Sonuçlar tüketici enflasyonunun vergi gelirleri üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Diler (2020) ise enflasyonun kurumlar vergisi üzerindeki etkisini Türkiye için araştırmıştır. Söz konusu etkinin incelenmesinde 1988-2017 dönemine ait yıllık veriler ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi kullanılmıştır. Çalışmanın ampirik bulguları enflasyonun kurumlar vergisi gelirlerinin nedeni olduğunu göstermiştir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler itibarıyla enflasyon vergi gelirleri üzerinde farklı etkiler meydana getirebilmektedir. Genel itibari ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler enflasyon kaynaklı vergi kaybına daha çok maruz kalmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde ise bu etki daha yumuşaktır. Mahdavi (2008), 43 Gelişmekte olan ülkede 1973-2002 dönemi itibarıyla vergi gelirlerinin düzeyini ve bileşenlerini panel veri analizi yardımıyla araştırmıştır. Elde edilen bulgular, literatürde çoğu çalışmanın işaret ettiği gibi bu 43 gelişmekte olan ülkede enflasyonun vergi gelirlerini olumsuz etkilediğini göstermiştir. Pessino ve Fenochietto (2010) ise 96 ülkede 1991-2006 dönemi için vergi gelirlerini etkileyen faktörleri panel veri analizi kullanarak incelemişlerdir. Elde edilen bulgular enflasyonun vergi gelirlerini olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Saibu ve Olatunbosun (2013), ekonomik büyüme, döviz kuru ve enflasyon oranının vergi gelirleri üzerindeki etkisini Nijerya için 1970-2011 dönemini esas alarak incelemişlerdir. Çalışmanın analiz bulguları enflasyon oranındaki artışların vergi gelirlerini azalttığını göstermiştir.

Chaudhry ve Munir (2010), Pakistan ekonomisinde düşük vergi gelirlerinin belirleyicilerini araştırmışlardır. 1973-2009 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak yapılan regresyon analizi bulgularına göre enflasyondaki bir yükselmenin vergi gelirleriyle ilişkiz olduğu bulunmuştur. Patoli vd. (2012), Pakistan için enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki etkisini 2000-2010 döneminde regresyon analizi ile araştırmışlardır. Yazarlar, Chaudhry ve Munir'in (2010) bulgusundan farklı olarak Pakistan'da enflasyonun vergi gelirlerini pozitif etkilediğini ortaya koymuştur.

Ebeke (2011), 98 ülkede 1980-2006 dönemi için vergi gelirlerini panel veri analizi kullanarak incelemiştir. Analiz bulguları enflasyonun vergi gelirlerini negatif etkilediğini göstermiştir. Özmen (2016), BRIC-T ülkelerinde vergi gelirlerinin belirleyicileri üzerine yaptığı çalışmada 1996-2013 dönemine ait yıllık verilerle panel veri analizi kullanmıştır. Panel veri analiz bulguları sonucunda enflasyonun vergi gelirlerini azaltıcı bir etki meydana getirdiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Gobachew vd. (2018), 1999-2015 dönemi için Etiyopya'da çoklu regresyon analizi ve EKK yöntemi uygulayarak vergi gelirlerinin belirleyicilerini araştırmışlardır. Çalışmanın sonuçları enflasyonun vergi gelirlerini negatif etkilediğini ortaya koymuştur. Andrejovska ve Pulikova (2018) ise vergi

gelirlerini etkileyen faktörleri Avrupa Birliği üyesi 28 ülke için panel veri analiz yöntemini kullanarak araştırmışlardır. Çalışmanın ampirik bulguları enflasyonun vergi gelirlerini olumsuz etkilediğini göstermiştir. Yıldız (2019) ise vergi gelirlerinin ekonomik belirleyicilerini yüksek gelirli 19 OECD ülkesi için 1995-2017 dönemi itibarıyla panel veri analizi uygulayarak araştırmıştır. Panel veri analizi sonuçları enflasyonun vergi gelirlerini etkilemediğini göstermiştir. Benzer şekilde Çalcalı ve Altınar (2019), 16 OECD ülkesi için yaptıkları çalışmada vergi gelirlerinin belirleyicilerini inceleme konusu yapmışlardır. Çalışmada 1991-2015 dönemine ait yıllık veriler ve panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın ampirik bulguları Yıldız (2019)'un bulgusundan farklı olarak söz konusu ülkelerde enflasyonun vergi gelirleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. 28 OECD ülkesi için yaptığı çalışmada Güneş (2020) ise vergi gelirlerinin etkisini araştırmıştır. Panel veri analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada 1995-2018 dönemi esas alınmıştır. Elde edilen ampirik bulgulara göre vergi gelirlerinin enflasyonu artırdığı tespit edilmiştir.

Farklı dönem, yöntem, ülke ve ülke grupları ele alınarak enflasyon ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda çoğunlukla enflasyonun vergi gelirlerini azalttığı bulgusuna ulaşıldığı görülmektedir. Literatürde enflasyon ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar olmasına karşın, enflasyon oynaklığının vergi gelirleri üzerindeki etkisine yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla enflasyon, enflasyon oynaklığı ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin Türkiye örneği için incelendiği mevcut çalışmayla söz konusu literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

3. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı Türkiye için enflasyon, enflasyon oynaklığı ve vergi gelirleri arasındaki ilişkileri Johansen ve Juselius (1990) eşbütünleşme testi ve Vektör Otoregresif (VAR) modeli (Sims, 1980) kullanarak araştırmaktır. Çalışmada kullanılan seriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiş ve 1965-2019 dönemi için yıllık bazda ele alınmıştır. Ekonometrik analizin ilk aşamasında enflasyon oynaklığı, enflasyon oranı serisinin üstel genelleştirilmiş otoregresif koşullu değişen varyans (EGARCH) modelinden elde edilen koşullu varyans serisi ile ölçülmüş ve sonrasında serilerin durağanlık özellikleri Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ve hata terimleri arasındaki olası otokorelasyon ve değişen varyans sorununu düzeltmeye yönelik olan Phillips-Perron (PP) birim kök testi aracılığıyla incelenmiştir (Yamak ve Erdem, 2017). Bir sonraki aşamada seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı, VAR sistemine dayanan ve ekonometrik analizde ele alınan değişken sayısının ikiden fazla olması durumunda birden fazla eşbütünleşme ilişkisinin ortaya koyulmasına imkân tanıyan Johansen ve Juselius (1990) eşbütünleşme testi ile sınanmıştır. Analizin son aşamasında, aralarında uzun dönem ilişkisi tespit edilemeyen seriler için durağanlık seviyeleri dikkate alınarak VAR modeli oluşturulmuş ve değişkenler arasındaki ilişkiler etki-tepki fonksiyonları, varyans ayrıştırma ve Granger nedensellik analizleri ile incelenmiştir. Ekonometrik analiz konu olan serilere ait kısaltmalar ve tanımlamalar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Serilerin Tanımı

Değişkenin Kısaltması	Serinin Tanımı
ENF	Tüketici Fiyat Endeksi (Yıllık % Değişim)
OYN	Enflasyon Oynaklığı
TV	Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH'ye oranı (%)

Enflasyon oynaklığı serisini elde etmek için uygulanan EGARCH modeli denklem (1)'deki gibi ifade edilir:

$$\log(h_t^2) = \alpha + \beta \left| \frac{\varepsilon_{t-1}}{h_{t-1}} \right| + \gamma \frac{\varepsilon_{t-1}}{\sqrt{h_{t-1}}} + \delta \log(h_{t-1}^2) \quad (1)$$

1 numaralı denklemde yer alan γ parametresi modelde asimetri etkisinin varlığının sınıandığı parametredir. $\gamma \neq 0$ ise diğer bir ifadeyle parametrenin sıfırdan farklı ve istatistiksel olarak anlamlı olması enflasyon oynaklığına gelen pozitif ve negatif şokların etkisinin aynı olmadığını

göstermektedir. $\gamma=0$ ise modelde asimetrik etki yoktur. Parametrenin sıfırdan büyük olması ($\gamma>0$) pozitif şokların negatif şoklara kıyasla daha fazla oynaklığa neden olduğunu, sıfırdan küçük olması ise ($\gamma<0$) pozitif şokların negatif şoklara kıyasla daha az oynaklık oluşturduğunu ifade etmektedir.

4. Ampirik Bulgular

Ekonometrik analizin ilk aşamasında enflasyon oynaklığı serisi, GARCH yönteminden daha avantajlı görülen ve literatürde sıklıkla enflasyon oynaklığının modellenmesinde kullanılan EGARCH modeli ile elde edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle enflasyon oranı serisine ait otoregresif modeller 3 gecikmeye kadar tahmin edilmiş ve enflasyon oranı için en uygun modelin AR(1) modeli olduğuna karar verilmiştir. Tahmin edilen otoregresif modellere ait sonuçlar Tablo 2’de belirtilmiştir. Tablodan da görüldüğü üzere AR(2) ve AR(3) modeline ait tahmin edilen katsayılar istatistiksel olarak anlamlı değildir. AR(1) modeline ait olan tahmin katsayısı ise istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlıdır. Ayrıca modeller içerisinde hem Akaike hem de Schwarz bilgi kriteri en küçük olan model AR(1) modelidir. Denklemlerde ardışık bağımlılığın varlığının araştırılması için hesaplanan Ljung-Box Q-istatistikleri modellerin hata terimlerinde ardışık bağımlılık problemi olmadığını göstermiştir.

Tablo 2: AR Modeli Tahmin Sonuçları

Model Parametre	AR(1)	AR(2)	AR(3)
c	29,466	29,165	29,063
ENF ₋₁	0,876***	0,844***	0,844***
ENF ₋₂		0,035	0,026
ENF ₋₃			0,011
R ²	0,77	0,77	0,77
AIC	8,191	8,227	8,263
SIC	8,301	8,373	8,445
Ljung-Box Q-ist	0.058	0.013	0.430

Not: ***, %1 düzeyinde anlamlılık düzeyini göstermektedir.

AR(1)-EGARCH(1,1) modeli sonuçları Tablo 3’de verilmiştir. Tahmin sonuçlarından da görüleceği üzere enflasyon oynaklığı serisindeki asimetrik etkinin varlığı reddedilememektedir. İstatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı olan γ parametresine ait tahmin katsayısı pozitifdir. Bu sonuç pozitif şokların negatif şoklardan daha fazla oynaklık yarattığının ise bir kanıtıdır. Üstel genelleştirilmiş otoregresif koşullu değişen varyans modelinin hata terimleri (Q_1, Q_2) ve hata terimlerinin karesi (Q_1^2, Q_2^2) için hesaplanan Ljung-Box istatistikleri ise hata terimlerinde ardışık bağımlılık problemi olmadığını ortaya koymuştur.

Tablo 3: AR (1)-EGARCH (1,1) Modeli Tahmin Sonuçları

Katsayı	AR (1)-EGARCH (1,1)
c	18,559***
ENF ₋₁	0,088***
Varyans Eşitliği	
α	1,057***
β	-0,560***
γ	0,856***
δ	0,828***
Düzeltilmiş R ²	0,76
Q_1	0,388
Q_2	0,423
Q_1^2	0,921
Q_2^2	1,253
ARCH-LM (1)	0,849
ARCH-LM (2)	0,669

Not: ***, %1 düzeyinde anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Çalışmada enflasyon oynaklığı serisinin EGARCH modelinden elde edilen koşullu varyans serisi ile ölçülmesinin hemen akabinde değişkenlerin durağanlık özellikleri ADF ve PP birim kök testleri ile sınanmış ve sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur. Birim kök testlerinden elde edilen bulgular enflasyon, enflasyon oynaklığı ve vergi gelirleri serilerinin tamamının birinci devresel farklarında durağan olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Tablo 4: ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

	ADF		PP	
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
ENF	-1,916	-1,980	-1,844	-1,960
Δ ENF	-7,832***	-7,859***	-7,882***	-8,057***
OYN	-2,295	-2,373	-2,236	-2,263
Δ OYN	-8,268***	-8,246***	-8,485***	-8,670***
TV	-0,808	-1,760	-0,798	-1,852
Δ TV	-7,563***	-7,493***	-7,561***	-7,492***

Not: ***, %1 düzeyinde anlamlılık düzeyini göstermektedir. Optimal gecikme uzunlukları Akaike bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

Aynı dereceden entegre (I(1)) olduğu belirlenen enflasyon oranı, enflasyon oynaklığı ve vergi gelirleri arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı Johansen ve Juselius (1990) eşbütünleşme testi ile araştırılmış ve sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur. Elde edilen bulgular hem iz hem de maximum özdeğer için hesaplanan test istatistik değerlerinin tümünün %5 anlamlılık düzeyindeki tablo kritik değerlerinden küçük olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Bu bulgular ışığında değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olmadığını ifade eden H0 hipotezi reddedilememiştir. Sonuç olarak Johansen ve Juselius (1990) eşbütünleşme testinden elde edilen bulgular seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Tablo 5: Johansen ve Juselius Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Yokluk Hipotezi	İz İstatistiği	.05 için kritik değer	P
Eşbütünleşme Yoktur.	36,893	42,915	0,175
En çok 1 eşbütünleşme vardır	14,722	25,872	0,597
En çok 2 eşbütünleşme vardır	4,178	12,517	0,716
Yokluk Hipotezi	Max. Özdeğer	.05 için kritik değer	P
Eşbütünleşme Yoktur.	22,171	25,823	0,141
En çok 1 eşbütünleşme vardır	10,543	19,387	0,560
En çok 2 eşbütünleşme vardır	4,178	12,517	0,716

Not: Model için uygun gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir.

Analizin bir sonraki aşamasında aralarında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına rastlanamayan enflasyon, enflasyon oynaklığı ve vergi gelirleri serileri arasındaki ilişkiler VAR yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmada VAR analizinden yararlanılmasındaki temel neden, ilgili analizin hem değişkenler arasındaki etkileşimleri belirlemeye hem de değişkenler arasındaki dinamikleri ortaya koymaya imkan tanıyor olmasıdır (Yamak ve Erdem, 2017).

Değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri incelemek amacıyla kurulacak olan VAR modeli için ilk olarak modelin uygun gecikme uzunluğuna (p) karar verilmiştir. Tablo 6'dan da görüldüğü üzere durağanlık seviyeleri dikkate alınarak oluşturulan VAR modeli için uygun gecikme uzunluğu tüm bilgi kriterlerinin işaret ettiği $p = 1$ diğer bir ifadeyle VAR(1) modelidir.

VAR(1) modeli için değişkenler arasındaki olası nedensellik ilişkilerini belirlemek adına Granger nedensellik testi uygulanmış ve bulgular Tablo 7'de sunulmuştur. Granger nedensellik testinden elde edilen sonuçlar, enflasyon oranından enflasyon oynaklığına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkinin

varlığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde enflasyon oynaklığından vergi gelirlerine doğru da tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı belirlenmiştir. Diğer yandan enflasyon oranı ile vergi gelirleri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanamamıştır. Tüm bu bulgular altında enflasyon oranı tarafından etkilenen enflasyon oynaklığının doğrudan vergi gelirleri üzerinde bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir.

Tablo 6: VAR Modeli için Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme	FPE	AIC	SC	HQ
0	6098882	24,13723	24,25306	24,18117
1	646461,2*	21,89181*	22,35511*	22,06758*
2	696275,7	21,96123	22,77201	22,26884
3	871234,1	22,17386	23,33212	22,61330

Not: FPE: Son Tahmin Hata Kriterini; AIC: Akaike Bilgi Kriterini; SC: Schwarz Bilgi Kriterini; HQ: Hannan-Quinn Kriterini ifade etmektedir. VAR(1) modeli için hesaplanan LM(1)=10,216 (Prob. 0,333), LM(6)= 11,692 (Prob. 0,231), LM(12)=9,020 (Prob. 0,436)'dir.

Tablo 7: VAR Granger Nedensellik Testi Sonuçları

H ₀ Hipotezi	χ^2 İstatistiği	Sonuç
ENF \rightarrow TV	1,713	Herhangi bir nedensellik ilişkisi mevcut değildir
TV \rightarrow ENF	1,209	
ENF \rightarrow OYN	434,9***	ENF \rightarrow OYN
OYN \rightarrow ENF	1,105	OYN \rightarrow TV
OYN \rightarrow TV	6,740**	
TV \rightarrow OYN	0,219	

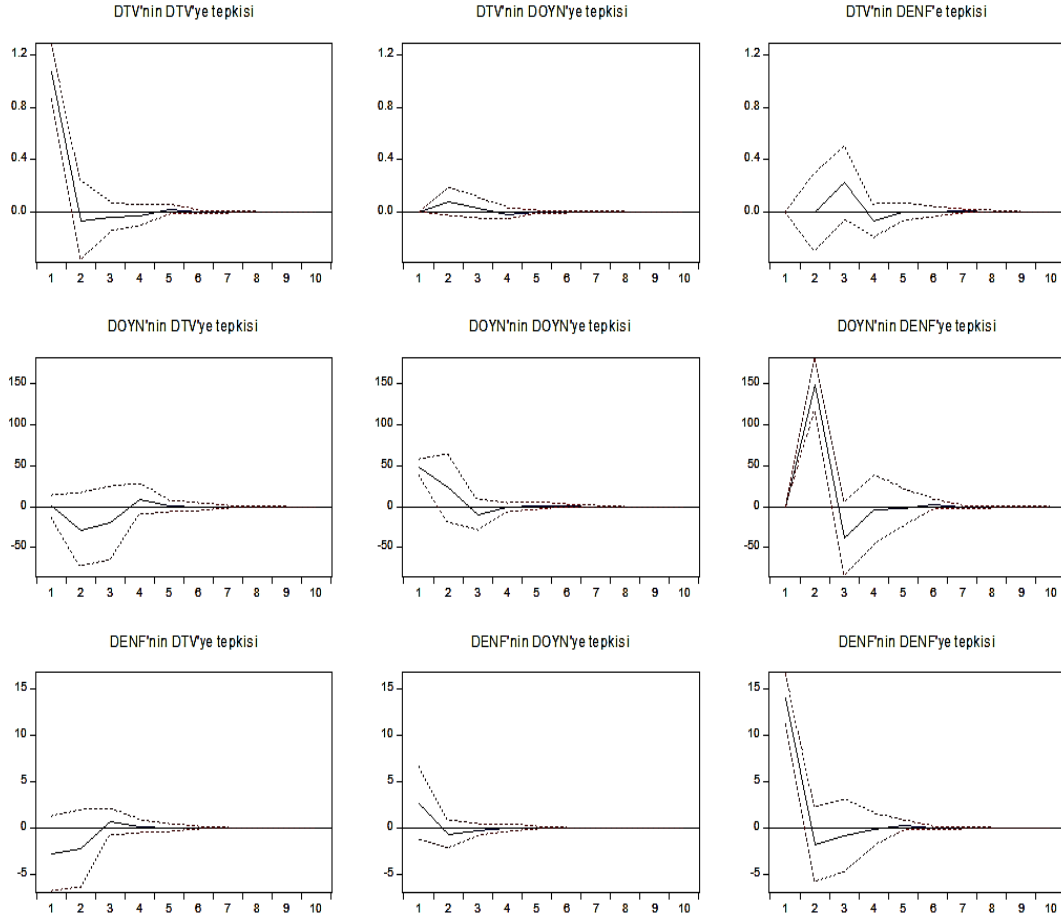
Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde ilgili istatistiğin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Granger nedensellik testinin ardından serilere verilen bir şoka yıllar itibarıyla hem kendisinin hem de diğer değişkenlerin verecek olduğu tepkiyi analiz etmemize imkân tanıyan etki-tepki fonksiyonları incelenmiş ve bulgular Şekil 1'de sunulmuştur. Etki-tepki fonksiyonlarını elde etmek için kurulan modeldeki seri sıralamaları için Granger nedensellik test sonuçlarından yararlanılmıştır. Şekil 1'den görüldüğü üzere toplam vergi gelirlerine (DTV) verilen bir şok ilk yıl kendisini pozitif etkilemekte ilk yılın sonunda ise şok kaybolmaktadır. İkinci ve diğer yıllarda sıfır çizgisi ve tepki eğrisi (kesiksiz çizgi) güven aralığının içerisinde yer aldığından bu dönemler için toplam vergi gelirlerinin şoka verdiği tepki anlamsızlaşmaktadır. Bununla birlikte sırasıyla enflasyon oynaklığına (DOYN) ve enflasyon oranına (DENF) verilen bir şoka toplam vergi gelirlerinin tepkisi hem sıfır çizgileri hem de tepki eğrileri güven aralığının içerisinde olduğu için tüm dönemler boyunca istatistiksel olarak anlamsızdır. Enflasyon oranına verilen bir şok karşısında enflasyon oynaklığının verdiği pozitif tepki ilk iki yıl istatistiksel olarak anlamlı olmakta, üçüncü yıldan itibaren negatif olan tepki istatistiksel olarak anlamsızlaşmaktadır. Enflasyon oranına verilen bir şok ise ilk yıl kendisini pozitif olarak etkilemekte, ikinci yıldan itibaren ise enflasyon oranının şoka verdiği tepki anlamsızlaşmaktadır.

Seriler tarafından görece olarak toplam değişimin dönemler boyunca nasıl paylaşıldığı varyans ayrıştırması ile görülebilmektedir (Mert ve Çağlar, 2019). Her bir seri için elde edilen on dönemlik varyans ayrıştırma sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir. Elde edilen bulgular, toplam vergi gelirlerindeki toplam değişimin ilk iki yıl neredeyse tamamının kendisi tarafından açıklandığını, on yılın sonunda ise toplam vergi gelirlerindeki toplam değişimin yaklaşık %94.83'ünün kendisi, %4.61'inin ise enflasyon oranı tarafından açıklandığını ortaya koymaktadır. Bu noktada toplam vergi gelirlerinin çok büyük ölçüde kendi şoklarınca belirlendiğini söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Seriler için varyans ayrıştırması sonuçları arasında en dikkat çekici olan bulgu enflasyon oynaklığına ait olanıdır. Tablodan da açıkça görüldüğü üzere ilk yıl enflasyon oynaklığındaki toplam değişimin neredeyse tamamı, %99.97, kendisi tarafından açıklanırken ikinci yıldan geçerli olmak üzere onuncu yılın sonuna kadar bu serideki toplam değişim yaklaşık %85 oranında enflasyon oranı tarafından açıklanmaktadır. Bir başka deyişle enflasyon oynaklığı ilk yıl kendi şoklarınca, ikinci yıldan itibaren ise çok büyük ölçüde enflasyon oranı şoklarınca

belirlenmektedir. Enflasyon oranı için varyans ayrıştırma sonuçları incelendiğinde ise bu serinin diğer serilerle olan etkileşiminin üçüncü yılın sonunda stabilize olduğu görülmektedir. Enflasyon oranındaki toplam değişimin %90'ı kendi tarafından, %6'sı toplam vergi gelirleri tarafından ve yaklaşık olarak %4'ü ise enflasyon oynaklığı tarafından açıklanmaktadır. Sonuç olarak bakıldığında ise varyans ayrıştırma sonuçlarının hem etki-tepki hem de Granger nedensellik test sonuçlarıyla paralellik gösterdiği açıktır.

Şekil 1: Etki-Tepki Fonksiyonu Grafikleri

Tablo 8: Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Dönem	DTV'nin Varyans Ayrıştırması			DOYN'nin Varyans Ayrıştırması			DENF'nin Varyans Ayrıştırması		
	DTV	DOYN	DENF	DTV	DOYN	DENF	DTV	DOYN	DENF
1	100,00	0,000	0,000	0,028	99,971	0,000	3,696	3,754	92,548
2	99,535	0,464	0,000	3,116	11,377	85,506	5,822	3,870	90,306
3	95,299	0,525	4,175	4,358	10,954	84,686	6,013	3,876	90,109
4	94,834	0,551	4,613	4,702	10,913	84,384	6,023	3,876	90,099
5	94,835	0,551	4,612	4,702	10,914	84,382	6,022	3,876	90,100
6	94,835	0,551	4,612	4,701	10,912	84,385	6,022	3,876	90,100
7	94,834	0,551	4,613	4,701	10,912	84,385	6,023	3,876	90,100
8	94,834	0,551	4,613	4,701	10,912	84,385	6,023	3,876	90,100
9	94,834	0,551	4,613	4,701	10,912	84,385	6,023	3,876	90,100
10	94,834	0,551	4,613	4,701	10,912	84,385	6,023	3,876	90,100

5. Sonuç

Hükümetler için vergi gelirleri kamu harcamalarının finansmanında önemli bir gelir kalemidir. Kaynakların özel sektörden kamu sektörüne aktarılması da vergilendirme yoluyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda vergi gelirleri, ekonomik büyüme, üretimin sektörler arası dağılımı, ticari dışa açıklık, finansal dışa açıklık, iç borç ve dış yardımlar gibi değişkenlerle birlikte literatürde sıklıkla ele alınmıştır. Tüm bunlarla birlikte vergi gelirlerini etkileyen ve uzun tartışmalara konu olan önemli değişkenlerden biri ise enflasyondur. Enflasyon makroekonomik istikrarsızlığın nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Ekonomide yarattığı belirsizlik ortamıyla enflasyon çeşitli şekillerde ekonomiyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Enflasyon dönemlerinde ortaya çıkan gelir ve harcamalar arasındaki fark harcamalar lehine olmaktadır. Bu durumun kronikleşip devam etmesi ve bu farkın para arzı ile finanse edilmesi ise enflasyon artışıyla sonuçlanmaktadır. Bunun ise üretimde, mal ve hizmet satışlarında değişikliklere neden olacağı ve doğal olarak vergi gelirlerini etkileyeceği söylenebilir.

Ekonomiyi çeşitli kanallar aracılığıyla etkileyen enflasyonun ve daha yüksek enflasyonla ilişkilendirilen enflasyon oynaklığının vergi gelirleriyle olan ilişkisinin ayrıntılarını tespit etmek ve anlamak önemlidir. Bu nedenle çalışmada enflasyon, enflasyon oynaklığı ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiler Türkiye ekonomisi için 1965-2019 dönemi itibarıyla Johansen ve Juselius (1990) eş-bütünleşme testi ve Vektör Otoregresif (VAR) modeli (Sims, 1980) yardımıyla araştırılmıştır. Bu bağlamda mevcut çalışma, enflasyon ve enflasyon oynaklığı serilerinin vergi gelirleri ile olan ilişkisini ilk kez birlikte ele alması açısından maliye politikası literatürüne önemli bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Elde edilen ampirik bulgular enflasyon, enflasyon oynaklığı ve vergi gelirleri arasında uzun dönemli ilişkinin mevcudiyetini ortaya koyamamıştır. VAR Granger nedensellik analizinden elde edilen sonuçlar, enflasyon oranından enflasyon oynaklığına ve enflasyon oynaklığından ise vergi gelirlerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir. Etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma sonuçları, çok büyük ölçüde enflasyon oranından kaynağını bulan enflasyon oynaklığı serisinin vergi gelirleri üzerinde direk bir etkisinin olduğunu kanıtlar niteliktedir. Buna karşın ele alınan dönem itibarıyla hem kendine hem de enflasyon oynaklığına kaynaklık eden enflasyon oranı serisi ile vergi gelirleri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanamamıştır. Ancak tüm bu bulgular doğrultusunda enflasyon oranı tarafından doğrudan belirlenen enflasyon oynaklığı serisinin vergi gelirleri üzerinde direk bir etkiye sahip olduğunu ve ayrıca enflasyon oranı serisinin de vergi gelirlerini enflasyon oynaklığı üzerinden dolaylı olarak etkilediğini söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

İktisat yazınında enflasyon oranı ile enflasyon oynaklığı özellikle uygulanabilirliği ve etkinliği açısından sıklıkla para politikasıyla birlikte ele alınmaktadır. Ancak mevcut çalışmadan elde edilen sonuçlar, enflasyon oranının yanı sıra enflasyon oranının büyük ölçüde kaynaklık ettiği enflasyon oynaklığının da maliye politikalarının tasarlanması ve etkinliğinin değerlendirilmesi aşamalarında dikkate alınması gereken önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla çalışma, enflasyon oynaklığı serisinin vergi gelirlerini etkileyebilme potansiyelini ortaya koyması açısından literatüre ışık tutmaktadır. Temel amacı fiyat istikrarını sağlamak olan merkez bankalarının bu istikrarın kalıcı olmasını sağlayacak para ve kur politikalarını benimsemesinin önemi maliye politikası açısından da bir kez daha sorgulanabilir bir nitelik kazanmıştır.

Kaynakça

- Agbeyegbe, T., Stotsky, J.G. ve WoldeMariam, A. (2004). Trade Liberalization, Exchange Rate Changes, and Tax Revenue in Sub-Saharan Africa. *IMF Working Paper*, No. 04-178, 1-31.
- Akdoğan, U. (2020). Enflasyon ve Dolaylı Vergiler Arasındaki Bağlantı: Türkiye Örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2248-2262.
- Akıncı, A. ve Özçelik, Ö. (2018). Türkiye’de Dolaylı Vergilerin Enflasyon Üzerindeki Etkisi. *Maliye ve Finans Yazıları*, 110, 9-20.

- Alavirad, A. (2003). The Effect of Inflation on Government Revenue and Expenditure: The Case of The Islamic Republic of Iran. *Opec Review*, 27(4), 331-341.
- Andrejovska, A. ve Pulikova, V. (2018). Tax Revenues in the Context of Economic Determinants. *Montenegrin Journal of Economics*, 14(1), 133-141.
- Arısoy, İ. ve Ünlükaplan, İ. (2011). Katma Değer Vergisi, Enflasyon Oranı ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkilerin Dinamik Analizi. *Sosyoekonomi*, 16(16), 93-112.
- Ball, L. (1992). Why Does High Inflation Raise Inflation Uncertainty?. *Journal of Monetary Economics*, 29(3), 371-388.
- Bilquees, F. (2004). Elasticity and Buoyancy of the Tax System in Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 43(1) 73-93.
- Chaudhry, I. S. ve Munir, F. (2010). Determinants of Low Tax Revenue in Pakistan. *Pakistan Journal of Social Sciences (PJSS)*, 30(2), 439-452.
- Çalcalı, Ö. ve Altınır, A. (2019). Makro Ekonomik Açından Vergi Gelirlerinin Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. *Maliye ve Finans Yazıları*, (112), 175-198.
- Dickey, D.A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Diler, H. G. (2020). Türkiye'de Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Enflasyonun Kurumlar Vergisi Geliri Üzerindeki Etkisi. *Econder International Academic Journal*, 4(2), 530-550.
- Ebeke, C.H. (2011). Remittances, Value Added Tax and Tax Revenue in Developing Countries. Erişim Adresi <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00552222/document>, Erişim: 09.11.20 21.
- Feldstein, M. (1976). Inflation, Income Taxes, and the Rate of Interest: A Theoretical Analysis. *The American Economic Review*, 66(5), 809-820.
- Fischer, S., Sahay, R. ve Végh, C.A. (2002). Modern Hyper-and High Inflation. *Journal of Economic Literature*, 40(3), 837-880.
- Friedman, M. (1977). Nobel Lecture: Inflation and Unemployment. *Journal of Political Economy*, 85(3), 451-472.
- Gerald, A. ve Carroll, R. (1999). Effect of Income Taxes on Household Incomes. *Review of Economics and Statistics*, 81(4), 681-693.
- Ghura, M. D. (1998). Tax Revenue in Sub-Saharan Africa: Effects of Economic Policies and Corruption. *IMF Working Paper*, No. 1998/135, 1-25.
- Gobachew, N., Debela, K.L. ve Shibiru, W. (2018). Determinants of Tax Revenue in Ethiopia. *Economics*, 6(6), 58-64.
- Güneş, H. (2020). Seçilmiş OECD Ülkelerinde Vergi Gelirlerinin Enflasyona Etkisi. *Fiscaoeconomia*, 4(2), 422-436.
- Güvenek, B., Alptekin, V. ve Çetinkaya, M. (2010). Enflasyon ve Dolaylı Vergilerden Elde Edilen Gelirler Arasındaki İlişkinin VAR Yöntemiyle Analizi. *Kamu-İş Dergisi*, 11(3), 1-28.
- Johansen, S. ve Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration-with Applications to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169-210.
- Karabulut, R. ve Şeker, K. (2018). Belirlenmiş Değişkenlerin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 1049-1070.

- Mahdavi, S. (2008). The Level and Composition of Tax Revenue in Developing Countries: Evidence from Unbalanced Panel Data. *International Review of Economics & Finance*, 17(4), 607-617.
- Mert, M. ve Çağlar, A. E. (2019). *Eviews ve Gauss Uygulamalı Zaman Serileri Analizi (1. Baskı)*. Ankara: Detay Yayıncılık
- Özmen, İ. (2016). Vergi Gelirlerinin Belirleyicileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz: BRIC-T. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(32), 232-252.
- Öztürk, Ö.F., Şaşmaz, M.Ü., Bayar, Y. ve Odabaş, H. (2019). Türkiye’de Başlıca Ekonomik Değişkenlerin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi. *Sayıştay Dergisi*, (115), 37-53.
- Patoli, A.Q., Zarif, T. ve Syed, N.A. (2012). Impact of Inflation on Taxes in Pakistan: An Empirical Study of 2000-2010 Period. *IBT Journal of Business Studies (JBS)*, 2(2), 31-41.
- Pessino, C. ve Fenochietto, R. (2010). Determining Countries' Tax Effort. *Hacienda Pública Española/Revista de Economía Pública*, 195(4), 65-87.
- Phillips, P.C. ve Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Rother, P. (2004). Fiscal Policy and Inflation Volatility. *European Central Bank Working Paper*, No. 317, 1-38.
- Saibu, O. M. ve Olatunbosun, S. O. (2013). Macroeconomic Determinants of Tax Revenue in Nigeria (1970-2011). *World Applied Sciences Journal*, 28 (1): 27-35
- Sims, C.A. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica*, 48(1), 1-48.
- Şen, H. (2003). Olivera-Tanzi Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Maliye Dergisi*, 143, 30-57.
- Tanzi, V. (1978). Inflation, Real Tax Revenue, and the Case for Inflationary Finance: Theory with an Application to Argentina. *Staff Papers*, 25(3), 417-451.
- Tanzi, V. (1989). The Impact of Macroeconomic Policies on the Level of Taxation and the Fiscal Balance in Developing Countries. *Staff Papers*, 36(3), 633-656.
- Victor, T. (1996). Adjusting Taxes for Inflation. *Tax Law Design and Drafting*, (Ed. Victor, T.) Washington D.C.: International Monetary Fund.
- Yamak, R. ve Erdem, H.F. (2017). *Uygulamalı Zaman Serisi Analizleri, Eviews Uygulamalı*. Trabzon: Celepler Matbaa
- Yıldız, B. (2019). Vergi Gelirlerinin Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Analiz: Yüksek Gelirli OECD Ülkeleri Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 324-339.

**DYNAMIC RELATIONS AMONG INFLATION, INFLATION
VOLATILITY AND TAX REVENUES: THE CASE OF TURKEY**

Extended Abstract

Aim: Inflation, according to monetarists, is a monetary phenomena. It is suggested in this context that inflation is caused by an excessive growth in the money supply. While raising the money supply to finance government spending is considered as a source of inflation, incorrectly administered monetary policy is also seen as a cause of macroeconomic instability. Because of the dynamic relationship between inflation and money supply, it can be said that an increase in inflation reduces the current inflation tax base for the state and the state's efforts to collect inflation tax revenue at a certain level may cause an increase in the inflation rate. Inflation, by creating an uncertain environment, can have various adverse consequences on the economy in addition to its adverse effects on economic growth. One of the harmful effects of inflation on the economy is inflation volatility. The adverse consequences of high inflation and its associated high inflation volatility are considered particularly worrying. Inflation volatility may make future price expectations more uncertain.

Governments can increase their income by collecting taxes, monetize, charging or borrowing directly from consumers for the goods and services they provide. One of the important factors affecting tax revenues is inflation. High inflation rates may adversely affect tax revenues through various channels through payment and collection delays.

Given the adverse impacts of inflation on the economy, it is important to understand the relationship between inflation and inflation volatility, which is associated with higher inflation levels, and tax revenues, and to create economic policies accordingly. In this context, the aim of the study is to investigate the relationships among inflation, inflation volatility and tax revenues by using the Johansen ve Juselius cointegration test and Vector Autoregressive (VAR) model.

Method(s): The annual data set covered the period of 1965-2019 was utilized in the study. The relationships among inflation, inflation uncertainty and tax revenues by using the Johansen ve Juselius cointegration test and Vector Autoregressive (VAR) model. In the first stage of the econometric analysis, inflation uncertainty was measured with the conditional variance series obtained from the EGARCH method, and then the stationarity properties of the variables were examined using Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Philips-Perron (PP) unit root tests.

Findings: The results obtained from the VAR model, which is created by taking into account the stationarity levels of the variables, revealed that the inflation uncertainty, which is largely caused by the inflation rate, has an effect on tax revenues. The results of Johansen-Juselius cointegration test showed that there is no long-run relationships between inflation, inflation volatility and tax revenues.

Conclusion: It is critical to identify and understand the details of the relationships between inflation, which affects the economy through various channels, and the inflation volatility associated with higher inflation levels, and tax revenues. For this reason, in this study, the relationships between inflation, inflation volatility, and tax revenues were explored for the Turkish economy considering the period of 1965 to 2019 by using the Johansen-Juselius (1990) cointegration test, and the Vector Autoregressive (VAR) model of Sims (1980). According to the empirical results of the cointegration analysis, there is no evidence of a long-run relationship between inflation, inflation volatility, and tax revenues. The results obtained from the VAR Granger causality analysis revealed the existence of unidirectional causality from inflation to inflation volatility, and also a unidirectional causality from inflation volatility to tax revenues. Impulse-response functions and variance decomposition results prove that inflation volatility has a direct effect on tax revenues. In line with all these findings, it can be said that the inflation volatility,

which is directly determined by the inflation rate, has a direct effect on tax revenues, and that the inflation rate also affects tax revenues indirectly through inflation volatility.

The results obtained from the study revealed that, in addition to the inflation rate, inflation volatility, which is largely the source of the inflation rate, is an important factor that should be taken into account in the stages of designing fiscal policies and evaluating their effectiveness.

DİJİTAL HASTANE ORTAMINDA ÇALIŞAN SAĞLIK PROFESYONELLERİNİN DENEYİMLERİ; AVANTAJLAR, KOLAYLIKLAR VE GÜÇLÜKLER¹

Asuman ALKAN DEMİR², Nazan TORUN³

Öz

Bu çalışma dijital hastane özelliği taşıyan bir sağlık kurumunda bu süreçte yaşanan avantajları, kolaylıkları ve güçlükleri ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen kullanılmıştır. Veriler yüz yüze yarı-yapılandırılmış görüşmeler neticesinde toplanmıştır. Niteliksel verilerin analizinde ise içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Yapılan görüşmelerde katılımcılar dijital hastane sisteminin teknoloji ve bilgi çağı olan günümüzde uygulanmasını kaçınılmaz olarak bulmuşlardır. Ayrıca katılımcılar dijital hastane sisteminin avantaj ve kolaylıklarının olduğu kadar uygulanmasında birtakım güçlüklerinin de olduğunu ifade etmişlerdir. Dijital hastane uygulamalarının Türkiye’de gelişmesi için öncelikli mevcut durumun ortaya konulması ile bunların kullanımına ilişkin stratejiler hazırlanması hem Sağlık Bakanlığı’nın ilgili yetkililerinin hem bu hizmeti sunan personelin hem de HBYS firmalarının bu konuda eğitilmesi ve devletin bu konuda teşvikleri ile denetimlerin sağlanması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Dijital hastane, EMRAM, e-sağlık, hastane bilgi sistemleri, HİMSS
JEL Sınıflandırması: I19, 03, L86

EXPERIENCES OF THE HEALTH PROFESSIONALS WORKING IN THE DIGITAL HOSPITAL ENVIRONMENT; ADVANTAGES, CONVENIENCES AND HASSLES

Abstract

This study identifies that planned with the aim to present the advantages, conveniences and difficulties institution having the feature of digital hospital experience on its way to digitalization. In the study, phenomenological design, one of the qualitative research methods, was used. Data were collected through face to face semi structured interviews. In the analysis of qualitative data, content analysis method is used. During the interviews conducted, participants found the practice implementation of digital hospital system inevitable in our technology and information age. However, the participants also stated that as much as advantages and conveniences of the practice of digital hospital system also are some of its difficulties. For the development of Digital Hospital Implementations in Turkey, exhibiting the current situation at first and preparing strategies about the usage of these implementations, educating both the related authorized and serving staff of Health Ministry and HBYS companies, providing encouragements and overseeing by the state are important.

Keywords: Digital hospital, EMRAM, e-health, hospital information systems, HİMSS
JEL Classification: I19, 03, L86

¹ Bu çalışma “Dijitalleşen Hastanede Çalışan Personelin Deneyimleri; Avantajlar, Kolaylıklar ve Güçlükler” adlı dönem projesinden üretilmiştir

² Hemşire, Ankara Gazi Mustafa Kemal Hastanesi, e-mail: al_suman@hotmail.com ORCID: 0000-0003-4871-1891

³ Doç.Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, e-mail: nazansf@gmail.com ORCID: 0000-0003-1793-3248

1. Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişmesiyle birlikte insan bilgisinin tüm alanları etkilenmektedir. Sağlık sektörü de büyük miktarda üretilen bilgi ve bilgi çeşitliliği nedeniyle bu teknolojiye yararlanmaktadır. Bu doğrultuda hastane bilgi sistemi geliştirilmiştir (Abbasi ve Fayaz, 2014:855). Genel olarak, hastane bilgi sisteminin amacı hasta verilerini toplamak, kaydetmek, işlemek ve çıkarmak için bilgisayarları ve iletişim araçlarını kullanmak ve hastaların bakım ve yönetim bilgileri arasında bir bağlantı oluşturmaktır (Ahmadian vd., 2014:151). Hastane bilgi sistemlerinin kullanımının artması ile birlikte teknolojinin üst noktada kullanılması ile dijital hastanelere adım atılmaya başlanmıştır (Tüfekçi vd., 2017:145)

Sağlık hizmetlerinin kalitesini iyileştirmek, zamandan tasarruf sağlamak, istenilen verilere doğru, hızlı ve standart bir şekilde ulaşmak, diğer sağlık kurumlarındaki gelişmeleri takip ederek uyum sağlamak amacıyla modern hastane bilgi sistemlerinin kullanımı zorunlu hale gelmiştir (Ünal, 2016:124). Ayrıca dünya genelinde sağlık bakım maliyetlerinin önlenemez yükselişi ile birlikte sağlık kuruluşlarının sundukları bakım ve hizmet kalitesini değiştirmeden operasyon maliyetlerini kontrol altına alabilmesi için maliyet-etkili bir sistem oluşturmaları zorunlu hale gelmektedir. Sağlık bilişimi uygulamaları bu amaç doğrultusunda enformasyonu yönetmekte, maliyetleri azaltmakta, toplam kalite yönetimini kolaylaştırmakta ve sürekli kalite geliştirme programlarının devamlılığını sağlamaktadır (Salehinajad vd., 2014:270).

Hastane bilgi sistemlerinin kullanılmasının birçok avantajları bulunmaktadır. Bilgi sistemlerinin kullanılması ile birlikte hastane personeli daha az iş yüküne sahip olacak ve hata yapma olasılığı daha düşük olacaktır (Kılıç, 2016:52). Aynı zamanda e-Sağlık sistemi, sağlık maliyetlerinde %50'ye, verimlilikte ise (dijital hastaneler vb.) %35'e varan kazanımlar sağlamaktadır (Kılıç, 2017:203).

Hastane bilgi sistemlerinin faydalarına rağmen, kullanıcılar tarafından kolaylıkla kullanılmadığı için yaygın olarak kullanılmamaktadır (Or vd., 2014:99). Bununla birlikte, bu sistemleri kullanırken bazı güçlükler ve engeller ile karşı karşıya kalınmaktadır (Ahmadian vd., 2017:151). Sağlık bilişim sistemlerinde mekanik faktörler (tasarım kusurları, donanım ve ağ bağlantı sorunları) (Dwivedi vd., 2015:143) ile insani faktörlere (bilgi eksikliği, sisteme ilişkin negatif tutumları ve güvenlik endişeleri) bağlı olarak uygulama sorunları yaşanabilmektedir (Rogers vd., 2013:1068; Koca vd., 2017:770). Hastane bilgi sistemlerinin başarılı bir şekilde uygulanmasında en çok insani faktörler etkili olup, daha sonra da teknolojik faktörler ile organizasyonel ve yönetsel faktörler etkilidir. Sistemin başarılı bir şekilde uygulanmasında İnsan faktörlerinin bileşenleri arasında, bilgisayar kullanımındaki genel bilgi ve beceriler, hastane bilgi sistemi kullanım kolaylığı ve nasıl kullanılacağını öğrenme kolaylığı, diğer insan faktörlerinden daha etkili olmuştur (Farzandipur, 2016:51).

Bilgi sistemlerinin teknik sorunlarının yanı sıra, bu sistemlerin başarılı bir şekilde uygulanmasında teknik olmayan faktörler de büyük önem taşımaktadır. Bunlar arasında, klinik görevlerin doğası ve örgütsel kültür, sistemlerin kullanıcıların beklentilerini karşılayacak şekilde tasarlanması sayılabilir. Çalışanların beklentilerinin karşılanmaması kullanıcıların sisteme karşı memnuniyetsizliğine yol açabilir. Bu durumu sistemin kullanımına karşı direnç ve sistemin başarısızlığı izleyebilir. Sistemi uygulamadan önce kullanıcıların ihtiyaçlarını değerlendirmek, onları uygulamanın çeşitli aşamalarına dahil etmek, eğitmek ve bilgisayar becerilerini geliştirmek, daha iyi bir sistem başarısı elde etmek için gerekli görünmektedir. Bu nedenle, bir sistemin güçlü ve zayıf yönlerini kullanıcılar açısından belirlemek için, sistemin uygulamasından önce, sırasında veya sonrasında değerlendirme yapılması gerekmektedir. Böylelikle sistemin başarılı bir şekilde işleyebilmesi için kullanıcı beklentilerine göre ayarlanabilir (Ayatollahi vd., 2016:326; Alipour vd., 2017: 49).

Bu çalışmada; Türkiye'de giderek yaygınlaşan dijital hastane uygulamaları konusunda daha önce pilot hastane seçilen bir hastaneden yola çıkarak dijital uygulamaların ne durumda olduğunu, sağlık profesyonellerinin bu konuya bakış açılarını, sistemin avantajlarını ve çalışanların yaşadıkları

aksaklıkların ve zorlukların tespit edilerek bunlara yönelik önlemlerin alınması konusunda farkındalık yaratılması amaçlanmıştır.

Sağlık Bakanlığı'nın dijital hastane projesini yaygınlaştırılmayı hedeflediği ve özellikle COVID-19 salgını ile dijital uygulamaların önemi fark edilen bu dönemde çalışmada bulunan sonuçların yararlı olacağı düşünülmektedir.

2. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen, derinlemesine görüşme tekniği kullanıldı. Fenomenolojik desende bireylerin yaşamış oluğu deneyimlerin anlamlandırılması amaçlanmaktadır (Creswell, 2014:150). Bu nedenle bu çalışma, ilk dijital hastane olan Gazi Mustafa Kemal Devlet Hastanesi'nde çalışanların bizzat deneyimledikleri kolaylıkları, aksaklıkları ve zorlukları ortaya koymayı sağlayacağı düşüncesiyle fenomenolojik desende yürütüldü.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu seçkisiz örneklem yöntemlerinden amaçsal örneklem yöntemiyle belirlendi. Çalışmaya dahil edilen katılımcılar Türkiye'nin ilk pilot dijital hastanesi olan Ankara Gazi Mustafa Kemal Devlet Hastanesi'nde çalışan (doktor, hemşire, tıbbi sekreter, sosyal hizmet uzmanı, anestezi teknikeri, sağlık memuru, ATT, odyometrist, ebe, psikolog) sağlık profesyonelleridir. Çalışmanın katılımcıları, 26-56 yaş aralığı olan, kırk üçü kadın altısı erkek olmak üzere toplam 49 kişiden oluşmaktadır.

2.2. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması iki şekilde yapıldı; araştırmacı tarafından yüz yüze yarı yapılandırılmış görüşmeler ve görüşme sorularının katılımcılar tarafından direk doldurulması. Görüşmeler, sorulan sorulara katılımcıların vermiş olduğu cevaplar aynı olana kadar yani veri doygunluğu elde edilene kadar devam edildi. Çalışma Ağustos-Eylül 2019 tarihleri arasında gerçekleştirildi.

2.3. Veri Toplama Aracı

Yarı yapılandırılmış görüşme formu: İki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcılara ait tanıtıcı özelliklerini belirlemeye yönelik (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, mesleği, çalıştığı birim, hastanedeki toplam çalışma süresi, meslekteki yılınız, gelir durumu, bilgisayar kullanımı hakkında daha önce eğitim alıp almadığı, HBYS eğitimi alıp almadığı, daha önce çalıştığı hastanenin dijital hastane uygulaması olup olmadığı) 11 kapalı uçlu soru maddesi bulunmaktadır. İkinci bölümde ise; literatürde daha önce yapılan çalışmalar incelenerek hazırlanan, katılımcıların dijital hastane hakkındaki görüşlerini belirlemeye yönelik (dijital hastanenin avantajları, sağladığı kolaylıklar, yaşattığı güçlükler ve dijital hastanede çalışmanın güvenli olup olmadığı, tam anlamıyla dijital hastane olabilmek için gerekenleri, beklentileri ve önerileri) açık uçlu sorular yer almaktadır. Soruların anlaşılabilirliğini ve etkinliğini tespit etmek için öncelikle uzman görüşü alındı. Uzman görüşleri sonucunda hazırlanan sorular 5 katılımcı ile ön görüşme yapılarak görüşme formuna son hali verildi.

2.4. Çalışmanın Etik Yönü

Çalışma için etik onay Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan (31.07.2019 tarih 21 sayılı) alındı. Çalışmada yapılan görüşmeler ve sonuçların sunulması Helsinki Dünya Tıp Birliği Deklarasyonu ilkelerine uygun olarak yapıldı. Katılımcılara öncelikle çalışma hakkında açıklama yapılarak çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen kişiler ile görüşme yapıldı. Görüşme sırasında katılımcıların kimlikleri gizlendi ve çalışma bulgularında yer alan katılımcı söylemleri ise kodlarla (N1, N2, N3, vb.) aktarıldı.

2.5. Verilerin Analizi

Sürekli değişkenlerin (yaş, hastanede çalışma süresi, toplam çalışma süresi, gelir) normal dağılıma uygunluğu grafiksel olarak ve Shapiro-Wilk testi ile incelendi. Katılımcıların yaş ve toplam

çalışma süresi değişkeninin normal dağıldığı, hastanede çalışma süresi ile gelirin normal dağılmadığı saptandı. Yaş ve toplam çalışma süresi için tanımlayıcı istatistikler ortalama \pm Standart Sapma ile gösterilirken, hastanede çalışma süresi ile geliri ise [Inter QuartileRange (IQR)] ile gösterildi. Kategorik değişkenlerin (cinsiyet, eğitim durumu, meslek çalışılan birim, bilgisayar kullanımı hakkında daha önce eğitim alma durumu, HBYS eğitimi alma durumu, daha önce dijital hastane uygulamasını görme durumu) gösteriminde sayı ve yüzde kullanıldı. Çalışmada katılımcıların dijital hastanenin avantajları, sağladığı kolaylıklar, yaşattığı güçlükler ve dijital hastanede çalışmanın güvenli olup olmadığı, tam anlamıyla dijital hastane olabilmek için yapılması gerekenleri, beklentileri ve öneriler hakkındaki sorulara vermiş oldukları cevapları analizi etmek içerik analizi (content analysis) yöntemi kullanıldı.

3. Bulgular

3.1. Sosyodemografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Katılımcılarının 43 (%88)'ü kadın, 6 (%12)'si erkektir. Yaş ortalaması 43 \pm 0,93 yıl olan katılımcıların toplam çalışma süresi 22 \pm 0,91, hastane çalışma süresi Ortanca 90 (IQR=144) ay, geliri ise Ortanca 4500 TL (IQR=212)'dir (Tablo 1).

Katılımcıların 35 (%72)'i lisans, 10 (%20)'ü lisansüstü ve 4 (%8)'ü ise ön lisans mezunudur. Katılımcıların 34 (%70)'ü hemşire 3 (%6)'ü tıbbi sekreter ve sağlık memuru, 2 (%4)'si ebe ve odyometrist, 1 (%2)'i doktor, sosyal hizmet uzmanı, anestezi teknikeri, ATT ve psikolog 'tur. Katılımcıların 13 (%27)'ü klinikte, 11 (%22)' idari birimde, 9(%11)'u poliklinikte, 4 (%8)'ü ameliyathane, yoğun bakım, acil servis ve kan alma biriminde çalışmaktadır.

Katılımcıların 31(%63) 'i daha önce bilgisayar konusunda, 14 (%29)' ü HBYS konusunda eğitim almamışken, 18 (%37)'i bilgisayar, 35 (%71)'i HBYS konusunda eğitim almıştır. Katılımcıların 45 (%92)'nin daha önce çalıştığı kurumda dijital hastane uygulaması yokken 4 (%8)'nün daha önce çalıştığı kurumda dijital hastane uygulaması bulunmaktadır.

3.2. Açık Uçlu Sorulara İlişkin Bulgular

Katılımcılar, dijital hastane sisteminin, teknoloji ve bilgi çağı olan günümüzde uygulanmasının kaçınılmaz olarak bulmuşlardır. Ayrıca katılımcılar dijital hastane sisteminin avantaj ve kolaylıklarının olduğu kadar uygulanmasında birtakım güçlüklerinde olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda görüşmeler sonucunda beş ana, toplamda altı alt tema oluşturulmuştur;

1. Devam Ettirilmeli Ancak Geliştirilmesi Gereken Bir Sistem
2. Vazgeçilemeyen Bir Uygulama
3. Güven ve Güvensizliğin Arasındaki Bir Durum
4. Avantaj ve Kolaylık Sağlayan Bir Uygulama
 - Zamandan Tasarruf
 - Ulaşımında Kolaylık
 - Ekonomik
5. Uygulamada Yaşanan Güçlükler
 - Sistem Durması ve Arızalanması
 - Herkesin Bilgi Sahibi Olmaması
 - Teknolojinin Hızla Gelişmesi Nedeniyle Uyum Sağlayamama

Temaları destekleyecek katılımcı söylemlerinin hepsine çalışmada yer verilmesi mümkün olmadığı için bazı katılımcıların söylemlerine yer verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Özellikleri

		n (%)	
		Ort ±Sd Min-Mak	
		Ortanca (IOR)	
Cinsiyet*	Kadın	43 (88)	
	Erkek	6 (12)	
Yaş**		43±0,93 (26-56)	
Eğitim Durumu*	Ön Lisans	4 (8)	
	Lisans	35 (72)	
	Lisansüstü	10 (20)	
Mesleği	Doktor	1 (2)	
	Hemşire	34 (70)	
	Tıbbi Sekreter	3 (6)	
	Sosyal Hizmet Uzmanı	1 (2)	
	Anestezi Teknikeri	1 (2)	
	Sağlık Memuru	3 (6)	
	ATT	1 (2)	
	Odyometrist	2 (4)	
	Ebe	2 (4)	
	Psikolog	1 (2)	
	Çalıştığı Birim*	Ameliyathane	4 (8)
		Klinik	13 (27)
		Yoğun Bakım	4 (8)
Poliklinik		9 (19)	
Acil Servis		4 (8)	
İdari Birim		11 (22)	
Bilgisayar kullanımı hakkında daha önce eğitim aldınız mı	Evet	18 (37)	
	Hayır	31 (63)	
HBYS (Hastane Bilgi Yönetim Sistemi) eğitimi aldınız mı?	Evet	35 (71)	
	Hayır	14 (29)	
Daha önce çalıştığınız kurumlarda dijital hastane uygulaması var mıydı?	Evet	4 (8)	
	Hayır	45 (92)	
Toplam Çalışma Süresi (ay)**		22 (0,91) (8-35)	
Hastane Çalışma Süresi (ay)***		90 (144) (5-384)	
Gelir (TL) ***		4500 (212) (4000-7000)	

*n (%)**Ort ±Standart sapma ***Ortanca (Çeyrekler arası aralık (IQR))

3.2.1 Devam Ettirilmeli Ancak Geliştirilmesi Gereken Bir Sistem

Katılımcılar, teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı, bilgi çağı olan günümüzde dijital hastanenin çağın gerekliliği olarak kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir. "Günümüz bilgi çağı olduğuna ve

teknoloji bu kadar ilerlediğine göre kullanılması gerektiğini düşünüyorum... Sağlık sisteminde de günümüzdeki gelişmeleri takip edebilmesi gerektiğini düşünüyorum... Evrak kullanımı sifirlandmalı...Tüm işlemler dijital ortamlarda yürütülmeli....Sadece hastane değil tüm sağlık sistemi evraksız dijital olmalı.” (N16, 39 yaş)

Katılımcılar aynı zamanda dijital hastane uygulamasının işlemleri hızlandırması, bilgiye ulaşımının kolaylaştırması gibi birçok faydası olduğundan devam ettirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. “Dijital hastaneler artarak devam etmelidir. Çünkü çalışanlar ve hastalar işlemlerinde hızlı, kolay erişim sağlanmaktadır. Çalışanın etkin ve verimli çalışması sağlanmaktadır. Kurum içinde yapılan işlem değişikliklerine hemen ulaşılabilir.” (N22, 38 yaş)

Bununla birlikte katılımcılar dijital hastane uygulamasının devam ettirilmesi gerektiğini ifade etseler de sistemin alt yapısı ve donanımından kaynaklı aksaklıkların olduğunu ve bu durumun tekrar eski sisteme dönüş ve tekrar sisteme giriş yapılmasına neden olduğu için zaman ve iş gücü kaybı yarattığını ifade etmişlerdir. “Devam edebilir Ama sistemi geliştirmek gerekir...Hastalar ve çalışanlar açısından doğru kullanım ve eleman sayısının yeterli olduğu zaman tabii ki işlerin daha çabuk ilerlemesi açısından iyi, fakat sistem işlemeyince tekrar eski sisteme dönüş ve tekrar sisteme giriş zaman kaybına sebep olmaktadır...” (N12, 54 yaş)

Bu nedenle katılımcılar uygulamanın geliştirilmesi için sistemim hızla gelişen teknolojiye uygun alt yapı ve donanımına sahip olması, kullanılan tablet ve bilgisayar sayısının çalışan personel sayısına göre olması, çalışanlara bu konuda eğitim verilerek uyumun sağlanması, elektrik ve internet kesintisine yönelik gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. “Dijital hastanelerin artarak devam etmesi için altyapının çok iyi olması, çalışanların düzenli ve iyi eğitim ile uyumlarının artırılması gereklidir.” (N4, 46 yaş)

3.2.2. Vazgeçilemeyen Bir Uygulama

Bu tema katılımcıların dijital hastane sisteminden vazgeçip eski manuel sisteme dönmek isteme durumları ile ilgilidir. 3 katılımcı hariç diğer tüm katılımcılar (n:46) dijital hastane uygulamasının hızlı ve pratik olduğu için zaman ve iş gücü kaybını önlediğini, günümüz teknoloji çağı olduğu için ona uyum sağlamamız gerektiğini ifade ederek bu uygulamadan vazgeçmeyeceklerini dile getirmişlerdir. “Eski manuel sisteme dönmek istemem. İş yükünün artmasına, zaman ve hız kaybına yol açtığı için istemem.” (N11, 40) ; “Hayır, dönmek istemem. Manuel sistem iş yükünü artırır. Zaman kaybına yol açar.... Gerekli olduğunu düşünüyorum. İçinde bulunduğumuz çağda artık her şey çok çabuk ilerliyor. Sağlık hizmetlerinin de buna ayak uydurması gerekiyor” (N21, 38 yaş).

3.2.3. Güven ve Güvensizliğin Arasındaki Bir Durum

Bu tema katılımcıların dijital hastane uygulamasının onları güvende hissettirme durumu ile ilgilidir. Katılımcıların bazıları (n: 19) kullanıcı şifresinin kırılarak kötü amaçlı kullanılacağı, virüs sebebiyle bütün programların çökebileceği, sistem çökünce geriye dönük bilgilerin silinebileceği, teknolojiye bağımlılığa neden olabileceği, bazı yetkililerin bilgiler üzerinde değişiklik yapabileceği, tetkik sonuçların değiştirilebileceği gibi nedenlerden dolayı dijital hastane sistemini güvenli bulmadıklarını ifade etmişlerdir. “İşlemlerin hızlı olmasını sağlayan, kâğıt ve zamandan tasarruf sağlayan ancak bilgi güvenliği açısından sıkıntılı ve teknolojiye bağımlılığa neden olan bir uygulama... Virüs yazılımları (kötü amaçlı), bilgilere ulaşmanın kolaylığı, Mahremiyet riskleri nedeniyle zaman zaman tedirgin ediyordum.” (N28, 53 yaş); “Bazı aksaklıklar yüzünden hissettirmiyor. Bazı yetkililerin bilgiler üzerinde değişiklik yapabildiğini güvenli bulmuyorum. Yazdığımız notlar silinebiliyor. Tetkik sonuçları değiştirilebiliyor” (N41,42 yaş)

Bununla birlikte katılımcıların çoğunluğu (n:31) dijital hastane sistemini, bilgiyi saklamasını kolaylaştığı, kimin ne yaptığı ve hangi hasta ile ilgilendiğini belirlemesi, hasta bilgilerinin dışarı sızılmasını önlemesi, personelin kendi şifresi ile giriş yapmaya olanak sağlaması, “Evet, çalışan personelin kendi şifresi ile giriş yapmalı ve verilerin arşivlenmesi adına güvende hissediyordum” (N10, 39) verilerin saklanması kâğıdın yok olma (yangın, su baskını) riskine göre daha iyi olması, “Evet,

güvenli olduğunu düşünüyorum. Kâğıdın ömrü kısadır, kaybolabilir veya su basarak ortadan kalkabilir. Ama ben biliyorum ki dijital hastanelerde veriler kaybolmaz.” (N45, 41) kayıtların daha doğru ve güvenilir olması nedeniyle hata yapma riskinin düşük olması, her yaptığını sistemden görme olanağının olması, hastalara yanlış tedavi ve ilaç uygulamalarında uyarı veriyor olması gibi nedenler ile kendilerini güvende hissettiklerini ifade etmişlerdir. *“Güvenli olur. Hastaların yanlış tedavi ve ilaç uygulamalarında en aza indirilir.”* (N31, 48 yaş).

3.2.4. Avantajlı ve Kolaylık Sağlayan Bir Uygulama

Bu tema dijital hastanenin avantajları ve sağladığı kolaylıklar ile ilgilidir. Bu tema “Zamandan Tasarruf”, “Ulaşımında Kolaylık” ve “Ekonomik” olmak üzere üç alt temalarından oluşmaktadır.

“Zamandan Tasarruf”

Katılımcılar dijital hastane uygulamasının işlemlerin doğru, eksiksiz ve hızlı bir şekilde yapılmasına olanak sağladığı için zamandan kazanç, tasarruf sağladığını ifade etmişlerdir. *“Zamandan tasarruf... En önemlisi zaman kazandırır”* (N1, 50 yaş); *“Bilgiye hızlı ve güvenilir ulaşılabilmesi...Yer ve zaman kaybını azaltması”* (N16, 39yaş); *“İşlerin daha hızlı ve kolay yürümesi ..Bu hem kişi (hastaya) hem de çalışanlara zaman kolaylığı sağlıyor”* (N46, 51yaş)

“Ulaşımında Kolaylık”

Görüşme yapılan katılımcılar tarafından; dijital hastane sisteminin hem hasta hem de çalışan personel için daha önce yapılan tüm tetkik, tedavi ve görüntüleme kayıtlarının istenildiği anda hızlı ve kolay ulaşılabilmesi *“...ve kısa sürede bütün tahlillere ulaşılabilir”* (N2, 36 yaş), birimler arası iletişim ve evrak postasında kolaylık sağlaması *“Sağlık çalışanları ve hastaların uzaktan iletişim kurarak gerektiğinde hasta hastaneye gitmeden sağlık hizmeti alabilecek olması. Sağlık hizmetlerinin kalitesini artırılması, bilgiye en kısa seviyede ulaşmak, sağlık alanında hız güven tasarruf açısından avantajları var.”* (N30, 37 yaş), ve malzeme takibini kolaylaştırması, *“Malzeme takibini kolaylaştırması”* (N16, 39 yaş), açısından ulaşımında kolaylıklar sağladığı ifade edilmiştir.

“Ekonomik”

Ekonomik alt teması dijital hastane uygulamasının kullanılmasının ekonomik yönden sağladığı avantajlar ile ilgilidir. Görüşme yapan katılımcılar dijital hastane uygulamasının kağıt kullanımını azalttığı için kağıt israfını önlediği *“Kâğıt israfına engel oluyor”* (N3, 51 yaş), işlemleri hızlı ve kolay yapmaya olanak sağladığı için iş gücünde kazanç sağladığı *“İşgücü tasarrufu”* (N41, 42 yaş), hata yapmayı önlediği için ikincil tedavi maliyetlerin oluşmasını engellediği *“Tıbbi ve idari hatalar en aza inecektir... Hastanın herhangi bir ilaca alerjisi varsa bu ilacın uygulanması işleminde sistem uyarı vererek hastaya yanlış ilaç verilmesini engeller. Değerlendirmelerde doğruluk ve kaliteyi artırır... Radyolojik görüntüler CD, dijital ortamlar üzerinden verileceği için çevrede korunmuş olacaktır... Maliyetlerde belirgin azalma olur”* (N9, 41 yaş), verileri elektronik ortamda depolanmasına olanak sağladığı için arşiv hizmetlerinde kazanç sağladığı için *“Kâğıttan tasarruf edildiği gibi aynı zamanda arşiv alanına ihtiyaç duyulmaz. Kâğıt kullanımı ve dosyalama için ayrılan para ve yerden tasarruf edilir”* (N22, 38 yaş), ekonomik yönden birçok avantajlarının olduğunu ifade etmişlerdir. *“Zaman, emek ve maliyet açısından yararlı olduğunu düşünüyorum. Bilgiye erişim ve saklanması konusunda çok etkili buluyorum.”* (N37, 56 yaş)

3.2.5. Uygulamada Yaşanan Güçlükler

“Uygulamada Yaşanan Güçlükler “ana teması dijital hastane uygulamasında yaşanan güçlükler ilgili olup “Sistem Durması ve Arızalanması”, “Herkesin Bilgi Sahibi Olmaması” ve “Teknolojinin Hızla Gelişmesi Nedeniyle Uyum Sağlayamama” olmak üzere üç alt temadan oluşmaktadır.

“Sistem Durması ve Arızalanması”

Katılımcılar, dijital hastane uygulamasında yaşanan en büyük güçlüğün, sistemin durması, kesintiye uğraması veya arızalanması durumunda bütün işlerin aksaması, *“Sistemin kesilmesi..."*

Verilerin kaybolması” (N14, 37 yaş), yapılan işlemlerin sistemde kaybolması durumunda tekrar işlemlerin girilmesinden dolayı zaman kaybının ve karmaşanın olmasını göstermişlerdir. “Sistem gittiği zaman, ya da kayıt esnasında elektrikler giderse, tüm yazılar silinir. Tekrar yazılmak zorunda kalınır. Hasta kayıtların da bu gibi ciddi sorunlar teşkil edebilir.” (N5, 55 yaş)

“Herkesin Bilgi Sahibi Olmaması”

Katılımcılar tarafından dijital hastane uygulanmasının sorunsuz bir şekilde işleyebilmesi için tüm çalışanların bu konuda eğitim alması ve bilgisayar kullanımı konusunda uyumun sağlanması için çalışanların motive edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. *“Kullanan personelin yeterli eğitimi alıp uygulayabilmesi.” (N37, 56 yaş), “Çalışanların sistemi bilmemesi ile ilgili sıkıntılar mevcuttur” (N48, 50 yaş)*

“Teknolojinin Hızla Gelişmesi Nedeniyle Uyum Sağlayamama”

Görüşme yapılan katılımcılar tarafından dijital hastane uygulamasında yaşanan güçlüklerden bir tanesinin de teknolojinin hızla gelişmesinden dolayı sistemde yavaşlamaların olması *“Kullandığımız cihazların bazılarının teknolojisinin eskimesi ve bu yüzden bilgisayara veri girişi yapılamaması” (N20, 45 yaş) ve yapılan güncellemelere çalışanların ve sistemin uyum sağlayamaması şeklinde ifade edilmiştir. “Teknolojinin sürekli yenilenmesi nedeniyle kendini yenileme gereği” (N28, 53 yaş)*

4. Tartışma

Dijital hastane özelliği taşıyan bir sağlık kurumunda görev yapan sağlık çalışanlarının dijital uygulamaya bakış açılarını, yaşadıkları avantajları, kolaylıkları ve güçlükleri ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmada elde edilen sonuçlardan ilki, dijital hastane uygulamasının işlemleri hızlandırması, bilgiye ulaşımının kolaylaştırması gibi birçok avantajı olduğundan devam ettirilmesi gereken çağın gerekliliği olarak görülmesidir. Ayrıca çalışmada çalışanlar dijital hastane uygulamasının hızlı ve pratik olduğu için zaman ve iş gücü kaybını önlediğini, günümüz teknoloji çağı olduğu için ona uyum sağlanması gerektiğini ifade ederek bu uygulamadan vazgeçmeyecek istemedikleri. Çalışma sonuçlarımızı destekleyecek nitelikte olan Tabibi ve arkadaşlarının (2011) yapmış olduğu çalışmada, kullanıcıların hastane bilgi sisteminin birçok avantajları nedeniyle memnun kişilerde sistemi kullanmaya devam etme niyeti olduğu belirtilmiştir. Bu sonucuna göre personelin dijital uygulamalardan elde edeceği avantajların ne kadar fazla ise o kadar memnun olacağı ve ne kadar memnun ise de sistemi kullanmaya o kadar devam etmek istedikleri belirlenmiştir (Tabibi vd., 2011:105).

Yapılan çalışmada elde edilen diğer bir sonuç ise dijital hastane uygulamasının avantajları yanında birçok kolaylıklar sağladığıdır. Kolaylıklardan biri işlemlerin doğru, eksiksiz ve hızlı bir şekilde yapılmasına olanak sağladığı için zaman kazancı iken diğerleri ise, daha önce yapılan tüm tetkik, tedavi ve görüntüleme kayıtlarının istenildiği anda hızlı ve kolay ulaşılabilmesi, birimler arası iletişim ve evrak postasında kolaylık sağlanması ve malzeme takibini daha kolay yapılması olarak belirlenmiştir. Çalışmada literatürle uyumlu ve çoğunlukla beklendik yönde bulgular elde edilmiştir. Uluslararası yapılan çalışmalarda hastane bilgi sistemlerinin kullanılmasının, hasta bilgilerine erişimde kolaylık sağladığı, bilgilerin daha kolay belgelendiği, zaman ve maliyet tasarrufu sağladığı ve gelecekteki kullanıcıların gereksinimlerini karşıladığına dair birçok avantajlar ve kolaylıklar sağladığı belirlenmiştir (GhaderiNansa vd.,2013:190; GhaziSaeedi vd., 2013:447; Vedel vd., 2012:73; Nayeri vd., 2014:10). Türkiye’de yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bayer ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmada dijital hastane uygulamaları ile hastanenin prestijinin ve güvenilirliğini arttırdığını, ilaç hataların önlenmesi ile hasta güvenliğinin artırılmasına katkıda bulunduğu, verilerin hızlı, sistematik ve güvenilir bir şekilde ulaşılabilirliğinin sağlandığı, ilaç israfının engellenmesi ile birlikte genel yönetim maliyetlerinin düşürülmesi gibi birçok avantajlarının olduğu tespit edilmiştir (Bayer vd., 2019: 335).

Çalışmada elde edilen diğer önemli bir sonuç ise sistemin alt yapısı ve donanımından kaynaklı aksaklıkların olduğu ve bu durumun tekrar eski sisteme dönüş yapılması ve/veya tekrar sisteme

girilmesine neden olabileceği için zaman ve iş gücü kaybı yarattığı ve bu kapsamda uygulamanın geliştirilmesi için yönetimin birtakım tedbirleri alması gerektiğidir. Önceki çalışmalarda da dijital uygulamalarda karşılaşılan engeller benzer olarak bulunmuştur. Çalışmalarda yazılım ve donanım faktörleri gibi teknolojik faktörler en önemli engeller olarak rapor edilmiştir (Ahmadian vd., 2014:151; McGinn vd., 2011:46). Ayrıca çalışmada dijital hastane uygulamasının avantajları ve kolaylıkları olduğu gibi bazı güçlüklerinde olduğu tespit edilmiştir. Dijital hastane uygulamasında yaşanan en büyük güçlük olarak sistemin durması, kesintiye uğraması veya arızalanması durumunda bütün işlerin aksaması, yapılan işlemlerin sistemde kaybolması durumunda tekrar işlemlerin girilmesinden dolayı zaman kaybının ve karmaşıklığın olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada dijital uygulamalarda güçlüklerden bir tanesinin de teknolojinin hızla gelişmesinden dolayı sistemde yavaşlamaların olması ve yapılan güncellemelere karşı çalışanların ve sistemin uyum sağlayamaması olarak belirlenmiştir. Literatürde yapılan çalışmalarda da çalışmamızın sonuçlarına benzer olarak hastanelerde dijital uygulamaların, bilgi teknolojilerin kullanımlarında birtakım zorluklar, güçlükler, eksiklikler ve aksaklıklar yaşandığı bildirilmiştir. Khajouei ve arkadaşları yapmış oldukları çalışmada hastanelerde bilgisayar eksikliğinin, hemşirelerin hastane bilgi sistemine erişiminde zorluklara neden olacağı ve bu durumun bakım verdikleri hastaların bilgi girişlerini ve zamanlarını etkileyeceğini belirtilmişlerdir. Bunun aynı zamanda hemşirelerin bu sistemleri kullanma motivasyonunu azaltabileceğini belirtmişlerdir (Khajouei vd., 2011:297). Bayer ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmada ise çalışmamıza benzer olarak siber saldırının olmasına karşın güvenlik problemlerinin olduğu, teknik alt yapının kullanımın fazla olması durumunda sistemin yetersiz kaldığı ve personelin bu konuda bilgi eksikliğinin olması gibi bazı sorunlarının yaşandığı belirlenmiştir (Bayer vd., 2019:335). Bu doğrultuda hem çalışmamız sonuçlarına hem de çalışmamızı destekleyen çalışmalar sonuçlarına göre dijital sistemi kullanan sağlık yöneticileri, yaşanan bu zorluklara ve engellere yönelik tedbirler alarak ve sistemin avantaj ve kolaylıklarından yararlanarak uygulamaların yaygınlaştırılmasını daha kolay ve sağlıklı bir şekilde sağlanacağı değerlendirilmektedir.

Çalışma sonucunda elde edilen diğer önemli bir bulgu ise dijital hastane uygulamasının çalışanları güvende hissettirme konusunda bazı tereddütlerin olduğudur. Katılımcıların bazılarının, kullanıcı şifresinin kırılarak kötü amaçlı kullanımın sağlanabileceği, virüs sebebiyle bütün programların çökebileceği, sistem çökünce geriye dönük bilgilerin silinebileceği, teknolojiye bağımlılığa neden olabileceği, bazı yetkililerin bilgiler üzerinde değişiklik yapabileceği, tetkik sonuçların değiştirilebileceği gibi nedenlerden dolayı dijital hastane sistemini güvenli bulmadıkları görülmüştür. Literatürde de çalışmamızı destekleyecek şekilde dijital uygulamaların siber saldırı, hasta kayıtların kaybolma veya çalınma riski, veri güvenliği konusunda güvenlik tehditlerinin olabileceği bildirilmiştir (Adler-Milstein, 2017:193; Alanazi, 2017; Dwivedi vd., 2015:143; Koca vd., 2017:770; Terlemez vd., 2014).

Çalışmada her ne kadar dijital uygulamaların bazı konularda güvenlik tehditleri oluşturabileceği bildirilsede katılımcıların çoğunluğunun, dijital hastane sisteminin; bilgiyi saklamasını kolaylaştırdığı, kimin ne yaptığı ve hangi hasta ile ilgilendiğini belirleyebilmesi, personelin kendi şifresi ile giriş yapmaya olanak sağlaması, verilerin saklanması kâğıdın yok olma (yangın, su baskını) riskine göre daha iyi olması, kayıtların daha doğru ve güvenilir olması nedeniyle hata yapma riskinin düşük olması, her yaptığını sistemden görme olanağının olması, hastalara yanlış tedavi ve ilaç uygulamalarında uyarı veriyor olmasına olanak sağlaması nedeniyle kendilerini güvende hissettikleri belirlenmiştir. Diğer çalışmalarda da dijital sistemler kullanıldığında sağlık verilerinin gizliliğinin önemi vurgulanmıştır (McGinn vd., 2011:16). Karaağaç ve Samancıoğlu'nun yapmış oldukları çalışmada çalışmamızı destekleyecek şekilde dijital hastane sistemlerinin tıbbi hatalara eğilim ölçeğinin bütün alt boyutları üzerinde belirgin bir etkisi olduğu bulunmuştur. (Karaağaç ve Samancıoğlu Bağlama, 2019:215). Bu nedenle dijital uygulamaların siber saldırıları önleyebilecek yazılımların geliştirildiği ve kişiler tarafından doğru kullanıldığı zaman güvenlik tehditleri bertaraf edilerek güvenli kullanım sağlanabileceği değerlendirilmektedir.

Bu çalışma sadece bir hastanede yapıldığı için dijital hastane uygulamasının sağladığı kolaylıkları avantajları ve güçlüklerin tespit edilmesinde sınırlıdır. Hastanenin örgüt yapısı, kültürü, yöneticilerin tutumu ve çalışanların davranışları dijital hastane uygulamalarının benimsenmesinde ve hayata geçirilmesinde önemli olduğu için bu çalışmanın diğer dijital hastanelerinde de yapılması literatüre farklı bakış açısı katarak katkı sağlayacaktır. Ayrıca bundan sonraki yapılacak çalışmalarda dijital hastane uygulamasının sağladığı ekonomik kazanımlarının belirlenmesi literatüre somut deliller sağlayacağı düşünülmektedir.

5. Sonuç

Dijital hastane çalışmalarına başlayacak hastane yöneticilerinin; hasta ve hastane bilgilerine her yerden hızlı ve kolay ulaşımı, veri güvenliği, tüm hizmetlerin bilgisayar ortamında yürütülmesi, hasta ve çalışan güvenliğinin ve memnuniyetinin sağlanması, maliyetlerin düşürülmesi, teşhis ve tedavinin başarılı bir şekilde yapılması gibi birçok avantaj ve kolaylık sağlayan dijital hastane oluşum sürecinin önemli titizlikle incelemelerini sağlayacak “ Tam Donanımlı Dijital Hastane Kılavuzu” na göre personel ve teknolojik altyapıyı güçlendirmeleri ve ondan sonra dijital hastane uygulamalarını hayata geçirmeleri gerekmektedir.

Dijital bilgi sisteminin başarılı bir şekilde uygulanması için çalışanların bilgi teknolojisi, bilgisayar becerileri ve bilişim bilgi ve becerileri hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Sağlık hizmeti sunumunun etkin ve verimli bir şekilde sağlanması açısından gerek hizmet sunumunu sağlayacak personelin gerekse hizmetten yararlanan hastaların sağlık bilgi enformasyon sistemlerini yeterince kullanabilecek seviyede eğitilmeleri sağlanmalıdır.

Mevcut engelleri ortadan kaldırmak, ülkede dijital hastanelerin oluşturulması ve benimsenmesi için stratejik planlama, potansiyel engelleri değerlendirmek ve engelleri ortadan kaldırmak için dijital hastanelerin amaçlarını, avantaj ve sağladığı kolaylıkları açıklığa kavuşturmak üzere stratejiler geliştirmek için uzmanlardan oluşan bir ekibi oluşturması önerilmektedir.

Dijital hastane sürecinin başarılı bir şekilde yürütülmesinin sağlamak amacıyla, hastanelerin eksiklerin (bilgisayar, tablet, personel eğitimi) giderebilmesi ve ihtiyaç duyulan yazılım ve donanımların teknolojiye uygun bir şekilde temin edilmesi gerekmektedir.

Genel olarak insan faktörleri, sonra da teknolojik faktörler ile örgütsel ve yönetsel faktörler hastane bilgi sistemlerinin benimsenmesinde ve başarılı bir şekilde uygulanmasında önemli bir role sahiptir. İnsan faktörleri arasında, bilgisayar kullanımıyla ilgili genel bilgi, hastane bilgi sistemi kullanım kolaylığı ve hastane bilgi sisteminin nasıl kullanılacağını öğrenme kolaylığı, teknolojik faktörler arasında hastane bilgi sisteminin gelecekteki gelişimi ve bilginin korunmasında sistemin güvenilirliği ve organizasyonel ve yönetsel faktörler arasında ise eğitim kullanıcıları, proje yönetimi ve bilgi gizliliği hastane bilgi sistemlerinin kabulü ve başarılı bir şekilde uygulanması üzerinde daha büyük etkiye sahiptir.

Sağlık bakım hizmetlerinin hızlı bir şekilde tüm kullanıcılara ulaştırılabilmesi ve sürekliliğin sağlanması açısından, dijital hastanelerin kurulumu sağlanarak sağlık ihtiyacı olan tüm bireylerin sağlık sorunlarına hızlı çözümler üretilebilmelidir. Dijital hastanelerin ülke genelinde sayısının artırılması ile işgücü ve zaman kaybının önüne geçilmelidir.

Kaynakça

- Abbasi Moghadam, M.A., Fayaz Bakhsh, A.(2014). Hospital Information System Utilization In Iran: A Qualitative Study. *Acta Med Iran*, 52(11):855-9.
- Ahmadian, L., Khajouei, R., Nejad, S. S., Ebrahimzadeh, M., and Nikkar, S. E. (2014). Prioritizing Barriers To Successful Implementation Of Hospital Information Systems. *Journal Of Medical Systems*, 38(12), 151.

- Alanazi, A. (2017). Incorporating Pharmacogenomics Into Health Information Technology, Electronic Health Record And Decision Support System: An Overview. *Journal Of Medical Systems*, 41(2), 19.
- Alipour, J., Karimi, A., Ebrahimi, S., Ansari, F., Mehdipour, Y. (2017). Success or failure of hospital information systems of public hospitals affiliated with Zahedan University of Medical Sciences: A cross sectional study in the Southeast of Iran. *International Journal Of Medical Informatics*. Dec;108:49-54.
- Ayatollahi, H., Langarizadeh, M., and Chenani, H. (2016). Confirmation Of Expectations And Satisfaction With Hospital Information Systems: A Nursing Perspective. *Healthcare Informatics Research*, 22(4), 326-332.
- Bayer, E., Kuyrukçu, A. N., ve Akbaş, S. (2019). Dijital Hastane Uygulamalarının Hastane Çalışanlarının Ve Yöneticilerinin Perspektifinden Değerlendirilmesi: Bir Devlet Hastanesi Örneği. *Akademik Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 11(21), 335-360.
- Creswell J.W. (2014). *Research Design: Qualitative Quantitative and Mixed Methods Approaches* Thousand Oaks. California, SAGE.
- Dwivedi, Y. K., Wastell, D., Laumer, S., Henriksen, H. Z., Myers, M. D., Bunker, D., et al. (2015). Research On Information Systems Failures And Successes: Status Update And Future Directions. *Information Systems Frontiers*, 17(1), 143-157.
- Farzandipur, M. (2016). Factors Affecting Successful Implementation Of Hospital Information Systems. *Acta Informatica Medica*, 24(1), 51.
- Ghaderi, N. L., Pırı, Z., Salmani, E., Gholipour, H., and Sharghi, R. (2013). Evaluation of hospital information systems in university hospitals of Tabriz University of medical sciences, Iran: nurses perspectives, *Health Information Management* 10:190-200.
- Ghazi Saeedi, M., Safdari, R., Sharifian, R., and Mohammadzadeh, N. (2014). Evaluation of Hospital Information Systems (HIS) in general hospitals of Tehran University of Medical Sciences (Perspective of physician and nurses). *Journal of Payavard Salamat*, 7(5), 447-456.
- Holmgren, A. J., and Adler-Milstein, J. (2017). Health Information Exchange In US Hospitals: The Current Landscape And A Path To Improved Information Sharing. *Journal Of Hospital Medicine*, 12(3), 193-198.
- Karaağaç, M. ve n Samancıoğlu Bağlama, S. (2020). *Dijital Hastane Sistemlerinin Hemşirelerin Zihinsel İş Yükü Ve Tıbbi Hataya Eğilimlerine Etkisi*. Sağlık ve Hemşirelik Yönetim Dergisi,3(7), 215-226
- Khajouei, R., Wierenga, P., Hasman, A., and Jaspers, M. W. (2011). Clinicians Satisfaction With CPOE Ease Of Use And Effect On Clinicians' Workflow, Efficiency And Medication Safety. *International Journal Of Medical Informatics*, 80(5), 297-309.
- Kılıç, T. (2016). Digital Hospital; An Example Of Best Practice. *International Journal Of Health Services Research And Policy*, 1(2), 52-58.
- Kılıç, T. (2017). E-Sağlık İyî Uygulama Örneği; Hollanda. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(3), 203-217.
- Koca, M., Gulhan, Y., and Yilmaz, S. (2017). In Terms Of Hospital Management, Employee Perception Of Hospital Automation System. *Pressacademia Procedia*, 3(1), 770-782.
- McGinn, C. A., Grenier, S., Duplantie, J., Shaw, N., Sicotte, C., Mathieu, L., et al. (2011). Comparison Of User Groups' Perspectives Of Barriers And Facilitators To Implementing Electronic Health Records: A Systematic Review. *BMC Medicine*, 9, 46-46, Doi:10.1186/1741-7015-9-46.

- Nayeri, N.D., Firouzeh, M.M., Seylani, K.(2014). Experiences of nurses with the health information systems. *Journal of School of Nursing and Midwifery*, 20:1-14 .
- Or C, Dohan M and Tan J. (2014).Understanding Critical Barriers To Implementing A Clinical Information System In A Nursing Home Through The Lens Of A Socio-Technical Perspective. *J Med Syst*, Sep;38(9):99.
- Rogers, M. L., Sockolow, P. S., Bowles, K. H., Hand, K. E., and George, J. (2013). Use Of A Human Factors Approach To Uncover Informatics Needs Of Nurses In Documentation Of Care. *International Journal Of Medical Informatics*, 82(11), 1068-1074.
- Salehinajad S, Ahmaidn L, Khajouei R. (2014). Effects of Health Information Systems in Iran: a Systematic Review. *Journal Of Health Information Management*, 11(2):270–84.
- Tabibi, J., Nasiripour, A. A., Kazemzadeh, R. B., Farhangi, A. A., and Ebrahimi, P. (2011). Effective Factors On Hospital Information System Acceptance: A Confirmatory Study In Iranian Hospitals. *Middle-East Journal Of Scientific Research*, 9(1), 95-101.
- Terlemez, B., Şahin, D., ve Dilek, F. (2014). Namık Kemal Üniversitesi Sağlık Uygulama Ve Araştırma Merkezindeki Tıbbi Sekreterler Ve İdari Personelin Bilgi Ve Arşiv Sistemleri Hakkındaki Düşünceleri. *Electronic Journal Of Vocational Colleges*, 4(3),364-378.
- Tüfekçi, N., Yorulmaz, R., ve Cansever, İ. H. (2017). Digital Hospital. *Journal Of Current Researches On Health Sector*, 7(2), 144-156.
- Ünalın, N. (2016). Bir Eğitim Hastanesi'nde Hastane Bilgi Sistemleri Değişim Yönetimi İncelenmesi Ve İyileştirme Önerileri. Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Teknoloji Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Vedel, I., Lapointe, L., Lussier, M. T., Richard, C., Goudreau, J., Lalonde, L., and Turcotte, A. (2012). Healthcare professionals' adoption and use of a clinical information system (CIS) in primary care: Insights from the Da Vinci study. *International Journal Of Medical Informatics*, 81(2), 73-87.

EXPERIENCES OF THE HEALTH PROFESSIONALS WORKING IN THE DIGITAL HOSPITAL ENVIRONMENT; ADVANTAGES, CONVENIENCES AND HASSLES

Extended Abstract

Aim: Today the development of technology, especially digital systems and as a result of this systems making human life easier, digital infrastructures have started to be used in all service sectors. It is beyond any doubt the health sector is also affected by this development and it started to set up and organise its infrastructures according to this development. This study identifies and states the place, importance of Digital Hospital practices in health sector in Turkey, it is also planned with the aim to present the advantages, conveniences and difficulties institution having the feature of digital hospital experience on its way to digitalization. Furthermore, in this study, by identifying impediments and difficulties experienced by workers about gradually spreading digital hospital practices in Turkey, creating awareness about precautions to be taken devoted to them is aimed.

Method(s): The phenomenological pattern, in-depth interview technique, among qualitative research methods were used in the study. The research working group designated from health workers. The working group of the research is determined as the working staff of Ankara Gazi Mustafa Kemal State Hospital which is chosen as the first test model digital hospital by purposive sampling method. Data were collected through face to face semi structured interviews. In the analysis of qualitative data, content analysis method is used.

Findings: Participants found that the application of the digital hospital system in today's technology and information age is inevitable. In addition, the participants stated that the digital hospital system has advantages and facilities as well as some difficulties in its implementation. During the interviews conducted, participants found the practice –implementation of digital hospital system inevitable in our technology and information age. However, the participants also stated that as much as advantages and conveniences of the practice of digital hospital system also are some of its difficulties. Thus, in this context, as a result of the interviews conducted five main and six sub themes were created; A system that should be continued but needs to be developed, An indispensable practice, A situation between trust-safety and insecurity, An application-practices that provides advantage and convenience (from time saving, transportation convenience, economic), Difficulties in Implementation-practice (System breakdown and Failure, Lack of Knowledge by people, Failure to Adapt Due to Rapid Development of Technology).

Conclusion: Hospital managers who will start digital hospital studies; The digital hospital formation process, which provides many advantages and convenience such as fast and easy access to patient and hospital information from anywhere, data security, execution of all services in computer environment, ensuring patient and employee safety and satisfaction, lowering costs, successful diagnosis and treatment, According to the "Fully Equipped Digital Hospital Guide" that will enable them to examine, they should strengthen the personnel and technological infrastructure and then implement digital hospital applications. For the successful implementation of the digital information system, employees must have knowledge about information technology, computer skills, and information knowledge and skills. In order to ensure the successful execution of the digital hospital process, hospitals should be able to eliminate the deficiencies (computer, tablet, personnel training) and provide the required software and hardware in accordance with the technology. For the development of Digital Hospital Implementations in Turkey, exhibiting the current situation at first and preparing strategies about the usage of these implementations, educating both the related authorized and serving staff of Health Ministry and HBYS companies, providing encouragements and overseeing by the state are important. The Ministry of Health should ensure that healthcare services are organized in an effective, efficient and equitable manner, financed and provided easily and quickly in order to meet the healthcare needs of all

citizens. In order to achieve this, the quality of service delivery should be increased and costs should be reduced by improving health information information networks in accordance with international standards and the sociological and cultural structure of the country.

EKONOMİK KARMAŞIKLIK İNDEKSİ VE EKONOMİK BÜYÜME: CIVETS ÜLKELERİNDEN AMPİRİK KANITLAR

İlyas BAYAR¹

Öz

Bu çalışmada, CIVETS ülkelerinin 1995 ile 2019 dönemleri arasındaki ekonomik karmaşıklık düzeyi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel veri yaklaşımı kullanılarak araştırılmıştır. Analizin ilk aşamasında yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmıştır. Yatay kesit bağımlılığı nedeniyle panel birim kök ve eşbütünlük testi ikinci nesil testlerden seçilmiştir. Eşbütünlük katsayılarının tahmin edilmesi için Panel AMG tahmincisi kullanılmıştır. Ekonomik karmaşıklığın iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin pozitif ve istatistik olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Nedensellik ilişkisinin belirlenmesi için Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testi uygulanmıştır. Test analizlerine göre panelin geneli ve sadece Mısır için ekonomik karmaşıklık indeksi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Kolombiya, Vietnam ve Türkiye için ekonomik büyümeden ekonomik karmaşıklık indeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Endonezya için ekonomik karmaşıklık indeksinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulgusuna ulaşılmıştır. Güney Afrika için yapılan nedensellik sınavında ise iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Karmaşıklık, Ekonomik Büyüme, CIVETS Ülkeleri
JEL Sınıflandırması: C23, O11, O30

ECONOMIC COMPLEXITY AND ECONOMIC GROWTH: EMPRICAL EVIDENCE FROM CIVETS COUNTRIES

Abstract

This study has been tried to be presented connection level of economic complexity and economic growth in CIVETS countries during the period of 1995 and 2019 using panel data approach. First of all the cross-sectional dependence test was first applied. Panel unit root and cointegration tests were chosen from the second generation tests due to cross-sectional dependence. The Panel AMG estimator was used to estimate the cointegration coefficients. It has been determined that the effect of economic complexity on economic growth is positive and statistically significant. Emirmahmutoğlu and Köse (2011) panel causality test was conducted in order to determine the causality relationship between the variables. According to the analysis of causality test, a bi-directional causality relationship was found between the economic complexity index and economic growth in both panel and Egypt. A one-way causality relationship from economic growth to economic complexity index was found for Colombia, Vietnam and Turkey. For Indonesia, a one-way causality relationship from economic complexity index to economic growth was found. In the causality test for South Africa, no causality relationship was detected between the two variables.

Keywords: Economic Complexity, Economic Growth, CIVETS Countries
JEL Classification: C23, O11, O30

¹ Öğr.Gör.Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Ömerli MYO, ilyasbayar@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1278-7309

1. Giriş

Sürdürülebilir ekonomik büyüme hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeler tarafından arzu edilen bir olgudur. Ekonomik büyüme, aynı zamanda bir ülkenin kalkınmasının ve gelişmesinin önkoşuludur. Kalıcı ve istikrarlı büyüme, hayat standartlarının hangi düzeyde olduğunu gösteren belirleyici bir unsurdur ve tüm ülkeler tarafından hedeflenmektedir. Adam Smith'in ünlü yapıtı *Ulusların Zenginliği* (1776) ile başlayıp 1936 yılına kadar olan süreçte (neredeyse 160 yıllık bir dönem) iktisatçıların odaklandıkları konu büyüme olmuştur (Bocutoğlu, 2016:569). 20.yy.'de makro iktisat, enflasyon, durgunluk, işsizlik, ödemeler dengesi gibi temel konuların yanı sıra yoğun bir biçimde ekonomik büyüme ile uğraşmıştır. Ekonomik büyüme, 1929 "Büyük Buhranı" ve 1970'lerin stagflasyonuna ek olarak yirminci yüzyılın makroekonomik tarihine egemen olan üçüncü fenomen olmuştur. Bu bağlamda, 20.yy'de makro iktisat sahasında egemen olgunun ekonomik büyüme olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Snowdon ve Vane, 2005:593).

İktisadi büyümeyi sağlayan ve destekleyen unsurların/faktörlerin/kurumların neler olduğu iktisatta halen tartışılmaktadır. Üretim faktörlerinin bileşenleri ile ülkelerin coğrafyaları, kurdukları etkili kurumlar, toplumların gelişmişlik düzeyi, uluslararası ticaret ve ülkelerin küresel rekabet gücü gibi faktörler ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Bu etmenlerle birlikte fiziki ve beşerî sermaye birikimi, emek veriminin büyümesinde önemli derecede etkili olmuştur. Ancak teknolojik değişimin, ekonomik büyümeye söz konusu faktörlerden daha büyük bir katkı sağladığı aşikardır (Parkin vd., 2005: 684). Böylelikle, bilimsel sahada meydana gelen gelişmeler ve teknoloji alanında sağlanan ilerlemeler, yeni üretim tekniklerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayarak üretim faktörlerinin verimliliğini artırmaktadır. Verimlilik artışı hasıla artışını da beraberinde getirmektedir (Berber, 2019:44). Büyümeyi sağlayan bir diğer unsur da uluslararası ticarettir. Gelişmekte olan ülkelerde ihracat artışları, büyüme ve kalkınmayı hızlandıran ve bu süreci pozitif anlamda sürükleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ünlü iktisatçı Nurkse, uluslararası ticaretin söz konusu ülkeler için büyümenin itici gücü olduğunu ifade etmektedir (Nurkse'den aktaran Seyidoğlu, 2017:565-66).

Hidalgo ve Hausmann'a (2009) göre bir ekonominin büyüme ve kalkınma düzeyindeki farklılığın arka planında Adam Smith ve içsel büyüme teorilerinin savunularında ifade edildiği gibi ekonomik karmaşıklık yatmaktadır. Bu alanda yeterli ölçümlerin olmaması söz konusu çalışmaların ilerlemesini engellemiştir. Hidalgo ve Hausmann (2009) tarafından mevcut ekonomik verilerin kullanılması suretiyle ülkelerin ve ürünlerin karmaşıklık düzeyini ölçmek için ekonomik karmaşıklık indeksi (ECI) oluşturulmuştur. Bu indeks, bir ülkede mevcut olan ekonomik karmaşıklığın kapasitesine ilişkin bilgi sunmaktadır. İndeks, kişi başına düşen gelir ile kuvvetli bir ilişki ortaya koyarak o ülkelerin gelecekteki büyüme performansına ilişkin öngörüler sağlamaktadır. Ayrıca ekonomik karmaşıklık indeksi, kalkınma düzeyi ile bir ülkenin ekonomisinin karmaşıklığına dair bilgiler ortaya koymaktadır. Böylelikle de o ülkenin gelecekteki ihracat karmaşıklığının öngörülmesine katkıda bulunmaktadır (Hidalgo ve Hausmann, 2009:10575).

Bir ülkenin, mal ve hizmet üretimini arttırması kolektif ve kümülatif bir süreçle olanaklıdır. Bilgi çeşitliliğini arttırmak ise insanların, firmaların ve organizasyonların bir araya gelmesi ve etkileşimlerini arttırmalarını sağlamakla mümkündür. Dolayısıyla, bir toplumda kullanılan üretken bilgi miktarı, firma çeşitliliğine ve firmalar arasındaki etkileşime dayanır. Bu anlayışla, ekonomik karmaşıklık, bu etkileşim ağının karmaşıklık ölçüsünü ve böylece bir toplumun üretken bilgiyi ne kadar harekete geçirdiğini ifade eder. Ekonomik karmaşıklık, bir ülkenin üretken çıktı bileşimini ve bu bileşim sonucunda ortaya çıkan yapıları yansıtmaya özelliğine sahiptir. Bir ülkenin ekonomik karmaşıklık düzeyi o ülkenin ihraç ettiği ürünlerin karmaşıklığı ile yakından bağlantılıdır. Ekonomik karmaşıklık, bir ülkenin kişi başına düşen gelir seviyesini ve o gelir düzeyinin gelecekte arttırmasını sürdürülmesine ilişkin önemli görünümlere imkân sağlar. Ayrıca bir ülkenin yönetim, beşerî sermaye, rekabet gücü, finansal derinlik ve ihracat gelişmişliğine/karmaşıklığına ilişkin de bir panorami sağlar. Bir ülkenin ekonomik karmaşıklığı esasında o ülkenin üretken bilgi miktarının yansımadır. Bilginin elde edilmesi ve transferi maliyetli olmakla birlikte o ürünleri üretmek için

mutlak anlamda yeteneğe ihtiyaç duyulur. Bu yeteneklerin gelişimi aynı zamanda teşvik ortamının yaratımına olanak sağlar (Hausman vd., 2013:23).

Ekonomik karmaşıklık indeksi, ülke düzeyinde olduğu kadar ürün düzeyinde de hesaplanır. Ülke temelinde ele alınan ECI, "karşılaştırmalı üstünlüğe sahip bir ülkenin ihraç ettiği ürünlerin ortalama karmaşıklığı ve ülkenin toplam ihracatındaki payları ağırlıklandırılarak hesaplanmasıyla" oluşturulmaktadır. Ürün karmaşıklığı ise ürünün çeşitliliği ve her yerde bulunabilirliği esas alınacak biçimde esas alınır. Ürün temelinde ECI, "karşılaştırmalı üstünlüğe sahip bulunan ülkelerin ürettiği ortalama ürün yelpazesi ile karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülkeler tarafından ihracatı yapılan diğer ürünlerin değerlerinin ortalamasının hesaplanması" yoluyla elde edilir (Yameogo vd., 2014: 22; İspiroğlu, 2021:1024).

Ülkeler arasında gelir düzeylerine göre ekonomik sınıflandırmalar yapılırken genel olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere şeklinde genel bir ayırım yapılmaktadır. Dünya Bankası (WBG) başta olmak üzere Birleşmiş Milletler (UN), Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Finans Kuruluşları, Yatırım Bankaları vb. birçok özel ya da resmi kurum ve kuruluş yeni ve çeşitli ekonomik sınıflandırmalar yapmaktadır. Bu sınıflandırmalardan bir tanesi "Kolombiya, Endonezya, Vietnam, Mısır, Türkiye ve Güney Afrika" ülkelerinden oluşturulan CIVETS'tir. Bu kısaltma, Economist Intelligence Unit grubunun Küresel Tahmin Direktörü Robert Ward tarafından 2008 yılında yapılmıştır. Yeni yatırım mucizesi olarak da adlandırılan (Guerra-Barón vd., 2015) ve gelişmekte olan bu altı pazar/ekonomi, sahip olduğu dinamik ekonomik yapısı ve genç-hızla büyüyen nüfusları nedeniyle yatırımcıların ve uluslararası iş dünyasının ilgisini çekmektedir (Crevegna vd., 2013:317).

CIVETS ülkelerini küresel ölçekte önemli kılan özelliklerin belirtilmesinde fayda bulunmaktadır. Günümüzde Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya'da nüfusun yaş ortalaması 40-45 dolaylarında iken CIVETS ülkelerinde bu ortalama 27-28'dir. Bu ülke grubunda yaşayan gençlerin teknolojiye olan ilgileri ve teknolojiyi kullanım düzeyi dikkat çekicidir. Ayrıca CIVETS grubunda yer alan Endonezya, 275 milyonluk nüfusuyla dünyanın en kalabalık dördüncü ülkesidir. Mısır'ın nüfusu 103 milyon dolaylarındadır. Dolayısıyla söz konusu ülkelerin toplam nüfusu günümüz itibarıyla 700 milyon civarındadır. Bütün bu hususlar, 2050 yılına kadar CIVETS'in mevcut nüfus ve nüfusun yaş ortalaması ile Batının yaşlanan nüfusuyla tam bir tezat oluşturacağını göstermektedir. Bu ülkeler, eğitimli işgücünün yanı sıra devasa boyutta bir iç pazar hacmine sahiptirler. 2008 küresel ekonomik kriz sırasında diğer ülkelere nispeten dirençli ekonomik performansları bu ülke grubunun avantajlarından bazılarıdır. Ayrıca siyasi istikrarın varlığı bu ülkelere doğrudan ya da dolaylı yabancı yatırımı akımı açısından bir dizi avantajlar oluşturmaktadır (Muddyman, 2012).

Mevcut çalışmada CIVETS ülkelerinde ekonomik büyüme ve ekonomik karmaşıklık indeksi arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın literatüre katkısı, yükselen piyasalar sınıfına giren, gösterdiği büyüme oranlarıyla dikkat çeken bu altı ülkenin sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlanmasında ekonomik karmaşıklığın etkisinin olup olmadığını tespit edilmesidir. Çalışma, doğrudan CIVETS ülkeleri üzerine ekonomik karmaşıklık ve ekonomik büyüme arasında daha önce yapılmış bir çalışmaya rastlanılmaması açısından farklılık arz etmektedir. Bu amaçla, giriş bölümünden sonra literatür çalışması sunulmuştur. Üçüncü bölümde veri seti, yöntemler ve ampirik bulgular ortaya konulmuştur. Çalışma sonuç kısmı ile tamamlanmış olup önerilere yer verilmiştir.

2. Literatür Özeti

Bu kısımda iktisadi yazında ekonomik büyüme ve ekonomik karmaşıklık indeksi ile ilgili yapılan çalışmaların bir kısmına yer verilmektedir.

Ekonomik karmaşıklık konusunda öncü çalışma Hidalgo ve Hausmann'ın (2009) çalışmasıdır. Hidalgo ve Hausmann (2009), çalışmalarında, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında ekonomik karmaşıklığın güçlü etkileşim oluşturduğunu vurgulamış ve söz konusu değişkenler arasında pozitif bir korelasyon olduğunu ifade etmiştir. Hausmann vd. (2014) tarafından 128 ülke için 1978-1988, 1988-1998, 1998-2008 dönemlerini ele alan bir başka çalışma

yapılmıştır. Çalışma, ekonomik karmaşıklık indeksinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini göstermiştir.

Ferrarini ve Scaramozzino (2016), üretim karmaşıklığının, ekonomik büyüme ve çıktı seviyesi üzerinde olan etkisini düşük, orta ve yüksek gelir seviyesine sahip olan 89 ülke için test etmeye çalışmışlardır. 1990-2009 arası dönemin ele alındığı çalışmada, artan karmaşıklık düzeyinin çıktı düzeyi üzerindeki etkisinin belirsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fakat, ürün karmaşıklığının beşerî sermayeye pozitif olarak katkı yaptığı, bu türden bir katkının da iktisadi büyümeyi olumlu olarak etkilediği belirlenmiştir.

Zhu ve Li (2016), 210 ülkenin yer aldığı örneklemede ekonomik karmaşıklık ile beşerî sermayenin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini 1995 ile 2010 dönemi için ele almışlardır. Ülkeler gelir gruplarına göre incelendiğinde, ekonomik karmaşıklığın yüksek gelirli ülkelerde, orta ve düşük gelirli ülkelere nispeten ekonomik büyüme üzerinde daha yüksek bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, elde edilen ampirik bulgular, ekonomik karmaşıklık ve farklı seviyedeki beşerî sermayenin ekonomik büyüme üzerinde hem kısa hem de uzun vadede pozitif etki sağladığını göstermiştir.

Stojkoski ve Kocarev (2017), çalışmalarında, ekonomik büyüme ve ekonomik karmaşıklık arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla Orta ve Güneydoğu Avrupa'da yer alan 16 ülkeyi incelemişlerdir. Çalışmada 1995-2013 dönemine ait veriler temel alınmış olup kısa ve uzun dönemler için analizler yapılmıştır. Söz konusu ülkelerde, kısa dönemde ekonomik karmaşıklığın ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı ancak uzun vadede önemli ölçüde bir pozitif etki bıraktığını göstermiştir. Ayrıca, uzun dönemli bu etkinin dışa açıklığın ve yatırımların sağladığı etkiden çok daha güçlü olduğu belirtilmiştir.

Çeştepe ve Çağlar (2017), Türkiye'nin de yer aldığı 86 ülke için 5'er yıllık 6 dönemden oluşan çalışmalarında kişi başı milli gelir ile ekonomik karmaşıklık indeksi arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile araştırmışlardır. Analize dahil edilen ülkelerde ekonomik karmaşıklık indeksinin kişi başına düşen milli geliri pozitif etkilediği ve bu etkinin istatistiki olarak da anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Soyyigit (2018), Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü'nün (OECD) kurucu ülkeleri için 1990-2016 yıllarını kapsayan dönemde ekonomik karmaşıklık düzeyi ile kişi başına düşen GSYH arasındaki eşbütünleşme ilişkisini ele almıştır. Panelin geneli için iki değişken arasındaki eşbütünleşme katsayısı istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır. Ancak, Avusturya, Kanada, Yunanistan, İrlanda ve ABD ülkeleri için iki değişken arasındaki eşbütünleşme katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ekonomik karmaşıklık düzeyi ile kişi başına düşen GSYH arasındaki eşbütünleşme ilişkisi Norveç için negatif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yıldız ve Yıldız (2019), 1970-2016 yıllarını kapsayan dönemde ekonomik karmaşıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi yeni sanayileşen 10 ülke için analiz etmişlerdir. Ekonomik büyümeyi temsilen reel GSYİH, ekonomik karmaşıklık için de Hausman ve Hidalgo (2009) tarafından geliştirilen indeks kullanılmıştır. Panelin geneli için ekonomik karmaşıklık düzeyinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Boğa (2019), çalışmasında Avrupa kıtasındaki 13 geçiş ekonomisi için 1995-2017 yılları arasında ekonomik karmaşıklık ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, ülkeler gelişmişlik düzeyine göre iki gruba ayrılmıştır. Birinci grupta yer alan ülkeler için ekonomik karmaşıklık düzeyinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin belirleyici olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Nispeten daha düşük gelişime sahip ikinci grupta ise ekonomik karmaşıklık seviyesinin ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Uçar vd. (2019), G8 ülkelerinde ekonomik karmaşıklık indeksi, ihracat ve kişi başına düşen gelir seviyesi arasındaki ilişkileri Granger ve Dumitrescu-Hurlin nedensellik testleri ile incelemişlerdir. Granger nedensellik testi sonuçları kişi başına düşen gelirden ekonomik karmaşıklık seviyesine doğru bir nedensellik ilişkisine olduğunu göstermiştir. Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi

sonuçları, ihracattan kişi başına düşen gelir seviyesine ve ekonomik karmaşıklık düzeyine doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Çoban (2020), çalışmasında E-7 ülkeleri olarak adlandırılan Çin, Hindistan, Rusya, Endonezya, Brezilya, Meksika ve Türkiye’de insani gelişmişlik ile ekonomik karmaşıklık arasında ilişkinin nedensellik boyutunu analiz etmeye çalışmıştır. 1993-2017 dönemini kapsayan çalışmada iki değişken arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmemiştir. Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testinden elde edilen sonuçlar, insani gelişmişlik indeksinden ekonomik karmaşıklığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir.

Udeogu vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada artan ürün karmaşıklığı ve çeşitliliğinin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerindeki etkisi test edilmiştir. Çalışmada 31 OECD ülkesi için 1982-2017 yılları arasındaki dönem ele alınmıştır. Ekonomik karmaşıklığın uzun vadede iktisadi büyümenin istatistiksel olarak anlamlı bir açıklayıcı değişkeni olduğunu sonucuna ulaşılmıştır.

Akyol ve Gül (2021), gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan ve bu ülkeler arasından seçilmiş 24 ülke için ekonomik karmaşıklık, sürdürülebilir kalkınma ve uluslararası turizm değişkenleri arasındaki ilişkiyi analiz etmeye çalışmışlardır. 1994-2017 arasındaki döneminin dikkate alındığı çalışmada, değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmada, ekonomik karmaşıklık ile gelen turist sayısının hem ekonomik büyümeyi hem de sürdürülebilir kalkınmayı pozitif yönde etkilediği ifade edilmiştir.

Mevcut çalışmada, önceki çalışmalardan farklı olarak sahip oldukları genç nüfus ve dinamik ekonomik yapısıyla uluslararası arenada ilgi çeken CIVETS ülkelerinde ekonomik karmaşıklık indeksi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki dinamik/yeni nesil panel ekonometrik yöntemler aracılığıyla tahmin edilmek istenmiştir. Ayrıca söz konusu ülke grubu için iki değişken arasındaki ilişkinin yönünün ve şiddetinin doğrudan tespit edilmeye çalışılması literatürdeki boşluğu kapatmak hedefiyle uyumludur.

3. Veri Seti ve Yöntem

Mevcut çalışmada, CIVETS ülkeleri olarak adlandırılan “Kolombiya, Endonezya, Vietnam, Mısır, Türkiye ve Güney Afrika” için ekonomik karmaşıklık indeksi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki yeni nesil panel veri analizi ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Veri seti, 1995-2019 dönemini kapsamaktadır. Ekonomik büyümeyi temsilen kişi başına düşen GDP (GSYİH [cari dolar]); ekonomik karmaşıklık indeksi olarak da ECI verileri kullanılmıştır. Ekonomik büyümeye ilişkin veriler Dünya Bankası veri tabanından; ekonomik karmaşıklık indeksi verileri ise Atlas Media veri tabanından elde edilmiştir. Analizde yer alan bağımlı değişken, kişi başına düşen GDP’dir (GSYİH [cari dolar]). Bağımsız değişken olan ekonomik karmaşıklık indeksinin bazı ülkelerde negatif değerlere sahip olması nedeniyle sadece kişi başına düşen GDP’nin doğal logaritması alınmıştır. Ekonomik karmaşıklık indeksinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin beklendiği çalışmada, analize ait matematiksel model ve denklem şu şekilde oluşturulmuştur:

$$\ln \text{GDP} = f(\text{ECI})$$

$$\ln \text{GDP}_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \text{ECI}_{it} + \varepsilon_{it}$$

Modelde yer alan i birimleri; t zamanı, β eğim parametresini ve ε ise hata terimini belirtmektedir.

3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Panel veri analizi yapılırken panelde yer alan yatay kesit serilerine gelecek olan bir şokun bütün yatay kesit birimlerini aynı derecede etkilediği varsayımı sınırlayıcıdır ve gerçekçi değildir. Bu nedenle, yapılacak olan yatay kesit bağımlılık sınaması analizde kullanılacak birim kök testleri, eşbütünleşme testi, eşbütünleşme katsayı tahmincisi ve nedensellik testlerinin hangi türden olacağına yön verir. Bu amaçla, zaman ve kesit boyutunun farklılığı dikkate alınarak yatay kesit bağımlılığının test edilmesi için 1 numaralı eşitlikte gösterilen Breusch-Pagan (1980) tarafından

geliştirilen LM (Langrange Multiplier) testi, sırasıyla 2 ve 3 numaralı eşitlikte gösterilen Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD ve CDLM testleri ve 4 numaralı eşitlikte gösterilen Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilmiş olan LMadj (Bias-adjusted CD) testi kullanılmaktadır. Test istatistikleri, denklemlerde aşağıda sırasıyla gösterilen eşitlikler yoluyla hesaplanmaktadır.

$$CDLM_1 = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (1)$$

$$CDLM_2 = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \quad (2)$$

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (3)$$

$$LMadj = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \frac{(T-K-1)\hat{\rho}_{ij} - \hat{\mu}_{Tij}}{v_{Tij}} \sim N(0,1) \quad (4)$$

Testlerin tamamı için sıfır hipotez (H_0) "Yatay kesit bağımlılığı yoktur" şeklinde iken alternatif hipotez (H_1) "Yatay kesit bağımlılığı vardır" şeklindedir. Yapılacak analizde, elde edilen testlerin olasılık değerleri 0.05'ten küçük ise H_0 reddedilir ve yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılır.

3.2. Homojenlik/Heterojenlik Testi

Sabit ve eğim parametrelerinin birimlere göre homojen veya heterojen olma durumu, kullanılacak eşbütünleşme testlerinin ve tahmin yöntemlerini belirlemede yardımcıdır. Swamy (1970) tarafından geliştirilen ve bu alanda ilk çalışmayı ifade eden S Testi daha sonra Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilerek Delta testi formuna kavuşmuştur. Literatürde yaygın olarak da kullanılan Delta (Δ) testlerinin daha iyi sonuçlar verdiği kabul edilir. Pesaran ve Yamagata'nın (2008) Delta testlerinde ileri sürülen hipotezler şu şekildedir:

$H_0: \beta_i = \beta$ Eğim katsayıları homojendir.

$H_1: \beta_i \neq \beta$ Eğim katsayıları homojen değildir.

Test istatistiklerinin oluşturulmasında model önce panel en küçük kareler daha sonra ise sabit etkiler tahmincisi ile tahmin edilmektedir. Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından farklı iki test istatistiği geliştirilmiştir. 5 numaralı eşitlikte gösterilen Delta (Δ) test istatistiği büyük örneklem için kullanılırken 6 numaralı eşitlikte gösterilen Δ_{adj} test istatistiği küçük örneklem kullanılmaktadır.

$$\Delta = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}S - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad (5)$$

$$\Delta_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}S - E(\bar{z}_{1t})}{\sqrt{var(\bar{z}_{1t})}} \right) \quad (6)$$

Yatay kesit sayısının, N ; Swamy test istatistiğinin, S ; açıklayıcı değişken sayısının, k ; standart hatanın da $Var(t, k)$ ifade edildiği eşitlikte (Pesaran ve Yamagata, 2008: 51-58) analiz sonucunda elde edilen test olasılık değerlerinin 0.05'ten büyük olması halinde H_0 reddedilemez ve eşbütünleşme katsayılarının homojen olduğu kabul edilir. Ancak, testin olasılık değerleri 0.05'ten küçük ise H_0 hipotezi reddedilir ve eşbütünleşme katsayılarının heterojen olduğu sonucuna ulaşılır (Yerdelen Tatoğlu, 2017:237-246).

3.3. Birim Kök Testi

Analizlerde kullanılacak serilerde durağanlığın sağlanmaması bir başka ifade ile serilerin birim köklü olması sahte regresyon sorununa yol açmaktadır. Bu nedenle, ekonometrik analizlerde birim kök testi önem arz etmektedir. Panel veri analizi yapılırken durağanlığın sınanması için birinci ve ikinci nesil testler kullanılır. Yatay kesit bağımlılığı söz konusu ise ikinci nesil birim kök testleri tercih edilmelidir. Bu sebeple mevcut çalışmada ikinci nesil panel birim kök testlerinden Bai ve Ng (2004) birim kök testi tercih edilmiştir.

Bai ve Ng (2004) birim kök testi, kalıntıdaki ve faktörlerdeki durağanlığı ayrı ayrı test etmektedir. Böylece, kalıntıların birim köklü olup olmamasına bakılmaksızın faktörlerin tutarlı tahmin yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Söz konusu test, aşağıda da gösterildiği gibi dinamik bir faktör modeli üzerinden ele alınmaktadır:

$$Y_{it} = \beta_i + \lambda_i f_i + \rho_i Y_{it-1}^0 \varepsilon_{it} \quad (7)$$

Bu iki terim, farklı dinamik özelliklere sahip olabilmektedir. Terimlerden biri durağan olabilirken diğeri durağan olmayabilir ya da farklı düzeylerden bütünüleşik olabilmektedir. Bai ve Ng (2004) birim kök testi istatistikleri şu şekilde oluşturulmaktadır:

$$P_{\hat{\varepsilon}}^C = \frac{-2 \sum_{i=1}^N \log P_{\hat{\varepsilon}}^C(i) - 2N}{2\sqrt{N}} \xrightarrow{d} N(0,1) \quad (8)$$

Burada, $P_{\hat{\varepsilon}}^C(i)$, bölüm için tahmin edilen kalıntı şokların ADF testlerinin p değeridir (Gövdeli vd., 2021:170-171). Bu testin temel hipotezi (H_0), "Paneldeki tüm birimler birim köklüdür" biçiminde iken alternatif hipotez (H_1) ise "Paneldeki en az bir birim birim durağandır" şeklindedir.

3.4. Panel Eşbütünüleşme Testi (Durbin-Hausman)

Panel veri analizi ile yapılan çalışmalarda, düzeyde durağan olmayan seriler arasında uzun dönemli eşbütünüleşme ilişkisinin test edilirken yatay kesit bağımlılığı olup olmaması dikkate alınmalıdır. Eğer yatay kesit bağımlılığı bir başka ifade ile birimler arası korelasyon söz konusu ise ikinci kuşak eşbütünüleşme testleri kullanılmalıdır. Durbin-Hausman panel eşbütünüleşme testi ikinci nesil testlerden biridir. Westerlund (2008) tarafından geliştirilen bu testi diğer eşbütünüleşme testlerinden farklı ve avantajlı kılan özellik bağımsız değişkenlerin düzey $I(0)$ ya da birinci farkları alındıktan $I(1)$ sonra durağanlaşmasının analiz için ön şartı olmamasıdır. Durbin-Hausman panel eşbütünüleşme testi için yeterli koşul, bağımlı değişkenin düzeyde $I(0)$ birim kök içermesi/durağan olmamasıdır. İki farklı Durbin-Hausman eşbütünüleşme testi vardır. Durbin-Hausman panel istatistiği (DH_p) panelde homojenlik varsayımına dayanırken Durbin-Hausman grup istatistiği (DH_g), panelde heterojenlik varsayımına dayanır (Westerlund, 2008:203-205). DH_p ve DH_g ilişkin test istatistikleri şu şekilde oluşturulmaktadır:

$$DH_p = \hat{\Sigma} n(\hat{\Phi} - \hat{\Phi})' 2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T \hat{\varepsilon}_{it-1}^2 \quad (9)$$

$$DH_g = \sum_{i=1}^n \hat{\Sigma}_i (\hat{\Phi}_i - \hat{\Phi})' 2 \sum_{t=2}^T \hat{\varepsilon}_{it-1}^2 \quad (10)$$

Durbin-H panel istatistiği için boş hipotez $H_0: \Phi_i = 1$ ve $i=1, \dots, n$ için "eşbütünüleşme ilişkisi yoktur" biçimindedir. Alternatif hipotez ise $H_1^0: \Phi_i = \emptyset$ ve $\emptyset < 1$ "eşbütünüleşme ilişkisi vardır" şeklindedir. Durbin-H grup istatistiği için $H_0: \Phi_i = 1$ "eşbütünüleşme ilişkisi yoktur" şeklinde iken $H_1^g: \Phi_i < 1$ "eşbütünüleşme ilişkisi vardır" şeklindedir.

3.5. Eşbütünüleşme Katsayılarının Tahmini

Çalışmaya ait uzun dönem eşbütünüleşme katsayılarının tahmin edilmesi için Eberhardt ve Bond (2009), tarafından geliştirilen AMG (Genişletilmiş Grup Tahmincisi) tahmincisi kullanılmıştır. AMG tahmincisi, yatay kesit bağımlılığı ve heterojenliği göz önünde bulundurmaktadır. Ayrıca modelde bulunan değişkenlerin aynı eşbütünüleşme derecesine sahip olma şartı bulunmamaktadır. Bu nedenle AMG tahmincisinin avantajlarından biri birim kök sınaması ve eşbütünüleşme testi gibi ön şartlara gerek duyulmamasıdır (Eberhardt ve Teal, 2010; Eberhardt, 2012; Bond ve Eberhardt, 2013).

3.6. Emirmahmutoğlu ve Köse Nedensellik Testi

Değişkenler arasında nedensellik ilişkisini tespit etmek için yeni nesil panel nedensellik testinden biri olan ve Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi kullanılmıştır. Bu test, serilerin heterojenliğine dayalı olup Toda-Yamamoto (1995) yaklaşımı üzerine kurulmuştur. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testi, yatay kesit bağımsızlığı durumunda olduğu gibi yatay kesit bağımlılığının mevcut durumlarda da kullanılabilir.

4. Ampirik Bulgular

Çalışmanın bu kısmında yatay kesit bağımlılığı testi, homojenlik testi, birim kök testi, eşbütünleşme testi, uzun dönem eşbütünleşme katsayılarının tahmini ve nedensellik ilişkisine ilişkin bulgular ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yatay kesit bağımlılığını sınamak için Breusch-Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM (Langrange Multiplier) testi (CDLM₁ olarak nitelendirilen), Pesaran (2004) ile geliştirilen ve literatürde yer alan CD ve CDLM (CDLM₂ olarak adlandırılan) testleri ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilmiş olan LMadj (Bias-adjusted CD) testleri kullanılmıştır.

Tablo 1: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Testler/Değişkenler	lnGDP		ECI		PANEL	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Testler						
CDLM ₁	30.616	0.010*	25.469	0.044**	35.863	0.002*
CDLM ₂	2.851	0.002*	1.911	0.028**	3.809	0.000*
CDLM	-3.087	0.001*	-3.52	0.000*	3.494	0.000*
Bias-adjusted CD test	7.797	0.000*	4.109	0.000*	29.594	0.000*

Not: *,** %1 ve % 5 önem seviyesinde yokluk hipotezinin reddedildiği ifade edilmektedir.

Tablo 1’de yatay kesit bağımlılık test sonuçları gösterilmektedir. Hem değişkenler hem de panelin bütünü için yapılan testin sonuçlarına göre olasılık değerleri 0.05’ten küçük çıkmıştır. Bu nedenle, H₀ reddedilmiştir. Panel ve seriler için yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2: Homojenlik Testi (Delta) Sonuçları

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Δ	9.921	0.000*
Δ_{adj}	10.548	0.000*

Not: *, %1 önem seviyesinde yokluk hipotezinin reddedildiği ifade edilmektedir.

Tablo 2’de eğim katsayılarının homojenliğinin test edilmesi amacıyla Delta test sonuçları yer almaktadır. Homojenlik testinin olasılık değerleri 0.01 anlamlılık düzeyinden küçük bulunmuştur. Sonuçlar, sabit terim ve eğim katsayılarının %1 anlamlılık seviyesinde heterojen olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: PANIC Birim Kök Testi Sonuçları

Test/Değişkenler		Sabitli		Sabitli ve Trendli	
		Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
lnGDP	$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	-1.7877	0.9631	-0.6418	0.7395
	$P_{\hat{\epsilon}}^c$	3.2423	0.9936	8.8558	0.7152
ECI	$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	0.1893	0.909	1.1532	0.1244
	$P_{\hat{\epsilon}}^c$	12.9275	0.9304	17.6496	0.1268
Δ lnGDP	$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	5.4563	0.0000*	3.6316	0.0000*
	$P_{\hat{\epsilon}}^c$	38.7305	0.0001*	29.7911	0.0001*
Δ ECI	$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	5.0642	0.0000*	4.6864	0.0030*
	$P_{\hat{\epsilon}}^c$	36.8096	0.0002*	34.9585	0.0005*

Not: $P_{\hat{\epsilon}}^c$ (Maddala ve Wu, 1999), $Z_{\hat{\epsilon}}^c$ (Choi,2001) tarafından önerilen istatistiklerini temsil etmektedir. PANIC birim kök için maksimum ortak faktör sayısı 2, maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmıştır. *, %1 önem seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3’te yer alan Panic birim kök testi sonuçları değişkenlerin düzey değerlerde hem sabitli hem de sabitli ve trendli model için durağan olmadıklarını göstermektedir. Ancak, serilerin birinci mertebeden farkları alındığında %1 anlamlılık düzeyinde durağan hale geldikleri görülmektedir. Bu sebeple, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin geçerliliğini test etmek amacıyla yatay kesit

bağımlılığını ve heterojenliği dikkate alan Westerlund (2008) Durbin-H eşbütünleşme testi kullanılmıştır.

Tablo 4: Durbin-H Eşbütünleşme Test Sonuçları

Testler	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Durbin-H Grup İstatistiği	2.725	0.003*
Durbin-H Panel İstatistiği	2.190	0.014**

Not: * ve ** sırasıyla %1 ve %5 önem seviyesinde yokluk hipotezinin reddedildiğini ifade etmektedir.

Tablo 4 seriler arasında “eşbütünleşme ilişkisi yoktur” şeklindeki sıfır hipotezinin %5 önem seviyesinde reddedildiğini göstermektedir. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra uzun dönemli ilişkinin şiddetini belirlemek amacıyla yatay kesit bağımlılığı ve heterojenliği dikkate alan, AMG (Düzeltilmiş Ortalama Grup) tahmincisi kullanılmıştır.

Tablo 5: Panel AMG Parametre Tahmin Sonuçları

$\ln GDP_{it} = \alpha_{it} + \beta_{1i}ECI_{it} + \varepsilon_{it}$	Katsayı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
PANEL	0.3878379	2.09	0.036**

Not: **, %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 5’te uzun dönemli eşbütünleşme katsayı sonuçları gösterilmiştir. Panel AMG tahmincisi, 1995-2019 dönemleri arasında CIVETS ülkelerinde ekonomik karmaşıklık indeksinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif ve istatistiksel olarak da anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 6: Emirmahmutoğlu-Köse Nedensellik Testi (Ekonomik Büyüme-Ekonomik Karmaşıklık)

Ülkeler	Gecikme Uzunluğu	İstatistik	Olasılık Değeri
Kolombiya	2	10.935	0.004**
Endonezya	3	1.271	0.736
Vietnam	2	5.746	0.057***
Mısır	2	7.69	0.021**
Türkiye	1	5.166	0.023**
Güney Afrika	1	2.465	0.116
PANEL		36.827	0.000*

Not: * %1, ** %5 ve *** %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Akaike Bilgi Kriteri temel alınmış olup maksimum gecikme uzunluğu 3 olarak alınmıştır.

Tablo 6: Emirmahmutoğlu-Köse Nedensellik Testi (Ekonomik Karmaşıklık-Ekonomik Büyüme)

Ülkeler	Gecikme Uzunluğu	İstatistik	Olasılık Değeri
Kolombiya	2	0.104	0.950
Endonezya	3	8.966	0.030**
Vietnam	2	1.181	0.554
Mısır	2	11.185	0.004*
Türkiye	1	1.489	0.222
Güney Afrika	1	0.001	0.973
PANEL		22.562	0.032**

Not: * %1 ve ** %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Akaike Bilgi Kriteri temel alınmış olup maksimum gecikme uzunluğu 3 olarak alınmıştır.

Tablo 5 ve Tablo 6’da Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) geliştirilen nedensellik testi, ekonomik büyüme ile ekonomik karmaşıklık indeksi arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesi için kullanılmıştır. Panelin geneli için ekonomik karmaşıklık indeksi ile iktisadi büyüme arasında %1 ve %5 anlamlılık düzeylerinde çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar, ülkeler bazında ele alındığında ise sadece Mısır için söz konusu değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kolombiya, Vietnam ve Türkiye için ekonomik büyümeden ekonomik karmaşıklık indeksine doğru tek yönlü bir nedensellik; Endonezya için de ekonomik karmaşıklık indeksinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine

bulgusuna ulaşılmıştır. Güney Afrika için ekonomik karmaşıklık ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir.

5. Sonuç

Modern ekonomi, klasik dönemden farklı olarak üretim faktörlerine teknoloji ve bilgi gibi yeni unsurların eklendiği bir dönemi yansıtır. Girdi-transformasyon(dönüşüm)-çıktı mekanizmasında üretken bilginin varlığı/girdisi, ürün çeşitliliğine ve çıktı verimliliğine zemin hazırlar. Çıktı verimliliği ve de ihraç edilen ürün çeşitliliği, bir ülkenin büyüme ve kalkınmasına önemli derecede katkı sağlar. Bu anlayış çerçevesinde oluşturulan ekonomik karmaşıklık, bir ülkenin ürettiği üretim yapısı ve söz konusu ülkenin gelişmişliğine ilişkin önemli bir görünüm sağlar. Ekonomik karmaşıklık düzeyinin ölçüsü bir ülkenin nicel anlamda sayıca çok miktarda ticari mal üretmesi değildir. Teknoloji düzeyi ve katma değeri yüksek ürünler üretmek, ekonomik karmaşıklık/kompleksite düzeyi ile doğru orantılı bir çerçevede sunar.

Mevcut çalışmada, 1995-2019 dönemine ilişkin veriler kullanılarak Endonezya, Güney Afrika, Kolombiya, Mısır, Türkiye ve Vietnam'ın yer aldığı ve CIVETS olarak isimlendirilen ülkeler grubunda ekonomik büyüme ile ekonomik karmaşıklık/kompleksite arasındaki ilişki incelenmiştir. Panel veri analizinin gerçekleştirildiği çalışmada sırasıyla yatay kesit bağımlılığı testi, homojenite/heterojenite testi, birim kök testi, eşbütünleşme testi, eşbütünleşme katsayılarının tahmini ve nedensellik testi uygulanmıştır. Yatay kesit bağımlılığı ve parametrelerin heterojen olduğu tespit edildikten sonra birim kök sınaması yapılmıştır. Serilerin durağanlığı sağlandıktan sonra eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Durbin-Hausman testi ile seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu bulgusuna ulaşıldıktan sonra Panel AMG tahmincisi kullanılmıştır. Panel AMG tahmincisine göre ekonomik karmaşıklık düzeyinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiki olarak da anlamlıdır. Ülkeler bazında nedensellik ilişkileri farklı çıkmakla birlikte panelin geneli için ekonomik büyüme ve ekonomik karmaşıklık arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular literatürde sunulan çalışmalar ile büyük oranda paralellik göstermektedir (Hidalgo ve Hausmann, 2009; Stojkoski ve Kocarev, 2017; Çeştepe ve Çağlar 2017; Soyyiğit 2018, Udeogu vd., 2021).

Küreselleşme, dış ticaret serbestisi, emek ve sermaye hareketliliği, finansal yapıların derinliği gibi gelişmeler, gelişmekte olan ülkeler için bir önemli fırsatlardır. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında inovasyon, araştırma geliştirme, teknolojik transfer merkezleri, patent sayıları, ihraç edilen yüksek teknoloji ürünler gibi faktörler hayati önem taşır. Ekonomik karmaşıklığın yüksek olduğunun bir göstergesi olan ürün karmaşıklığı ve bu ürünlerin ihracattaki payı dikkate alındığında söz konusu etmenlerin önemi daha belirgin bir hale gelmektedir. Bu bağlamda, CIVETS ülkelerinin gelişmekte ve yükselen piyasalar sınıfında yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda bu ülkelerin ürün ve ekonomik karmaşıklık düzeyini artırmaları refah seviyesinin artırılmasına olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda CIVETS ülkelerinde ekonomik karmaşıklığın ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisi göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu ülkelerin ihraç ettikleri ürünleri üretmeye devam ettirmeleri ve ihracat kompozisyonlarını sofistike ürünler çerçevesinde oluşturmaları sağlanmalıdır. Bu dönüşüm hem kamunun inşa edeceği ekonomik politikalar hem de dönüştürülmüş bir toplum yapısı ile tesis edilebilir. Kamu otoritesi, yüksek teknolojik ürünlerin ihracatına dönük teşvikler yaparak, Ar-Ge alanında bütçe ve personel istihdamının artırılmasını sağlayarak söz konusu süreçte aktif ve etkin bir rol üstlenebilir. Bütün bu aşamalarda en önemli köşe taşı bu ürünleri üretecek bir eğitim yapısının varlığını sağlamak ve bunlara dönük stratejilerin geliştirilmesidir.

Kaynakça

- Akyol, H. ve Kübra, G. (2021). Sürdürülebilir Kalkınma, Ekonomik Karmaşıklık ve Uluslararası Turizmin Panel Veri Analizi ile İncelenmesi. *Erciyes Akademi*, 35(4), 1721-1740.
- Bai, J. & Ng, S. (2004). A Panic Attack On Unit Roots And Cointegration. *Econometrica*, 72(4), 1127-1177.

- Berber, M. (2019). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma (7. Baskı)*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bocutoğlu, E. (2016). *İktisadi Düşünceler Tarihi (3. Baskı)*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Boğa, S. (2019). Ekonomik Karmaşıklık Seviyesinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Geçiş Ülkeleri İçin Bir Panel Zaman Serisi Analizi. *Akademik Hassasiyetler*, 6(12), 357-386.
- Bond, S. & Eberhardt, M. (2013). Accounting for unobserved heterogeneity in panel time series models. University of Oxford, 1-11.
- Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Center for International Development at Harvard University (2019). The atlas of economic complexity. Erişim Adresi: <http://atlas.cid.harvard.edu/rankings/>
- Choi, I. (2001). Unit Root Tests for Panel Data. *Journal of International Money and Finance*, 20(2), 249-272.
- Ciravegna, L., Fitzgerald, R., & Kundu, S. (2013). Operating in emerging markets: A guide to management and strategy in the new international economy. *FT Press*.
- Çeştepe, H. & Çağlar, O. (2017). Ürün sofistikasyonu ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel veri analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 992-1000.
- Çoban, M. N. (2020). Ekonomik Kompleksite ve İnsani Gelişmişlik İlişkisi: E7 Ülkeleri İçin Bir Analiz. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 467-479.
- Eberhardt, M. (2012). Estimating panel time-series models with heterogeneous slopes. *The Stata Journal*, 12(1), 61-71.
- Eberhardt, M., ve F. Teal. (2010). Productivity analysis in global manufacturing production. Discussion Paper 515, Department of Economics, University of Oxford. Erişim Adresi: <http://www.economics.ox.ac.uk/research/WP/pdf/paper515.pdf>.
- Eberhardt, M., ve S. Bond. (2009). Cross-section dependence in nonstationary panel models: A novel estimator. MPRA Paper 17692, University Library of Munich. Erişim Adresi: <http://mpra.ub.unimuenchen.de/17692.pdf>.
- Emirmahmutoğlu, F., ve Köse, N. (2011). Testing for Granger causality in heterogeneous mixed panels. *Economic Modelling*, 28(3), 870-876.
- Ferrarini, B., & Scaramozzino, P. (2016). Production complexity, adaptability and economic growth. *Structural Change and Economic Dynamics*, 37, 52-61.
- Gövdeli, T., Özkan, T. ve Dilmaç, M. (2021). Financial Development And Economic Growth İn Brics-T Countries: An Econometric Application. *Alphanumeric Journal*. 9(2), 163-178. DOI: 10.17093/alphanumeric.875411.
- Guerra-Barón, A. & Méndez, Á. (2015). *A comparative study of foreign economic policies: the CIVETS countries*. Working Paper (3/2015). London School of Economics and Political Science, Global South Unit, UK.
- Hausmann, R., C. A. Hidalgo, S. Bustos, M. Coscia, S. Chung, J. Jimerez, A. Simoes ve M. A. Yıldırım. (2011). The Atlas of Economic Complexity: Mapping Paths to Prosperity, *Center for International Development at Harvard University and Macro Connections MIT Media Lab*.
- Hidalgo, C. A., & Hausmann, R. (2009). The building blocks of economic complexity. *Proceedings of the national academy of sciences*, 106(26), 10570-10575.
- İspiroğlu, F. (2021). Yükselen piyasa ekonomilerinde ekonomik karmaşıklık ve ticarî dışa açıklık ilişkisi, *BMIJ*. 9(3),1021-1031. doi: <https://doi.org/10.15295/bmij.v9i3.1869>

- Maddala, G. S. & Wu, S. (1999). A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(1), 631-652.
- Muddyman, G. (2012, Eylül 26). The rise of CIVETS economies. MultiLingual. Temmuz 19, 2022 tarihinde <https://multilingual.com/articles/the-rise-of-civets-economies/> adresinden alındı.
- Parkin, M., Powell, M., & Matthews, K. (2005). *Economics (6th ed.)*. London: Addison-Wesley.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *Empirical Economics*, 1-38.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Seyidoğlu, H. (2017). *Uluslararası İktisat (21. Baskı)*. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Snowdon, B. ve Vane, H. (2005). *Modern Macroeconomics Its Origins, Development and Current State*. Cornwall: Edward Elgar Publishing.
- Soyyığıt, S. (2018). OECD kurucu ülkelerinde ekonomik kompleksite düzeyi ile kişi başına düşen GSYH arasındaki ilişki: panel eşbütünleşme analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 21(2), 374-392.
- Stojkoski, V. & Kocarev, L. (2017). The relationship between growth and economic complexity: evidence from Southeastern and Central Europe. *Munich Personal RePEc Archive*, Paper No. 77837.
- Swamy, P. A. (1970). Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 311-323.
- The Atlas of Economic Complexity. (2021). Erişim Adresi: <https://atlas.cid.harvard.edu/rankings>
- Toda, H. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Econometrica*, 66:225-250.
- Uçar, M., Soyuyığıt, S., & Nişancı, M. (2019). Ülkelerin İktisadi Gelişmişlik ve İktisadi Karmaşıklık Düzeyleri Arasındaki İlişki: G8 Ülkeleri Örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 20(1), 138-148.
- Udeogu, E., Roy-Mukherjee, S., & Amakom, U. (2021). Does Increasing Product Complexity and Diversity Cause Economic Growth in the Long-Run? A GMM Panel VAR Evidence. *Sage Journals Open*, 11(3), 1-16.
- Westerlund, J. (2008). Panel cointegration tests of the Fisher effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23(2),193-23.
- World Bank. (2021). Erişim Adresi: <https://data.worldbank.org/>
- Yaméogo, N. D., Nabassaga, T., Shimeles, A. B. E. B. E., & Ncube, M. (2014). Diversification and sophistication as drivers of structural transformation for Africa: The economic complexity index of African countries. *Journal of African Development*, 16(2), 1-31.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2017). *Panel Zaman Serileri Analizi Stata Uygulamalı (1. Baskı)*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yıldız, G., & Yıldız, B. (2019). Ekonomik Karmaşıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Bootstrap Granger Nedensellik Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. 15(2), 329-340.

Zhu, S., & Li, R. (2016). Economic complexity, human capital and economic growth: Empirical research based on cross-country panel data. *Applied Economics*. 49(38), 3815-3828.

ECONOMIC COMPLEXITY AND ECONOMIC GROWTH: EMPRICIAL EVIDENCE FROM CIVETS COUNTRIES

Extended Abstract

Aim: The technological level of exports is of vital importance for developing countries to achieve a sustainable economic growth. Technology and export are also referred to as the engine of growth. Hidalgo and Hausmann (2009) developed the economic complexity index to measure the complexity of countries and products. The index presents a strong relationship with the income level of countries and provides predictions about the future growth performance of these countries. This index also allows to evaluate the current export composition of a country. It also provides important projections regarding export policies. “Colombia, Indonesia, Vietnam, Egypt, Turkey and South Africa”, which are described as CIVETS countries, are in the category of developing countries. It is aimed to determine the relationship between economic growth and economic complexity through the data covering the period of 1995-2019 in these countries.

Method(s): Panel data analysis method was used in the study. For this purpose, first of all, cross-sectional dependence was made for the variables and panel. LM (Langrange Multiplier), developed by Breusch-Pagan (1980), CD (Cross Section Dependent) and CDLM tests developed with Pesaran (2004) and LMadj (Bias-adjusted CD) test developed by Pesaran, Ullah and Yamagata (2008) were used. Then, Delta and Adjusted Delta tests developed by Pesaran and Yamagata (2008) were used to test the homogeneity of the constant and slope parameters. After determining the cross-section dependence and heterogeneity of the parameters, unit root test was performed. After ensuring the stationarity of the series, it was tried to determine whether there was a cointegration relationship. After finding that there is a cointegration relationship between the series with the Durbin-Hausman test, the Panel AMG estimator was used. AMG (Augmented Group Estimator) estimator developed by Eberhardt and Bond (2009) was used to estimate the long-term cointegration coefficients. The AMG estimator considers cross-sectional dependence and heterogeneity. The crucial advantage of the AMG estimator is that it does not require pre-testing such as unit root test and cointegration test. In order to determine the causality relationship between the series was preferred Emirmahmutoğlu and Köse (2011) panel causality test, which is one of the new generation panel causality tests. This test is based on the heterogeneity of the series and can be used where there is cross-section dependence. As Emirmahmutoğlu and Köse (2011) panel causality test is based on the Toda-Yamamoto (1995) approach, there is no need for pre-tests such as whether the variables are cointegrated (at the same or different levels) or stationary.

Findings: First of all, according to the results of the cross-sectional dependence test, it was concluded that there is a cross-section dependency in both the panel and the variables. It is seen that the slope coefficients of the variables in the cointegration equation are heterogeneous at the 1% significance level. Panel AMG estimator shows that the effect of economic complexity index on economic growth in CIVETS countries between 1995-2019 is positive and statistically significant. According to Emirmahmutoğlu and Köse (2011) causality test results, there is a bidirectional causality relationship between the economic complexity index and economic growth at 1% and 5% significance levels for the panel. It was concluded that there is a bidirectional causality between the variables in Egypt as well. While a one-way causality relationship from economic growth to economic complexity index was reached in Colombia, Vietnam and Turkey, Indonesia was found a one-way causality relationship from economic complexity index to economic growth. In the causality test for South Africa, no causality relationship was found between the two variables.

Conclusion: The presence of productive knowledge as an input element increases productivity and contributes to the economic growth and development of countries. Increasing technological investments, innovation and research and development activities as a practical reflection of

productive knowledge is a necessity. For this reason, equipping exports, which is one of the basic components of growth, with productive information and technology is a situation that is intended for all countries. As the product complexity level of the countries increases, their development and welfare levels also increase. In this context, considering the positive effect of economic complexity on economic growth in CIVETS countries, it should be ensured that these countries continue to produce the products they export and create their export compositions within the framework of sophisticated products. This transformation can be established by both the economic policies that the public will build and a transformed society structure.